

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Кваліфікаційна наукова
На правах рукопису

ГРИГОРЕНКО ВІКТОРІЯ ЄВГЕНІЇВНА

УДК 373.3.015.31:7

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО
МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.02 – теорія та методика навчання (образотворче мистецтво)
Галузь знань – 0101 – Педагогічна освіта

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник – Матвієнко Олена Валеріївна,
доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2017

Григоренко В. Є. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.02 «Теорія та методика навчання» (образотворче мистецтво). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, МОН України, Київ, 2017.

Дослідження присвячено проблемі формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва. Проаналізовано стан розробленості проблеми формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

На засадах проаналізованих та узагальнених теоретичних праць широкого загалу вчених різних наукових галузей, автором було встановлено, що дослідники з проблем філософії, соціології, естетики, мистецтвознавства, психології та педагогіки вважають за доцільне формувати у дітей уявлення про мистецтво як важливу галузь суспільної культури і духовних цінностей. Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що зростання демократичних тенденцій у житті сучасного суспільства спонукало освітню систему визначити пріоритетні напрями виховання дошкільника, серед яких формування цінностей є домінантним. Водночас посилюються педагогічні акценти, які впливають на саморозкриття і самореалізацію в різних видах творчої діяльності, виховання особистості дитини, на вивчення її можливостей і умов та індивідуального розвитку. Враховуючи положення Державного стандарту дошкільної освіти України, Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», програм «Дитина» й «Українське дошкілля» тощо, в педагогічній науці все більшого значення

набуває теорія особистісно орієнтованого виховання і, як результат, педагогічна практика виявляє шляхи створення такого освітньо-розвивального середовища, у взаємодії з яким у дошкільників формується особистісна позиція, індивідуальне ставлення до суспільно значущих цінностей. У вирішенні означених завдань щодо формування особистості важливим об'єктом розгляду було і залишається мистецтво.

У контексті вивчення теоретичних засад проблеми було з'ясовано, що естетичне ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва базується на таких аспектах, які відображають його цілісну єдність: філософсько-аксіологічний, соціальний, гедоністичний, естетичний, мистецтвознавчий, психологічний, педагогічний, комунікативний.

Узагальнення вище зазначених наукових підходів дало можливість сформулювати зміст поняття «естетичне ставлення дитини старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва» як позицію особистості, яка включає сприймання творів декоративно-ужиткового мистецтва і проявляється в її естетичних почуттях, емоціях, судженнях, власних оцінках, що є результатом задоволення її утилітарних і духовних потреб та що пробуджує дитяче бажання відтворювати сприйняте у сфері мистецтва у різних видах власної художньо-творчої діяльності.

На основі аналізу досліджень у галузі дошкільної педагогіки розкрито та обґрунтовано особливості сприймання і розуміння декоративно-ужиткового мистецтва дітьми старшого дошкільного віку: переважання розвитку наочно-образного мислення, а це зумовлює доступність декоративно-ужиткового мистецтва для їхнього сприймання, оскільки воно також наочно-образно відображають життя; у процесі сприймання декоративно-ужиткового мистецтва діти зосереджуються на формі, залишаючи поза увагою виразно-зображувальні засоби; емоційність дітей дає їм можливість перейматися почуттями під час сприймання декоративно-ужиткового мистецтва; діти часто звертають увагу на деталі, за якими не бачать головного, оскільки у них недостатньо розвинена здатність до

цілісного сприймання художніх образів творів декоративно-ужиткового мистецтва; на сприймання творів декоративно-ужиткового мистецтва дітьми значно впливає різний культурний рівень батьків.

Виявлено, що провідне значення у сучасній педагогічній науці надається емоційно-творчому розвитку особистості дитини та процесу естетичного освоєння нею навколишнього світу, а емоційно забарвлені та глибоко духовно пережиті враження, отримані в результаті сприймання краси творів декоративно-ужиткового мистецтва та процесу творчості, вважаються ефективним засобом формування різнобічно розвиненої особистості дитини.

З метою діагностики рівнів сформованості естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку було визначено критерії та показники, а саме: *емоційно-оцінний критерій*, показниками якого є спроможність самостійно виділяти та естетично сприймати об'єкти декоративно-ужиткового мистецтва; висловлювати позитивні естетичні емоції; відчувати колір, ритм, особливості побудови, рівновагу тощо; *художньо-пізнавальний критерій*, який має такі показники: наявність інтересу та бажання розуміти твори декоративно-ужиткового мистецтва; наявність пізнавального інтересу до творів декоративно-ужиткового мистецтва; наявність потреби у вивченні творів декоративно-ужиткового мистецтва, готовність до виготовлення декоративних виробів; *діяльнісно-творчий критерій*, який показує здатність дитини старшого дошкільного віку висловити власні почуття через оригінальне, фантазійне нове у художньо-практичному відтворенні світу; здатність до активної самостійно-ініціативної художньої діяльності. На основі критеріїв і показників охарактеризовано та встановлено рівні (*високий, достатній, середній, низький*) сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва.

З'ясовано, що старші дошкільники мають первинний досвід пізнання творів декоративно-ужиткового мистецтва; їхні судження переважно

пов'язані зі змістом зображення, особливу увагу діти звертають на красу творів декоративно-ужиткового мистецтва, оцінні судження дошкільників найменше стосуються естетичного ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва: передачі вражень, почуттів, симпатій, інтересів, настроїв.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити педагогічні умови формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва; гуманно-особистісний підхід до вихованців на основі діалектичної взаємодії у співтворчості вихователя та дітей; розвиток сенсорної культури дітей як основи творчо-естетичної реакції на декоративно-ужиткового мистецтва; активізація образного мислення дітей на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень від декоративно-ужиткового мистецтва; освоєння дітьми естетичного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва в контексті поліхудожнього підходу; творча самореалізація кожного вихованця на основі системного розширення естетичного досвіду.

Критеріями ефективності і доцільності методики організації процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва виступають: цілеспрямованість образотворчих дій дітей, сутністю якої є свідоме прагнення до досягнення певних художніх результатів діяльності; систематичність художньо-практичної діяльності, що передбачає щоденне спілкування дитини з творами декоративно-ужиткового мистецтва; активність дитини в процесі практичної художньої діяльності, що виявляється у зосередженому ставленні до роботи, у емоційній насиченості діяльності; естетичне спрямування, що свідчить про перевагу художньо-образних задач діяльності перед механічним вправлінням.

На пошуковому етапі експериментальної роботи була розроблена організаційно-методична модель процесу формування естетичного ставлення

дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що для кваліфікованого керівництва процесом формування естетичним ставленням дітей старшого дошкільного віку засобами декоративно-ужиткового мистецтва вихователь повинен: розуміти естетичну сутність явищ дійсності та мистецтва, мати здібності до різноманітних видів естетичної творчої діяльності; бачити специфічні естетичні можливості декоративно-ужиткового мистецтва, відібрати найбільш «естетично виразний» матеріал, розробити питання та завдання, які розв'язують глибоке усвідомлення естетичних цінностей; уявляти, яким мінімумом теоретичних естетичних знань, умінь та навичок діти старшого дошкільного віку повинні оволодіти на кожному етапі навчання; володіти арсеналом засобів, які активізують естетичний досвід дітей, підвищують емоційний вплив на них естетичних цінностей; будувати стосунки з дітьми на началах справедливості, добра й краси.

Під час проведення формувального експерименту був реалізований авторський підхід до ознайомлення дошкільників з декоративно-ужитковим мистецтвом, який полягав у формуванні у дітей відповідних умінь сприймання художніх образів декоративно-ужиткового мистецтва і реалізації його основі особистісної позиції ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва і реалізації її у самостійній художньо-творчій діяльності. Основним інтегруючим методом впливу на особистість виступало художньо-педагогічне спілкування. Допоміжні методи, такі, як бесіда, художнє слово, музика, емоційні вправи, уявне входження в ситуацію тощо використовувались з метою підсилення впливу на дітей старшого дошкільного віку творів мистецтва та забезпечення їхнього емоційного контакту з об'єктами і явищами природи.

У ході роботи з педагогічними працівниками дошкільних навчальних закладів з'ясовано, що втілена у педагогічний процес система роботи з вихователями стимулювала їхню творчість і уяву, викликала естетичні

переживання, позитивні емоції, спонукала до пошуку нетрадиційних підходів у роботі з дітьми, апелювання до їхньої почуттєвої сфери, переміщення акцентів щодо переваги емоційного розвитку у формуванні всебічно розвиненої особистості. З метою пробудження естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва використовувалися ті види і форми роботи, що здатні згуртувати дітей і батьків, захопити їх спільною справою.

Формування у старших дошкільників естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва передбачало створення системи роботи, яка включала такі форми роботи з метою збагачення емоційно-чуттєвих вражень, цикл занять з предметами декоративно-ужиткового мистецтва, екскурсія в міні-музей дошкільного навчального закладу та віртуальний музей, зустріч з художником-педагогом, дитяча картинна галерея, індивідуальні форми роботи (бесіди, дидактичні ігри, завдання тощо), самостійна художня діяльність дітей, і реалізовувалася завдяки використанню таких методів, як спостереження, бесіди, емоційні вправи, художньо-педагогічне спілкування, «фотографування» об'єктів декоративно-ужиткового мистецтва.

Система роботи з дошкільниками проводилася у три етапи. Завданням першого етапу (*сенсорно-вербального*) було збагачення емоційного досвіду і формування у них знань про декоративно-ужиткове мистецтво. З цією метою широко використовували бесіду, спостереження, емоційні вправи. Другий етап (*образно-інтерпретаційний*) включав у себе систему взаємодії дитини з вихователем, основу якої забезпечувало художньо-педагогічне спілкування на матеріалі сприймання декоративно-ужиткового мистецтва. Завданням третього (*художньо-творчого*) етапу роботи з дітьми було закріплення їхніх естетичних вражень від об'єктів декоративно-ужиткового мистецтва, що реалізувалося у самостійній художній діяльності. Естетичне ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва проявилася у таких видах діяльності, як малювання та словесно-художня творчість. У процесі образотворчої діяльності дітей було створено умови для самостійного пошуку відповідей на

різні запитання (які барви дібрати для зображення казкового саду, як виглядає візерунок на крильцях метелика тощо) навіть за умови, що малюнок залишався незавершеним. Результати сформованості у старших дошкільників естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва знайшли своє відображення у: створенні «Калейдоскопу краси»; бесіди на теми «Виникнення ремесел», «Світ витинанки», «Народний декоративний розпис», «Народна іграшка в руках дитини», «Яворівські іграшки», «Музей – скарбниця творчих надбань», «Бабусина скриня», «Дива з бабусиної скрині» тощо; словесно-художня творчість під час розповідей про об'єкти декоративно-ужиткового мистецтва, складання оповідань, казок. Результати проведення експерименту дали змогу зробити висновок, що у дітей старшого дошкільного віку переважає емоційний компонент ставлення; суб'єктивне ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дошкільників виявляється у пізнавальній сфері, яку вихователь має розширювати і формувати, адже рівень розвитку пізнавальної сфери проявляється в характері взаємодії дошкільників з творами декоративно-ужиткового мистецтва та ставленні до них.

Результати підсумкового експерименту засвідчили, що в групах дітей старшого дошкільного віку, які працювали за запропонованою методикою, відбулися суттєві зрушення у рівнях сформованості естетичного ставлення дітей до творів декоративно-ужиткового мистецтва.

У контрольних групах також спостерігалися певні позитивні зміни, проте не систематичність роботи з формування у дітей естетичного ставлення до ДУМ, низька варіативність форм роботи значно знизили можливість наближення дошкільників до вищого рівня сформованості естетичного ставлення до ДУМ.

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що запропонована методика формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку ефективна, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, що має вагоме значення для

розвитку зачатків індивідуальної естетичної культури особистості з дошкільного дитинства.

Проблема формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками дослідження можуть стати: визначення особливостей формування естетичного ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва в умовах сільських малокомплектних дошкільних навчальних закладів; підготовка педагогів до здійснення формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у старших дошкільників різного соціального статусу; розробка педагогічних технологій роботи із сім'ями дітей старшого дошкільного віку на матеріалі декоративно-ужиткового мистецтва.

Основні положення й результати дослідження відображено у 14 наукових публікаціях автора, з яких – 12 одноосібних, 6 статей у наукових фахових виданнях України у галузі педагогіки (з них 1 – у співавторстві), 3 статті у зарубіжних виданнях (з них 1 – у співавторстві), 2 статті та 2 тез у збірниках матеріалів Міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 методичні рекомендації.

Grygorenko V. Formation of senior preschool children's aesthetic attitude to decorative and applied art in fine art classes. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree of pedagogical sciences (Ph.D) in Speciality 13.00.02 «Theory and methods of teaching» (fine art). – Dragomanov National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

The research dedicated to the problem of formation of senior preschool children's aesthetic attitude to decorative and applied art in fine art classes. The state of the problem development of formation of senior preschool children's aesthetic attitude to decorative and applied art in fine art classes has been analyzed.

On the basis of the analyzed and generalized theoretical works of a great number of scientists in various scientific fields the author has determined that researchers in such areas as philosophy, sociology, aesthetics, art, psychology and pedagogy consider it advisable to form children's notions of art as an important branch of social culture and spiritual values. In addition to the above mentioned, one should also recall that the growth of democratic tendencies in the life of modern society has prompted the educational system to identify the priority directions of preschool education, among which the formation of values prevails. At the same time, pedagogical accents which affect self-disclosure and self-realization in different types of creative activities, cultivation of a child's personality, study of their opportunities and conditions, and individual development are intensified.

Taking into account the regulations of the State Standard of Preschool Education in Ukraine, the Basic Program for the Preschool Child Development, «I'm in the World», the «Child» and «Ukrainian Pre-school Stage» programs etc., the theory of person-oriented education is becoming of a great importance in pedagogical science. As a result, pedagogical practice reveals various ways of creating such education-developing environment, in interaction with which preschool children's opinions and individual attitudes to socially significant values are

formed. In the solution of the stated tasks regarding the personality formation art remains an important object for consideration.

In the context of studying the theoretical foundations of the problem it was found that the aesthetic attitude of an individual to decorative and applied art is based on the following aspects that reflect its integral unity: philosophical and axiological, social, hedonistic, aesthetic, art, psychological, pedagogical, communicative.

Generalization of the aforementioned scientific approaches made it possible to formulate the notion of «the aesthetic attitude of senior preschool children to arts and crafts» as the position of an individual, which includes the perception of works of arts and crafts and manifests itself in its aesthetic feelings, emotions, judgments, their own evaluations, which are the result of satisfying its utilitarian and spiritual needs, and which excites the child's desire to reproduce the perceived in various forms of their own artistic and creative activities.

On the basis of the research analysis in the area of preschool pedagogy, the peculiarities of perception and understanding of decorative and applied art by senior preschool children are revealed and substantiated: the predominance of visual-imaginative thinking development, which determines the accessibility of decorative and applied art for their perception, because it also graphically reflects life; in the process of perceiving decorative and applied art children focus on the form, leaving out graphic means; the emotionality of children gives them the opportunity to experience their feelings during the perception of decorative and applied arts; children often pay attention to details without seeing the main point, because their ability to entirely perceive artistic images of works of decorative and applied art is insufficiently developed; the perception of works of decorative and applied art by children is significantly influenced by a different cultural level of their parents.

It is determined that the leading importance in modern pedagogical science is given to the emotional and creative development of a child's personality and the process of their aesthetic perception of the surrounding world, but emotionally

coloured and deeply spiritual impressions received as a result of the beauty perception of works of decorative and applied art and the process of creativity are considered to be an effective means of developing a child's individual comprehensively.

In order to diagnose the levels of formation of senior preschool children's aesthetic attitude towards decorative and applied art criteria and indicators were determined. They include an emotional and evaluative criterion, whose indicators are the ability to independently single out and aesthetically perceive objects of decorative and applied art; express positive esthetic emotions, feel the colour, rhythm, construction peculiarities, equilibrium, etc.; artistic-cognitive criterion has the following indicators: the presence of interest and desire to understand works of decorative and applied arts; the presence of cognitive interest in works of decorative and applied arts; the presence of a need to study works of decorative and applied art, readiness to make decorative products; activity-creative criterion, which shows the ability of a senior preschool child to express their feelings through an original, fantasy novelty in the artistic and practical reproduction of the world; the ability to actively engage in self-initiating artistic activities. On the basis of the criteria and indicators the levels (high, sufficient, average, low) of formation of senior preschool children's aesthetic attitude to decorative and applied art have been determined and characterized.

It has been determined that senior preschool children have primary experience in learning works of decorative and applied art; their judgments are mainly related to the content of an image, children pay lots of attention to the beauty of works of decorative and applied art, preschool children's evaluative judgments have little to do with the aesthetic attitude to works of decorative and applied art: the transfer of impressions, feelings, sympathy, interests, spirits.

The analysis of psychological and pedagogical literature allowed us to determine the pedagogical conditions for the formation of senior preschool children's aesthetic attitude to works of decorative and applied art in classes of fine arts; humane and personal approach to pupils on the basis of dialectical interaction

in the co-creation of the educator and children; the development of children's the sensory culture as the basis of creative and aesthetic reaction to decorative and applied art; activation of children's figurative thinking on the basis of creative interpretation of emotional and sensory impressions from decorative and applied art; children's familiarization of aesthetic potential of decorative and applied art in the context of the poly-artistic approach; creative self-realization of each pupil on the basis of system expansion of aesthetic experience.

The criteria for the effectiveness and appropriateness of the formation process organization methodology of senior preschool children's aesthetic attitude to the decorative and applied art are the following: children's purposefulness of their pictorial actions, the essence of which is the conscious desire to achieve certain artistic results; systematic character of artistic and practical activities which involve a child's daily communication with works of decorative and applied art; a child's activity in the process of practical artistic activities that is manifested in their concentrated attitude to work, in the emotional intensity of their activity; aesthetic orientation indicating the prevalence of artistic and graphic activity tasks before practising.

In the search phase of the experimental work an organizational and methodical model of the formation process of senior preschool children's aesthetic attitude to decorative and applied art in classes of fine arts was developed.

The given research allowed us to conclude that in order to efficiently run the formation process of senior preschool children's aesthetic attitude by means of decorative and applied arts educators must do the following: understand the aesthetic essence of real phenomena and art, have abilities in various types of aesthetic creativity; see specific aesthetic opportunities of decorative and applied art, select the most «aesthetically expressive» material, develop questions and tasks that provide deep awareness of aesthetic values; imagine the minimum amount of the theoretical aesthetic knowledge and the minimum number of skills and abilities of senior preschool children should master at each stage of their study; possess a set of means that activate children's aesthetic experience and increase the

emotional influence of aesthetic values on them; develop relationships with children according to the principles of justice, goodness and beauty.

During the forming experiment, the author's approach to preschool children's acquaintance with decorative and applied art was carried out, which consisted in the formation of children's appropriate skills to perceive artistic images of decorative and applied art and to express their personal attitude towards decorative and applied art on its basis and to see it fulfilled in their independent artistic and creative activities. The main integrative method of influencing a personality was artistic and pedagogical communication.

Additional methods such as conversation, artistic word, music, emotional exercises, imaginary entry into the situation, etc. were used to increase the influence of works of art on senior preschool children and to ensure their emotional contact with objects and natural phenomena.

During the work with educators of preschool educational institutions it was clarified that the system of work with educators which has been implemented in the pedagogical process stimulated their creativity and imagination, caused aesthetic experiences, positive emotions, led to the search for non-traditional approaches in working with children, appealing to their sensuality sphere, shifting emphasis towards the benefits of emotional development in the formation of a fully developed personality. In order to excite the aesthetic attitude to decorative and applied art some types and forms of work that can rally children and parents, involve them into their common activities were used.

Formation of senior preschool children's aesthetic attitude to the decorative and applied art provided for the creation of a work system that included such forms of work to enrich emotional and sensory impressions, a number of classes with subjects in decorative and applied art, excursion to the mini-museum of preschool educational institutions and the virtual museum, a meeting with the artist-teacher, children's art gallery, individual forms of work (conversations, didactic games, tasks, etc.), independent artistic activities of children, and was realized through the use of such methods as observation, conversation, emotional exercises, artistic and

pedagogical communication, «photographing» objects of decorative and applied art.

The system of work with preschool children was implemented in three stages. The task of the first stage (sensory-verbal) was the emotional experience enrichment and decorative and applied art knowledge formation.

For this purpose conversation, observation, emotional exercises were widely used. The second stage (figurative-interpretative) included a system of interaction between a child and the teacher, the basis of which was provided by artistic and pedagogical communication based on the material of decorative and applied art perception. The task of the third (artistic and creative) stage of work with children was to consolidate their aesthetic impressions of objects realized in independent artistic activities. The aesthetic attitude to decorative and applied art became apparent in such activities as painting, and verbal and artistic creation. In the process of children's graphic activities the conditions to independently search for answers to various questions (which colours to find for the image of the fairy-gardens, how the pattern looks on the wings of the butterfly, etc.) were created even if the picture remained incomplete. The formation results of senior preschool children's aesthetic attitude to decorative and applied art have been reflected in the following: the creation of the «Kaleidoscope of Beauty»; conversations on the topics «The emergence of crafts», «The world of whistles», «Folk decorative painting», «Folk toys in a child's hands», «Yavoriv toys», «Museum – treasury of creative achievements», «Grandmother's chest», «Wonders from the grandmother's chest» etc.; verbal and artistic creation during the stories about objects of decorative and applied art, story and fairy tale compilation. The results of the experiment made it possible to conclude that senior preschool children are dominated by the emotional component of the attitude; preschool children's subjective attitude towards decorative and applied art is manifested in the cognitive sphere that the educator has to expand and form, because the level of the cognitive sphere development is manifested in the nature of preschool children's interaction with decorative and applied art works and their attitude towards them.

The results of the final experiment showed that in groups of senior preschool children who worked according to the proposed methodology there have been significant changes in the formation levels of children's aesthetic attitude to decorative and applied art works.

Some positive changes in the control groups were also observed, but non-systematic character of the formation work of children's aesthetic attitude to the decorative and applied art, low variation of work forms significantly reduced preschool children's opportunities of approaching a higher formation level of the aesthetic attitude to the decorative and applied art.

Thus, the results of the research allow us to consider that the proposed methodology of forming senior preschool children's aesthetic attitude towards decorative and applied art is effective, the defined tasks have been realized, the goal has been achieved, which is of great importance for rudiments development of a person's individual aesthetic culture from pre-school childhood.

The problem of forming senior preschool children's aesthetic attitude towards decorative and applied art does not exhaust all aspects of the problem. Perspective areas of research can be as follows: definition of formation peculiarities of the aesthetic attitude to decorative and applied art works in conditions of small rural preschool educational institutions; preparation of teachers for the formation of various senior preschool children's aesthetic attitude towards decorative and applied art; pedagogical technology development to work with senior preschool children's families according to the material of decorative and applied art.

The main theses and results of the research are reflected in 14 scientific publications of the author, of which 12 individual, 6 articles in the scientific professional editions of Ukraine in the field of pedagogy (1 of them in co-authorship), 3 articles in foreign publications (1 of them in co-authorship), 2 articles and 2 theses in material collections of scientific-practical conferences, 1 educational-methodical manual.

Список публікацій здобувача

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Григоренко В. Є. Образотворча діяльність і підготовка дітей до школи / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2004. – Вип. 1. – С. 27–34.

2. Григоренко В. Є. Художній образ і образотворча діяльність старших дошкільників / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – Вип. 3. – С. 55–61.

3. Григоренко В. Є. Художньо-естетичний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва в формуванні естетичного ставлення до навколишньої дійсності у дітей старшого дошкільного віку / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – Вип. 13. – С. 38–44.

4. Григоренко В. Є. Технічні уміння і образотворча діяльність дошкільників / В. Є. Григоренко // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 1-2 квіт.: до 170-річного ювілею / Ін-т педагогіки і психології НПУ ім. М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2004. – С. 266–268.

5. Григоренко В. Є. Художнє слово, як один з чинників розвитку творчості в образотворчій діяльності / В. Є. Григоренко // Сб. матеріалів «Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы» (коммуникативная компетентность взрослых): науч.-практ. конф. / сост.: Аппазов Ф. С., Шевцова Н. П. – Симферополь, 2005. – С. 64–66.

6. Григоренко В. Є. Вплив іграшки та театралізованих ігор на розвиток дитини дошкільного віку / В. Є. Григоренко // Іграшка, гра, дитина: від обрядової субстанції до сучасних моделей виховання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Марка Грушевського читання» / за ред. О. С. Найдена. – Київ, 2007. – С. 198–203.

7. Григоренко В. Є. Вплив мистецтва на емоційний розвиток особистості / В. Є. Григоренко // Zbiór artykułów naukowych «Pedagogika. Nauka wczoraj, dziś, jutro» = Сборник научных статей «Педагогика. Наука вчера, сегодня, завтра, 28.02.2016. – Warszawa: Wydawca, 2016. – S. 10–15.

8. Григоренко В. Є. Роль художньо-естетичного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні підростаючої особистості / В. Є. Григоренко // Economics, management, law: challenges and prospects: collection of scientific articles. – New Delhi, India: Discovery Publishing House Pvt. Ltd., 2016. – P. 195–201.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. Григоренко В. Є. Формування у старших дошкільників естетичного пізнання засобами творів декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі виконання творчих робіт) / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 20. – С. 57–62.

10. Григоренко В. Є. Особливості естетичного виховання старших дошкільників у процесі ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом: критерії і показники / В. Є. Григоренко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2015. – Вип. 53. – С. 255–261.

11. Григоренко В. Є. Залучення декоративно-ужиткового мистецтва для художньо-творчого розвитку дошкільнят / В. Є. Григоренко, Л. І. Цебенко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т

ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 26. – С. 58–64.

12. Григоренко В. Є. Роль мистецької освіти у розвитку особистості в процесі формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва / В. Є. Григоренко // Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 груд. 2016 р.). – Івано-Франківськ, 2017. – С. 41–44.

13. Grigorenko V. The Peculiarities in Formation Senior Preschool Children's Attitude Toward Arts and Crafts / Victoria Grigorenko, Olena Matviienko // Intellectual Archive. – Toronto, 2017. – March/April, vol. 6, no 2. – P. 83–92.

14. Григоренко В. Є. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва: метод. рек. для вихователів дошк. навч. закл. та студентів спец. «Дошкільна освіта» / В. Є. Григоренко. – Івано-Франківськ: НАІР, 2017. – 80 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	13
1.1. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва як психолого-педагогічна проблема	13
1.2. Зміст та структура процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва.....	35
1.3. Навчально-виховні можливості декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва у ДНЗ.....	63
Висновки до першого розділу	85
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	89
2.1. Методика формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.....	89
2.2. Сучасний стан естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів декоративно-ужиткового мистецтва.....	10909
Висновки до другого розділу.....	134
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	1388
3.1. Методика організації та проведення дослідно-експериментальної роботи з формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.....	138
3.2. Ефективність експериментальних методик формування естетичного ставлення до творів ДУМ дітей старшого дошкільного віку на заняттях з образотворчого мистецтва.....	159
Висновки до третього розділу	178
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188

ДОДАТКИ	227
----------------------	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

ДУМ – декоративно-ужиткове мистецтво

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах оновлення українського суспільства, відродження національної системи освіти особливої актуальності набуває естетичне виховання дітей дошкільного віку, що відображається в Законі України «Про дошкільну освіту», «Базовому компоненті дошкільної освіти», «Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах», «Щодо організації роботи дошкільних навчальних закладів по ознайомленню дітей із народними традиціями, святами та обрядами». У них приділяється велика увага вихованню у дітей любові до України, шанобливого ставлення до Батьківщини, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; особистісно орієнтованому вихованню дитини, розвитку її творчих здібностей, набуттю нею власного соціального досвіду.

Філософські аспекти проблеми формування естетичного ставлення особистості до мистецтва розкриті в працях І. Зязюна, М. Кагана, Н. Киященка, Н. Крилової, Г. Лабковської, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Рудницької, В. Самохвалової, І. Сотська, В. Сухомлинського, Б. Юсова та інших, в яких пояснюється специфіка впливу різноманітних мистецьких засобів, форм, методів на процес формування в особистості естетичного ставлення до навколишнього середовища. Багатоаспектні напрями досліджень естетичного виховання дітей дошкільного віку представлені в працях Н. Ветлугіної, Н. Горошко, Н. Кириченко, Т. Комарової, В. Котляр, Т. Науменко, Н. Сакуліної, Є. Фльоріної та інших.

Значна роль у системі мистецьких засобів дослідниками відводиться образотворчому мистецтву (О. Белкіна, Т. Казакова, Т. Комарова, В. Котляр, В. Мухіна, Н. Сакуліна та інші. Зокрема, у багатьох дослідженнях відзначається виховна дієвість використання образотворчого мистецтва стосовно дітей дошкільного віку (Т. Козакова, Т. Комарова, Г. Лабунська, Г. Підкурганна, Є. Фльоріна та інші), знаходить відображення визнання

організованого, методично забезпеченого процесу як важливої умови формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей дошкільного віку.

Формування естетичного ставлення до мистецтва у дітей старшого дошкільного віку засобами окремих різновидів образотворчої діяльності здійснюється в багатьох напрямках: предметному малюванні (В. Захарова); тематичному малюванні (А. Волкова, Л. Рзаєва); формуванні графічних умінь (Т. Комарова); малюванні з природи старшими дошкільниками (Р. Козакова); ліпленні (О. Косаковська, О. Фадєєва, Н. Халєзова); у впливі поетичного образу природи на творчість дітей (Л. Компанцева); поєднанні творчої й навчальної спрямованості образотворчого мистецтва (О. Доронова, В. Єзикеєва, В. Інжестойкова, В. Котляр, Т. Козакова, Г. Підкурманна) та інших.

Дослідниками відзначається, що особливу роль у формуванні естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва відіграє декоративно-ужиткове мистецтво, оскільки його основою є національна спадщина, наслідування і розвиток народних традицій, передусім через скарби народно-прикладної творчості, художніх ремесел тощо.

Дослідження Є. Антоновича, З. Богатєєвої, С. Герасимова, А. Грибовської, О. Доронової, С. Коновець, І. Мужикової, Т. Осьмак, Л. Плазовської, Н. Сакуліної, Л. Сірченко, Л. Скиданової, О. Смірної, О. Трусової, О. Усової, Н. Халєзової, О. Шевнюк та інших вчених переконують, що ознайомлення з творами декоративно-ужиткового мистецтва пробуджує у молодого покоління яскраві образні уявлення про рідну країну, про її історію і розвиток культури, про національний колорит, сприяє естетичному вихованню дошкільнят. Це мистецтво відповідає віковим інтересам дітей, збагачує їх художнє сприймання, спонукає до естетичних переживань і творчої діяльності тощо.

Аналіз наукових досліджень із проблеми формування естетичного

ставлення на заняттях з образотворчого мистецтва дітей старшого дошкільного віку та умов реалізації виховного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва дозволили виявити такі суперечності:

- між актуальною потребою українського суспільства в естетичному вихованні особистості та відсутністю ефективної системи формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дітей старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі;

- між вимогами, які висуваються до дошкільних навчальних закладів щодо удосконалення процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва, та відсутністю теоретичного обґрунтування методики формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва;

- між широким виховним потенціалом декоративно-ужиткового мистецтва та недостатнім рівнем розробки організаційно-методичного забезпечення щодо формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку на заняттях з образотворчого мистецтва.

Означені суперечності зумовили вибір нами теми дисертаційного дослідження: **«Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки та методики початкового навчання та кафедри образотворчого мистецтва факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова в рамках наукової комплексної програми досліджень «Вдосконалення змісту, форм та методів освітньо-виховної роботи з дітьми дошкільного віку» (2010–2016 рр.)

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 10 від

28 січня 2016 року) та погоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29 березня 2016 року).

Об'єкт дослідження – процес естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі.

Предмет дослідження – методика формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

Мета дослідження: науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва у виховному процесі навчання образотворчому мистецтву.

2. Дослідити виховний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва з огляду на вікові особливості та визначити його роль у формуванні естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку на заняттях з образотворчого мистецтва.

3. Теоретично обґрунтувати критерії, показники і рівні сформованості естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дітей старшого дошкільного віку та спроектувати модель формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

4. Експериментально перевірити організаційно-методичне забезпечення формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

Для вирішення зазначених завдань були використані такі методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, класифікація наукових праць з метою визначення понятійного апарату досліджуваної проблеми; аналіз державних, авторських та парціальних програм виховання дітей дошкільного віку з метою проектування методичного забезпечення; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, що дало можливість розробити зміст, форми та методи формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва; *емпіричні* – спостереження за процесом сприймання декоративно-ужиткового мистецтва старшими дошкільниками, вивчення продуктів дитячої художньої творчості з метою виявлення характеру їхнього ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва; метод незалежних характеристик для збору інформації про дітей експериментальних груп; опитування та анкетування з метою виявлення готовності педагогів дошкільних навчальних закладів і батьків старших дошкільників до співпраці за напрямом досліджуваної проблеми; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний, контрольний) – діагностика проявів у дітей естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва та впровадження виховних методик і форм роботи з дітьми на матеріалі декоративно-ужиткового мистецтва; *інтерпретаційно-описові* – порівняльний аналіз наукових даних для встановлення правомірності отриманих висновків; кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних даних для з'ясування, ефективності впроваджуваної методики формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку; *методи математичної статистики* (вибіркове емпіричне середнє значення) для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення загальнодержавних нормативних документів, у

яких знайшли відображення проблеми естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема – Закон України «Про дошкільну освіту», Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, Базовий компонент дошкільної освіти та ін.; положення філософії щодо ставлення особистості до дійсності (В. Ванслов, А. Зись, В. Михалев та ін.); наукові ідеї про формування цінностей у житті людини (В. Василенко, О. Здравомислов, В. Сластьонін, Л. Столович та ін.), про функції мистецтва в різних соціумах (Ю. Борев, М. Каган, М. Колесніков та ін.), про сутність та закономірності розвитку особистості дітей дошкільного віку (Л. Божович, О. Запорожець, В. Котирло, В. Мухіна, та ін.) і особистісне становлення дошкільника (Л. Венгер, О. Запорожець, В. Лозниця, О. Максимова, І. Рогальська-Яблонська та ін.); психологічні основи особистісно зорієнтованих технологій виховання (І. Бех, М. Боришевський, Р. Вайнола та ін.); вчення про закономірності виховного процесу (С. Карпенчук, О. Киричук, Н. Полковніков та ін.), про естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва (Е. Белкіна, Н. Зубарева, В. Єзикеєва, Т. Казакова, Н. Кириченко, В. Космінська, Л. Пантелеева, Г. Сухорукова, Р. Чумічова та ін.), ціннісне ставлення дошкільників до різних об'єктів (О. Половіна, Ю. Приходько, М. Рогановата ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- *вперше* науково обґрунтовано теоретичні та методичні особливості формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва; визначені компоненти, критерії, показники та рівні сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва; розроблено організаційно-методичну модель формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва та організаційно-методичне забезпечення її реалізації;

– *удосконалено* зміст, форми та методи формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва;

– *уточнено* сутність і зміст основних понять дослідження: «естетичне ставлення», «естетичне ставлення дітей старшого дошкільного віку», «декоративно-ужиткове мистецтво»; запропоновано авторське визначення поняття «формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва»;

– *набули подальшого розвитку* та конкретизації теоретичні положення щодо виховного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва у дошкільних навчальних закладах.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблено та впроваджено у навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів авторську методику формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва; експериментально перевірено ефективність організаційно-методичного забезпечення процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва; розроблено і впроваджено методичні рекомендації щодо формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва «Художньо-естетичний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва».

Теоретичні положення та практичні результати дослідження можуть використовувати викладачі вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації для фахової підготовки студентів спеціальності «Дошкільна освіта», а також вихователі та методисти дошкільних навчальних закладів у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з декоративно-ужитковим мистецтвом.

Основні положення та результати дослідження **впроваджено** в

навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів: ясла-садок № 5 м. Виноградів Виноградівського району Закарпатської області (довідка № 44 від 21.09.2016); ДНЗ «Лелека» с. Велика Копаня Виноградівського району Закарпатської області (довідка № 24 від 26.10.2016); ДНЗ № 184 Дніпровського району м. Києва (довідка № 39 від 28.11.2016); ДНЗ № 46 «Подoliaночка» м. Хмельницький Хмельницької області (довідка № 01-40/236 від 29.08.2016); ДНЗ № 63 Солом'янського району м. Києва (довідка № 28 від 28.09.2016); НВК «ДНЗ-ЗНЗ» «Сузір'я» Святошинського району м. Києва (довідка № 100 від 18.10.2016).

Апробація та впровадження дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях: – *міжнародних*: «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (Київ, 2014); «Модернізація педагогічної освіти: виклики ХХІ століття» (Київ, 2016); «Освіта і здоров'я підростаючого покоління» (Київ, 2016); «Педагогіка. Наука вчора, сьогодні, завтра» (Варшава, 2016); «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи» (Київ, 2016); – *всеукраїнських*: «Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы» (Симфероль, 2005); «Марка Грушевського читання» (Київ, 2007); «Реалізація компетентнісного підходу у системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи» (Київ, 2009); «Підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності в умовах варіативності змісту початкової освіти» (Бердянськ, 2011); «Формування професійної компетентності вчителя початкових класів у контексті об'єктивної парадигми освіти» (Київ, 2012); «Сучасні технології реалізації освітньо-професійної програми підготовки фахівців з початкової освіти» (Київ, 2013); «Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014); «Удосконалення структури і змісту підготовки вчителя початкової школи» (Київ, 2015); «Моделювання організаційних форм навчання в початковій школі в контексті компетентнісного підходу» (Переяслав-Хмельницький, 2015); «Педагогічна

освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2015); «Реалії та перспективи євроінтеграційного розвитку післядипломної педагогічної освіти України» (Ужгород, 2016); – науково-звітних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2011–2016).

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки та методики початкового навчання, семінарах і конференціях факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2009–2016 рр.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено у 14 наукових публікаціях (12 одноосібних). З них: 6 статей у наукових фахових виданнях України (1 у співавторстві), 3 статті у зарубіжних виданнях (1 у співавторстві), 4 статті - в збірниках матеріалів Міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 методичні рекомендації.

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, підготовлених у співавторстві, внесок здобувача полягає: в аналізі важливості залучення декоративно-ужиткового мистецтва для художньо-творчого розвитку дошкільнят [11]; у розкритті особливостей формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва [13].

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (405 найменувань, з яких 13 – іноземною мовою). Загальний обсяг роботи – 311 сторінок, з яких основного тексту – 187 сторінок. Робота містить 14 рисунків і 13 таблиць, що разом із додатками складає 115 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва як психолого-педагогічна проблема

Краса нерозривно пов'язана з душею людини, її працею, поведінкою, мовою, зовнішністю. Творча душа людства, в тому числі й українського народу, витворила справжні шедеври виховання у дитини почуття прекрасного: від маминої колискової пісні до складних видів мистецтва, якими може оволодіти людина впродовж життя, якщо їх основа закладена у дошкільному дитинстві. Будучи спрямованим на формування творчої особистості, здатної адекватно сприймати прекрасне, наділеної чуттям міри у творенні художніх цінностей, естетичне виховання передбачає й розвиток почуттєвої сфери особистості.

Практика формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва, його наукове осмислення йшли складними шляхами в умовах розвитку цивілізації. Основна тенденція розвитку естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва, наукових уявлень про його суть, форми, засоби, умови представляються в неоднозначних, діалогічних відносинах і взаємозв'язках: традиційна (класична), трансформована модернізована (неокласична) і найбільш перспективна була заснована на переосмисленні світового досвіду формування естетичного ставлення особистості, котре базується на обґрунтуванні ідеалу естетично розвиненої, культурної особистості, сприйнятливої і чуйної до різноманіття світу, включаючи спосіб життя і

діяльності людей, історію і майбутнє, їх інтерпретацію культури.

Ще наприкінці XIX ст. видатний фундатор національної дошкільної освіти С. Русова визначала естетичне виховання як «систему комплексного, планомірного, цілеспрямованого і послідовного впливу на людину соціальних інституцій на основі науково-педагогічних принципів, методів та засад з метою формування високих людських почуттів», а основне завдання естетичного виховання вбачала у культивуванні глибокої духовності, щоб «дати дітям всі ті сприймання, емоції, які підносять красу, вартість життя, зміцнюють любов і прихильність до людей, творів мистецтва, постійно примушують шукати чогось прекрасного поза межами буденного життя» [292, с. 64]. Педагогів і мистецтвознавців початку XX ст. (В. Мурзаєва, А. Щепинського та ін.) турбувала проблема «психічної сліпоти» дітей у ставленні до творів мистецтва, що змушувало їх шукати такі методи роботи, які розв'язували б цю проблему [224; 369].

Загалом, у своїх наукових дослідженнях природу естетичних почуттів та їхню роль в освоєнні людиною навколишнього світу детально вивчали Б. Грінченко [91], О. Духнович [116], Г. Сковорода [301], І. Франко [347], Т. Шевченко [363]. Окрім того, проблема людини увійшла до центру досліджень українського філософа і педагога Г. Сковороди. Без сумніву суттєвими та основоположними є твердження Г. Сковороди про те, що у центрі естетичного почуття лежить сенсорно-гармонійний розвиток особистості, а також творча діяльність, яка сприяє розумінню власних почуттів та почуттів, виражених у мистецтві. У зв'язку з цим філософ слушно приділяв велику увагу навчанню дітей музики, співам, «живописним хитрощам» [301].

Зважаючи на такий контекст, необхідно підкреслити, що у різних культурно-історичних епохах домінували різні тлумачення прекрасного, якому відводилась відповідна роль у бутті людства, що позначалось на функціонуванні системи формування естетичного ставлення особистості декоративно-ужиткового мистецтва. Формування естетичного ставлення

дітей набувало особливої актуальності й у переломні періоди історії багатьох держав. Дитинство, як самостійний аспект культури, було виділено, як особливий світ, що володіє автономією і психологічною цінністю, лише в середині XVIII століття.

Значну роль в усвідомленні дитинства як феномена зіграла праця Ж. Руссо «Еміль або Про виховання» [293]. Услід за епохою Просвітництва, коли намітилася зміна у ставленні до дитини, вже не лише як «недорозвиненого дорослого», оскільки в Європі наступив період розповсюдження ідей романтизму, коли дослідники вперше звернулися до світу маленької дитини з пильною увагою і визначали її самоцінність (І. Фіхте, Ф. Шеллінг) [282].

Великого значення ствердженню важливості малювання, музики для формування всебічно розвинутої людини надавав видатний педагог Я. Коменський, пропонуючи внести ці предмети до материнських шкіл, як необхідні заняття для розвитку дитини та вважав, що мистецтво дозволяє розвивати відчуття прекрасного, формує здатність насолоджувати витворами мистецтва і красою природи [162].

Значний вплив на становлення розвивальної педагогіки безперечно мали праці І. Песталоцці. Адже він першим поставив завдання організувати навчання з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей дітей. Виходячи з того, що плотське сприйняття є початковим моментом пізнання, він пропонував навчати дітей, привертаючи всі органи чуття [252, с. 44–49]. Таким чином, слід визнати, що він був справжнім провідником ідеї введення малювання в коло шкільних навчальних предметів і наполягав на тому, що воно повинне передувати навчанню письма. Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що для розвитку візуального мислення («осмисленого споглядання») І. Песталоцці наполягав на необхідності застосування спеціальних вправ, які привчають око дивитися на все, порівнюючи і групуючи [252, с. 45]. Тобто він вважав, що розвиток зорової пам'яті повинен сприяти навчанню дитини і з інших предметів в цілому.

Великого значення формуванню естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дітей дошкільного віку надавав К. Ушинський, який стверджував, що дитя мислить формами, фарбами, звуками. Успішність цього залежить від того, наскільки вихователі усвідомлюють сутність прекрасного, його роль у житті людини і формуванні особистості [340, с. 40].

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що проблеми формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на початку ХХ століття базувалися на положеннях про те, що дитячий вік є прототипом гармонії, та тому, що маленькі діти (дошкільники) зазвичай сприймають світ цілісно. Й, оскільки цілісність маленької особистості носить синкретичний характер, розвиток інтелекту, здібності до рефлексії, самоосвіта (навіть художня), з огляду на вікові особливості, поступово позбавляє особистість цілісності.

Відтак, цілком послідовним є те, що різноманіття педагогічних теорій наступного історичного періоду (початку ХХ століття) об'єднувала ідея творчого розвитку дитини на основі її психофізичних особливостей.

Для прикладу варто згадати, що педагогічна система М. Монтесорі продемонструвала можливості розвитку дитини у складі різновікової групи, де заохочувалася співпраця і взаємодопомога дітей. Розвиток «мови відчуттів» приводив дітей до відмови від полярних оцінних думок (гарно – погано) і розвитку емоційної сфери, що знаходило віддзеркалення у розвитку мови, яка спроможна фіксувати тонкі відтінки відчуттів: «подобається, дратує, я горджуся». Зокрема, М. Монтесорі запровадила вправи з «емпатійного слухання» [220], моделюючи ситуацію, коли у дитини виникала необхідність точними словами прояснити і назвати те відчуття, яке вона відчувала.

У світлі зазначеної проблеми вартує уваги те, як С. Русова пов'язувала теорію і практику формування естетичного ставлення дітей з ідеями

народності виховання і навчання, вважаючи ігри, усну народну творчість, природу невичерпним джерелом для пробудження в дитини духовних сил [292].

Питанням формування естетичного ставлення до мистецтва дітей дошкільного віку ґрунтовно займалися такі вчені, як Н. Доломанова, Г. Рошаль, М. Румер, В. Шацька та ін. [112; 288; 291; 357; 358].

У загальному сенсі В. Шацька розглядала процес формування естетичного ставлення до мистецтв як сукупність послідовних, взаємопов'язаних впливів на дитину під керівництвом викладача засобами мистецтва і самого життя, спрямованих на всебічний естетичний розвиток дитини, який сприяє формуванню естетичних почуттів, художніх смаків і поглядів відповідного до завдань виховання. За твердженнями В. Шацької, до процесу формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва належить не лише поступовий розвиток здібностей та естетичного сприйняття, але й володіння вмінням активно й творчо проявляти себе у тому чи іншому виді мистецтва, в обсязі, що відповідає певному ступеню навчання [358, с. 3–4].

П. Блонський зазначав, що процес формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва передбачає або формування творчості, або розвиток художнього смаку та сприйняття. Але при цьому він підкреслював, що художній смак і сприйняття можуть бути сформовані лише в процесі художньої творчості; вони тісно пов'язані з активним життям дитини: кожна дитина потенційно є творцем різних, зокрема і естетичних, цінностей: споруджуючи будиночок, вона проявляє свою архітектурну творчість, ліплячи і малюючи, виявляє свої здібності скульптора і живописця, нарешті, дитина прагне до танців, драматизації [29, с. 98].

Особливу увагу мають вдумливі міркування Д. Кабалевського, який вважав, що існують всі реальні можливості для побудови науково обґрунтованої системи формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва. Тому відносно процесу формування

особистості він надав перевагу трьом видам мистецтва: літературі, музиці та образотворчому мистецтву й наголошував на значенні в цьому процесі діяльності різних організацій та позашкільних закладів і сім'ї [141, с. 24–25].

Водночас варто згадати, що А. Макаренко, розкриваючи суть процесу формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва, також вважав, що надзвичайно важливо внести художній елемент у процес дитячого життя [203]. З великою переконливістю він стверджував, що у процесі формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва величезну роль грають саме зміст творів мистецтва, які поєднують в собі правдивість віддзеркалення змісту життя з художньою досконалістю. Виховні дії мистецтва, щоб стати усвідомленими і глибоко відчутими дітьми, мають бути засновані на доступному віковому рівні розвитку як з боку змісту-сюжету, так і з боку їх форми, засобів виразу і зображення, багатства і яскравості мови. При цьому виховання здатності сприймати витвори мистецтва потрібно не відділяти від прищеплювання умінь правильно розуміти і оцінювати ці твори, від виховання художнього смаку, що, у свою чергу, впливає на процес виховання естетичної культури.

Цілком логічним продовженням цих тверджень стали погляди мистецтвознавця В. Алексєєвої, якою у 60-ті роки ХХ століття було проведено дослідження, присвячене ролі образотворчого мистецтва в процесі формування естетичного ставлення особистості до навколишньої дійсності [3]. Зокрема, при порівнянні 58 програм з образотворчого мистецтва для початкових шкіл (країн Європи, Азії, Америки і Австралії) дослідницею було виявлено, що цільова спрямованість більшості з них орієнтована на творчий розвиток особистості (розвиток уяви, естетичних відчуттів).

Важливе місце у вивченні та дослідженні проблеми формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва займали у працях В. Сухомлинського, який вважав, що розвиток інтелектуальних і морально-естетичних якостей людини неможливий без тонкості відчуттів, переживань, емоційно-естетичного ставлення до

оточуючого і самого себе. До процесу естетичного виховання він включав природу, мистецтво та прагнув навчити дітей відчувати, розуміти, цінувати і творити красу в праці [315].

Питанням процесу формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва завжди приділялось досить багато уваги у різних наукових галузях (філософії, психології, педагогіці). Так, філософсько-естетичні аспекти зазначеної проблеми розглядали в наукових працях Ю. Афанасьєва, М. Кагана, М. Киященка [13; 15; 143; 320]. Психологічні основи формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва висвітлюються у дослідженнях Л. Божович, Л. Виготського, Б. Теплова [35; 60; 61; 321]. Теоретичні основи процесу естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва сформована на основі наукових висновків, Н. Ветлугіної, Т. Комарової, В. Котляра, Г. Підкурғанної, Н. Сакуліної, Є. Фльориної [50; 161; 172; 255; 295; 344].

За радянських часів у галузі дошкільної педагогіки питання сприймання мистецтва дітьми дошкільного віку вивчала Н. Зубарева. Вона помітила, що 5–7-річні діти вже у змозі не просто захоплюватись красивим у мистецтві, але й здатні висловити свої судження про нього, намагаються обґрунтувати, чому той чи інший предмет здається їм гарним, що в ньому красивого [131, с. 106]. На основі багатого експериментального матеріалу дослідниця вперше виділила три різноманітні рівні оцінних суджень дітей дошкільного віку, пов'язаних зі сприйманням творів мистецтва.

На першому, найнижчому рівні, дитина ще не сприймає цілісного художнього образу, а просто емоційно реагує, радіє зображенню знайомих предметів, які вона впізнає на картині. Тож, зазначала Н. Зубарева, у багатьох випадках такі оцінки носять предметний або життєвий характер (вибрав ту або іншу картинку тому, що «вдома такої ще немає», «тому, що тут човен, можна покататись», «тому, що яблуко, воно смачне»). На цьому рівні естетичного розвитку перебувають діти приблизно трьохрічного віку.

На другому етапі естетичного розвитку дитина починає не тільки бачити, а й усвідомлювати ті елементарні естетичні якості у творі, що роблять картину для неї привабливою. За умови уваги з боку педагога значна частина дітей у п'ятирічному віці здатна отримувати елементарну естетичну насолоду, оцінюючи у картині прекрасне, насамперед колір і кольорову відповідність зображуваних предметів і явищ, рідше – форму та композиційні прийоми.

На третьому, найвищому рівні естетичного розвитку, діти-дошкільники вже здатні сприймати більше, ніж закладено у зовнішніх ознаках зображуваного явища. Дитина може вловити глибинну характеристику художнього образу. Це ще часткове, неповне його осягнення, але воно дає можливість дитині естетично переживати хоч би частину задуму художника. На цьому рівні розвитку перебувають діти в основному старшого дошкільного віку, за умови проведення з ними цілеспрямованої педагогічної роботи з розвитку їхніх естетичних почуттів та естетичного сприймання [131, с. 106].

Отже, проаналізувавши особливості естетичного сприймання творів живопису дітьми дошкільного віку, виділені Н. Зубаревою, ми можемо відзначити важливе для нашого дослідження положення про те, що діти старшого дошкільного віку певною мірою здатні естетично переживати задум художника, розуміти окремі внутрішні характеристики художніх образів творів живопису за умови цілеспрямованої, добре підготовленої та педагогічно продуманої роботи з активізації процесу їхнього спілкування із творами мистецтва.

Внесок видатних вітчизняних освітян минулого у вирішенні окремих проблем формування естетичного ставлення підростаючого покоління розкрито у роботах Н. Дем'янка, О. Джус, Л. Іванової, С. Морозової, С. Процика, О. Пшеврацької, Ш. Рзаєва, В. Сергєєвої, А. Соколової, Є. Федотова, І. Фрайта та інших [104; 108; 137; 221; 277; 281; 285; 305; 342; 346]. Питання проблеми формування естетичного ставлення дітей до

декоративно-ужиткового мистецтва у теорії та практиці зарубіжної педагогіки розглянуто в дослідженнях П. Брайловської, О. Іонової, А. Лещенко, М. Лещенко, І. Сташевської, О. Тимошенко [40; 140; 191; 192; 311; 322]. Різним аспектам проблеми художньо-естетичного розвитку дітей присвячено історико-педагогічні праці З. Борисової, В. Ворожбит, Т. Грищенко, Л. Жербіної, А. Калениченко, О. Котикової, Є. Марченка, О. Овчарук, А. Омельченко, Т. Тюльпи [53; 57; 90; 145; 209; 223; 242; 243; 331]. Так, Т. Аболіна та Н. Миропольська вважають, що головним у процесі художньо-естетичного розвитку особистості є відтворення всього багатства людського ставлення декоративно-ужиткового мистецтва [1, с. 20]. Художньо-естетичний розвиток, на думку В. Разумного, полягає в активному цілеспрямованому формуванні і удосконаленні системи естетичних потреб особистості у тій сфері її духовного життя, яку узагальнено прийнято називати естетичною культурою [284, с. 94].

Натомість О. Радугін дійшов висновку, що художньо-естетичний розвиток – це цілеспрямоване формування у людини естетичного ставлення до дійсності. Вчений вважає, що виховання красою та через красу формує не тільки естетико-ціннісну орієнтацію особистості, а й розвиває здатність до творчості, до створення естетичних цінностей у сфері трудової діяльності, побуті, у вчинках, поведінці і, звичайно, у мистецтві [282, с. 229].

На увагу заслуговують твердження М. Кагана, який відзначає, що «розвиток естетичної активності особистості не лише в художній діяльності, а й, перш за все, в практичному житті – стосовно людини до природи, до інших людей і до самої себе, до звичаїв, форм поведінки, до світу речей, що оточують людину, нарешті, до мистецтва» [142].

За слушним визначенням Ю. Борєва, мета процесу формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва «полягає в тому, щоб, залучаючи особистість до спеціальної області мистецтва, розвивати у неї загальнолюдську здібність естетичного ставлення до життя». З цим можна погодитися вже тому, що людина з розвиненим

естетичним ставленням до життя не відчуває себе відособленою в ньому. Вона безпосередньо переживає свою причетність і усвідомлює себе невід'ємною частинкою світу [37].

Узагальнення згаданих праць спонукало до виявлення того, яким чином на початку ХХ століття психологи, які розглядали дошкільне дитинство як етап особистісного становлення дитини, відзначали, що відносини дитини до світу в цей період носять переважно естетичний характер. Адже відомо, що саме у дітей дошкільного віку «естетична установка домінує в душі». «Радісно і вільно дивиться дитя на світ, не думаючи отримувати з нього користь, не перетворюючи його на проблему..., – а перш за все і більше всього милуючись ним, радіючи тому прекрасному, що в нім знаходить» [46; с. 124]. Виявляючи універсальність естетичних здібностей дитини, тогочасні психологи відзначала «загасання» їх в період дорослішання.

З розумінням значущості проблеми формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у становленні особистості необхідно було визначити вік дітей (від п'яти до шести років). Вибір старшого дошкільного віку в нашому дослідженні був обумовлений сучасними здобутками психолого-педагогічної науки, а саме те, що до п'яти років відбувається засвоєння сенсорних еталонів і розвиток естетико-когнітивних і естетико-творчих здібностей дитини. Однак, якщо у педагогічному процесі не були створені умови, які дозволяють дитині вільно фантазувати, то до шести років ця здатність може зменшуватися й рости стандартність, повторюваність асоціальних образів; не розвивається здібність до цілісного образного бачення та інше.

Як відомо, старший дошкільний вік характеризується як особливий період у вихованні і розвитку особистості дитини, він є перехідним від дошкільного до шкільного дитинства, є переломним моментом в загальному процесі розвитку дитини. І як всякий перехідний вік, він вимагає особливої уваги і педагогічної турботи.

Загалом, науковець Н. Веракса, досліджуючи питання пізнавальної активності дошкільників, базується на тому, що розвиток дитячої індивідуальності має передбачати включення дошкільників у різні види діяльності, а також увагу вихователів до кожної дитини й пошану дорослими дитячих взаємин, партнерства дорослого і дитини [48, с. 39–59]. Бачиться доцільним згадати те, що дослідниця Є. Тіхеева звертала увагу педагогів на те, що зовнішній світ, навколишні предмети дитини і явища слід розглядати як джерело розвитку, а гру, працю, спілкування з дорослими і однолітками, саме пізнання навколишнього світу – як основний засіб розвитку. Відтак кожний педагог має будувати свою діяльність, враховуючи логіку культури і педагогіки та моделюючи культурні процеси згідно характеру свідомості дитини [325].

Найголовніше питання формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дітей старшого дошкільного віку відбивається в науково-дослідній і практичній діяльності Н. Ветлугіної. Вона всебічно вивчала зазначену проблему декоративно-ужиткового мистецтва, розробляла зміст, форми, засоби і методи роботи та у книзі «Система естетичного виховання в дитячому саду» [50] широко і з різних сторін розглядала важливі питання щодо змісту і методів формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей на заняттях і в повсякденному житті; звертала увагу на використання в процесах знайомлення з матеріалами народної культури, залучення дітей до посильної творчої діяльності; визначала відмінність між естетичним і художнім вихованням, маючи на увазі під першим розвиток у дітей здібності до естетичного сприйняття, переживання, формування поглядів, думок, потреб, естетичного смаку, активності до художньо-продуктивній діяльності. Під художнім вихованням вченою малася на увазі та частина його, що реалізовується через освоєння знань, умінь і навичок у сфері мистецтва і засобами мистецтва.

Цінними вбачаються наукові погляди Л. Компанцевої, яка, вивчаючи вплив поетичного образу природи в процесі сприйняття живописних творів на дитячий малюнок, дійшла до висновку, що виразні засоби мови не лише підсилюють емоційне сприйняття, але і підкреслюють найістотніші ознаки образу [163; 164].

Окрім цього, цілком логічним є те, як І. Житна обґрунтовує педагогічні умови розвитку естетичних емоцій дітей старшого дошкільного віку при взаємодії живопису і музики в якості педагогічних засобів виховання дитини і стабілізації її духовної сфери [122]. На увагу заслуговують висновки Є. Торшилової, Т. Морозової, які, досліджуючи естетичні здібності дітей, підкреслюють особливе значення способів організації педагогічного процесу, оскільки після п'яти років життя дитини при неправильній організації даного процесу відбувається зниження якості сприйняття світу прекрасного та наголошується на спаді у розвитку естетичних емоцій, пізнавальної активності, ослаблення вольових проявів, що зрештою ускладнює перехід до навчання в школі [329].

Варто погодитися з тим, як Н. Ветлугіна доводила, що процес формування естетичного ставлення здійснюється на основі сенсорного розвитку дитини, розвитку в ній здібностей співпереживання, зіставлення, порівняння явищ, що вивчаються [50]. Вчена переконливо пов'язувала процес формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дитини-дошкільника з необхідністю формування окремих якостей її особистості, способів необхідних їй дій. Провідним компонентом процесу формування естетичного ставлення вона вважала естетичні емоції, інтереси як складові спрямованості особистості [50].

В інших дослідженнях з проблем формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва засобами образотворчого мистецтва (Н. Зубарева [131], Т. Комарова [161], С. Фльоріна [344]) розкриваються основні проблеми методики ознайомлення дошкільників з декоративно-ужитковим мистецтвом. При цьому незайвим буде

стверджувати, що успіх формування естетичного ставлення особистості до декоративно-ужиткового мистецтва можливий лише за умови планомірного, систематичного прилучення до мистецтва, і чим раніше воно почнеться, тим краще, тому що органи відчуттів у дитячому віці особливо сприйнятливі. Естетичні переживання дитячих років залишають глибокий слід у житті людини, враження дитинства має дуже велике значення для формування естетичних відчуттів. У цьому образотворчє мистецтво, як засіб формування естетичного ставлення, опиняється у найсприятливіших умовах. У всіх дітей спостерігається підвищений потяг до образотворчого мистецтва – вони з радістю виступають і як глядачі, і як творці. Однак естетичне засвоєння дійсності і мистецтва відбувається успішно за умови організації систематичного навчання на заняття у дитячому садку, яке значно розширює можливості пізнавальної діяльності дитини.

Системний погляд на проблематику формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку запропонувала у своїх дослідженнях Є. Фльоріна, яка значну роль відводила художньому вихованню дітей на зразках мистецтва, розкривала своєрідність естетичного розвитку, охарактеризувала роль, місце та взаємозв'язок різних засобів естетичного виховання. На її думку, в естетичному вихованні слід прагнути єдності емоційного і пізнавального сприймання змісту і форми, що допоможе уникнути надмірного захоплення формою, утилітарного використання мистецтва з пізнавальною метою, тобто втрати художнього компонента естетичного виховання. Їй належить багато цікавих спостережень, які стосуються особливостей дитячого естетичного сприймання, образотворчої діяльності та використання іграшки, художнього слова у вихованні дітей [344].

Цікавим є той факти, що між педагогами-теоретиками з початку ХХ ст. відбулися дискусії стосовного того, з якого віку починати знайомити дітей із творами живопису. У 20-30-х рр. ХХ ст. учені багато в чому підходили до вирішення цього питання з позицій теорії вільного виховання. Так, на думку

деяких фахівців, сприймання краси мистецтва біологічно властиве людині, варто лише дочекатись її повного становлення як особистості та не робити ніяких спроб у плані естетичного виховання.

Інші надавали розумінню естетичного розвитку інтелектуалістичного характеру, наголошуючи, що естетичне сприймання починається тоді, коли дитина відволікається від змісту твору, досягає можливості судити про його художню форму як таку. При цьому не тільки дошкільники, але й молодші школярі нібито позбавлені здатності естетичного сприймання, не розуміють краси у природі та мистецтві.

Вагомими у цьому плані виявились думки австрійського педагога А. Тіппель. Учена переконувала, що насолода картиною для дітей від 3 до 8 років характеризується позаестетичними моментами і визначається лише змістом зображеного. І тільки у 14 років, коли у дитини вже проявляється практичне «Я», вона стає здатною до естетичної насолоди твором живопису [391].

Аналізуючи погляди інших дослідників того часу, ми встановили, що дехто з них дотримувався протилежної позиції, тобто звертав увагу на естетичну сприйнятливність дошкільника, а також відстоював його права та можливості сприймати й цінувати прекрасне (П. Блонський) [28]. При цьому виявлено думку про те, що «своєчасний розвиток глядацьких диференційовок, здатність спостерігати і емоційність, властива дітям, роблять вже на третьому році доступним елементарне розуміння красивого» (Н. Аксаріна) [130, с. 5]. Тези про своєрідність естетичного сприймання мистецтва дітьми О. Апраксіна сформулювала так: «...сприймаючи той чи інший високохудожній твір, діти дошкільного віку не можуть оцінити його глибини, його художнього значення, але багато чого в них запам'ятується і полюбитися, буде викликати прагнення до повторного сприймання» [9, с. 152]. Уже наприкінці 40-х років ХХ ст. видатний російський психолог С. Рубінштейн наполягає на тому, що у дошкільному віці вже можна спостерігати прояви естетичних почуттів [298].

Естетичне сприймання і ставлення до творів мистецтва досить тісно пов'язані з розвитком мовлення дошкільників. Як переконував В. Сухомлинський, зв'язок цей двосторонній: з одного боку, естетичне почуття емоційно забарвлює слово, а з іншого, за відсутності необхідного обсягу оціночних слів дитині досить важко належно оцінити твір живопису. Тому, навіть якщо у дошкільника добре розвинене естетичне сприймання твору, то воно буде здійснюватись на чуттєвому рівні, а змістовно вербалізувати свої оцінки дитина не зможе [315]. Зауважимо, що розвиток мовлення тісно пов'язаний з розвитком мислення, тож недостатній обсяг словникового запасу у дітей дошкільного віку може призвести до того, що вони просто не зможуть достатнього глибоко усвідомлювати естетичну сутність творів.

Водночас, якнайповніше визначення сутності поняття «Дитяча творчість» було визначено у концепції Т. Комарової [161], де автор розглядає творчість дошкільника як створення ним суб'єктивно нового (значущого для дитини) продукту (малюнка, ліплення, розповіді, танцю, пісеньки, ігри), придумування до відомого нових деталей, застосування засвоєних раніше способів зображення або засобів виразності в новій ситуації, прояв дитиною ініціативи, придумування різних варіантів.

Варто згадати і про дослідження Н. Халезової, основною метою якого було показати форми ознайомлення дітей з народною іграшкою, декоративним посудом та розкрити методіку навчання дітей декоративному ліпленню безпосередньо на заняттях і у самостійній діяльності [349].

Естетичні якості особистості не є вродженими, але починають розвиватися з раннього віку в умовах соціального оточення і активного педагогічного керівництва. Як відомо, в процесі художнього виховання відбувається поступове освоєння дітьми естетичної культури, формування естетичного сприйняття, а також уявлень, понять, суджень, інтересів, потреб почуттів, актуалізації художньої діяльності та творчих здібностей.

Аналізуючи особливості формування естетичного ставлення дітей

старшого дошкільного віку, вчені зосереджуються на таких проблемах:

- розвиток самоконтролю дітей в образотворчій діяльності Т. Доронова [115];
- ігрові методи у навчанні дітей образотворчої діяльності Г. Григор'єва [86];
- ознайомлення дошкільників із творами живопису Р. Чумічова [354];
- вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників А. Шевчук [364].

Загалом для вирішення досліджуваної нами проблеми уявляється важливим брати до уваги деякі важливі відкриття та положення з психології розвитку в ХХ столітті. З-поміж них такі, як:

- визначення провідним типом діяльності для дитини 5-6 років гри, зокрема сюжетно-рольової (Л. Виготський, О. Леонтьєв);
- тлумачення сутності поняття «Зони найближчого розвитку» (Л. Виготський);
- виявлення наявності сенситивних періодів розвитку (підвищеної сприйнятливості до зовнішніх дій, навчанню і вихованню);
- підтвердження особливої значущості ампліфікації, тобто збагачення, поглиблення для ранніх ступенів дитячого розвитку на противагу акселерації (А. Запорожець);
- визначення пріоритетності явища інтеріоризації, як основи механізму естетичного розвитку особистості.

Таким чином, слід визначити, що для розуміння сутності художньо-естетичного розвитку дитини у дошкільному віці особливе значення мала теорія так званих «розумних емоцій» (вищих емоцій) психолога Л. Виготського. Зокрема, ним було проаналізовано дитяче художньо-естетичне сприймання, але не як початковий, найбільш примітивний рівень розвитку цього процесу, а як особливу складову дитячої життєдіяльності. Такий підхід мав особливе значення для практики формування естетичного

ставлення дітей старшого дошкільного віку декоративно-ужиткового мистецтва, оскільки затверджував принципову важливість і неповторність раннього етапу розвитку художнього сприйняття, необхідність використання найбільш ефективним способом можливостей кожного вікового дитячого періоду. Найважливішою групою емоцій, які задіюються дитиною при художньо-естетичному сприйнятті, є емоції та емпатія, котрі базуються на переживаннях, «співчутті», перевтіленні. Відтак, для повноцінного художньо-естетичного розвитку дитини необхідно, перш за все, збагачення її емоційної сфери «розумними» емпатійними емоціями [61].

У старшому дошкільному віці зорове сприймання стає провідним при ознайомленні з навколишнім світом, зростає його цілеспрямованість, планомірність, але разом з тим, художньо-естетичне сприймання продовжує характеризуватися фрагментарністю, воно тісно пов'язано з особистим досвідом дитини, у дітей старшого дошкільного віку сприймання ще недостатньо диференційовано, оскільки воно часто мимовільне (ненавмисне сприймання). Характерною особливістю сприймання у зазначеному віці є яскраво виражена емоційність.

Для повнішого розуміння окреслених проблем необхідно згадати, що визначенню важливих положень з досліджуваної проблеми присвячені психологічні дослідження В. Гуружапова, котрі переконливо показали, що процес сприймання творів образотворчого мистецтва дітьми молодшого віку з акцентом на образному, емоційному, особовому сприяє формуванню творчих «смыслопороджующих систем» його розуміння. На відміну від ригідних, нав'язаних смыслопороджующих систем, здійснюваних через уміння інтерпретувати приватні особливості форми на основі готових схем і нав'язаних асоціацій, актуалізація творчих смыслопороджующих систем дозволяє дітям розширити свої естетичні уявлення в результаті пізнання і переживання нових явищ в мистецтві і в житті [93, с. 2–5].

На слушну думку О. Леонтьєва, «діяльнісний підхід» у психології розвитку є інструментом аналізу онтогенезу. Він пов'язаний із твердженням,

що головною умовою повноцінного процесу освоєння дитиною культури, у тому числі і культури відчуттів, є формування у неї тих дій, які утворюють дійсну основу цього процесу [190, с. 42]. Відтак, провідним видом діяльності для дитини 5–6 років є гра, тому цілеспрямований оптимальний художньо-естетичний розвиток дітей цього віку передбачає безумовну необхідність гри і їх власної образотворчої діяльності.

У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях стверджується, що у старших дошкільників яскраво виражена потреба в розумовій діяльності. Їм властива допитливість, яка виявляється у численних запитаннях, спрямованих на з'ясування не лише найближчих, а й віддаленіших причин та явищ. За твердженням В. Мухіної [225], активний словник дітей зазначеного віку досягає 7000 слів, що дозволяє їм робити узагальнення і висновки.

Провідний дослідник у галузі навчання дітей дошкільного віку малюванню Н. Сакуліна переконувала в особливій значущості мистецтва в естетичному вихованні дошкільників [295]. Образи мистецтва сприймаються дітьми яскраво, живо, впливають на їхню свідомість та почуття, виховують певне ставлення до події і явищ життя, допомагають глибше та повніше пізнати дійсність. За допомогою мистецтва у дошкільників виховують уміння бачити типове, характерне, узагальнювати явища, що спостерігаються. Твори мистецтва, багаті за своїм ідейним змістом та бездоганні художньою формою, формують художній смак, здатність зрозуміти, розрізнити, оцінити прекрасне не тільки в мистецтві, а й у дійсності, природі, побуті. У кожному значному творі мистецтва, на думку вченої, втілено глибокий зміст, що впливає на глядача завдяки вираженню його в художніх образах.

У старшому дошкільному віці відбувається істотний розвиток сприйняття, його точності і диференціювання. Разом із тим, художньо-естетичне сприйняття продовжує характеризуватися фрагментарністю, воно тісно пов'язане з особистим досвідом дитини, її інтересами. Дослідження психологів (Л. Венгер [46], А. Запорожець [124, с. 30–35], А. Люблінська [202], В. Мухіна [225] та ін.) свідчать, що у дітей старшого дошкільного віку

сприйняття ще недостатньо диференційоване, воно часто мимовільне. Характерна особливість сприйняття в даному віці – яскраво виражена емоційність. Як доводить дослідження Л. Компанцевої, образне художньо-естетичне сприйняття дітей якісно збагачується при використанні епітетів, образних виразів поетичних рядків [163].

Особливості сприйняття дітей старшого дошкільного віку полягають в тому, що з одного боку їм властива гнучкість уяви, а з іншого – у них мало особистого досвіду, не розвинений художній смак, низький рівень узагальнення [155].

У дітей старшого дошкільного віку ще не сформована стійка увага. Мимовільне запам'ятовування залишається продуктивнішим, ніж довільне. Запам'ятовування буде продуктивним за наявності інтересу, позитивних почуттів, стверджує в своїх дослідженнях В. Мухіна [225].

У старшому дошкільному віці діти знаходять предметне символічне позначення для виразу своїх емоційних переживань – так діти самостійно продумують, яким міг бути будинок злого вовка, доброї чарівниці тощо. Це допомагає їм вирішувати різні творчі завдання [70].

Вже науково доведено, що від 5 до 6 років діти створюють найбільшу кількість дитячих робіт (до 2000 малюнків) [113]. Це окремі предмети, сюжетні картинки, ілюстрації до книг і подій свого життя. У дітей в цьому віці з'являється сюжетне зображення і дитина добре знає, що вона хоче зобразити. Наприклад, дитина може кілька разів перемалювати свій малюнок, знаходячи особливі образотворчі можливості і не відмовляється від свого задуму.

Найбільш важливим досягненням в образотворчій діяльності 5–6-літніх дітей можна вважати те, що вони починають опановувати композицією. Вони вже не просто вибудовують всі об'єкти в ряд, а прагнуть розташувати їх на папері з урахуванням просторового розташування або сюжету.

Добре відомо, що до 4-х років дитина може використовувати колір для передачі свого ставлення до світу. У працях А. Мелік-Пашаєва доведено, що

дитина старшого дошкільного віку добре розрізняє кольори добра і зла, встановлює відносини між сенсом і кольором, колір починає передавати сенс [214].

Окрім зазначеного, варто зазначити ще й те, що в малюнках 6-літніх дітей починають сильніше позначатися соціальні і культурні традиції тих місць, де вони зросли. Розрізняються малюнки хлопчиків і дівчаток. Хлопчиків цікавлять автомобілі, роботи, ракети, літературні герої і персонажі мультфільмів, які відрізняються мужністю. Дівчаток – принцеси, феї, квіти, сцени з побутового життя [253].

Бачиться особливо суттєвим те, що, аналізуючи особливості образотворчої діяльності дітей, Н. Сакуліна значну роль відводила сенсорному розвитку дитини, необхідному для створення зрозумілого і виразного зображення, сенсорним здібностям, потрібним для успішного оволодіння образотворчою діяльністю, обґрунтувала принципово новий зміст і методи навчання. Запропоновані Н. Сакуліною ефективні способи педагогічної організації процесу сприймання дітьми реальних предметів допомагають дитині навчитися створювати зображення самостійно, без допомоги зразка, творчо освоювати навколишній світ, бачити прекрасне [295].

Багато цінних думок щодо проблеми нашого дослідження знаходимо також у працях М. Вовчик-Блакитної, яка, розглядаючи питання естетичного виховання дошкільників, вказувала на значні потенційні можливості занять з образотворчого мистецтва в цьому плані [54, с. 10].

За твердженням М. Вовчик-Блакитної, не всяке розглядання твору мистецтва естетично розвиває дитину. Дослідниця вказує на поступовість становлення у дошкільників здатності до естетичних оцінок, але при цьому наголошує, що, лише навчаючись розрізняти елементи красивого в найближчих їй речах, дитина поступово підходить до правильної оцінки дедалі складніших естетичних об'єктів, якими є зокрема твори мистецтва [54].

Цінною для нашого дослідження є методика естетичного виховання, яку запропонувала Е. Белкіна у своїх дослідженнях, вона полягає в активізації особистісних компонентів у процесі ознайомлення із творами мистецтва. Головна його умова – розвиток здібності й потреби в емоційно-естетичному переживанні, а точніше – співпереживанні з автором твору. Навчити дитину уявити себе митцем, спробувати пережити те, що пережив майстер, відчутти себе часткою нерозгаданої таємниці творчості – дуже важливо для становлення особистісної позиції малого глядача. Не можна не погодитись із думкою дослідниці про те, що уважне ставлення до всіх образотворчих засобів (кольору, колориту, лінії, форми як трансляторів стану настрою) навчатиме дошкільника правильно та без труднощів «читати твір», неначе мультфільм [26].

Необхідно відзначити таке явище, коли, виконуючи творчі завдання, діти можуть використовувати новий спосіб – «включення», який полягає у тому, що заданий елемент дійсності є відправною точкою уяви дитини, деякою частиною створеної нею композиції, а не центральним елементом, як при способі «опредмечування» [56]. Так, наприклад, якщо старшому дошкільнику запропонувати домальовувати коло, він може не лише намалювати сонечко або яблуко (так зробив би молодший дошкільник), а створити композицію – футболіст б'є ногою по м'ячу.

Окрім того, за твердженнями В. Мухіної [225, с. 42–44], у дошкільному віці формується початок відчуття прекрасного. До старшого дошкільного віку дитина починає уловлювати красу в ритмічності, гармонії фарб і ліній, розвитку музичної мелодії, в пластичності танцю. Сильні переживання викликає у старших дошкільників краса природних явищ. Чим краще дитина орієнтується в середовищі, тим більше різноманітними і складними стають причини, що породжують у неї відчуття прекрасного.

У зв'язку з упровадженням у практику дошкільної освіти особистісно-орієнтованого підходу, вчені у своїх дослідженнях більше ваги приділяють особистісним факторам у навчанні та вихованні дітей. Так, провідний

психолог І. Бех розробив теорію виховання особистості в аспекті матеріальних чи ідеальних предметів як переживання їх бажаності (чи небажаності) для людини. На його думку, духовні цінності суспільства саме в такій психологічній формі стають суб'єктивними надбаннями особистості [21, с. 200].

В. Лаппо у своєму дисертаційному дослідженні довела ефективність залучення до виховного процесу елементів етнокультури, як засобів формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю [182]. Науковець епізодично розглядає місце творів мистецтва у даному процесі. І хоч проблемою ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку до оточуючого світу поступово починають цікавитись науковці та розробляти її у різних сферах виховання дошкільника (фізичне, моральне, трудове, патріотичне тощо), досі відсутні спеціальні дослідження, які були б присвячені проблемі формування у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва, що переконує нас у правильності вибору цього напрямку дослідження.

Узагальнюючи погляди та висновки вчених щодо процесу формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва, можна виділити категорії, які мають принципове значення для нашого дослідження:

- формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва, процес і результат, що знаходить віддзеркалення в творчому зростанні особистості, у формуванні її ціннісних орієнтацій, у розвитку естетичного ставлення до дійсності, а також у продуктивній творчій діяльності;

- естетико-виховна робота ДНЗ має бути направлена на отримання знань в області мистецтва, досвіду спілкування з творами мистецтва і навичок у продуктивній діяльності;

- у широкому плані сутність процесу формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва полягає у формуванні в особистості

здібностей повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та житті, засвоєнні естетичних понять, виробленні смаків та ідеалів, у розвитку творчих задатків і талантів у сфері мистецтва.

Процес формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дітей старшого дошкільного віку є багатограним і складним. Він передбачає застосування певного змісту методів і засобів залежно від вікових та індивідуальних особливостей дітей.

1.2. Зміст та структура процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва

Створення якісної методики формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ у ДНЗ пов'язано з чітким визначенням теоретичних та методичних основ дослідження, що визначають послідовність практичних організаційно-методичних дій при формуванні естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ.

Щоб досягти повного розуміння предмета дослідження, важливо звернутись до поняття «ставлення» як ключової категорії процесу становлення особистості та важливого структурного компонента предмета нашого дослідження.

Висвітленню загальних положень та окремих аспектів категорії ставлення присвячені численні філософські праці. Категорія ставлення – одна із важливих у філософії, що виникла як результат осмислення функцій (дій) у поведінці індивіда. Наприклад, класифікація людиною творів мистецтва дає можливість говорити про її конкретне ставлення до мистецтва. Характер ставлення визначається на основі спостережень і оцінки реакцій індивіда, він може виражати неприязнь до певних сфер життя, що може свідчити про негативне ставлення до нього.

Багато в чому висновок про ставлення можна зробити на основі поведінкових проявів особистості, у яких часто візуалізовано внутрішні

переживання. Хоча людина здатна оцінити власне ставлення за своїми внутрішніми переживаннями, але її суспільна поведінка може піддатись об'єктивному дослідженню.

Однак, варто підкреслити, що у філософії поширене розрізнення ставлень як проявів смаків, коли людині подобається, приміром, певний художній напрям у мистецтві (скажімо, імпресіонізм). Окрім цього, філософи розглядають кореляцію категорій «знання» і «ставлення»: «знання» – дещо більш інтелектуальне і пасивне, а «ставлення» – погляд і дія, активне.

Бачиться особливо суттєвим те, що Л. Столович виділяв такі структурні елементи поняття «ставлення»: потреби, емоції (емоційне ставлення), зацікавленість (як особливий вид ставлення), оцінка (оцінювальне ставлення) [313, с. 11].

Категорія ставлення є не менш важливою також й у психологічній науці. За висновками науковців, вона виконує гносеологічну (пізнавальну) функцію під час розробки проблем характеру, мотивів, установок, ціннісних орієнтацій, диспозицій особистості, соціально-психологічного клімату та багатьох інших, що пов'язані з виявленням суб'єктивних якостей особистості (Б. Ананьев, Б. Ломов, В. М'ясищев, М. Обозов, С. Рубінштейн) [6; 197; 226; 237; 289].

Для повнішого розуміння окресленої проблеми варто згадати, що у психологічній науці існує так звана загальна теорія ставлення (В. Богословський, В. М'ясищев, О. Щербаков) [226; 240]. І суть її полягає у тому, що воно «репрезентує собою свідому активну, вибірково, цілісну, засновану на індивідуальному, суспільно обумовленому досвіді, систему тимчасових зв'язків людини як особистості – суб'єкта з усією дійсністю або з окремими її сторонами, що витікає з усієї історії розвитку і внутрішньо зумовлює її дії та переживання» (В. М'ясищев) [226]. Отже, категорію «ставлення» використовують для визначення поняття «ставлення» як об'єктивованого принципу активності особистості [226].

У такому контексті цінною є наукова позиція В. Богословського і

О. Щербакова, які виділяють два тлумачення поняття «ставлення»: в першому випадку увагу сфокусовано на об'єктивному зв'язку людини з людиною, однієї особистості з іншою (іншими); у другому – ставлення розкривається як своєрідний відгук на предмети, речі, явища, як суб'єктивна позиція відносно них. Зважаючи на такий контекст, необхідно підкреслити, що в першому випадку акцент зроблено на психологічних зв'язках, у другому – на реальних [240].

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що сучасні вчені-психологи (К. Абульханова-Славська, І. Бех, О. Бодальов, М. Боришевський, О. Кононко, Б. Ломов, Ю. Приходько, В. Столін, В. Титаренко й інші) [4; 21; 34; 39; 197; 264; 312; 324] у своїх працях розглядають теоретичні та прикладні аспекти проблеми ставлень особистості. Особливо суттєвим те, що у їхніх дослідженнях чільне місце посідають ґрунтовні розробки категорії «ставлення». Ю. Приходько аналізує проблему генезису провідних ставлень дитини дошкільного віку, як основу її особистісного розвитку. Психолог визначає ставлення людини, як продукт її індивідуального розвитку, при цьому зазначає, що воно також виступає необхідним атрибутом життєдіяльності дитини і водночас важливим чинником її особистісного розвитку [264, с. 4].

Важливо, що в цілому вчений трактує ставлення як «суб'єктивний вибірко́вий зв'язок особистості зі значущими для неї об'єктами навколишньої дійсності, котрий базується на її індивідуальному досвіді взаємодії з ними» [264, с. 18].

Зважаючи на такий контекст, необхідно підкреслити, що у своїх працях Ю. Приходько детально вивчила питання ставлення дітей до різних видів трудової діяльності, вибірко́вих взаємин дошкільників та ставлення до ровесників. Для нашого дослідження особливий інтерес становлять теоретичні положення вченої про статеві відмінності у ставленні дітей до різних видів діяльності, оскільки врахування статевого фактору особистості виявилось суттєвим при вивченні характеру її естетичних ставлень.

У загальному сенсі наукове визначення поняття «ставлення» можна трактувати його, як процес взаємодії суб'єкта пізнання (особистості) та об'єкта цього пізнання (сфери життя), який спонукає її [особистість] до переживання, відгуку щодо сприйнятого. Разом з тим, ставлення – це нерозривне поєднання потреб, емоцій, оцінок, свого роду прояв зацікавленості особистості будь-яким об'єктом чи явищем навколишньої дійсності (рис. 1.1).

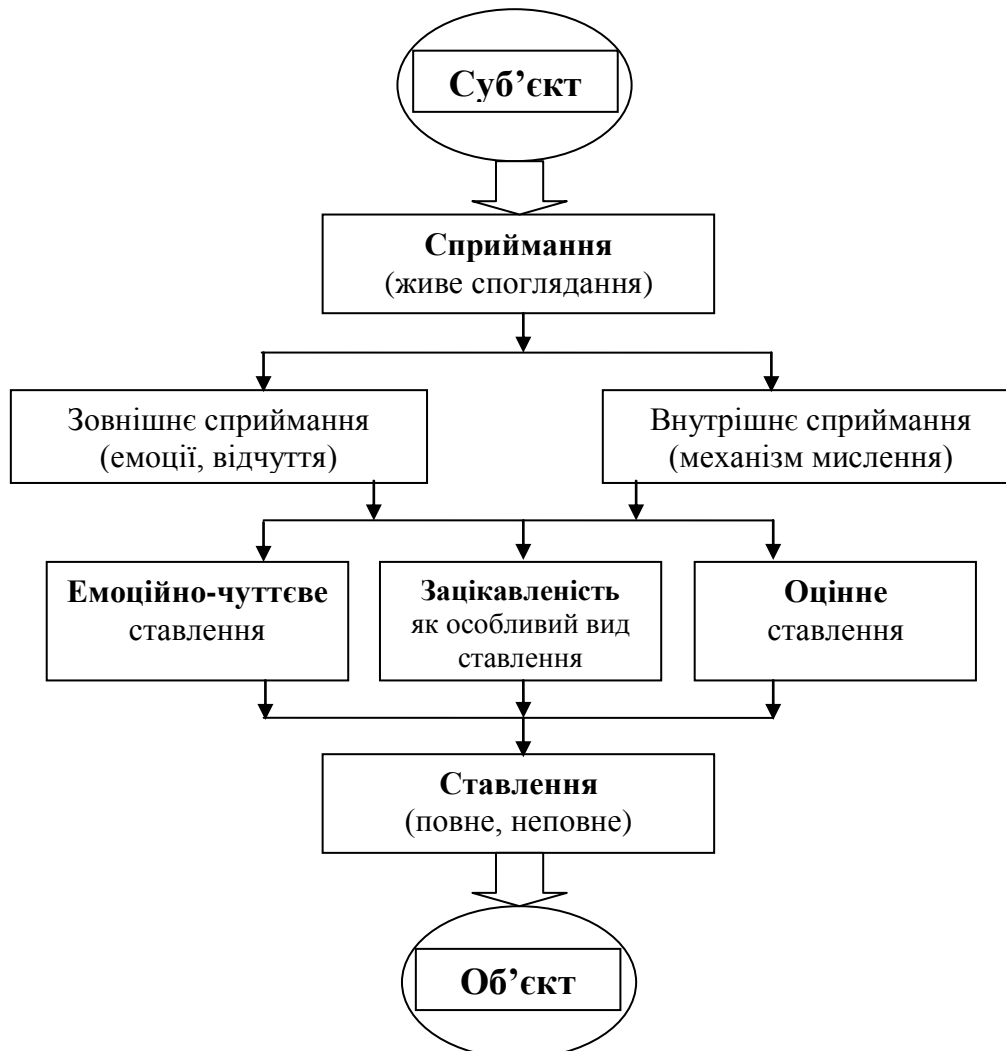

Рис.1.1. Структурні елементи поняття «ставлення»

Для повнішого розуміння окресленої проблеми варто згадати, що сучасна філософсько-естетична наука розглядає естетичне ставлення як квінтесенцію емоційно-духовного ставлення особистості до навколишнього світу. У контексті вивчення теоретичних засад проблеми естетичного ставлення людини до дійсності, за твердженням В. Баленока, є одним із

проявів загального ставлення людської свідомості до буття [17, с. 56]. За його визначенням, естетичне ставлення соціальне за своєю природою та ціннісне за характером, і визначається як ставлення суб'єкта до об'єкта, оцінки до цінності [17, с. 35]. Окрім цього, дослідник наголошує, що естетичне ставлення пов'язане з різними видами діяльності і здатне виконувати роль ціннісних орієнтацій особистості. В. Баленок відзначає, що якістю естетичного ставлення є визначення і направлення дій людей особливим способом; психологічне та предметне регулювання творчої діяльності. Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що на думку В. Баленка, естетичне ставлення відбиває особливості та рівень естетичної культури і є складним зв'язком предметних естетичних цінностей та цінностей свідомості особистості. Зважаючи на такий контекст, необхідно підкреслити, що філософ досліджує зв'язок між «естетичним ставленням» та «естетичними цінностями» і наголошує на тому, що ці категорії взаємопов'язані: з одного боку, естетичне ставлення є складовою цінності, з іншого – система цінностей змістовно наповнює естетичне ставлення. Відзначаючи своєрідність естетичного ставлення, він підкреслює, що йому притаманна «власна» сфера дії (мистецтво), що входить в усі види діяльності та сфери практики людини [175, с. 4]. Для повнішого розуміння окреслених проблем необхідно згадати, що дослідження В. Баленка, О. Борейка, М. Колесника, Н. Крилової, Ф. Худушина та інших підкреслюють, що діяльність і реалізація в ній естетичного ставлення є кумулятивним процесом розвитку естетичного досвіду. А саме мистецтво концентрує здатність естетично ставитися до явищ суспільної практики і природи, адже краса в мистецтві – це концентроване, узагальнене відображенні краси реального життя, тобто мистецтво акцентує увагу саме на людському ставленні до предметів та явищ дійсності [159, с. 108].

Актуальність проблеми знайшла своє відображення у дослідженнях М. Колесника, де відзначається інтегруючий характер естетичного ставлення, саме тут поєднуються естетичні знання, почуття, смак, критерії оцінки,

судження, інтерес, потреби. Власне естетичні потреби є вихідними джерелами естетичного ставлення і визначаються як потреби у вільному, безкорисливому переживанні, що задовольняються у процесі споглядання краси у дійсності, мистецтві та насолоді у творчості [159]. Науковець В. Бажанова вважає, що естетична потреба разом з метою, мотивом, прагненням особистості виступає суб'єктивним чинником, який спонукає до естетичного освоєння дійсності. Вона може бути розвинутою і нерозвинутою, дієвою і споглядальною, активною і пасивною, задовільною або незадовільною [15, с. 193]. Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що, в свою чергу, естетична потреба, на думку Л. Левчук, виникає лише при наявності естетичного почуття, яке є основою естетичного ставлення до світу. Тобто естетичне почуття – це «...духовне утворення, яке означає певний рівень соціалізації індивіда, піднесення його до істинно людських потреб» [186, с. 48]. Особливо суттєвим є те, що визначення естетичного почуття присутнє і у працях М. Колесника, які він розглядає як позитивне або негативне чуттєво-емоційне переживання, що відображає двосторонні зв'язки між предметними цінностями та естетичною потребою у насолоді, як умові розвитку індивідуальності [159, с. 95].

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що естетичне ставлення має складну структуру, яка складається в узагальненому вигляді з компонентів та характеристик. У свою чергу до компонентів внесено: почуття, знання про норми і критерії естетичної діяльності, уміння, естетична оцінка, переконання, естетичний смак, естетичний ідеал. Наступна складова структури естетичного ставлення – характеристики включає: емоційність, інтуїтивність, духовність, об'єктивність, раціональність, предметність.

У такому контексті цінного є наукова позиція сучасних філософів В. Баленока, О. Борейка, М. Колесника, Н. Крилової та інших про те, що домінантні типи естетичного ставлення формуються в ранньому дитинстві [18; 39; 159; 175; 176].

Отже, у процесі формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів мистецтва розвивається здатність людини до сприйняття і співпереживання, її естетичні смаки й ідеали, спроможність до творчості за законами краси та створення цінностей у мистецтві й поза ним (у сфері трудової діяльності, побуті, у вчинках і поведінці). Зважаючи на такий контекст, необхідно підкреслити, що формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ спрямоване на: виявлення естетично-ціннісних орієнтацій особистості; розвиток естетично-творчого потенціалу особистості.

Для повнішого розуміння окреслених проблем необхідно згадати висновки дослідників Є. Артемова та О. Чинаєвої, які зазначають, що процес формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ складається з: впливу на розвиток особистості всієї навколишньої діяльності, її естетичної значущості для людини; залучення людини до художньої культури; використанні спеціальної системи заходів у структурі художнього життя суспільства, спрямованих на поширення знань про мистецтво, на розвиток художньої самодіяльності тощо [11, с. 65].

З огляду на проблему формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку, особливе значення дослідниками Б. Ананьєвим, Л. Божович, Ю. Боровим, Л. Виготським, Ф. Говорун, П. Каптерева, М. Киященко, В. Моляко, Ю. Петровою, В. Романець, С. Русовою, Б. Тепловим та інших [6; 35; 37; 60; 61; 65; 150; 219; 253; 287; 292; 320; 321], надаються поняття «естетичної свідомості» та «естетичної діяльності» з такими складовими, як: естетичне відчуття, естетичне почуття, естетичне переживання, естетичну потребу, естетичне ставлення, естетичне судження, естетичний смак, естетична оцінка, естетичний ідеал тощо.

Опрацювання наукових джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що естетична свідомість є формою суспільної свідомості, що являє собою художньо-емоційне освоєння дійсності через естетичні почуття, переживання, оцінки, смаки, ідеали тощо і концентровано виражається в

мистецькій творчості та естетичних поглядах. [342], її можна вважати основою естетичного освоєння навколишнього світу та мистецтва, а також специфічною формою відображення і втілення об'єктивних життєвих процесів та ставлень. Естетична свідомість особистості охоплює естетичну чуттєвість (естетичне сприймання, відчуття, емоції, переживання, чуття та чуттєву частину естетичного смаку); естетично розвинений розум (інтелект раціональна частина естетичного смаку); естетичну потребу, погляди, переконання, ідеал.

Зважаючи на такий контекст, необхідно підкреслити що естетична потреба охоплює всі сфери життя та особистісних стосунків і не може принципово обмежуватися від інших потреб, проте її розвиток збагачує всі інші потреби особистості. Тому формування естетичної потреби передбачає різносторонній, гармонійний розвиток особистості [15, с. 193–194]. Однак варто підкреслити, що естетична потреба зумовлює процес пізнання навколишнього середовища, а спонукаючою силою пізнання, крім потреби, на думку В. Мясищева, є інтерес, саме він розкриває духовну сторону взаємодії з навколишнім світом людей і явищ. У структурі психологічного ставлення В. Мясищев вказував на присутність емоційного компонента та оцінки форми виявлення естетичного ставлення, його свідомої об'єктивації [226].

Аналіз наукових праць В. Мясищева показав, що естетичне ставлення – це вироблена людством у процесі історичного розвитку суспільна форма оцінки і взаємодії; з об'єктами та явищами навколишнього світу, яка має суб'єктно-індивідуальні характеристики прояву та в основі якої лежить сукупність певних складових компонентів естетичного ставлення, а саме: емоційний, поведінковий, пізнавальний, оцінювальний, діяльнісний [226].

Яскравим прикладом повного розуміння сутності окресленого феномену є трактування Н. Киященка і Н. Лейзерова, які виокремлюють естетичний вплив як шлях та засіб формування естетичного ставлення і розглядають його не лише як вплив на органи чуття, але й як здатність

людини сприймати, перероблювати та відтворювати в суб'єктивному світлі сигнали, які приходять зовні. Відтак ними стверджується, що естетичний вплив починається зі збудження естетичних емоцій шляхом естетичного сприймання, включення у процес чуттєвості самої особистості й пов'язано з кількісними актами мислення і переживань [320, с. 6].

Для повнішого розуміння окреслених проблем необхідно згадати, що існують деякі інші тлумачення феномену формування естетичного ставлення, коли його інтерпретують як процес становлення й розвитку естетичного сприймання, художніх потреб, смаків, поглядів та здібностей, коли естетичне сприймання фіксує нетипове, неповторне, унікальне, що міститься у предметах та явищах навколишньої дійсності, спрямоване на пошук рис з характеристиками найбільшої досконалості та привабливості [27, с. 15].

Відтак, стає очевидним, що формування естетичного ставлення передусім припускає здійснення сприймання (навичок сприймати і чуттєво оцінювати явища природи, суспільного життя та їх відображення у мистецтві й інших формах суспільної свідомості), якість якого залежить від попереднього досвіду, від запасу знань і загального змісту психічної діяльності людини, що в свою чергу є відображенням дійсності на основі суспільної практики [132, с. 4].

Разом з тим, слід зазначити, що сутність поняття «формування естетичного ставлення» полягає у розвитку емоційної сфери особистості зростаючої людини. Адже на думку Б. Неменського та О. Меліка-Пашаєва, сама сенсорна природа естетичного спонукає шукати специфіку даного виховного напрямку у вихованні відчуттів та емоцій. Роль відчуттів у формуванні естетичного ставлення безсумнівно велика, а розвинені відчуття сприяють швидшому засвоєнню понять, уявлень, створюють умови для спілкування особистості з мистецтвом, спонукають її до творчої діяльності [214, с. 7–12].

Яскравим прикладом повного розуміння сутності окресленого феномену є міркування С. Гольдентрихта про те, що естетичне переживання

завжди пов'язане безпосередньо з конкретно-чуттєвим сприйняттям явищ і предметів дійсності. Філософ акцентує свою увагу на тому, що лише за допомогою чуттєвого споглядання опанувати сутність краси неможливо, оскільки в процесі емпіричного споглядання визначити загальний критерій краси неможливо [66].

Актуальними у контексті досліджуваної проблеми є праці В. Відгофа, який у вивченні природи естетичних почуттів у структурі естетичної свідомості зосереджується на гносеологічному та аксіологічному аспектах. На його думку, є три складових естетичного переживання навколишнього: перша полягає в емоційно-естетичній оцінці; друга – емоційно-естетична рефлексія над задоволеною (незадоволеною) естетичною потребою, яка стала (не стала) для суб'єкта естетично ціннісною; третя – емоційно-ціннісна естетична реакція, в процесі якої відбувається перехід естетичного переживання у сферу емоційно-естетичного настрою, який має мобілізуючий вплив на естетичну діяльність [51].

Разом з тим, варто підкреслити, що обґрунтуванням процесу естетичного переживання займалися й інші сучасні вчені: В. Вілюнас [52], А. Канарський [148], В. Разумний [284], які вказували на синтетичний характер естетичного переживання, що визначає зворотний зв'язок – від мислення до емоційно-естетичної реакції. Це виражається у поглибленні естетичного переживання словом, яке є безпосередньою дійсністю думок.

Для повнішого розуміння окреслених проблем необхідно згадати, що, знаходячись у складній залежності від інтересів, потреб особистості, відчуття і емоції виконують важливу роль в регулюванні відносин індивіда з середовищем. Регулятивна роль емоцій була детально описана Л. Виготським, який вважав, «що емоційна реакція є могутнім організатором поведінки. У ній реалізується активність нашого організму» [61].

У контексті зазначеного найбільший інтерес викликає те, що багатьма авторами емоції зв'язуються з переживаннями. Зокрема Є. Ільїн розглядає емоції як «рефлекторну психовегетативну реакцію, пов'язану з проявом

суб'єктивного упередженого ставлення (у вигляді переживання) до ситуації, її результату (події) і сприяючу організації доцільної поведінки в цій ситуації». Цікаво, що у вищезазваному визначенні автор зробив акцент на ролі емоцій в організації доцільної в даній ситуації поведінки, а не лише на переживанні ставлень до цієї ситуації, що властиве традиційним визначенням емоції. При цьому підкреслюється, що переживання – не мета реагування, а лише специфічний спосіб віддзеркалення в свідомості потребової ситуації [133].

Таким чином, слід визнати, що розвинена естетична свідомість є підсумком формування особистості, але вона не народжується відразу, а в своєму становленні проходить ряд етапів. Взаємодія комплексу різних видів мистецтва трансформується у свідомості через складну призму психічних властивостей і якостей особистості, мобілізуючи відчуття, увагу, пам'ять, мислення, уяву, натхнення і весь життєвий досвід. Надалі вони формуються в результаті засвоєння людиною соціального досвіду, «в результаті оволодіння нею засобами комунікації і духовного виробництва», – відзначає О. Леонтєв [190].

У свою чергу момент чуттєвого сприймання виступає першим необхідним поштовхом для пробудження більш складної діяльності – пізнання. Саме тому Н. Левітов таку складову естетичної свідомості, як сприйняття, розглядає, передусім, як шлях пізнання «від живого споглядання ... до абстрактного мислення й завершується практикою» [185]. Однак, варто підкреслити, що цю думку продовжує Г. Лабковська, вважаючи, що саме естетичне почуття стає збудником потреби у естетичній творчості на несвідомому рівні. Вчена відзначає, що у процесі формування і закріплення естетичні почуття набувають якості постійного вдосконалення під впливом збільшення кількості сприйманої естетичної інформації, яка виникає від необхідності задоволення естетичних потреб [377, с. 30–41].

Необхідно наголосити, що важливим компонентом процесу формування естетичного ставлення виступає естетична діяльність, оскільки

вона пов'язана з викликанням естетичних почуттів, переживань при спогляданні певного об'єкта, з вихованням естетично-ціннісного ставлення до навколишнього світу, з винесенням суджень і оцінок, з культивування смаків, з творенням певних ідеалів. Адже саме в ній переплітається усвідомлений і неусвідомлений характер завдяки традиціям народу і процесу навчання.

Для повнішого розуміння окресленої проблеми варто згадати, що естетична діяльність виконує такі основні функції, як: комунікативну, коли мистецький твір виступає засобом спілкування між окремими людьми або цілими народами, а окремі види мистецтва, зокрема, живопис, скульптура, музика, не вимагають знання мов у процесі спілкування; пізнавальну, коли знайомство з твором мистецтва розширює поінформованість людини та поглиблює рівень її освіченості про життя, побут, одяг, естетичні смаки та ідеали різних часів і культур, задовольняє людську потребу в пізнанні навколишнього середовища; практично-творчу, коли мистецтво є тією силою, що надихає, спонукає до практичних дій, стає поштовхом до творчості «за законами краси».

Із впевненістю можна стверджувати, що стати суб'єктом певної діяльності означає освоїти цю діяльність, оволодіти нею, бути здібним до її здійснення і творчого перетворення. Так, на думку Е. Поливанова, діяльність виступає як результат удосконалення естетичної свідомості (естетичне ставлення спрямовує свідомість на діяльність, як творчість) [261].

Особливу вагомість естетична діяльність має як естетичне цілепокладання світу культури, коли здійснюється постійний пошук нових ідей і образів, чимало з яких виступають у ролі культурних одноденок, тоді як інші живуть десятком літ, і лише меншій частині підготована доля жити століття [326, с. 27].

Зрештою, збагачення всіх форм пізнання, спілкування в практично-творчій діяльності кожної дитини, закріплення в особистісних її рисах є результатом процесу формування естетичного ставлення. По-перше, процес

формування естетичного ставлення особистості починається зі створення певного запасу елементарних естетичних знань та вражень, без яких не можуть виникнути схильність, тяжіння, інтерес до естетично значущих предметів і явищ. У поєднанні естетичних знань з життям людини проявляється один із шляхів всебічного розвитку особистості. По-друге, завданням процесу формування естетичного ставлення особистості до творів ДУМ є розвиток соціально-психологічних якостей особистості, які забезпечують їй можливість емоційно переживати та оцінювати естетично значущі предмети ДУМ та явища і насолоджуватися ними. По-третє, воно пов'язане з формуванням у кожного вихованця естетичної творчості. Творчість, на думку І. Комарової – це і сам процес створення образів казки, ігри-драматизації в образотворчій діяльності тощо, пошуки в процесі діяльності способів, шляхів вирішення образотворчої, ігрової або музичної задачі [121].

Головною метою цього процесу є виховання та розвиток таких якостей, потреб та здібностей особистості, які сприяють перетворенню індивіда в активного творця естетичних цінностей, дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, але й змінювати його за законами краси.

Як відомо, творчий процес є складним та індивідуальним, тому спрямовувати цей процес певною мірою складно. Так, Л. Виготський відзначав, що «творчі заняття дітей не можуть бути ні обов'язковими, ні примусовими, і можуть виникати лише з дитячих інтересів». Він підкреслював, що виховання творчості – це різносторонній і складний вплив на дитину. У творчій діяльності дорослих беруть участь розум (знання, мислення, уява), характер (сміливість, наполегливість), відчуття любові до краси, захоплення образом, думкою). Ці ж сторони особистості ми повинні виховувати і у дитини для того, щоб успішніше розвинути в ній творчість. Збагатити розум дитини різноманітними уявленнями, деякими знаннями – означає дати рясну їжу для творчості дітей [60].

Цілком логічним доповненням цих тверджень є думка Є. Фльоріної, яка відмічала: «Мистецтво для дітей повинне бути багатим, різноманітним за змістом, за тими відчуттями, які воно викликає, а також за прийомами художньої виразності. Одноманітність тематики, жанрів і прийомів виконання гальмує загальний естетичний розвиток дитини» [344].

У підсумку наш аналіз педагогічної, психологічної та мистецтвознавчої літератури дозволив визначити ряд принципово важливих педагогічних функцій феномену формування естетичного ставлення особистості до ДУМ, серед яких особливо суттєвого значення набувають такі, як: мотиваційно-виховна, культурологічна, пізнавальна, творчо-спонукальна, комунікативна, гедоністична та релаксаційна. (Рис. 1.2)

Зокрема, мотиваційно-виховний вплив ДУМ сприяє спонуканню особистості до самовизначення життєвої позиції, світогляду, усвідомленого ставлення до себе і до світу. Інакше кажучи, головний сенс при ознайомленні з ДУМ полягає в тому, щоб допомогти особистості самовизначитись, сформуванати життєві установки, виробити певне ставлення до тих чи інших подій.

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що художній образ не існує поза вираженням оцінного ставлення до тих чи інших явищ. Оцінна сутність художніх образів спонукає того, хто сприймає художні твори, вільно чи мимоволі, усвідомлено чи підсвідомо стати на певну точку зору у вирішенні складних питань особистісного і соціального самовизначення, самооцінки, саморозвитку.

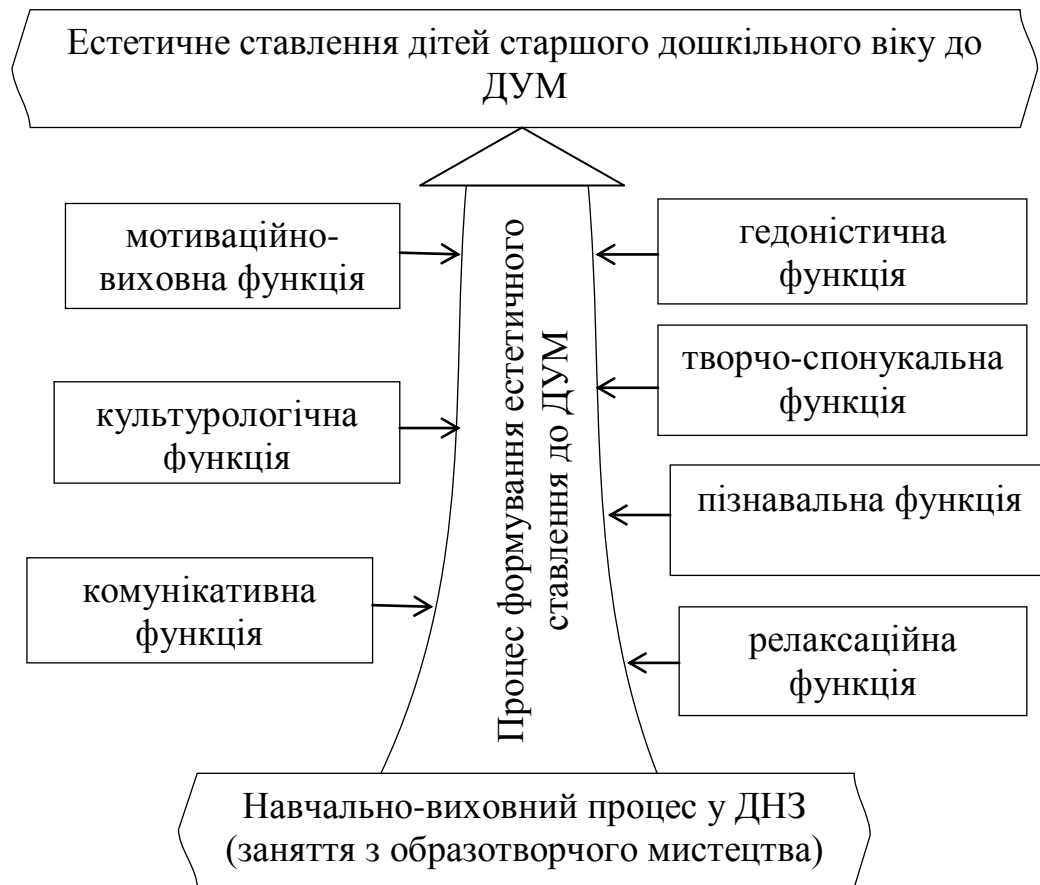

Рис.1.2. Педагогічні функції процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях образотворчого мистецтва

З огляду на зазначене є ймовірним те, що провідним засобом педагога в процесі реалізації виховної функції має стати не лише опосередковане, психологічно ненав'язливе залучення дитини до сприйняття глибинного змісту твору, але й створення умов для вільного, нічим не обмеженого протікання процесів художньої рефлексії, спрямованої передусім на «внутрішнє Я», на зіставлення власної Я-концепції із художньо-оцінним ставленням до мистецьких образів, становлення суб'єктної життєвої позиції у контексті сприймання і оцінки змістових координат художніх явищ.

У системі педагогічно-методичного забезпечення мистецької освіти, як засобу людинотворення, особливе місце посідає культурологічна функція

мистецтв, що орієнтує на розвиток загальної та художньої культури особистості.

Визначаючи педагогічні умови реалізації культурологічного впливу ДУМ, необхідно підкреслити роль інтегративного характеру художнього виховання, забезпечення цілісності художнього світобачення дитини, оскільки нинішні мистецько-освітні програми не завжди можуть враховувати необхідності залучення дитини до різних видів ДУМ, ознайомлення їх із широкою палітрою художніх образів. Тому стає зрозумілим, що саме ефективна реалізація культурологічного впливу ДУМ можлива на тлі усвідомлення не лише специфічних ознак, але і того спільного у різних видах мистецтва, що забезпечується його художньо-виражальною сутністю. Тому не випадково є те, що нині особливо гостро стоїть питання про встановлення взаємозв'язків між різними видами мистецтва.

Серед умов, що сприяють втіленню культурологічної функції ДУМ, слід назвати і таку, як відкритість мистецьким новаціям у навчанні. Адже цілеспрямовано реалізувати культурологічну складову художнього впливу означає розвивати в дитині вміння не тільки засвоювати відстояний емоційно-художній досвід, відтворений у ДУМ, але й виробляти особисту позицію щодо оцінювання результатів естетичної діяльності митців. Зокрема, особливого значення набуває впровадження герменевтичних підходів у процесі ознайомлення дитини з ДУМ, що безсумнівно сприятиме активізації в дітей практичних навичок інтерпретації явищ життя, зафіксованих у художніх образах.

Як зазначалося раніше, система розвивальних можливостей ДУМ включає також і пізнавальну функцію, що передбачає залучення особистості до цілісно-образного пізнання світу. При цьому педагог має спонукати дитину через художні образи пізнавати життя, але не звужувати мистецьке навчання дітей до розвитку у них художньо-технічних прийомів (формування відчуття кольору, пальцевої техніки тощо), не обмежуватись абстрагованим повідомленням біографічних відомостей композитора або ще якихось даних з

життя митця, можливо, і цікавих, але таких, що не мають безпосереднього ставлення до усвідомлення сутності його творчості, головне – спонукати вихованців до усвідомлення мистецького твору, як художнього відтворення життя.

Реалізація пізнавальної функції художніх образів у процесі формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ означає максимально можливе дотримання таких навчальних орієнтирів, як: розгляд художніх творів на тлі естетико-філософських узагальнень, суспільних явищ, історико-біографічних відомостей; поєднання змістовно-інтелектуальних і емоційно-почуттєвих характеристик сприймання з метою забезпечення його цілісності; зміщення пріоритетів мистецького навчання з опанування художньо-технічних прийомів на цілісне охоплення духовної сутності естетичних образів.

Важливою функцією процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ, на наш погляд, слід вважати комунікативну, завдяки якій діти отримують можливість художнього полісуб'єктного спілкування. Оскільки мистецький образ не є безликою інформацією, тому його зміст людина має сприймати як духовне послання автора твору, що чекає зустрічі зі своїм читачем, слухачем, глядачем. Реалізація комунікативної складової розвивального потенціалу ДУМ, ґрунтується насамперед на встановленні, з'ясуванні особистісного смислу спілкування дитини з мистецтвом. Тобто художній «текст» має бути перекладеним на мову внутрішнього світу безпосереднього учасника естетичного сприймання.

Не менш важливою є і творчо-спонукальна функція естетичного ставлення у процесі ознайомлення з ДУМ, що передбачає активізацію творчих підходів особистості до життєдіяльності. Іншими словами, реалізація впливу ДУМ на розвиток дитини в творчому напрямі має відбуватися і в ході сприймання мистецтва, і під час інтерпретації художніх образів, і, найголовніше, безпосередньо у художньо-творчому процесі.

Розглядаючи особливості творчого процесу загалом та художньої творчості зокрема, необхідно брати до уваги те, що у процесі створення художнього образу потужно активізується уява, інтуїція, емоційне забарвлення процесу. Окрім того, й натхнення у мистецтві має непересічне значення і характеризується припливом енергії, накалом почуттів, неусвідомлюваним проникненням до предмету пошуку. Таким чином, окреслення розвивальних можливостей ДУМ було би неповним поза виокремленням гедоністичної функції, що передбачає акцентування ролі естетичної насолоди в сприйнятті та творенні об'єктів мистецтва. Саме тому розвивальні можливості процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ можуть бути реалізовані тільки за умови стимулювання в особистості гедоністичного ставлення до естетичних явищ. Тобто відчуття краси, переживання гармонії, досконалості, усвідомлення прекрасного як духовного піднесення – неодмінні характеристики естетичного пізнання.

Безперечно необхідним для з'ясування суті естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва (ДУМ) має бути розгляд таких його різновидів, як: кераміка, ткацтво, вишивка, декоративний розпис, витинанка, писанкарство, оздоблення одягу та інше, а також загалом види і жанри образотворчого мистецтва: графіка, живопис, скульптура, архітектура, які теж мають виховний потенціал та особливі засоби впливу на естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку.

У даному дослідженні планується зміст декоративно-ужиткового мистецтва спрямувати на освоєння дітьми цінностей мистецтва, художньо-естетичний розвиток дітей, оволодіння ними різновидами мистецької діяльності. У такому контексті для ефективного формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ особливого значення набуває розвиток здатності дітей до сприймання, оцінювання і творчої діяльності. Естетичне сприйняття, оцінювання і творення як різновиди

навчальної діяльності мають співіснувати у певних зв'язках, що уможлиблює їх вивчення як системного об'єкта (рис.1.3).

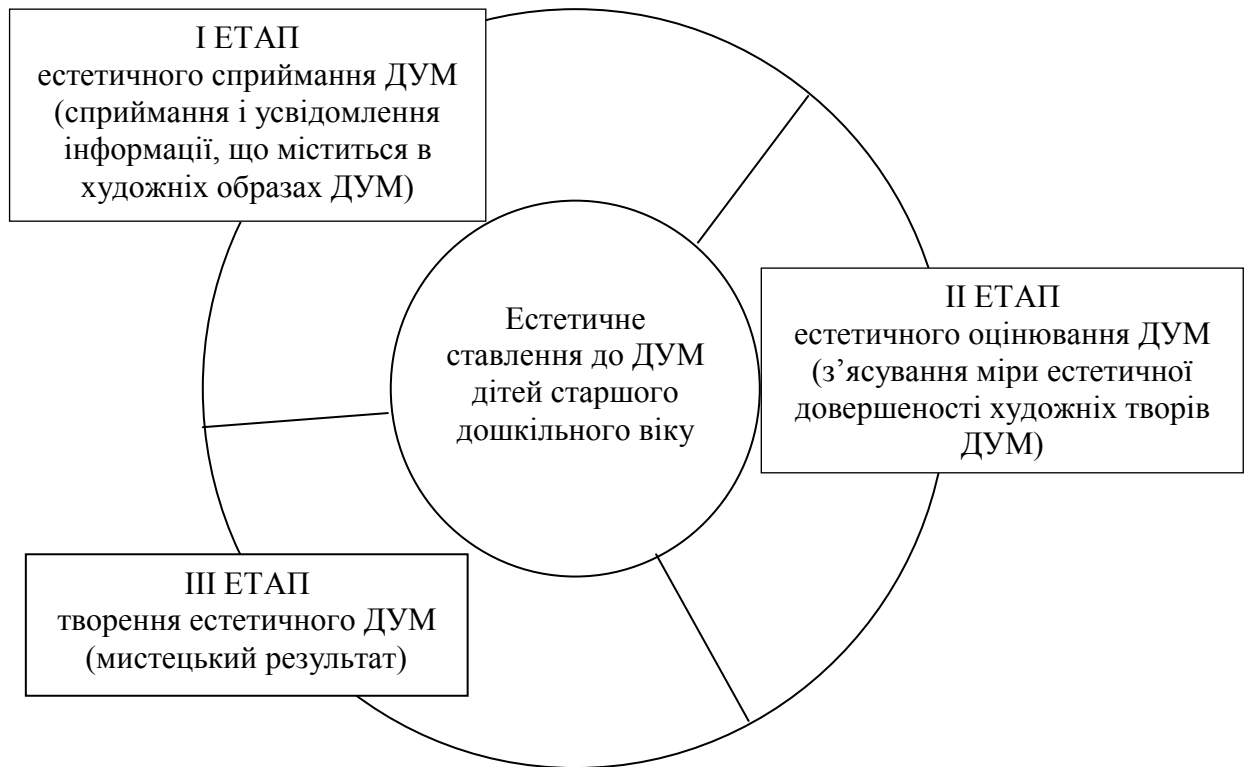

Рис.1.3. Етапи формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ

Поняття «пізнання ДУМ» ми інтерпретуємо як узагальнююче, як процес і результат усвідомлення тих значень, які притаманні ДУМ, як феномен образного відображення дійсності. Навчальне художнє пізнання можна інтерпретувати як взаємодію суб'єкта (дитини) і об'єкта (твору ДУМ), спрямовану на усвідомлення змісту і форми мистецьких образів, на досягнення нового знання щодо ДУМ.

Сприймання ДУМ – естетичне сприймання і усвідомлення інформації, що міститься в художніх образах творах ДУМ.

Оцінювання ДУМ – з'ясування міри естетичної довершеності художніх творів ДУМ.

Творення ДУМ – винайдення нового, того, що раніше не було в мистецтві. Навчальна творчість передбачає досягнення мистецьких

результатів, які є новими для дитини і не обов'язково містять об'єктивну новизну.

Ще вважаємо необхідним згадати те, що вказані етапи відповідають внутрішнім характеристикам мистецтва, різнобічно охоплюючи естетичну діяльність, повністю «вибирають» її іманентні характеристики. Поза сприйманням, оцінюванням і творенням мистецька діяльність не існує.

У загальному сенсі взаємодія естетичного сприймання, оцінювання і творення носить системний характер, одне без одного не існує, одне так чи інакше включає й інше. Це положення слід розуміти таким чином, що повнота кожного різновиду естетичної діяльності – сприймання, оцінювання чи творення – залежить від присутності в ньому інших.

Зрештою, багатьма ученими було підтверджено, що естетичне сприймання декоративно-ужиткового мистецтва за законами краси і гармонії є найголовнішою характеристикою гармонійної, духовно багатой особистості. Тому важливо розвивати у дітей естетичне бачення світу. Саме дошкільний вік є синтетивним періодом для здійснення естетичного сприймання, яке є проміжною формою між буденним і художнім. Важливо наголосити, що найбільш доступною формою естетичного сприймання для дошкільників є «милування», яке на відміну від повсякденного сприймання припускає виникнення і збагачення естетичної емоції, що виникає на основі здатності виділяти присутність або відсутність «краси» в предметі, події, явищі. Навчити дитину милуватися – означає сформувати у неї позитивно-емоційне, суб'єктивно-значуще ставлення до будь-якого об'єкту, твору мистецтва та світу в цілому.

Естетичне сприймання сприяє формуванню здатності дошкільників пізнавати навколишній світ з позиції присутності в об'єктах естетичного начала. На наш погляд, «естетичне» в об'єкті ДУМ може бути представлено:

а) наявністю ознак «зовнішньої чуттєвості», прикладної красивості (колір, колорит, форма, ритм, виразні деталі, якісні характеристики), в процесі сприймання яких відбувається чуттєве, емоційно-забарвлене

пізнання об'єкта. Юному глядачеві можуть «відкриватися» зовнішні, нерідко далеко не істотні характеристики об'єкта, без зв'язків їх з іншими об'єктами дійсності або суттю самого об'єкта. Натомість «відкриття», конкретизація окремої ознаки, носія зовнішньої красивості об'єкта, що виникає в умовах позитивної емоції (чуттєвої насолоди), відмінної від емоції задоволення, прагматичної проблеми. Об'єкт сприйняття набуває суб'єктивного для дитини забарвлення (він стає приємним для погляду, для дотику долоньки, шкіри тощо);

б) наявністю ознак (характеристик), що визначають сутнісну «приховану» красу, гармонію об'єкту в системі його відносин зі світом (його доцільність, корисність, відповідність і тому подібне). В цьому випадку естетичне сприймання обумовлене пізнанням суті сприйманого твору мистецтва. В основі механізму пізнання лежить операція співвідношення виділених характеристик з ознаками гармонії. «Відкриття» дитиною раціонально-прагматичного сенсу об'єкта опосередковує виникнення інтелектуально-естетичних емоцій;

в) наявністю ознак, що визначають індивідуальну своєрідність, неповторність, самоцінність об'єкта в єдності зовнішньої і внутрішньої краси. У цьому випадку естетичне сприймання обумовлене пізнанням його самоцінності, індивідуальної своєрідності. Емоції, що виникають в цьому випадку, набувають художньої специфіки, детермінованою спроможністю дитини до естетичного узагальнення.

Для прикладу варто згадати феномен практики милування, що є необхідною умовою для прояву здібностей естетичних думок, оцінок, естетичного смаку, тобто більшою мірою опосередкує формування естетичної свідомості. У процесі милування предмет абстрагується з низки об'єктивно-потребових об'єктів і набуває для дитини емоційно-суб'єктивного значення. Предмет відкривається дитині в трьох іпостасях; стає носієм нового сенсу – розкривається з боку своєї інформативності (у нашому випадку – краси); стає об'єктом можливої сприяння, тобто значущим

в актуальній для дитини діяльності (часто естетично перетворюючого характеру); розкриває дитині її власну актуальність, значущість у позиції оцінюючого суб'єкта. Милування є фундаментальним, однією з перших здібностей дитини відкривати для себе світ з позиції естетики (чуттєвій зовнішній краси, гармонії, дисгармонії прихованої краси суті; краси неповторної своєрідності).

Зміст естетичного сприймання – це, по суті, зміст образів мистецтва, інформація, яку отримує людина в процесі споглядання чи. слухання художніх творів.

Існуюча в освітньо-виховній практиці ситуація щодо організації та здійснення ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з ДУМ складається з таких детермінант: твір мистецтва – вихователь – дитина. Художні образи, що становлять зміст мистецького твору, при педагогічному опосередкуванні мають стати надбанням дитини. Кожний детермінант має забезпечувати відповідний характер сприймання, оскільки впливає на неї, містить власні важелі організації цього процесу.

Як вже зазначалося, ДУМ сприяє вибудовуванню емоційно-естетичних орієнтирів сприйняття, створенню об'єктивної основи для розширення художнього тезаурусу, уможлиблює ефективність осягнення дитиною навколишнього світу, відтвореного у художніх образах.

При цьому необхідно зазначити, що у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з видами ДУМ варто виокремлювати декілька різновидів естетичного сприймання декоративно-ужиткового мистецтва дітьми старшого дошкільного віку (рис. 1.4), а саме:

- сприймання первинне (ознайомлення) і повторне (кількаразове).

Відмінність цих різновидів сприймання художнього твору очевидна. При первинному ознайомленні з твором сприймання відрізняється більшою узагальненістю і поверховістю, при повторних – коло «схоплених» деталей розширюється, спостерігається глибше усвідомлення сутності, змісту, форми художнього образу.

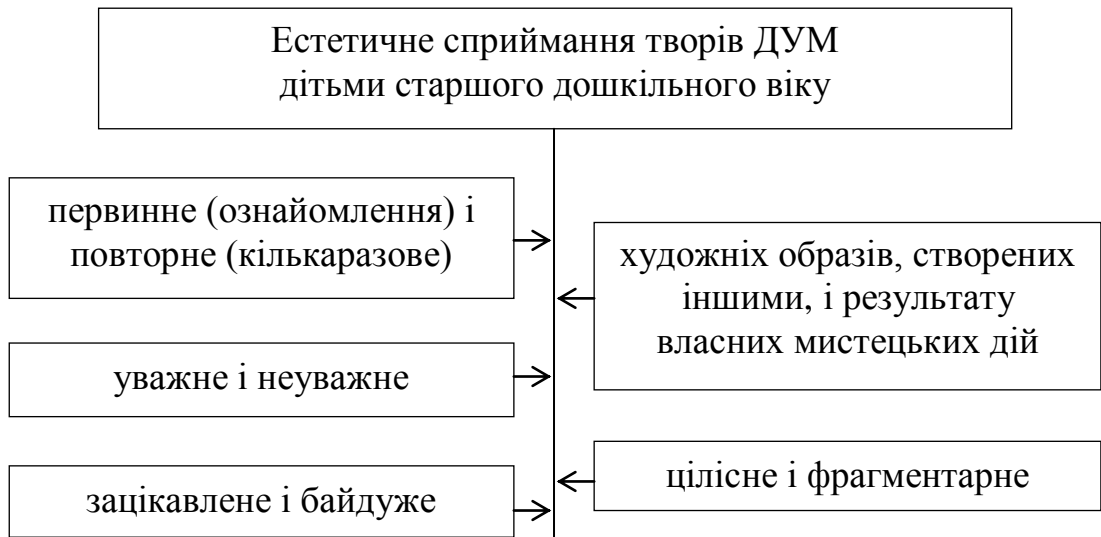

Рис.1.4. Різновиди естетичного сприймання творів ДУМ дітьми старшого дошкільного віку

– сприймання художніх образів, створених іншими, і сприймання і результату власних мистецьких дій. Сприйняття створеного іншим містить важелі об'єктивнішої оцінки, ніж сприймання власних творінь. Через те особливо важливою виступає здатність до сприймання власної творчості відсторонено, спроможність подивитись на твір «чужими» очима.

– сприймання уважне і неуважне. Сприймання мистецьких творів, сповнене уваги, суттєво відрізняється від неуважного сприймання глибиною проникнення в сутність художніх образів, повнотою охоплення їх змісту.

– сприймання цілісне і фрагментарне. Цілісне сприймання передбачає спроможність цілісного охоплення художнього твору, такого сприймання, де кожна деталь усвідомлюється як складова художнього образу. Фрагментарне сприймання, навпаки, характеризується довільним виокремленням окремих деталей, не залежним від їх художньої значущості.

– сприймання зацікавлене і байдуже. Художнє сприймання, що характеризується зацікавленістю, сформованістю установки на досягнення змісту і форми твору виявляється ефективнішим, повнішим, глибшим порівняно із незацікавленим, таким, що не переслідує ніякої художньої мети.

Структура естетичного сприймання включає почуттєво-оцінювальну реакцію, розрізнення окремих ознак твору чи його фрагментів, формування цілісного образу сприйнятого.

Для визначення критеріїв сформованості естетичного ставлення нами були визначені показники естетичного сприймання ДУМ дітьми старшого дошкільного віку:

- міра вираженості емоційної реакції. На відміну від байдужого, нейтрального ознайомлення, повноцінна емоційна реакція свідчить про такий характер сприйняття, який відзначається яскравим відгуком на художні образи, на явища, відтворені в них засобами мистецтва;

- ступінь адекватності сприймання, що передбачає відповідність враження від мистецького твору його змістовим характеристикам, здатність до об'єктивного усвідомлення і оцінки форми художніх образів;

- широта диференціювання елементів мистецького твору, що свідчить про фіксацію багатства відтінків змісту художнього твору та характерних ознак його формотворення;

- повнота сформованого образу, що означає глибоке усвідомлення основних характеристик художнього твору вже на етапі сприймання.

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що діти старшого дошкільного віку здатні освоїти види ДУМ через орнамент у пізнанні кольорів та їх поєднання, чутті ритму, рівноваги ліній, форм та художніх образів, у просторово-світовому сенсі. Виходячи з того, що ДУМ різноманітне та обширне за обсягом, має багато видів, підвидів та різновидів.

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, якщо формування естетичного ставлення особистості розглядати як процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності, здатність до творчого самовиявлення, то ця здатність вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного та систематичного розвитку особистості.

Загалом, згідно з науковими дослідженнями, художньо-естетична культура особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності є основою, на якій здійснюється художньо-естетичне виховання старших дошкільників. Рівень художньо-естетичної культури особистості виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворювальної діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах. Формування у старших дошкільників певної системи естетичних уявлень, поглядів, які зможуть допомогти їм виробити в собі дійові критерії естетичних цінностей, готовність та уміння вносити елементи прекрасного у своє життя починається із сприймання довкілля.

На нашу думку, під естетичним оцінюванням слід розуміти процес і результат встановлення значущості предметів і явищ, що оточують зростаючу особистість, з позиції її уявлень про прекрасне. При цьому вихователь має дбати про те, щоб діти активно діяли в оцінному просторі, щоб їх цікавило самостійне визначення художніх переваг навчального матеріалу, щоб вони прагнули до висловлення власної естетичної позиції у власних оцінках, а не механічно відтворювали вказівки вихователя. Дитина може сприймати мистецький твір не відсторонено, а у зіставленні з власними інтересами. Їй не тільки «потрібно», але й «хочеться» спробувати свої сили в малюнку.

З огляду на це, викликати бажання, смак до оцінювання – означає надати процесу мистецького навчання як усвідомленого, так і емоційного забарвлення, дитину має цікавити не лише сприймання, але й оцінка мистецького твору. Саме тоді процес навчання набуватиме рис усвідомленого пізнання, активного втручання до сутності мистецьких подій і явищ.

Відтак, вагомого значення слід надавати порівняльним операціям у системі активізації естетичної діяльності. Тому поза порівнянням, зіставленням, співвіднесенням було б надто утрудненим виявлення

естетичної значущості мистецьких творів, оцінна діяльність не має обмежуватись аналізом, з'ясуванням розчленованої сутності і синтезованим уявленням художніх об'єктів. Це необхідна грань оцінювання, без якої смакові судження будуть розпливчастими, невизначеними.

Водночас порівняння естетичних об'єктів між собою дозволяє визначити особливості, специфічні риси кожного із предметів оцінки не в залежному вигляді, а в значенні, яке опосередковується ставленням дітей до інших подібних явищ. Порівняння у такому випадку має ґрунтуватися на втіленні діалектики взаємодії спільного і особливого в оцінній діяльності.

Особливо суттєвим те, що порівняння оцінювального явища з його еталонним уявленням підпорядковується закономірності діалектичної взаємодії потрібного та існуючого. Педагогічне керівництво порівняльними діями такого роду передбачає вибір естетичного явища, яке в уявленні дитини могло б виступати як еталон. Наступні порівняльні дії дитина має робити самостійно, втручання вихователя до процесу встановлення «взаємодії» естетичного еталону з оцінювальним об'єктом може мати лише опосередкований характер.

Суттєвого значення в активізації оцінної діяльності дітей старшого дошкільного віку набуває створення ситуації вибору, впродовж якої вони залучаються до прийняття самостійного рішення з приводу оцінки мистецьких творів. З цією метою доцільно застосовувати два взаємодіючих прийоми, перший з них сприятиме створенню умов для інтенсивного емоційного переживання, об'єктивно прекрасного, а другий – створенню умов для раціонального усвідомлення, інтелектуального осмислення сприйнятого прекрасного. Іншими словами, основні дії (складові) процесу естетичного оцінювання включають, по-перше, отримання емоційного враження, по-друге, – усвідомлення естетичної сутності цього враження, власного естетичного ставлення до мистецького твору. Ці основні дії мають знаходитися у постійному взаємовпливі і супроводжуватися такими операціями, як: виникнення первинної художньо-оцінної реакції, її наступна

кристалізація, аналітичне осмислення, аргументація і, нарешті, словесне оформлення. Отже, естетичну оцінну діяльність можна уявити як низку взаємопов'язаних дій, основу яких складає: сприймання, аналіз і узагальнення отриманих уявлень, порівняння естетичних явищ і аргументація естетичного судження.

При формуванні оцінних суджень серйозну увагу варто приділяти розширенню естетичного досвіду дитини. І хоча нерідко безпосередній зв'язок між оцінним судженням і широтою мистецької обізнаності відсутній, проте, може виявитися, що широке коло актуалізованих знань і художніх уявлень уможливить встановлення зв'язків між відомим і невідомим. Адже, багатогранність художнього та естетичного матеріалу, що втримується у дитячій пам'яті, спроможна породити значно більшу кількість мистецьких та образних асоціацій, спонукає до різних порівнянь.

За нашими переконаннями проблема творчості становить один з найвагоміших компонентів дослідження сутності мистецтва та мистецької освіти. Саме тому поза залученням дитини до творчої діяльності навчання мистецтва втрачає сенс. А серед провідних компонентів навчальної творчої діяльності в мистецтві слід назвати: логічне мислення; емоційні переживання; інтуїтивне осягнення змісту художніх образів; уяву.

Відтак, раціональні підходи є характерними та необхідними для постановки творчого завдання, висунення творчої мети й її інтелектуального обґрунтування. Осмислення плану дій, створення проекту вирішення завдання також може «апелювати» до мисленнєвих процесів учня. Логічне мислення в процесі навчальної творчої діяльності передбачає спонукання дитини до пошуку оптимальних способів вираження власного творчого задуму. Та при цьому вихователь має спиратися на раціональні способи пізнання дитини, спонукаючи її до пошуку нестандартних рішень.

Адже педагог, який опікується творчим розвитком дитини, має дбати і про розвиток її емоційної сфери. У чималій кількості наукових досліджень було доведено, що процес художньої творчості неодмінно супроводжується

високим накалом емоцій, глибокими переживаннями, інтенсивним емоційним сприйманням.

Для повнішого розуміння окресленої проблеми варто згадати, що творча діяльність без уяви немислима. Тому, щоб створити що-небудь, спочатку необхідно собі уявити в уяві те, що буде втілено потім в матеріальному об'єкті.

На підставі твердження стосовно навчальної діяльності у галузі творчості, яка відзначається певною специфікою, ймовірним є те, що ні інтуїція, ні уява чи фантазія, ні емоційні переживання не підкоряються прямому впливові. Отже, потрібно шукати опосередковані методи, які б додатково справляли побічну дію, активізуючи творчу енергію дитини. На сучасному етапі можна виокремити такі педагогічні підходи: найпершим для творчого розвитку є виховання в дитині бажання створити щось нове, по своєму вирішити те чи інше питання; суттєвим для успішного творчого процесу є впевненість у своїх силах, а очікування невдачі сковує уяву та творчу ініціативу; одним із опосередкованих шляхів стимулювання творчого процесу є виховання уважності й зосередженості на об'єкті творчості

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що дуже ефективним засобом залучення дитини до творчості є варіантне вирішення художньої проблеми. Проведене дослідження дозволило визначити основні завдання процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва, а саме: розвиток у дітей естетичної сприйнятливості, формування певних емоцій, почуттів, ставлень, інтересів; створення запасу елементарних естетичних знань (звукових, колірних і пластичних) та вражень, а також розвиток чуттєво-емоційного досвіду, що є основою формування широких інтересів, потреб, здібностей, що виявляються в тому, що їх власник за будь-якої ситуації поводить себе як особистість, що діє естетично; формування естетичного ставлення до дійсності та творів мистецтва, завдяки чому виникає естетичне сприймання, що призводить до розуміння, оцінювання, формування естетичних уявлень і суджень;

формування на основі отриманих знань і розвитку художніх здібностей естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва, що забезпечуватимуть їй можливість емоційно переживати й оцінювати естетично значимі предмети і явища, насолоджуватися ними, милуватися.

1.3. Навчально-виховні можливості декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва у ДНЗ

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що естетичне виховання дошкільників здійснюють саме за допомогою засобів літератури, драматургії, музики, живопису та інших видів мистецтва. Як зазначають учені А. Зись, І. Лазарєв, мистецтво здатне справляти найсильніший естетичний вплив на людину. Тут має місце гармонійна відповідність мети (естетичне виховання) і засобів (мистецтво як естетична форма суспільної свідомості). Воно надає певного ідеологічного, світоглядного сенсу процесові естетичного розвитку людини, здійснює великий вплив на формування різних її духовних цінностей і життєвих позицій [130, с.139].

У контексті вивчення теоретичних засад проблеми дослідниця Е. Белкіна підкреслює важливість мистецтва у процесі естетичного виховання дошкільників, виділяє його особливу унікальність серед засобів формування важливих сторін психічного життя, емоційної сфери, образного мислення, художніх і творчих здібностей дитини. За її переконаннями, особистість виховується та розвивається саме у процесі сприймання, усвідомлення й осмислення почуттєвого досвіду, сконцентрованого у творах мистецтва [24, с.12].

Актуальність проблеми знайшла своє відображення у ретроспективному аналізі перших програм дошкільного виховання, де зроблено спробу визначити завдання і подати орієнтовний перелік творів ДУМ для дошкільників. Йдеться про «Типову програму виховання та

навчання в дитячому садку» [323], яка стала основою для створення єдиної програми дошкільного виховання, що мала назву «Програма виховання та навчання в дитячому садку» [272]. З'ясовано, що в обох цих освітніх документах завдання ознайомлення з образотворчим мистецтвом визначені у контексті активізації дитячих естетичних почуттів: «...розвивати здатність сприймати твори мистецтва, викликати емоційне ставлення до зображеного явища, образу при розгляданні репродукцій творів: радісний настрій від краси квітів (М. Приймаченко), веселий настрій «Українська красуня», пустотливий настрій (звірі), твори, які викликають здивування, інтерес в незвичайному зображенні й поєднанні елементів (М. Приймаченко квіти, казкові звірі, птахи). Зауважимо, що «Програма виховання і навчання в дитячому садку» містить рекомендацію знайомити старших дошкільників із ДУМ.

Для повнішого розуміння окресленої проблеми варто згадати, що завданнями даної програми також передбачено «...спонукати дітей самостійно розглядати твори мистецтва, різні його види, звертаючи увагу на засоби вираження змісту (ритм, колір, форму, композицію, елементи оздоблення: крапка, лінія, мазок, колор, візерунок, орнамент)» [272, с. 176]. Автори цих програм рекомендують використовувати для ознайомлення твори декоративно-ужиткового мистецтва, як виховний засіб під час роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Зважаючи на такий контекст, необхідно підкреслити, що, досліджуючи проблему детальніше, ми проаналізували державні та авторські програми дошкільного виховання, що існують у сучасній дошкільній освіті України (Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» [275], «Дитина» [110], «Малює» [207], «Українське дошкілля» [274], «Кольорові долоньки» [193] тощо). Аналіз їхнього змісту показує, що вже там передбачено ознайомлення дітей старшого дошкільного віку із творами народного декоративно-ужиткового мистецтва України та зарубіжжя (народна іграшка, гончарство, писанкарство, витинанка, вишивка,

килимарство тощо), знайомств з творами митців, таких як: М. Приймаченко, Г. Собачко-Шостак, К. Білокур та ін.

Узагальнення новітніх дослідницьких праць учених різних історичних періодів і наукових галузей щодо проблеми (І. Богуславської, В. Воронова) [31; 59] робить можливим висновок того, що особливе місце у процесі формування естетичного ставлення особистості до ДУМ займає українське народознавство, яке дозволяє знайомити дитину з духовним надбанням народу: піснею, казкою, образотворчим мистецтвом, фольклором, виробами народних умільців, обрядами, звичаями.

Для повнішого розкриття окресленої проблеми варто згадати, що у працях І. Богуславської, В. Воронова знайшли віддзеркалення різні проблеми народних художніх традицій, процес становлення народної культури, як якоїсь цілісності у всебічних взаємозв'язках з іншими системами; виявляється роль функцій народної культури як головного чинника, що веде до об'єднання основних частин культури в певне ціле; функціональність народної культури сприймається як історично перемінна детермінація творчої діяльності народу і її вплив на саму себе, тобто на народ, на всі форми суспільної свідомості і культуру нації в цілому. Багатофункціональність народного мистецтва дозволяє розглядати його як величезну силу, що впливає на особистість і суспільство [31; 59].

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідно проблематики дає змогу пересвідчитись, що декоративно-ужиткове мистецтво (скорочено – ДУМ) (від латинського *decorare* – *прикрашати*) визначається як вид мистецтва, добуток якого являють собою предмети, що володіють визначеними художньо-естетичними якостями, але в той же час мають безпосереднє практичне призначення в побуті, праці чи спеціально призначені для прикраси житла, архітектурних споруджень, вулиць, парків, спрямоване на естетично-художнє формування середовища, створення мистецьких виробів для побуту [9].

Спеціальні дослідження в галузі мистецтвознавства (В. Глазичев, А. Лосєв, Є. Єлізаров, В. Рожанковський, А. Рябушкін, С. Хан-Магомедов, Л. Шепетіс) присвячені питанням зв'язку декоративно-ужиткового мистецтва з навколишнім середовищем, розширюють уявлення про роль цього виду мистецтва у формуванні художнього образу навколишнього предметного простору [198; 199].

Декоративно-ужиткове мистецтво, з одного боку, пов'язане з сучасністю, визначаючи смаки і переваги людей, які сьогодні живуть. З іншого боку, є певні культурні традиції, національні, художні і моральні цінності, які не в змозі замінити ніяка мода.

Декоративно-ужиткове мистецтво має різні форми художньо-образного вираження, це: зображення на площині (розпис, вишивка, ткацтво), рельєфного виконання (різьблення по дереву, металу, чеканка, колаж), об'ємне рішення (вироби з різних матеріалів – скла, кераміки, текстилю). Декоративно-ужиткове мистецтво, за визначенням В. Вєтрова [160], об'єднує в собі три види творчої діяльності: мистецтво декоративного оформлення площини, мистецтво декоративного оформлення конструктивно-об'ємних форм, мистецтво декоративного оформлення простору.

Ще вважаємо необхідним згадати те, що проблема раннього прилучення дошкільників до народного декоративно-ужиткового мистецтва розглядалась у працях І. Ликової [193], Ю. Максимова [205], Г. Пантелєєва [250], Л. Пантелєєвої [251], О. Соломеннікової [307] та ін.

Особливо суттєвим те, що вперше необхідність введення декоративно-ужиткового мистецтва до курсу викладання образотворчого мистецтва в школі показав А. Бакушинський, який визначив важливість включення його в шкільну практику і розкрив специфіку його виховної дії разом з іншими видами образотворчої діяльності дітей. Базу його наукового обґрунтування склали особливості психічного і фізіологічного розвитку учнів. Спираючись на це, А. Бакушинський визначив вікові переваги стосовно видів образотворчої творчості у дітей, де декоративному мистецтву відводилося

одне з основних місць, особливо в молодшому віці. «Орнаментально-декоративне мистецтво, – за його словами, – особливо чітко розкриває характерні для фази дитячої творчості, що вивчається, будови і розвиток кольорової лінійної форми ... вони сприймаються і трактуються дитиною, перш за все, як колір і лінія» [16].

У даний час питанням естетичного і художнього виховання особистості засобами декоративно-ужиткового мистецтва приділяється серйозна увага у спеціальній і науково-методичній літературі. Дослідження, що безпосередньо стосуються теми даної дисертації, тобто використання навчально-виховних можливостей занять декоративно-ужитковим мистецтвом, розкриваються в працях Ю. Желтоухова, А. Камакова, А. Меліксетяна, Е. Мурадової, Д. Пилипенко, Г. Похолкіна, В. Сюзевої. Названі автори пропонують вирішувати цю проблему з погляду окремих видів декоративної художньої діяльності дітей [121; 317].

Психологічні дослідження (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, В. Зінченко, А. Леонтєв, Д. Узнадзе) вікових закономірностей сприйняття мистецтва і його впливу на особистість школяра з'явилися у цих дослідженнях основоположними при розробці принципів викладання декоративно-ужиткового мистецтва в сучасній школі [7; 61; 62; 63; 96; 129; 190; 333; 374].

Обґрунтуванню проблеми розширення синтетичних можливостей мистецтва і вивченню взаємозв'язку різних видів мистецтв присвячені дослідження в культурно-історичному аспекті (Ю. Борєва, А. Зись, М. Каган та ін.) [37; 130; 142; 143]. Способи і характер взаємодії окремих видів мистецтв розглянуті у працях В. Вансалова, Г. Степанова [43; 44; 381] і ін.

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що вагомий внесок у дослідження природи естетичного ставлення до мистецтва внесли видатні вчені-психологи Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, Б. Теплов, П. Якобсон [7; 61; 61; 190; 383; 384] та ін., праці яких сприяють розумінню психологічних основ естетичного освоєння художніх цінностей.

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що проблемам формування естетичного ставлення дошкільників до декоративно-ужиткового мистецтва присвячені дисертаційні дослідження А. Грибовської [71; 72], Р. Калістру [147], які відзначають, що, знайомлячись із зразками народної творчості, дошкільники потрапляють в світ казкових образів, яскравих фарб, узорів орнаменту, виразних пластичних форм, який найбільш близький і співзвучний їхнім естетичним відчуттям і уявленням. Безсумнівний інтерес представляє дослідження Г. Новікової [236], в якому показано ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з народним декоративно-ужитковим і музичним мистецтвом у взаємозв'язку, що збагачує дитячу творчість і викликає радісний, підвищений настрій, робить життя дітей у колективі змістовнішим та цікавішим.

Ще вважаємо необхідним згадати те, що специфіку виховних можливостей декоративно-ужиткового мистецтва, його образної мови, що має певні особливості в навчанні дітей в різні вікові періоди, вперше розкрив у своєму дослідженні видатний мистецтвознавець і педагог А. Бакушинський [16]. Спільно з вчителями Г. Журяною, Г. Лабунською, В. Пестель, Н. Сакуліною, Є. Фльоріною, В. Шехтель він сформулював положення, що психологічні особливості різних аспектів образотворчості дітей (живопис, малюнок, декоративно-орнаментальне мистецтво, скульптура, конструювання), характер його зміни від самого раннього віку до юнацького. Згідно з його дослідженням, декоративно-ужиткове мистецтво має свої естетико-виховні можливості у навчанні дітей як образотворчому мистецтву, так і розвитку у них естетичної сприйнятливості до оточуючого світу.

Загалом, у своїх наукових дослідженнях Н. Сакуліна, Є. Фльоріна не раз відзначали, що дитина тягнеться до всього яскравого, барвистого. У своїй художній діяльності вона сама тяжіє до чистих локальних кольорів, ритму, симетрії. Багато робіт народних майстрів маленькі діти сприймають глибше і повніше, ніж великі полотна живопису і станкову скульптуру [295; 344].

Водночас варто згадати, що А. Хворостов вказує, що в результаті перетворення матеріалів в декоративні форми і образи у дітей формуються художні і трудові навички. Вони пізнають красу праці, оскільки самі беруть участь у створенні естетично виразних виробів і мають можливість отримати задоволення від результатів своєї діяльності [350].

Відтак, цілком справедливим є те, що заняття декоративно-ужитковим мистецтвом сприяють розвитку у дітей логічного мислення, сприйняття, уміння спостерігати, абстрагуватися. У процесі таких занять у дітей виробляється точність і координація рухів, розвивається особливе відчуття матеріалу, його декоративно-технологічних особливостей, яке є одним з критеріїв розвиненого художнього смаку.

Цікаво, що у творчості народних майстрів і дітей спостерігається одна характерна особливість – і там, і тут світ сприймається по-особливому радісно, і так само радісно і святково він втілюється в їхніх роботах. За спостереженнями учених, як відзначають у своєму дослідженні Є. Горшилова, Т. Морозова [329], радість властива дитині з раннього віку. І ця радість виступає як підкріплення виконуваних дій, виникає відчуття гордості собою, радість успіху.

Ознайомлення дітей дошкільного віку з декоративно-ужитковим мистецтвом – один із засобів формування естетичного ставлення до навколишньої дійсності, формування художнього смаку, розвиток уміння бачити і розуміти прекрасне в навколишньому житті і мистецтві. «Народне мистецтво, національне за змістом, здатне активно впливати на духовний розвиток людини, на формування патріотичних і інтернаціональних відчуттів», – відзначає Н. Халезова [349]. Актуальним є висновок дослідника про те, що «чим раніше знайомитимуть дітей з народною творчістю, тим вільніше вони зможуть застосовувати елементи декоративного оформлення в своїх роботах» [349].

Важливо наголосити, що аплікація, як вид декоративно-ужиткового мистецтва, представлена в роботі З. Богатєвої, де автор розглядає питання

навчання дітей аплікації і показує вплив народного мистецтва на дитячу декоративну творчість [29]. У свою чергу Г. Пантелєєв [250], Л. Пантелєєва [251], Н. Дубровська [118] розглядають аплікацію як аспект декоративно-оформлювальної діяльності. Питаннями формування сенсорних процесів оволодіння технічними навичками і уміннями в аплікації займалася І. Гусарова [95]. Сенсорні основи образотворчої діяльності 6–7 дітей на матеріалі декоративних аплікаційних робіт розглядалися М. Гусаковою [95].

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що питання спадкоємності і керівництва художньо-мистецькою діяльністю дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, засновані на народному мистецтві, послідовно розглядаються в дослідженнях А. Грибовської, Т. Комарової, Т. Шпікалової ін. Учені вказують, що ДУМ повинне якнайширше використовуватися в сучасному педагогічному процесі, включатися в життя дітей як дошкільного, так і шкільного віку. Саме в рамках художньо-мистецької діяльності закладаються передумови навчальної діяльності, яка буде формуватися в початковій школі [71; 161; 369].

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що дослідження Є. Антоновича, З. Богатєєвої, Н. Ветлугіної, С. Герасимова, А. Грибовської, О. Дронової, І. Зязюна, Н. Кириченко, М. Кириченка, В. Котляр, Г. Пантелєєва, Л. Пантелєєвої, Н. Сакуліної, Л. Сірченко, Л. Скиданової, О. Усової, Є. Фльоріної, Н. Халезової, С. Якобсона та ін. [8; 29; 50; 63; 71; 72; 115; 132; 153; 154; 155; 172; 250; 251; 295; 300; 337; 344; 349; 383; 384] переконують, що ознайомлення з творами декоративно-ужиткового мистецтва пробуджує у підростаючого покоління яскраві образні уявлення про рідну країну, про її історію і розвиток культури, її національний колорит. Декоративно-ужиткове мистецтво відповідає віковим інтересам дітей, збагачує їх художнє сприймання, спонукає до естетичних переживань і творчої діяльності.

Вагомим є те, що декоративно-ужиткове мистецтво має власні принципи побудови художнього образу. Перед практиком (автором-митцем),

при створенні виробу ставиться певна мета – зручність використання й водночас його художнє оздоблення. З цього випливають зазначені вченим Б. Шрагінім два аспекти: доцільності чи *утилітарності*; естетичної краси виробу, його *художність* [370].

З цією метою митці прикрашають орнаментами, візерунками та зображеннями предмети побуту, одяг, будинки тощо. Оздоблення, прикраса нібито «прикладалися» до предмета, завдяки чому об'єкт ставав багатшим та красивішим. Такий предмет цінувався не лише за корисність, а й за майстерність оздоблення, благородність матеріалу, витонченість роботи, за його художність.

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що згідно з А. Бакушинським, В. Вороновим, А. Некрасовим декоративно-ужиткове мистецтво визначають як цілковиту систему або частину мистецтва, яка віддзеркалює побут народу, його духовний світ, естетичне уявлення про навколишнє середовище, а також світогляд людей [16; 60; 230].

У такому контексті цінною є наукова позиція, що твори декоративно-ужиткового мистецтва дозволяють виховувати в дітях певну культуру сприйняття матеріального світу, сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності, розумінню і співпереживанню художнього образу, допомагають глибше пізнати художньо-виразні засоби інших видів образотворчого мистецтва, оскільки саме у різновидах декоративно-прикладного мистецтва зустрічаються і переплітаються елементи живопису, графіки, скульптури, архітектури та інших видів мистецтв. Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з декоративною образністю, стилістикою, регіональними особливостями, особливо в творчості народних майстрів, сприяє розвитку у них естетичного ставлення до дійсності, пізнання історичного минулого рідного народу, пізнання традицій, звичаїв, обрядів, символів; прищеплює любов і виховує потребу до праці й творенню красивих та корисних речей; розвиває естетичні чуття, сприйняття, здібності до художньої діяльності.

Для визначення естетично-виховного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва у педагогічному процесі та впливу його на розвиток підростаючого покоління суттєве значення мали праці Є. Антоновича, П. Блонського, Б. Бутник-Сіверського, С. Герасимова, П. Говді, О. Данченка, І. Зязюна, М. Кириченко, Н. Костеріна, Ю. Лащук, М. Лещенко, Я. Мамонтова, Л. Масол, А. Мелік-Пашаєв, Б. Неменського, О. Рудницької, С. Русової, Є. Чарнолуської, Я. Чепіги, О. Шестакова та багатьох інших [8; 28; 41; 63; 98; 132; 154; 155; 171; 184; 192; 196; 208; 210; 214; 232; 290; 292; 352; 353; 365]. Вони відзначали, що оточуючі людину предмети декоративно-ужиткового мистецтва у побуті впливають на неї, створюють особливий настрій, викликають прагнення до творчості, пробуджують у підростаючого покоління яскраві образні уявлення про рідну країну, про її історію, розвиток культури, національний колорит, сприяють естетичному вихованню дітей різного віку.

Важливо те, що декоративно-ужиткове мистецтво має багато різновидів це, зокрема: кераміка, художня деревообробка, художня обробка каменю, художня обробка кістки й рогу, художня обробка шкіри, вироби зі скла, металу, плетіння, в'язання, ткацтво, килимарство, вишивка, розпис, батік, вибійка, мереживо, писанкарство, різьблення, вироби з бісеру, емалі та багато інших видів.

При цьому варто зазначити, що діти старшого дошкільного віку здатні освоїти види ДУМ через орнамент у пізнанні кольорів та їх поєднання, чутті ритму, рівноваги ліній, форм та художніх образів. Виходячи з того, що декоративно-ужиткове мистецтво різноманітне та обширне за обсягом, має багато видів, підвидів та різновидів, ми зупинимось лише на окремих, які вважаємо доступним для пізнання, розуміння й творення старшими дошкільниками.

Різновиди ДУМ, які можна вважати доступними для сприймання й застосування у творчій діяльності дітей старшого дошкільного віку, подається у схематичному рис. 1.5.

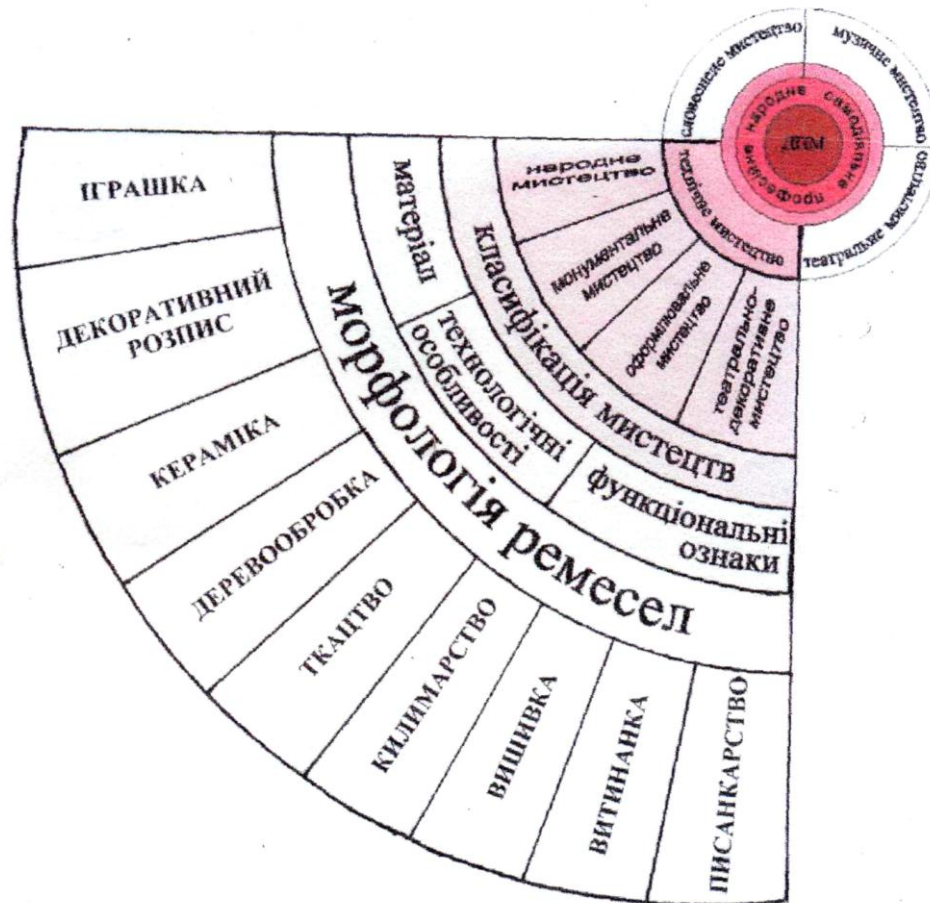

Рис.1.5. Класифікація видів декоративно-ужиткового мистецтва

Один із найдавніших різновидів декоративно-ужиткового мистецтва – *художня кераміка* (від грецької *keramos* – *глина*). Твори художньої кераміки несуть відбиток етнічної своєрідності, чисто національного сприйняття прекрасного. Саме праця з *пластичним* матеріалом, глиною, дає можливість дитині старшого дошкільного віку зрозуміти етапи творення (комбінаторності та поєднання) форми та об'єму, розуміння призначення предмету і мета його створення, освоєння на практиці понять, пропорція, симетрія, висота, ширина тощо. Процес творення й оздоблення керамічних виробів знайомить дітей з різними матеріалами та техніками, від простих – графічних (нанесення візерунка стекою), до складних – живописних (використання поливи). У процесі ліплення можна досягнути максимальної активності рук, розвивати і укріплювати м'язи пальців,

твердість руки, окомір. Засвоєння техніки ліплення дає змогу розвивати спеціальні рухи, які направлені на зміцнення сили, точності, темпу, спрямованості, плавності, ритмічності; викликає інтерес, бажання в освоєнні пластичного матеріалу (легкого, доступного, екологічно чистого) та творенні з нього виробів, розвиває естетичне чуття, потребу, смак.

Одним із найцікавіших видів декоративно-прикладного мистецтва є *художня обробка деревини*. Вироблення побутових та декоративних предметів з дерева є прикладом глибокого знання властивостей і засобів її обробки. Різні техніки різьблення (ажурне, наскрізне, виїмчасте), оздоблення (випалювання, інкрустації, плетіння) дали поштовх для різноманітного виконання речей хатнього вжитку, оздоблювалися й архітектурні побудови (геометричним або рослинним орнаментом). Майстрами різьблення виконуються круглі скульптури. Що надає змогу ознайомити дітей з поняттям скульптура (мала й велика).

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що важливість композиційного розташування на заданій площині (орієнтування, заповнення площини, рівновага, ритм, символіка орнаменту) дає змогу застосовувати ці поняття та деякі техніки (різьблення ажурне й наскрізне, плетіння, інкрустація в аплікації) в роботі з папером та картоном (доступний і легкий в роботі для дітей).

Вибійка (вибиванка, набійка, друкованиця, мальованка, димка, синильниця) – так називали тканини з візерунками, зроблені за допомогою різьблених дощечок (форм, печаток, стемплів). Вибійки могли бути однокольоровими й багатокольоровими в залежності від складності та композиційної побудови орнаменту.

Окрім зазначеного, варто згадати те, що в процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку та застосування під час оздоблення тканини з техніками вибійки даємо різні поняття штампи й символи, розвиваємо чуття ритму, симетрії, рівноваги, композиційної побудови, окоміру, відчуття кольору (холодний, теплий, світлий, темний, насичений, блідий тощо) в

створенні орнаментів та візерунків (для оздоблення одягу для ляльки, мами, бабусі тощо).

Найпоширеніше місце у декоративно-ужитковому мистецтві займає *художнє ткацтво*. Різноманітність візерунків, яскравість, різноколірність виготовлених різними способами ткання мають певний інтерес для спостереження, порівняння, пізнання та практичного виконання. Все це має велике значення для пізнавально-практичної діяльності дітей.

Слід зазначити, що ознайомлення із зразками різних тканин і фактур, яскравість забарвлення, світлотіньові характеристики, ритмічність, орнаментально-композиційного вирішення тканин, демонстрація притаманних їм властивостей (м'яка, гладка, блискуча, еластична та інші) сприяє розвитку спостережливості, уваги, викликає зацікавленість – які тканини оточують їх та де використовують в повсякденному житті людини. Кожен із різновидів тканин має свої особливості та специфіку художньо-орнаментального вирішення. Розширюється уява дітей про види тканини, з яких виготовляють одяг та вироби інтер'єрного, обрядового призначення (рушники, скатертини, покривала тощо). Розвиваються сенсомоторні якості, які необхідні в підготовці руки дошкільника до письма. У процесі ознайомлення дітей з матеріалами та виробами з них відбувається поповнення словникового запасу.

Споріднений вид декоративно-ужиткового мистецтва за схожістю техніки виконання, орнаментально-композиційною побудовою, багатокольоровою гамою та іншими характеристиками є *килимарство*. Зацікавленість у дітей старшого дошкільного віку викликає килимові техніки плетіння та поділ виробів на: безворсові, ворсові, комбіновані і гобеленові, «поліфункціональність» українських килимових виробів, ліжників, гобеленів, техніка їхнього виготовлення, орнамент і колорит.

Українська вишивка, як різновид декоративно-ужиткового мистецтва, вона існує з незапам'ятних часів, її історія сягає своїм корінням у глибину віків. Значення вишивки в процесі формування естетичного ставлення дітей

старшого дошкільного віку до ДУМ заключається в конкретній змістовій символіці, традиційності використання, передачі характерних ознак місцевості, розмаїття орнаментів, переробки декоративної трактовки пластичних форм рослинного та тваринного світу, композиційного розташування, техніки виконання та гамою барв.

Витинанка – один з різновидів ДУМ, який розвиває фантазію, уміння обходитися мінімумом засобів для створення гідних творів. Саме вирізування з паперу привабливе, доступне для дітей. Вони роблять красиві речі, що в свою чергу підштовхує до творчості. Часто причиною творчості в процесі роботи є те, що, вирізуючи одне, дитина, одержує щось інше. Ця первинна непередбачуваність результату часто вабить більше, ніж послідовна ясність живопису і малювання. У цій техніці потрібен більш високий ступінь концентрації уваги, ніж в малюнку, живописі або ліпленні. По-перше, цього вимагає робота з ріжучим інструментом (ножиці відносяться до складних інструментів), по-друге – необхідна безпомилковість руху (майже ніколи зроблене не можна виправити).

Наступним, не менш важливим і складним етапом роботи, є приклеювання. Тут потрібна навряд чи не велика зібраність, точність і акуратність. Природно, що, приклеюючи складні тонкі деталі, діти розвивають обидві руки, тренують окомір, відчуття ритму, пропорцій. Це характерно й для попереднього виду ДУМ – вишивки в роботі з тканиною, голкою та нитками. Багата послідовна робота (підбір паперу для зображення, підбір фону, створення ескізу, вирізування, приклеювання, оформлення) розвиває посидючість і прагнення довести розпочате до кінця.

Вирізування зі складеного паперу симетричних композицій (орнаментальних, сюжетних, образотворчих), примушують дитину в думках проектувати зображення на інші площини, що сприяє розвитку просторового мислення. В процесі творення художніх образів у дітей розвинеться уявлення про симетрію, рівність, рівновага, рівнозначність безлічі частин, завдяки чому простіше будуть засвоюватися математичні поняття.

Навантаження, що впливають на м'язи дитини, повинні бути розподілені симетрично, необхідно, щоб рівномірно навантажувалися не тільки обидві руки, але й обидві половини головного мозку. Саме вирізування з паперу вимагає дуже точної і злагодженої роботи обох рук. При цьому одна рука, що утримує і повертає папір, бере на себе, з погляду координації, велику частину навантаження і складніші рухи. Тоді як (ведуча) друга рука працює більш механічно і одноманітно. Таким чином, з погляду розвитку дрібної моторики кисті лівої руки, техніку вирізування з паперу можливо порівняти тільки із в'язанням на спицях.

Крім розвитку координації рухів, дрібної моторики кисті, концентрації уваги, посидючості, вміння роботи з інструментом, витинанка розвиває просторове мислення, математичні здібності, навички побудови композиції, знайомить з принципами кольорознавства.

Художня вирізка з паперу розвиває творчу дисципліну. Бачення всієї композиції цілком, в просторі паперу заданого формату спонукає дитину в думках розставляти композиційні акценти. Неможливість зробити точний підготовчий малюнок, доповнити або змінити вирізане, зменшити або збільшити дисциплінує і спонукає продумувати всі дії до початку роботи ножицями. Зрештою, кожний творець прагне вирізувати з паперу без підготовчого малюнка.

Прості вирізки з паперу доступні дітям 5–6 років. Але дитина відразу повинна створювати якісь речі утилітарного призначення: серветки, закладки, листівки, сніжинки, нарешті, станкові композиції, призначені для інтер'єру. Це можуть бути як силуетні монохромні композиції, так і колажі і декупажі, одноколірні і поліхромні, що відносяться до найрізноманітніших жанрів – від натюрморту до пейзажу і портрета.

Для повнішого розуміння окресленої проблеми варто згадати, що *писанка* є одним із найцікавіших явищ українського народного живопису. Орнамент писанки за малюнком надзвичайно багатий, умовно його ділять на: геометричний, рослинний, зооморфний орнамент. Крім того, розмаїття

візерунків збільшується завдяки різним схемам поділу поверхні яйця по горизонталі, вертикалі та діагоналі.

Писанка, як одне з найбагатших джерел орнаментальних композицій, не випадково привертає до себе увагу художників, мистецтвознавців, педагогів. Цей вид декоративно-ужиткового мистецтва вимагає не тільки тонкого відчуття ритму, знання та узгодження кольорів (кольоросполучень), поєднання форм, а й копіткої наполегливої праці. Складність полягає в тому, що працюєш зі сферичною поверхнею яйця. Техніка виконання – це сконцентрованість, розвиток уваги, спостережливості, здатності до творчого узагальнення й образного мислення, розвинення окоміру та твердості руки, чітке проведення різноманітних контурних ліній сприяє розвитку кісті та дрібної моторики рук. Під час занять активізується збагачення словникового запасу й розуміння слів: стилізація, символіка, силует, контур, колорит, контраст, пропорція, рівновага, симетрія, асиметрія, комбінаторика, композиція.

Орнамент майже завжди присутній у виробках ДУМ, його можна виділити, як окремий об'єкт для вивчення і пізнання. Завдяки йому є можливість пізнати знаки і символи як передачу інформації буття, сприйняти, зрозуміти й практично застосувати засоби виразності образотворчого мистецтва через поєднання ліній, крапок, плям, кольорів, форм, композицій для створення декоративного ефекту.

Дуже важливим є те, що одним з найцікавіших видів ДУМ є *народна іграшка*. Казковий світ народної іграшки особливо близький дітям. Іграшки кожного народу мають свої педагогічні, художні і технічні традиції. В Україні вони характеризуються інтернаціональністю, оскільки наша держава досить різноманітна за етнографічним складом. Оригінальність і неповторність народної іграшки визначається також її національною своєрідністю вираження культури і побуту народу, що символізує її звичаєво-традиційні ознаки. Завдяки таким іграшкам дитина легко й

водночас детально знайомиться з місцевими традиціями, костюмами, святами.

Отже, зважаючи на те, що декоративна іграшка – цілісний культурний феномен, через неї передається і зберігається соціально-культурний досвід, зокрема, виховний і художній, здійснюється зв'язок поколінь.

Рис. 1.6. Класифікація видів народної іграшки.

Окрім зазначеного, варто згадати ще й те, що в декоративно-ужитковому мистецтві (ДУМ) іграшки надзвичайно різноманітні, вони відрізняються регіональними та віковими особливостями. Відповідно до регіонів, іграшки відрізняються матеріалом, формою, візерунком, кольором та технікою виготовлення. Іграшки виготовляються з глини, деревини, соломи, тіста, сиру, тканини, шматочків старого одягу, ниток тощо (рис.1.6).

Іграшка і гра завжди поруч, найближча зона багатобічного розвитку дитини. Іграшка є атрибутом провідної діяльності дошкільника. Діти здатні

освоїти види ДУМ через іграшку, так як вона концентрує в собі виховний потенціал різновидів ДУМ. Саме через іграшку та технологією її виготовлення ми можемо надати поняття, розуміння й творення видів ДУМ, які охарактеризовані вище. Це відображено у рис. 1.7.

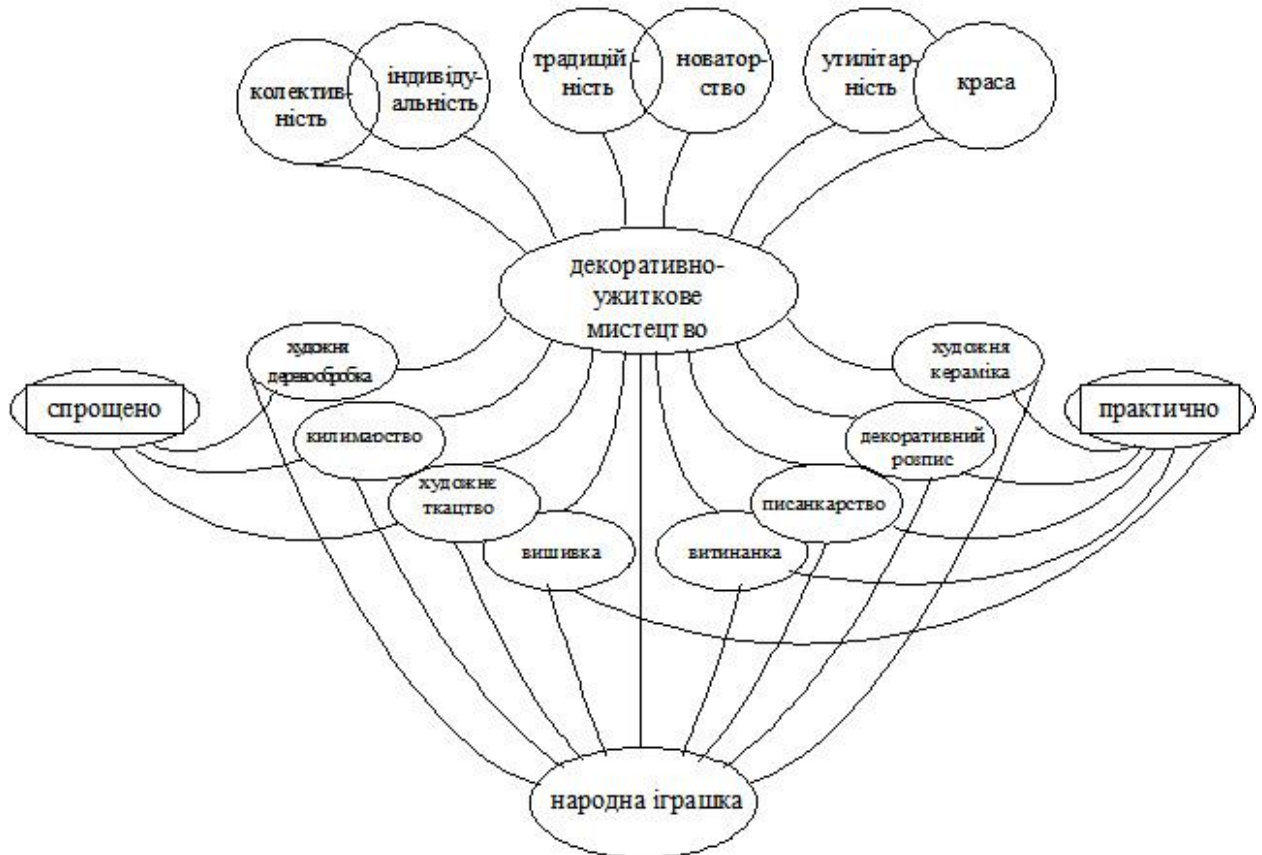

Рис. 1.7. Іграшка в різновидах ДУМ під час практичного відтворення дітьми старшого дошкільного віку

Ще вважаємо необхідним згадати те, що іграшка практично завжди має естетичний, художній аспект. Багато народних і авторських іграшок – це витвори мистецтва, котрі ставали предметом мистецтвознавчих досліджень.

Відзначаємо, що основна риса іграшки – її зв'язок з культурними традиціями свого народу. Майже кожний народ створює своєрідний стиль виготовлення і використання іграшок для своїх дітей. Особливо багата в цьому відношенні вітчизняна традиція косовська, кутська, яворівська, хомуцька, опішнянська, петриківська, угорська, київська, ужгородська та інші.

Іграшка є для дитини джерелом радості, мотивом для гри. Захоплюючись грою з іграшкою, дитина частіше за все ототожнює себе з нею, її «звичками», зовнішністю, її прихованою суттю. Дитина оживлює її, а вона впливає на її психіку та розвиток.

Враховуючи вище сказане вважаємо, що одним з ефективнішим засобом ознайомлення старших дошкільників з ДУМ є народна іграшка, близька по духу і творенню до дитини. Адже діти з їх «казковим світосприйняттям особливо близькі до специфічного міфічного образотворення народного мистецтва, яке найбільш адекватно відобразилося у характерних рисах традиційного декоративно-ужиткового мистецтва» [180].

Значущими для нашого дослідження є роботи Л. Артемової, С. Новосолової, Д. Менджеріцкої, в яких активізація дитячих уявлень в грі зв'язується з виразністю образної іграшки [12]. Н. Сакуліна, Є. Фльоріна та інші розглядають іграшку в контексті розвитку художньо-мистецьких здібностей дитини [295; 344]. На думку Т. Шпікалової, дитина цінує в іграшці «точку відправлення для довгого ланцюга своїх проявів душі, своєї діяльності, своєї творчості» [369, с. 330].

Ще вважаємо необхідним згадати те, що тема народної іграшки розроблена в працях А. Усової, Н. Халезової, Т. Шпікалової [337; 349; 369]. Зібраний і вивчений матеріал про роль народних іграшок в естетичному вихованні дітей, про вплив іграшок народних промислів на художню діяльність дітей, запропоновані методики ознайомлення з традиційними іграшками (димковської, філімоновської, каргопольської, абашевської).

Народна іграшка як вид ДУМ виступає: носієм соціально-культурного досвіду людства; засобом ознайомлення з традиційною культурою Батьківщини та інших країн; засобом наслідування, передачі з покоління в покоління трудової та побутової діяльності дорослих; засобом педагогічного, естетичного, національного виховання підрастаючого покоління; засобом розвитку особистості, її естетичного чуття, сприйняття, відчуття, інтересів,

потреб, смаку тощо; сприяє формуванню стійкого інтересу до творів ДУМ; шляхом до пізнання різновидів ДУМ та оволодіння традиційними художніми вміннями та навичками, розширення досвіду творчої діяльності стимулятором художньо-пізнавальних інтересів, задоволення потреби дитини в пізнанні світу, розвитку художніх здібностей, оволодіння художньо-комунікативними вміннями, художньої творчої реалізації; носієм великого педагогічний потенціалу в вихованні дітей дошкільного віку.

Відтак, спираючись на науковий доробок, стає очевидним і повністю сприятливим, що знайомство з народним декоративним мистецтвом в яскравій і доступній для дітей формі закладає в них образні художні уявлення, викликає бажання жити і творити за «законами краси», сприяє інтенсивному становленню особистості дитини. На різних вікових стадіях процес залучення дітей до народного мистецтва володіє своїми особливостями.

Але найвагомим є те, що саме у дошкільний період можлива безпосередня участь дітей у різних видах декоративно-ужиткової творчості, знайомство з фактурними якостями матеріалів, способами їх обробки, доступними технічними прийомами ремесла, що викликають бажання творити, фантазувати, створювати своїми руками речі, здатні нести радість, перетворювати навколишнє середовище.

Кажучи про цінність ДУМ у вихованні і розвитку дітей старшого дошкільного віку, варто відзначити, що надання дітям можливості займатися різноманітними художніми видами діяльності на основі народного мистецтва сприятиме задоволенню потреби дитини в діяльності, а отже, викличе емоційно-позитивне ставлення до цих видів діяльності.

Відтак, цілком справедливим є те, що здійснення художньої діяльності на матеріалі народного мистецтва сприятиме і задоволенню таких потреб, як інтелектуальна, пізнавальна потреба, потреба в спілкуванні, в самостверженні дитини.

На засадах проаналізованих та узагальнених теоретичних праць широкого загалу вчених різних наукових галузей нами було обґрунтована одна з основних умов успішної художньо-мистецької діяльності дітей, дослідники вважають позитивним емоційне ставлення дитини до неї, її бажання що-небудь створити і прагнення прикласти для цього зусилля та думки.

На основі поглибленого аналізу структурних компонентів поняття «естетичне ставлення до ДУМ» нами виділені окремі аспекти, які складають його єдність:

1. *Філософсько-аксіологічний аспект.* ДУМ – складова людської культури, яка виступає як вторинна природа відносно людини. Існування людини нерозривно пов'язане із задоволенням певних потреб (матеріальних, духовних, утилітарно-практичних, вітальних тощо). Однією з людських потреб відомий філософ Е. Фромм назвав потребу у творчості, яка носить соціальний характер [348]. А творчість, як відомо, є рушійною силою прогресу.

2. *Соціальний аспект.* Будь-яка нація чи народність виховує покоління на певних цінностях, які є об'єктами, явищами, їхніми властивостями, а також абстрактними ідеями, що втілюють у собі суспільні ідеали та завдяки цьому становлять еталон необхідного.

3. *Гедоністичний аспект.* ДУМ бере участь у процесі моделювання людської діяльності у формі незацікавленої, безкорисливої гри. Твори ДУМ приносять людям естетичну насолоду і тоді ті стають співучасниками творчості майстра.

4. *Естетичний аспект.* Під час сприймання творів ДУМ у дитини формуються естетичні почуття, оціночні судження, естетичні потреби, інтереси, смаки; вона усвідомлює естетичну сутність творів ДУМ. Однією з потреб людини є естетична потреба, що водночас є духовною.

5. *Мистецтвознавчий аспект.* Пізнання творів ДУМ, його відмінностей від інших видів мистецтва, його виразних засобів; накопичення

досвіду сприймання творів мистецтва зумовлює, на нашу думку, оцінювальну діяльність особистості.

6. *Психологічний аспект.* Твори ДУМ виступають засобом формування духовного світу дитини. Твори ДУМ належать до візуального мистецтва, тому вони є об'єктом зорового сприйняття та впливають на свідомість, формуючи духовний світ дитини.

7. *Педагогічний аспект.* Ознайомлення дошкільників із творами ДУМ – однією зі складових навчально-виховного процесу. Твори ДУМ діти розглядають колективно, індивідуально та самостійно за безпосередньої організації педагога та без його допомоги.

8. *Комунікативний аспект.* Під час обговорення сприйнятих творів ДУМ дитина навчається висловлювати свої судження, почуття, оцінки; правильно будувати речення, у неї розвивається зв'язне мовлення.

Таким чином, враховуючи наведені трактування структурних компонентів поняття «естетичне ставлення до ДУМ» в різних галузях гуманітарних наук, спробуємо уточнити його узагальнене визначення для психолого-педагогічної науки. Отже, «естетичне ставлення дитини до ДУМ» розуміємо як позицію особистості, яка включає сприйняття творів ДУМ і проявляється в її естетичних почуттях, емоціях, судженнях, власних оцінках, що є результатом задоволення її утилітарних і духовних потреб та що пробуджує дитяче бажання відтворювати сприйняте у сфері декоративно-ужиткового мистецтва у різних видах власної художньо-творчої діяльності.

Зауважимо, що надалі ми будемо використовувати дане визначення під час вивчення стану сформованості естетичного ставлення до ДУМ у дітей старшого дошкільного віку й експериментального апробування методик, спрямованих на формування цього ставлення.

Зважаючи на зазначене, можна зробити певні висновки. Оскільки дошкільник – особистість, яка перебуває на початковому етапі становлення, маємо дбати про його духовний світ, залучаючи до пізнання різних сфер життя, в тому числі ДУМ. Тому важливо, аби аксіологічна функція мистецтва

була реалізована в умовах особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти. Здійснюючи художньо-естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку, важливо формувати у них уявлення про твори ДУМ як духовну цінність, що має посісти чільне місце серед інших людських цінностей у процесі духовного становлення особистості.

Суть естетичного ставлення до ДУМ полягає, з одного боку, у розумінні та сприйнятті тих цінностей, які транслюють майстри, а з іншого – у здатності давати оцінки змісту образів, художніх форм.

Висновки до першого розділу

Вивчаючи психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження, ми звернули увагу на те, що вчені різнобічно підходять до розгляду цієї проблеми. Одні розглядають процес формування естетичного ставлення як виховання здібності сприймати красу у житті та мистецтві (В. Шацька), як науково обґрунтований та практично здійснений комплекс педагогічних заходів (Г. Джимбладзе), інші – визначають як цілеспрямований педагогічний процес формування естетичних якостей особистості, формування естетичної потреби, збагачення знань з основ різних видів мистецтва та естетики, (Е. Третьякова, С. Анічкін, З. Какімова, Н. Конишева). Г. Петрова розглядає, як систему, що спрямована на всебічне формування та розвиток особистості під впливом сукупності естетичної дії.

На основі наукового аналізу праць із філософії, соціології, естетики, мистецтвознавства, психології та педагогіки встановлено, що вчені наголошують на доцільності розвитку у дітей уявлення про мистецтво як важливу галузь суспільної культури і духовних цінностей, а проблему формування естетичного ставлення до творів ДУМ дітей старшого дошкільного віку вважають актуальною у зв'язку з її недостатньою розробленістю.

Узагальнюючи теоретичний аналіз поглядів на процес формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ, зазначимо категорії, що мають принципове значення для нашого дослідження:

- формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ, процес і результат, що знаходить віддзеркалення в творчому зростанні особистості, у формуванні її ціннісних орієнтацій, у розвитку естетичного ставлення до ДУМ, а також у продуктивній творчій діяльності;

- естетико-виховна робота ДНЗ має бути направлена на отримання знань в області мистецтва, досвіду спілкування з творами ДУМ і навичок продуктивній діяльності;

- у широкому плані сутність процесу формування естетичного ставлення до творів ДУМ полягає у формуванні в особистості здібностей повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та житті, засвоєнні естетичних понять, виробленні смаків та ідеалів, у розвитку творчих задатків і талантів у сфері мистецтва.

Процес формування естетичного ставлення до творів ДУМ дітей старшого дошкільного віку є багатограним і складним. Він передбачає застосування певного змісту методів і засобів залежно від вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Процес формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва в онтогенезі є інтегративним процесом, тому результат зазначеного процесу представлений такими компонентами як: акумулятивний, ціннісно-спонукальний, творчо-результативний. У процесі експеримента були визначені критерії (художньо-пізнавальний, емоційно-оцінний, діяльнісно-творчий) та рівні (високий, достатній, оптимальний, низький) сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ.

Результати проведеного дослідження свідчать про доцільність

проведення спеціальної роботи по формуванню у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації за розділом 1**

1. Григоренко В. Є. Образотворча діяльність і підготовка дітей до школи / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2004. – Вип. 1. – С. 27–34.

2. Григоренко В. Є. Особливості естетичного виховання старших дошкільників у процесі ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом: критерії і показники / В. Є. Григоренко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2015. – Вип. 53. – С. 255–261.

3. Григоренко В. Є. Художньо-естетичний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва в формуванні естетичного ставлення до навколишньої дійсності у дітей старшого дошкільного віку / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – Вип. 13. – С. 38–44.

4. Григоренко В. Є. Залучення декоративно-ужиткового мистецтва для художньо-творчого розвитку дошкільнят / В. Є. Григоренко, Л. І. Цебенко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 26. – С. 58–64.

5. Григоренко В. Є. Вплив мистецтва на емоційний розвиток особистості / В. Є. Григоренко // Zbiór artykułów naukowych «Pedagogika.

Nauka wczoraj, dzis, jutro» = Сборник научных статей «Педагогика. Наука вчера, сегодня, завтра, 28.02.2016. – Warszawa: Wydawca, 2016. – P. 10–15.

6. Grigorenko V. The Peculiarities in Formation Senior Preschool Children's Attitude Toward Arts and Crafts / Victoria Grigorenko, Olena Matviienko // *Intellectual Archive*. – Toronto, 2017. – March/April, vol. 6, no 2. – P. 83–92.

7. Григоренко В. Є. Художнє слово, як один з чинників розвитку творчості в образотворчій діяльності / В. Є. Григоренко // Сб. матеріалів «Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы» (коммуникативная компетентность взрослых): науч.-практ. конф. / сост.: Аппазов Ф. С., Шевцова Н. П. – Симферополь, 2005. – С. 64–66.

8. Григоренко В. Є. Роль мистецької освіти у розвитку особистості в процесі формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва / В. Є. Григоренко // Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 груд. 2016 р.). – Івано-Франківськ, 2017. – С. 41–44.

9. Григоренко В. Є. Роль художньо-естетичного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні підростаючої особистості / В. Є. Григоренко // *Economics, management, law: challenges and prospects: collection of scientific articles*. – New Delhi, India: Discovery Publishing House Pvt. Ltd., 2016. – P. 195–201.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Методика формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва

Основна мета процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва полягає у цілісності розвитку дитини, у створенні умов для реалізації індивідуальних особливостей, потреб, мотивів, інтересів дітей для безпроблемної інтеграції у подальше освітнє середовище. Для цього необхідно створювати комфортну атмосферу і знімати, за можливості, стресоутворні фактори [154, с. 35]. Таким чином, процес формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва, за нашим переконанням, має групуватися на таких трьох позиціях.

Перша позиція передбачає спрямування навчально-виховного процесу на естетичний розвиток дитини.

Змістом другої позиції є визнання необхідності максимального сприяння естетичному розвитку дитини старшого дошкільного віку – розширенню можливостей сприймання, формуванню умінь і навичок, активізації його творчого потенціалу і здатності до художньої творчості.

Третю позицію спрямовано на ствердження суб'єктної ролі дитини старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з ДУМ. Дитина має виступати як суб'єкт освітнього процесу, як його активний учасник. Водночас ДУМ має виступати одним із найважливіших засобів становлення художньої активності дитини.

Стосовно дітей старшого дошкільного віку було також враховано те, що дитина цього віку характеризується пізнавальною активністю, хоча при виникненні перед нею деяких завдань намагається розв'язати їх, використовуючи здебільшого «метод спроб та помилок», але вона ще не спроможна розв'язувати завдання «подумки». Тому дитина уявляє собі реальну ситуацію і немовби діє у своїй уяві.

Однак, дітям зазначеного віку дуже важко зосереджуватися на одноманітній та мало привабливій для неї діяльності. При цьому слід враховувати, що специфічною особливістю явища естетичного ставлення є його двобічна необмеженість, тобто відсутність «абсолютного нуля» так і неможливість досягнення абсолютної вершини, адже дуже важко уявити собі дитину, яка б не була здатною до найпростіших та природних проявів визначення естетичного сприймання і здатність до естетичних переживань, естетичного сприймання прекрасного.

Аналіз базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» дозволив чітко визначити мету та методику формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва, а саме: а) формування у дітей старшого дошкільного віку комплексу знань, умінь, навичок та потреб у відповідності з соціальним замовленням суспільства; б) виховання естетично розвинутої, творчої, соціально активної особистості [275].

Розглядаючи питання підвищення якості організації процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва, слід відзначити, що вдосконалення навчально-виховного процесу та використання усіх резервів можливе на основі покращення якості керівництва цим процесом.

У цьому питанні особливого значення набуває практична діяльність дітей та вміння вихователя керувати цим процесом.

Забезпечення пріоритету практичної діяльності – важлива складова процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку

до творів ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва. Заохочуючи дітей старшого дошкільного віку до естетичної діяльності засобами декоративно-ужиткового мистецтва, вихователь має формувати їхнє світосприйняття, розкривати красу оточуючого світу, допомагати дітям жити повним духовним життям, відкривати перед ними шляхи художнього розуміння дійсності.

При цьому важливо враховувати, що діти старшого дошкільного віку чутливі до несприятливого впливу, що виявляється у швидкій утомлюваності і малій стійкості уваги. Це пояснюється незавершеністю розвитку центральної нервової системи, опорно-рухового апарату. Тому при підборі методів, форм і прийомів варто враховувати такі правила, як: комфортна, радісна від процесу пізнання атмосфера; цілісний розвиток особистості дитини; різноманітні методи; мають враховуватися потреби дитини; ігрова організація навчання сприяє руховій активності дітей; акторські здібності вихователя сприяють перетворенню дітей у діючих осіб.

На нашу думку, критеріями ефективності і доцільності методики організації формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва виступають:

– цілеспрямованість образотворчих дій дітей, сутністю якої є свідоме прагнення до досягнення певних художніх результатів діяльності. Завдання навчальної діяльності передбачають, що в процесі практичних мистецьких дій, дошкільники старшого віку не просто отримують задоволення від художньої діяльності, а і спрямовують їх на отримання певних досягнень в мистецтві, власний художній розвиток, набуття художніх умінь;

– систематичність художньо-практичної діяльності, що передбачає щоденне спілкування дитини з ДУМ. Опанувати мистецькі вміння, розвинути художні здібності можливо лише за умови дотримання систематичної роботи. Наявність чіткого плану, передбачення можливих ускладнень, дотримання чіткої організації роботи – необхідні складові

забезпечення систематичності.

– активність дитини в процесі практичної художньої діяльності, що виявляється у зосередженому ставленні до роботи, у емоційній насиченості діяльності. Заняття мистецтвом передбачають повну зосередженість, спрямованість дитини на виконання певних завдань;

– естетичне спрямування, що свідчить про перевагу художньо-образних задач діяльності перед механічним вправлінням. Одноманітність виконання вправ не повинна знецінювати естетичної мети, заради якої відбувається копітка робота над художнім образом.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив зробити висновок, що для організації формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва необхідно створювати відповідні *педагогічні умови*, які відповідають віковим і психофізичним особливостям дітей.

Серед першочергових доцільно визначити такі педагогічні умови, як:

1) гуманно-особистісний підхід до вихованців на основі діалектичної взаємодії у співтворчості вихователя та дітей;

2) розвиток сенсорної культури дітей як основи творчо-естетичної реакції на ДУМ;

3) активізація образного мислення дітей на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень від ДУМ;

4) освоєння дітьми естетичного потенціалу ДУМ в контексті поліхудожнього підходу;

5) творча самореалізація кожного вихованця на основі системного розширення естетичного досвіду.

6) розробка організаційно-методичного забезпечення формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ.

Впровадження гуманно-особистісного підходу до вихованців, на основі діалектичної взаємодії у співтворчості вихователя та дітей, в процес формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ

на заняттях з образотворчого мистецтва передбачає дотримання цілого ряду вимог. Серед них першочергового значення набувають такі, як: – застосування в процесі формування естетичного ставлення мистецьких творів, зміст яких сповнено гуманістичного смислу; – стимулювання критично-оцінного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ; – максимальну активізацію, розвиток творчих можливостей дітей старшого дошкільного віку; – створення позитивного емоційного забарвлення процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ; – повага до дитини, розвиток у неї людської гідності, почуття відповідальності за результат діяльності; – поєднання нормативного забезпечення змісту художньо-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку з індивідуальними можливостями дитини; – організація занять за типом діалогу (полілогу).

Розвиток сенсорної культури дітей як основи творчо-естетичної реакції на ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва має бути реалізований з урахуванням: цілі, завдань, змісту, форм та методів організації процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва процесу становлення базису культури особистості; на виховання творчої особистості, здатної гармонізувати відносини зі світом за допомогою художньо-творчої діяльності.

Відсутність у старшому дошкільному віці розвинутих вмінь словесно передавати свої враження від зустрічі з образотворчим мистецтвом є основою для організації постійного спілкування з тими чи іншими творами декоративно-ужиткового мистецтва, стимулювання оціночних суджень.

Відповідно метою стає не виконване дитиною завдання, а її емоційне відношення до змісту і процесу виконання. Емоційне відношення приймається як самодостатній прояв індивідуальності. Емоційність розглядається як ключовий чинник, що обумовлює життєвий успіх істотніше, ніж інтелект. У процесі роботи мають бути реалізовані наступні функції:

когнітивна, адаптаційна, спонукальна, смислотворна, ціннісно-оцінна. Емоційні реакції і стани дитини є безпомилковим індикатором, що вказує на справжнє відношення до того, що відбувається. З метою трансформації когнітивного змісту в емоційне вихователю варто використовувати наступні прийоми: діалог, проблемні ситуації, забезпечення права вибору дитиною форм (засобів) вираження емоційного відношення (розповідь, малюнок, пантоміміка і тому подібне).

Активізація образного мислення дітей на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень від ДУМ має бути реалізована з урахуванням наступних моментів організації і керівництва навчально-виховним процесом:

- освоєння знань в межах одновікової групи повинно здійснюватись від простого до складного, від окремих яскравих уявлень, чуттєвих вражень до системної структури знань, доступної віку (у практиці образотворчої діяльності цей шлях припускає динаміку від зображення до виразу, від шаблону до образу);

- дотримання чіткої послідовності типів заняття, урахуванням вікових можливостей дітей та індивідуальних здібностей кожного, а саме:

I тип заняття – «на тему». Жорстко позначена тема припускає реалізацію завдань повчального, образотворчого характеру; носить репродуктивний характер діяльності дітей (за показом).

II тип заняття – «на тему за задумом». Тема заняття припускає вдосконалення образотворчих умінь дитини і її право на певну свободу творчої інтерпретації теми.

III тип заняття – «за задумом» вирішує завдання контролю засвоєння знань, умінь і завдання творчого (самостійного) вирішення дітьми знайомої теми засобами різних видів діяльності. На заняттях такого типу можна прослідкувати динаміку становлення образу теми, мотивів діяльності, відношення до пізнавального явища, факту дійсності.

Передусім, врахування художньо-образної природи ДУМ забезпечує

предметно-змістовну та методичну сторони навчально-виховної роботи у співвідношенні із закономірностями функціонування і сприйняття мистецтва. Художній образ у мистецтві, який відображає специфіку художньої мови виражальні засоби, символіку є основою організації взаємодії, спілкування дітей і конкретного художнього твору.

Врахування вікових особливостей сприйняття мистецтва дітей старшого дошкільного віку дозволяє, спираючись на характерні для цього віку психологічні особливості, розробити таку змістовну і методичну систему, яка дозволить успішно формувати естетичне ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Освоєння дітьми естетичного потенціалу творів ДУМ в контексті поліхудожнього підходу має бути реалізований в спеціально організованих ситуаціях. Проблемна ситуація створювалася з урахуванням наступних її ознак: вирішення проблеми зорієнтоване на пізнавальну активність дитини; питання, використані в ситуації, повинні бути суб'єктивно-значущі; у проблемній ситуації має бути присутня динамічність (від простого до складного, від одного до іншого).

Використання великої кількості наочності не забезпечує досягнення бажаних результатів. Причина, передусім, в тому, що мало показати дитині об'єкт, важливо навчити бачити, пізнавати, відкривати цінність, особливості об'єкта. В цьому випадку повсякденна цілеспрямована робота з формування культури розглядання, милування об'єктами дійсності стає запорукою успіху у віддзеркаленні і перетворенні дітьми знань у різних видах творчої діяльності. Крім забезпечення культури сприйняття, принцип наочності вимагає використання всіх наочних прийомів і методів (варіативності наочного матеріалу: картин, ілюстрацій, іграшок, спеціально організованої натури, варіантів показу тощо).

Єдність та взаємодія різноманітних видів мистецтва відображають виховні можливості комплексної взаємодії мистецтва на особистість,

дозволяє організувати педагогічну роботу по цілісному впливу на різні сфери духовного світу дітей. У педагогічних дослідженнях різних років підкреслюється, що для кожного віку характерні свої домінуючі види мистецтва. Для старшого дошкільного віку актуалізуються такі види мистецтва: образотворче мистецтво, музика, театр.

Важливою методичною складовою організації виховного процесу засобами ДУМ є врахування єдності та взаємодії мистецтв, синтезу мистецтв у духовному розвитку особистості. Окремі види ДУМ доповнюють одне одного у створенні цілісної культури картини світу. Філософською основою теорії синтезу мистецтв виступають уявлення про єдність цілісного і частини, де кожен вид мистецтва є необхідним і незамінним в єдиному художньому цілому, яке не зводиться до суми частин, а є якісно новим утворенням. У працях Г. Шевченко, Б. Юсова з проблем використання комплексу мистецтв у вихованні підкреслюється, що «взаємодію видів мистецтв слід розглядати як двосторонній процес – процес взаємодії мистецтв і процес його відтворення в естетичній свідомості» [362; 382].

Творча самореалізація кожного вихованця на основі системного розширення естетичного досвіду припускає не лише орієнтацію вихователя у спеціальних знаннях з естетики і різновидів, а й здатність спрямовувати естетико-виховний вплив ДУМ на естетичне зростання, здатності і можливості дітей, володіння емоційно-образною мовою викладу з метою донесення специфіки естетичних знань до дитини. До однієї і тієї ж теми необхідно звертатися кілька разів протягом року, що забезпечується блочно-тематичним плануванням змістовного компонента навчально-виховного процесу. Навчання має бути реалізовано таким чином: образотворчу діяльність дітей необхідно розглянути не як самоціль, а як засіб формування особистості, естетичного ставлення до навколишньої дійсності, як варіант трудової (продуктивної) діяльності, що вимагає освоєння культури, її організації і виконання: як засіб розвитку формально-логічного і емоційно-образного мислення, і, нарешті, як засіб розвитку художньо-творчих

здібностей.

І саме організація дитячої творчості сприяє формуванню свідомого творчого самовираження, а не лише виконання будь-якого завдання. Зазначимо, що установка на творчу самостійність дітей не означає другорядності ролі вихователя, який, з одного боку, має усвідомити зразок, який діти повинні довільно чи мимовільно наслідувати або повторювати, доки не здобудуть здатність діяти цілком самостійно. З іншого боку, вихователь повинен уникати ситуацій пасивного виконання творчого завдання «за зразком». Це твердження викликає прагнення пробудити й дати вихід прихованим можливостям і здібностям дітей. У зв'язку з цим, при виконанні низки завдань на занятті має створюватись особлива атмосфера співтворчості вихователя та дітей.

Відповідно при взаємозв'язку навчання і творчості дитина має можливість самостійно освоювати різні художні матеріали, експериментувати, знаходити способи передачі образу на малюнку, в ліпці, аплікації. Це не заважає дитині освоїти ті засоби і прийоми, які їй були невідомі (вихователь підводить дітей до можливостей використання варіативних прийомів). При такому підході процес навчання втрачає функцію прямого слідування, нав'язування способів. Дитина має право вибору, пошук свого варіанту. Вона проявляє своє особистісне ставлення до того, що пропонує вихователь.

Потреба у творчій діяльності пов'язана, передусім, з бажанням дитини виразити себе, затвердити власну особистісну позицію. Продукти ручної творчості, зображення у малюнку, ліпці, аплікації пов'язані з процесами співпереживання, співчуття, емоційного ставлення до образу. Важливо, що дитина нібито будує композицію, розміщуючи усі деталі, предмети, вносячи власне розуміння сюжету, місця подій. Тому не можна говорити, що вона просто відображає у творчості навколишній світ. Вона його трансформує, будує, використовуючи різні засоби, сполучаючи їх між собою.

На нашу думку, можна стверджувати, що процес дитячої творчості

набуває характер творчої діяльності. Тобто дуже важливо дати дітям можливість проявити свої здібності, реалізувати творчі задуми. До того ж наявність хороших якісних художніх матеріалів (папір, фарба, глина, набори кольорових олівців, пензлі) забезпечить розвиток творчої діяльності дошкільників.

Психологи Л. Венгер [46], Л. Виготський [61], О. Запорожець [124; 125], С. Рубінштейн [289] вважають, що специфічною гранню вікових фізіологічних, психологічних та соціальних характеристик 5–6-річних дітей є їх підвищена емоційність, образність мислення, пізнавальна активність, схильність до творчої діяльності, що складає сприятливі умови для формування естетичного ставлення до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Забезпечення діалогової взаємодії вихователя з дітьми – одна з педагогічних домінантних умов формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Як відомо, основу створення нового типу спілкування між вихователем і дитиною складають суб'єкт-суб'єктні стосунки. Міжсуб'єктний зв'язок відрізняється від суб'єкт-об'єктного тим, що вихователь бачить у дитині унікальну особистість, яка спроможна продукувати цінності естетичного порядку. Спільний пошук, взаємодія у винайденні нового, раніше не бувало, виявляється особливо ефективним чинником творчої успішності дитини. Завдання досягнення діалогової взаємодії в процесі формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва реалізується в процесі забезпечення художньо-емоційного контакту між вихователем і дитиною; максимальної активізації художньої ініціативи дитини; емпатійного психологічного усвідомлення вихователем внутрішнього світу дитини старшого дошкільного віку.

Однак, забезпечення діалогової взаємодії з дитиною досягти

неможливо, якщо вихователь не володіє технікою педагогічного спілкування, не вміє свідомо відрегулювати міжособистісні стосунки. Для того, щоб перетворити дитину в ініціативного партнера художньо-творчого процесу, вихователь має опанувати цілу низку специфічних професійних умінь. Техніка створення навчального діалогу передбачає уміння сформулювати питання, поставити його в потрібному ракурсі і в потрібний момент, уміння уважно вислухати, щиро цікавлячись змістом як словесної відповіді, так і художньо-творчого самовираження дитини, дати можливість дитині розкритись, виявити власне розуміння мистецьких явищ.

Вихователь має уникати монологічного типу викладання та значно ширше застосовувати вирази «можливо по-різному», ніж «тільки так». Педагогічний артистизм, мовленнєва культура – це саме ті методичні складові професіоналізму вихователя, що дозволяють йому успішно реалізувати завдання діалогічної взаємодії з дитиною старшого дошкільного віку.

Розробляючи організаційно-методичне забезпечення процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ, вихователь має пам'ятати про принцип «право на помилку» та забезпечити свободу емоційного вираження, пошук оригінальних шляхів і засобів рішення дітьми проблемно-пошукових ситуацій; відвертість, довіра, бажання активно співпрацювати з педагогом і однолітками.

На матеріалі творів, ігр-драматизацій, життєвих ситуацій діти повинні вчитися розпізнавати і виражати свої стани, ламаючи стереотипи сформованих раніше поведінкових реакцій. Основними формами вираження емоційного стану, настрою, відчуттів мають бути художні образи, що були створені дітьми в різних видах художньої діяльності, де дітей не обмежували ні у виборі образотворчих засобів, ні у формах вираження.

На заняттях необхідно створювати ігрові ситуації, бо для дітей старшого дошкільного віку найбільш природним способом самовираження є гра. Ще В. Сухомлинський підкреслював, що «...духовне життя дитини

повніше лише тоді, коли вона живе у світі гри, музики, фантазії і творчості» [315]. У залежності від кількості дітей у групі, матеріалів, наявного часу тощо оформлення та організація ігрових ситуацій можуть бути найрізноманітнішими, наприклад: загадка, конкурс, рейд, вікторина. Кожна з цих форм сприяє розвитку образного мислення й розширення асоціативного досвіду.

Дотримання зазначених умов орієнтує вихователя на забезпечення такого характеру взаємодії у формуванні естетичного ставлення, при якому повністю виключаються у дитини страх, побоювання за невдалі дії. Надто критичне ставлення до дитини призводить до його художньо-творчої неспроможності, а страх сковує творчу ініціативу, не дає можливості розкритись художнім потенціям дитини. Реалізація художньо-творчих задатків в умовах боязкості, відчуття психологічного дискомфорту виступає руйнівним фактором. Щире, справжнє, непідробне ставлення до дитини як до особистості, здатність «дорости» до його світобачення, внутрішньо поділити проблеми, мистецькі і життєві – необхідна умова створення позитивного настрою на опанування творів ДУМ.

Пошуковий етап експериментальної роботи з проблеми дослідження вимагав розробки засад організаційно-методичної моделі організації формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Відтак, розроблена нами організаційно-методична модель формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ створювалась із врахуванням:

- сучасних завдань освіти і виховання дітей старшого дошкільного віку;
- закономірностей впливу різних видів мистецтва і комплексу мистецтв на розвиток естетичної культури дітей старшого дошкільного віку;
- вікових особливостей 5–6-річних дітей в цілому і вікових особливостей сприйняття різних видів мистецтва і комплексу мистецтво

окремо;

- характеру задач, розв'язання яких призводить до формування естетичного ставлення до ДУМ;
- системності як єдності цілі, змісту, організаційних форм, методів, засобів впливу на дітей.

З урахуванням теоретичних засад дослідження проблеми формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва та визначених в результаті дослідження компонентів і функцій художньо-естетичного виховання, принципів реалізації виховного потенціалу мистецтва, напрямів та організаційних форм і методів роботи з формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку уможливили розроблення педагогічно обґрунтованої й логічно побудованої організаційно-методичної моделі формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва (рис. 2.1).

Важливими компонентами процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва є:

- мета, яка спрямована на розвиток уявлення у дітей старшого дошкільного віку про ДУМ як важливу галузь суспільної культури і духовних цінностей; збуджених естетичних емоцій шляхом естетичного сприймання творів ДУМ, формування потреби у естетичній діяльності;
- завдання, які повинні сприяти послідовному формуванню у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до творів ДУМ; розвитку сприймання і розуміння прекрасного у творів ДУМ; стимулювати художні потреби дітей та їх здатностей до художньої творчості;
- компоненти (акумулятивний, ціннісно-спонукальний, творчо-результативний);
- основні методичні складові (організація занять за типом діалогу

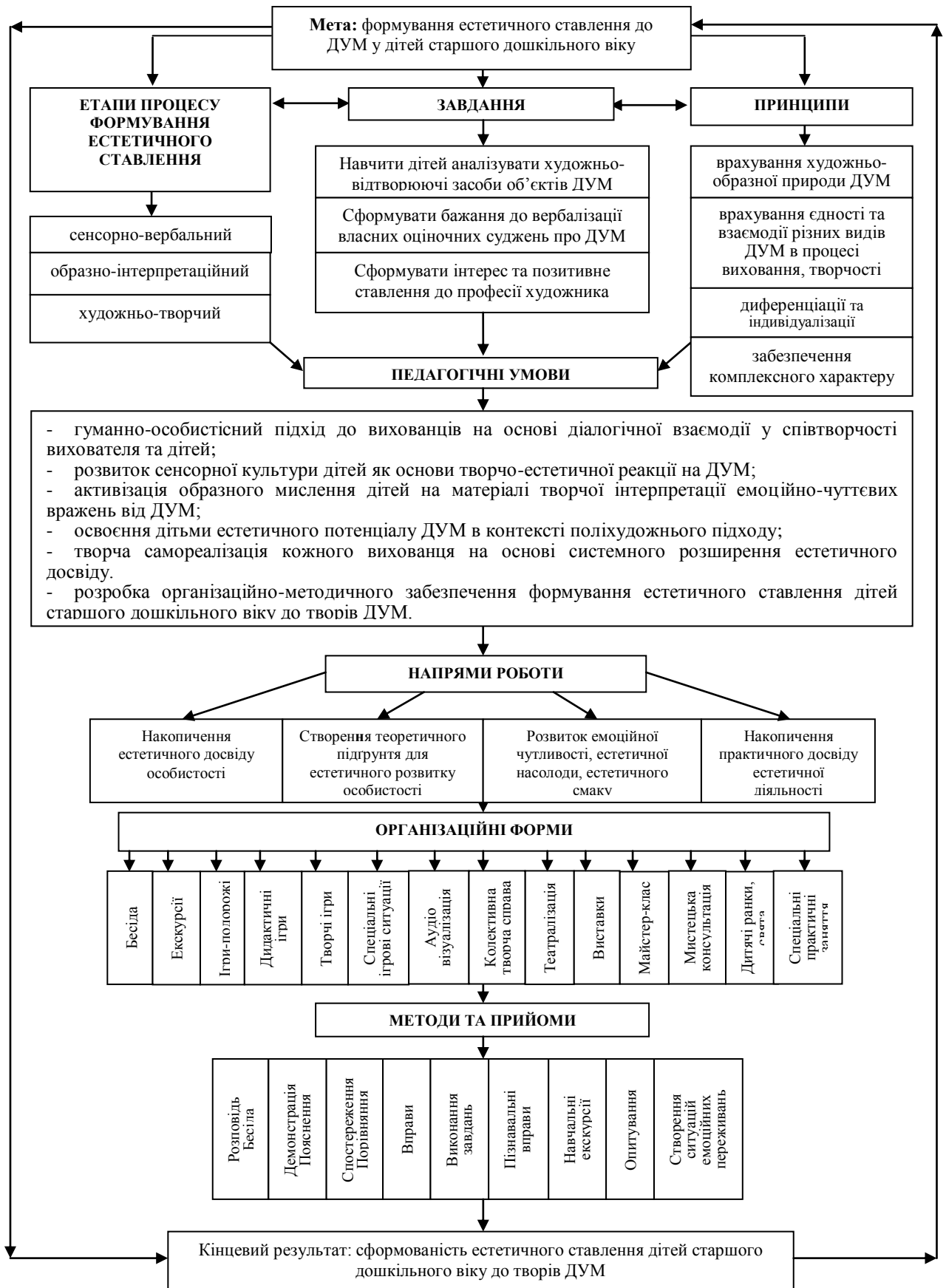

Рис. 2.1. Організаційно-методична модель формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва

(полілогу), врахування художньо-образної природи мистецтва, врахування вікових особливостей сприймання, врахування єдності та взаємодії різних видів мистецтв в процесі виховання, творчості);

– етапи (сенсорно-вербальний, образно-інтерпретаційний, художньо-творчий);

– педагогічні умови, які впливають на ефективність процесу формування (гуманно-особистісний підхід до вихованців на основі діалогічної взаємодії у співтворчості вихователя і дітей; розвиток сенсорної культури дітей як основи творчо-естетичної реакції на ДУМ; активізація образного мислення дітей на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень від ДУМ; освоєння дітьми естетичного потенціалу ДУМ в контексті поліхудожнього підходу; творча самореалізація кожного вихованця на основі системного розширення естетичного досвіду); розробка організаційно-методичного забезпечення формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ. Реалізація зазначених умов забезпечена такими формами і методами роботи (бесіди, дидактичні ігри, спеціальні практичні заняття з малювання, ліплення, аплікації, конструювання, виставки, дитячий ранок, конкурси, театралізація, екскурсії, розповіді, бесіди, пояснення, демонстрація, вправи, занурення в образи творів ДУМ, мистецька «кухня», гра в метафору, зіставлення, класифікація естетичних ознак ДУМ, образні асоціації, порівняння, вербальні інтерпретації творів ДУМ та інші.

Розробляючи організаційно-методичне забезпечення процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ було визначено:

- критерії та показники естетичної ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ:

- *художньо-пізнавальний* (наявність у дітей знань: про навколишній світ, як можливий зміст витворів мистецтва; про мистецтво (художники, матеріали, виразні засоби, їхні можливості); наявність уявлень про засоби,

форми віддзеркалення знань у різних видах образотворчої діяльності (графіка, пластика, аплікація тощо));

- *емоційно-оцінний* (наявність у дітей досвіду повсякденних емоційних переживань явищ, аналогічних сюжету в означених художніх образах; досвіду естетичних переживань в процесі милування; здібності емоційної виразності в процесі театралізації; здібності «олюднення», «оживлення» предметів, явищ, подій дійсності в іграх і повсякденному житті; здібності самостійного авторського вираження емоційних переживань і відносин в різноманітних видах діяльності; палітри художньо-естетичних переживань, що виникають в результаті синтезу мистецтв (на комплексних заняттях); здібності самостійного вибору форм і засобів вираження естетичних переживань і відносин в різних видах художньо-творчої діяльності);

- *діяльнісно-творчий* (наявність у дітей умінь: використовувати знання про виразні засоби образотворчого мистецтва в дидактичних іграх і вправах; виділяти в об'єктах навколишнього світу і витворах мистецтва «естетичний початок» (красу, гармонію), брати участь у проблемно-пошукових бесідах, супроводжуючи їх розглядом творів мистецтва; розглядати твори різних видів ДУМ, виокремлювати спільне та різне, аналіз творів різних за технікою виконання; виділяти яскраві ознаки предметів і переводити їх на мову графічного, пластичного зображення і навпаки; наявність здатності пошуку «загадки» в творах мистецтва).

– результат, який виявляється в естетичному ставленні дітей старшого дошкільного віку до ДУМ. Естетичне ставлення необхідно розглядати як оцінно-творче, творчо-перетворююче відношення, яке виявляється:

- у здібності до переживання;
- у здібності до виділення цінності будь-якого об'єкту;
- у пізнанні світу засобами «переживання стану, зовнішнього вигляду будь-якого об'єкта» як самого себе;
- у здібності до «діалогу» з мистецтвом;

- у потребі перетворення світу за принципами гармонії.

Подана методика представлена у додатку А.

Для кваліфікованого методично забезпеченого керівництва процесом формування естетичного ставленням дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва вихователь повинен:

- розуміти естетичну сутність явищ дійсності та мистецтва, мати здібності до різноманітних видів естетичної творчої діяльності;
- бачити специфічні естетичні можливості декоративно-ужиткового мистецтва, відібрати найбільш «естетично виразний» матеріал, розробити питання та завдання, які розв'язують глибоке усвідомлення естетичних цінностей;
- уявляти, яким мінімумом теоретичних естетичних знань, умінь та навичок діти старшого дошкільного віку повинні оволодіти на кожному етапі навчання;
- володіти арсеналом засобів, які активізують естетичний досвід дітей, підвищують емоційний вплив на них естетичних цінностей;
- будувати стосунки з дітьми на началах справедливості, добра й краси.

Для успішного розв'язання поставлених завдань вихователям необхідно створювати атмосферу творчого спілкування у формі бесіди, яка створювала своєрідний вхід до самостійної роботи, викликала потребу виявити себе у малюнку, аплікації, ліпленні, грі, оформленні народної іграшки, театралізації.

Для прикладу, під час бесіди дитина психологічно налаштовувати на самостійну художню діяльність, повторює для себе образотворчі поняття, з'ясовує мету роботи, здобуває нові знання, застосовуючи раніше вивчені. У процесі бесіди діти старшого дошкільного віку навчаються повноцінно сприймати художній твір, аналізувати, оцінювати, робити узагальнення і висновки.

Додатковою формою спілкування є ігрова. Гра знайома кожній дитині з

раннього віку, тому вона з великим бажанням і задоволенням «підключається» на занятті до запропонованої уявної або дієвої ситуації. Це спрямовує дитячу увагу, робить навчання цікавим. Ігри та ігрові ситуації не тільки заочно активізують життєвий досвід та уяву учнів, але й розвивають асоціативно-образне мислення, формують естетичні почуття потреби оцінки, створюють умови для більш повної актуалізації творчого потенціалу кожного учня. Адже гра поєднує духовні сили з активністю, необхідною для творчості. Всі ігри розподіляють на дві основні групи:

- творчі ігри (сюжетно-рольові, драматичні, імпровізовані тощо);
- ігри за правилами (дидактичні, пізнавальні та ін.).

Спілкування дітей як у грі, так і в процесі творчої діяльності, особливо колективної, цінне тим, що яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини, розвивається коло її почуттів, загострюється осмислення тих явищ, яких вона раніше не помічала. Тобто вдосконалюється емоційно-чуттєва сприйнятливність та інтелектуально-пізнавальні можливості особистості дитини.

Великого значення у цьому процесі набуває колективна творча праця. За умови її оптимальної організації вона дає змогу дитині максимально реалізувати свої творчі нахили та здібності. Оскільки кожна дитина може водночас працювати і самостійно, і в колективі, вона відчуває як свою індивідуальність, так і вплив групи, а чим більшу зацікавленість викличе у дитини участь у колективній творчості, тим більше перспектив на шляху до її гармонійного розвитку як у сфері мистецтва, так і в інших видах життєдіяльності.

Системний підхід до організації процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ є найбільш ефективним з точки зору вікових особливостей дитини старшого дошкільного віку. Цей підхід сприяє формуванню у дітей більш глибоких уявлень про образотворчі засоби, характерні для кожного окремого твору, та причини впливу, що його вони справляють на результат сприйняття [287, с.122].

Тому за нашим переконанням, під час проведення занять з образотворчого мистецтва вихователь повинен вміти комбінувати творчі завдання, які виконують водночас функції викладу нового матеріалу, його закріплення та перевірки. Відтак, було запропоновано три групи завдань, які сприяють естетичному вихованню дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з ДУМ:

1) завдання на «сприйняття» художнього твору; (Діти, подивіться навколо! Наш одяг, предмети дуже красиві. Вони різняться не тільки формою, розміром і кольором, а ще й оздоблені різними малюнками. Якщо малюнки або їх частини-елементи повторюються, художники називають їх орнаментами. (Вихователь пропонує знайти малюнки на одязі й предметах у групі та визначити, які з них є орнаментами.) Де ви бачите орнамент? Погляньте на орнамент. З яких елементів він складається? (Лінії, трикутники, коло, квадрати.) Усі елементи повторюються у певному порядку, чергуючись один з одним. Орнамент може складатися з ліній, квадратів, кружечків, трикутників. Такий орнамент називають геометричним. А може складатися з елементів рослин (стебла, листя, квіти, ягоди), і тоді його називають рослинним.)

2) завдання на малювання елементів оздоблення (Подивіться на малюнок (ілюстрація до казки «Колобок», будинок з настінним розписом); (Дати можливість поспостерігати за предметом (форма, колір, оздоблення, його розміщення на предметі чи площині), щоб побачити та запам'ятати головне, характерне, виразне). Вихователь викладає з елементів на дошці початок орнаменту (подібний до побаченого) з трьох елементів і пропонує дітям продовжити. (Навмисно викладає орнамент з помилками.) Діти знаходять і виправляють допущені помилки. Потім демонструє малювання таких саме елементів за допомогою пензлика та фарб на паперовій смузці – доріжці, малюючи їх. Вправу слід повторити 3–5 разів).

3) завдання комбінованого типу (бесіда, творчі ігри) (Бесіда: У гостях у гончаря. Розбитий посуд. Творчі ігри: Знайди пару. Склади розбитий посуд.

Прикрась сервіз.).

До першої групи завдань належать ті, які виконують у процесі сприймання творів мистецтва. Для того, щоб кожна дитина зацікавилась, ці завдання мають бути цілеспрямованими та влучними. Запитання слід задавати до перегляду творів для активізації уваги та особистої ініціативи. Враховуючи вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, максимальна кількість питань не повинна перевищувати п'яти. Їх зміст, послідовність мають відповідати таким вимогам: ясність і стислість формування (без зайвої термінології, незрозумілої для дітей); легкість для запам'ятовування; тематична спрямованість; логічна послідовність.

Друга група завдань спрямовувалась на безпосередню творчу діяльність дитини. Особливість цих завдань полягає у тому, що їх виконання має бути пов'язане з явищами дійсності (пори року, пейзаж, тваринний світ, побутові сцени тощо) або з абстрактними поняттями (добро – зло, сум – радість, щастя – горе тощо). Такі завдання розрізняють: за типом задуму; за способом зображення.

Мета таких завдань полягає у розвитку вміння уявити попередній образ майбутнього твору, а також у розширенні досвіду практичного втілення свого задуму на ґрунті усвідомлення зв'язку між образністю та виразністю.

Третя група завдань була сконцентрована на установочних моментах, які стосуються природної синкретичності естетичних переживань дітей досліджуваного віку. Зміст цих завдань ґрунтується на зіставленні виразних засобів різних видів декоративно-ужиткового мистецтва. Мета таких завдань полягала у з'ясуванні загальних та окремих закономірностей формування конкретного образу. При цьому зверталася увага на конкретних існуючих описах предметів, ситуацій, персонажів.

Розповідаючи про мистецький твір, вихователь мав виявляти власну творчість та фантазію, але при цьому пам'ятати про те, що застосовувані ним визначення повинні бути зрозумілими дітям старшого дошкільного віку та науково точною.

Метою процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва є оптимальне сприяння становленню естетичного відношення до світу. Духовно-творчий потенціал кожної людини виявляється, перш за все, в естетичному відношенні до навколишньої дійсності. Естетичне відношення необхідно розглядати як оцінно-творче, творчо-перетворювальне відношення, що виявляється: у здібності до переживання; у здібності до виділення цінності будь-якого об'єкту; у пізнанні світу засобами «переживання стану, зовнішнього вигляду будь-якого об'єкта» як самого себе; у здібності до «діалогу» з мистецтвом; у потребі перетворення світу за принципами гармонії.

2.2. Сучасний стан естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Для виявлення сучасного стану естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва було здійснено його емпіричну перевірку у ході проведення констатуючого етапу експерименту. Експериментальна робота здійснювалась на базі ДНЗ № 5 м. Виногорова Виноградівський район Закарпатської області (довідка № 44 від 21.09.2016 р.); ДНЗ «Лелека» с. Велика Копаня Виноградівський район Закарпатської області (довідка № 24 від 26.10.2016 р.); ДНЗ № 184 Дніпровського району м. Києва (довідка № 39 від 28.11.2016 р.); ДНЗ № 46 «Подоланочка» м. Хмельницького Хмельницької області (довідка № 01-40/236 від 29.08.2016 р.); ДНЗ № 63 Солом'янського району м. Києва (довідка № 28 від 28.09.2016 р.); НВК «ДНЗ-ЗНЗ» «Сузір'я» Святошинського району м. Києва (довідка № 100 від 18.10.2016 р.). Дослідженням було охоплено 384 дитини старшого дошкільного віку з дитячих навчальних закладів. Упродовж 2011–2013 рр. було перевірено загальний стан роботи ДНЗ з розділу «Естетичне виховання»; реалізація розділу «Ознайомлення з декоративно-

ужитковим мистецтвом (ДУМ)» на заняттях у ДНЗ; виявлено рівні сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ.

Попередньо було також здійснено:

1) аналіз програм та практики формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва;

2) визначення реального стану естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва в ДНЗ.

Метою дослідження стало здійснення таких завдань, як:

– з'ясування рівня сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва;

– виявлення рівня набутої сенсорно-вербальної реакції дітей відносно світу мистецтва;

– вивчення творчої спрямованості дітей старшого дошкільного віку, та їхньої спроможності до творчої інтерпретації отриманих вражень;

– з'ясування ролі сім'ї в естетичному вихованні дітей старшого дошкільного віку засобами ДУМ;

– узагальнення результатів виявлення стану загальної естетичної спрямованості діяльності вихователів та їхнє ставлення до досліджуваної проблеми.

Для проведення констатувального дослідження нами були застосовані такі методи дослідження:

– *теоретичні*: контент-аналіз нормативних програм з проблем художньо-естетичного виховання, планів роботи вихователів дошкільної установи щодо досліджуваної проблеми;

– *емпіричні*: спостереження за процесом сприймання ДУМ старшими дошкільниками, вивчення продуктів дитячої художньої творчості з метою виявлення характеру їхнього ставлення до ДУМ; метод незалежних характеристик для збору інформації з різних джерел про дітей різних

експериментальних груп; опитування та анкетування з метою виявлення готовності педагогів дошкільних навчальних закладів і батьків старших дошкільників до співпраці у роботі за напрямом досліджуваної проблеми; педагогічний експеримент (констатувальний) – застосування естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку на матеріалі ДУМ;

– *інтерпретаційно-описові*: узагальнення та порівняльний аналіз експериментальних даних для встановлення правомірності отриманих висновків; кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних даних для з'ясування можливостей для впровадження методик з естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами ДУМ;

– *методи математичної статистики* (вибіркове емпіричне середнє значення) для опрацювання отриманих експериментальних даних і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Відповідно до розуміння сутності естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку як інтегративної якості особистості були визначені провідні характеристики результатів прояву естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ, а саме: спроможність до художньо-естетичної діяльності; наявність художньо-естетичних знань та вражень; здатність до художньо-естетичного сприймання.

Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва в онтогенезі є інтегративним процесом, тому отримані результати можуть бути представлені такими компонентами, як: **аккумулятивний, ціннісно-спонукальний, творчо-результативний** (рис. 2.2).

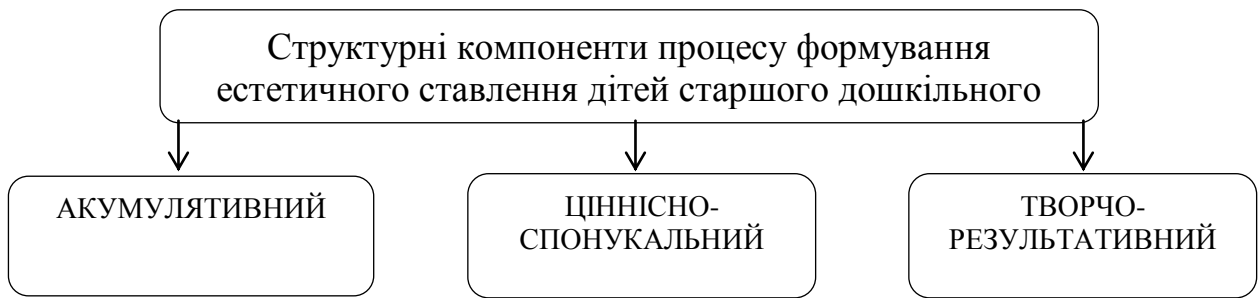

Рис. 2.2. Структурні компоненти процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ

Щодо змістового наповнювання визначених компонентів, то:

— **Акумулятивний компонент** виявляється в емоційно-позитивній реакції дитини старшого дошкільного віку щодо ДУМ, в асоціативно-образній обробці естетичної інформації та естетичних знаннях. Тобто дитина акумулює та засвоює різноманітну інформацію про ДУМ.

— **Ціннісно-спонукальний** компонент складають відчуття, переживання, потреби, мотиви, інтереси, волява цілеспрямованість дитини. Цей компонент також включає естетичні почуття відносно ДУМ, естетичну оцінку об'єктів мистецтва, естетичні мотиви практичної діяльності.

Деякі дослідники наголошують, що в перехідний період від дошкільного віку до молодшого шкільного віку цінність набуває характеру стійкого механізму, спрямовує зміст психічної діяльності, впливає на сферу почуттів та перебіг мотиваційних процесів. [225]. Поняття «цінність» співвідноситься з поняттям «оцінка», яка характеризує різні аспекти об'єктно-суб'єктного ставлення особистості до дійсності. Як слушно зазначає І. Зязюн, що завдяки набутому естетичному досвідові, який закріплюється у вигляді стійких ціннісних орієнтацій, установок, встановлюється естетична орієнтація на предмет [132].

— **Творчо-результативний** компонент складають здатність дитини старшого дошкільного віку до прояву власної ініціативи, самореалізацію в естетичній діяльності, художньо-творчу інтерпретацію естетичних вражень, екстраполяцію естетичного досвіду на інші сфери життєдіяльності з метою

розширення соціального досвіду. Самореалізація, на думку вчених, це утвердження себе як особистості, котра не обмежує інтересів інших, а також обумовлює розвиток творчих здібностей [316]. Дитина старшого дошкільного віку може самореалізуватися, виявити індивідуальні особливості, ставлення до творів ДУМ та до себе у творчості за законами краси.

Для розроблення критеріїв естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ нам було необхідним згадати про сутність поняття «критерій», що у перекладі з грецької мови воно означає «засіб вирішення», як ознака, на основі якої відбувається оцінка, визначення або класифікація чого-небудь [50]. У контексті нашого дослідження є доцільним прийняти таке визначення цього поняття «критерій», як оцінку, сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють аналіз і порівняння педагогічних явищ.

Як відомо, ступінь виявленого критерію виражається в його сутнісних показниках, тобто ознак чого-небудь та «наочні дані про результати певної роботи, процесу; дані досягнення в чому-небудь» [21].

При визначенні *критеріїв* та *показників* естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ були враховані наступні положення:

1. Естетичне ставлення до мистецтва у дітей старшого дошкільного віку обумовлене наявністю спроможності до естетичного сприймання, пізнання об'єктів навколишньої дійсності і творів декоративно-ужиткового мистецтва з позиції присутності або відсутності в них естетичного початку.

«Естетичне» в цьому може бути представлене: – наявністю ознак зовнішньої краси (колір, колорит, форма, ритм, виразні деталі тощо); – наявністю ознак, що визначають «сутнісну приховану красу», гармонію об'єкта в системі його відносин зі світом (доцільність, корисність, цілісність, структура, оформлення, відповідність тощо); – наявність ознак, що визначають індивідуальну своєрідність, неповторність, самоцінність суб'єкта – єдність зовнішньої і внутрішньої краси.

2. В основі механізму естетичного сприймання є процес співвідношення виділених характеристик об'єкта з еталоном «краси» та процес «відкриття» суб'єктивно-значущого сенсу об'єкта. Відповідно до спроможності дітей виділяти ознаки краси об'єкта, емоційно переживати і рефлексувати на естетичне переживання, визначені умовні рівні естетичної вихованості. «Умовність» рівнів детермінована їх можливим взаємопроникненням, об'єктивною розмитістю меж через очевидні індивідуальні відмінності естетичного сприймання у різних дітей.

3. Рівень сформованості естетичного сприймання (милування) визначається здатністю дитини до: – прояву емоційної реакції на об'єкт (міміка, жести, рухи, характер поведінки: виражений інтерес, активність, байдужість, відмова від відповіді); – естетична думка про об'єкт, її аргументація; – естетична оцінка об'єкта, її аргументація.

4. Якість сенсорно-вербальної реакції на твори ДУМ реалізується у чіткості диференціацій естетичних властивостей об'єктів мистецтв та навколишнього середовища; точність (адекватність) цієї вербалізації; здатність синтезувати власні враження; влучність у визначенні емоційно-образної домінанти сприйнятого дітьми старшого дошкільного віку.

5. Емоційність реагування на художні образи ДУМ уміння створювати цілісний чуттєвий образ; усвідомленість власних почуттів, що виникли у результаті сприймання дітьми художнього образу мистецтв; уміння визначити естетичні якості навколишнього та виразні засоби мистецтва, що зумовлюють різноманітні почуття.

6. Оригінальність, винахідливість художнього відтворення світу, притаманні прагнення висловити власні почуття у розмаїтті видів художньо-творчої діяльності; активність, самостійність, ініціативність у власній творчій діяльності; широта творчої інтерпретації естетичних вражень.

Визначення та обґрунтування компонентів, критеріїв та показників естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ відбувалося з урахуванням специфічних особливостей досліджуваного явища й

відповідно до уявлень філософської, педагогічної й психологічної науки про єдність знань, почуттів і практичної діяльності (табл. 2.1.)

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії та показники естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ

КОМПОНЕНТИ	КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
акумулятивний	художньо-пізнавальний	наявність естетичних знань про твори ДУМ
цінісно-спонукальний	емоційно-оцінний	емоційно переживає та оцінює естетично значущі предмети ДУМ та явища і насолоджується ними.
творчо-результативний	діяльнісно-творчий	готовність до естетичної творчості.

З метою детального вивчення стану сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ були визначені та обґрунтовані такі критерії та показники, як:

- 1) *художньо-пізнавальний критерій* визначався за такими показниками: розвиненість, повнота, поповнюваність;
- 2) *емоційно-оцінний критерій* визначався за такими показниками: стійкість, осмисленість, інтегрованість;
- 3) *діяльнісно-творчий критерій* визначався за такими показниками: цілісність, креативність, самостійність.

Опрацювання науково-теоретичних джерел відповідної проблематики дає змогу пересвідчитися, що естетичне ставлення характеризується багатьма складовими, один із них нами було виокремлено як провідний – це естетичне сприймання. Характер емоційних переживань, що виникають у процесі естетичного сприймання.

Проблему естетичного сприймання, як провідної лінії естетичного ставлення, досліджувала І. Левшина [187]. Так, у своєму дослідженні вона зазначає, що залучення до мистецтва починається з «нульового циклу» і проходить три ступені. Перший ступінь – сприйняття «фасаду» витвору мистецтва (обставин, дії), друга – ототожнення себе з персонажем,

сюжетними поворотами його долі. Третій ступінь – збагнення авторського світу, задуму, ідеї твору, ототожнення себе (згідне або таке, що конфліктує) з автором – художником.

Таблиця 2.2

Критерії, показники та методи досліджень естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ	МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
Художньо-пізнавальний	наявність естетичної розвиненості, повнота, доповнюваність – характеризується наявністю потягу, інтересу дитини до естетично значимих предметів і явищ, об'єктів образотворчого мистецтва, розуміння дітьми естетичних характеристик предмета, художньої виразності, потребою у самовираженні засобами образотворчого мистецтва, прагнення до гармонії в навколишньому середовищі	Спостереження, бесіда з дітьми, анкетування вихователів та батьків; виконання діагностичних завдань естетико-виховного спрямування.
Емоційно-оцінний	емоційно переживає та оцінює естетично значущі предмети та явища і насолоджується ними: стійкість, осмисленість, інтегрованість – позначається наявністю таких особистісних якостей дитини старшого дошкільного віку, як відчуття краси, почуття радощів, захоплення, милування і здатність на цій основі емоційно відгукуватися на різноманітні вияви естетичного у навколишнього середовища; висловлювати свою думку з приводу побаченого, з урахуванням вікових особливостей – давати оцінку	Спостереження естетичного сприйняття під час: бесіди, анкетування, занять з образотворчої діяльності; екскурсії на виставку творів ДУМ в межах ДНЗ; виконання діагностичних завдань. Спостереження за емоційним відгуком дитини (активно чи пасивно, вільно чи стримано виражали свої почуття (рухами, мімікою, жестами, словами), сміливо чи з побоюваннями показували свій емоційний стан; зацікавленим чи байдужим було їхнє сприймання).
Діяльнісно-творчий	готовність до естетичної творчості: гнучкість, креативність, самостійність – здатність до розуміння естетичних характеристик предмета (об'єкта), розуміння художньої виразності (лінія, пляма, колір, композиція) та утилітарних властивостей предмета; оригінальність і нестандартність мислення у створенні прекрасного, – володіння техніками роботи художніми матеріалами;	Спостереження під час занять образотворчою діяльністю, виконання діагностичних завдань діялісно-творчого спрямування, аналіз дитячих робіт.

	репродуктивні вміння відтворення характерних естетичних ознак природи; здатність творчо реалізовувати художньо-образне рішення; ступінь самостійної діяльності дошкільника (шляхом копіювання; за часткової допомоги педагога; абсолютно самостійно	
--	---	--

Було нами також враховано наступні показники готовності дитини до діяльності з оволодіння ДУМ: готовність дітей щодо оволодіння навичками малювання, ліплення, аплікації, що визначається ступенем розвиненості їхніх психічних процесів, утворень, які забезпечують успішність вирішування загальних образотворчих завдань, специфічних для зазначених видів діяльності. Наприклад, мотивом для оволодіння видами образотворчої діяльності є прагнення дітей до пізнання реальної дійсності та відтворення власних вражень у конкретній продукції. Зацікавленість цим видом діяльності підсилюється можливістю виготовлення виробів, які набувають не тільки пізнавального або естетичного значення, а також у певній мірі можуть використовуватися в ігровій діяльності, що, у свою чергу, надає підстави зрозуміти мету дітей, спрямовану на постійне удосконалення власної майстерності.

Було враховано і те, що здібності до ліплення, аплікації за своїм змістом і функціональним призначенням багато в чому співпадають зі здібностями до малювання (забезпечення орієнтування у зовнішніх ознаках природи та виборі оптимальних засобів їхнього відтворення). Зміст спеціальних знань поєднує усвідомлення дітьми основ зображувальної мови декоративно-ужиткового мистецтва, напрямків, властивостей та зображувальних можливостей матеріалів; сукупність технічних прийомів виконання, оздоблення та спеціального устаткування, логічної послідовності здійснення процесу творення об'єктів ДУМ.

Таким чином, підсумовуючи позитивний вплив, можна впевнено стверджувати, що у свою чергу, вміння та навички координують дії ока та рук, їхню розвиненість (так звану «умілість»), злагодженість дій пальців та

долонь, володіння технічними засобами роботи з різноманітними матеріалами; за допомогою рук, долонь, пальців, різних інструментів та інших спеціальних пристосувань [172, с. 110].

Окрім того, цілком логічним є те, що виявлення компонентів, критеріїв та показників естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ уможливило виокремлення чотирьох рівнів сформованості досліджуваного феномену, а саме: низький рівень сприйняття характеризується: відсутністю навичок взаємодії з ДУМ; відсутністю системи спеціальних знань про ДУМ; нерозуміння «мови» ДУМ.

Отже, цей рівень можна визначити як «низький», оскільки витвори ДУМ сприймається як явище у реальному житті, без виокремлення їх естетичної цінності.

Другий (*середній*) рівень сприйняття творів ДУМ дітьми також носить життєвий, наочний, утилітарний характер: освоєння естетичного об'єкта відбувається за допомогою дорослого; дитина стримано емоційно реагує на естетичний об'єкт; інколи відчуває потребу поділитися своїми враженнями з іншою особою.

Наступний рівень (*достатній*) сприйняття характеризується такими ознаками, як: освоєння феномена ДУМ, збільшення об'єму знань про нього; часткове використання «мови» ДУМ; підвищення активності споживання ДУМ; суперечність естетичної позиції. З огляду на вікові особливості дітей дошкільного віку слід зазначити, що діти цього рівня усвідомлюють деякі елементарні естетичні якості художніх творів; мотив їх вибору і оцінки пов'язаний з виокремленням окремих засобів виразності – кольору, форми, композиції.

Четвертий (*високий*) рівень характеризується здатністю особи до цілісного художнього сприйняття і відрізняється: осмисленим (на рівні, що визначається віковими особливостями) виокремленням художніх переваг; необхідним об'ємом знань в області ДУМ; уявлення відрізняються повнотою, а вибірковість носить усвідомлений концептуальний характер. У такому

випадку естетичні знання створюють умови для усвідомлення відчуттів, а не замінюють живу реакцію. За даними дослідження Н. Зубаревої діти цього рівня піднімаються до здатності переживати більше, ніж закладено в зовнішніх ознаках явища, що зображується. Вони здатні схоплювати внутрішню характеристику художнього образу. Частково діти можуть зрозуміти художній сенс твору, пережити частину задуму художника. Цей рівень стає доступним дітям старшого дошкільного віку за умови цілеспрямованої педагогічної роботи.

Детальнішу характеристику рівнів: високий, достатній, середній, низький наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Характеристика рівнів сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ

РІВНІ	ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ
Високий	<p>Дитина самостійно виділяє естетично цінний об'єкт у навколишньому середовищі, зосереджує на ньому тривалу увагу (до 1-2 хвилин), ґрунтовно спостерігає його, використовуючи при цьому різні аналізатори; яскраво демонструє позитивні естетичні емоції (радість, здивування, захоплення) за допомогою виразної міміки, жестів, рухів, висловів, співу; дитина здатна самостійно виділити якості та властивості, що надають змогу віднести об'єкт до категорії красивого; відчуває потребу в співпереживанні естетичних емоцій з боку дорослих або однолітків, прагне привернути увагу інших до об'єкта, запросити до спільного його сприймання за допомогою слів, жестів, рухів; зберігає в пам'яті чуттєво-емоційний образ цього об'єкта, який викликав враження; висловлює бажання знову сприйняти об'єкт.</p> <p>Дитина самостійно розміщує об'єкт малюнка на площині за правилами композиції; самостійно підбирає форму (поєднує різні форми); підбирає засвоєні раніше елементи оздоблення (чи на основі засвоєних раніше створює свої), поєднує елементи ДУМ за своїми фантазіями та інтерпретаціями; знає кольори та активно їх застосовує. Впевнено використовує інструменти та техніки в процесі образотворення.</p>
Достатній	<p>Дитина самостійно виділяє естетично ціннісний об'єкт у навколишньому середовищі, зосереджує на ньому власну увагу, недовго спостерігає його, використовуючи при цьому різні аналізатори; висловлює позитивні естетичні емоції за допомогою виразної міміки, жестів, рухів, висловів; здатна самостійно або за допомогою дорослого виділити ті якості і властивості, що надають змогу віднести об'єкт до категорії красивого; відчуває деяку потребу в співпереживанні естетичних емоцій з боку дорослих або однолітків, іноді прагне привернути увагу до об'єкта, запросити до спільного сприймання за допомогою слів, жестів, рухів; частково зберігає в пам'яті чуттєво-емоційний образ об'єкта, який</p>

	<p>вплинув на неї; висловлює бажання знову сприйняти об'єкт. Дитина розміщує об'єкт малюнка на площині за правилами композиції; підбирає елементи оздоблення, поєднує, засвоєні раніше, елементи ДУМ за своїми інтерпретаціями; самостійно підбирає форму (поєднує різні форми), поєднує кольори. Вміє користуватися інструментами та використовувати знайомі техніки в процесі образотворення. Інколи потребує допомоги вихователя.</p>
Середній	<p>Дитина здатна самостійно виділити естетичний об'єкт у навколишньому середовищі за завданням дорослого, але не спостерігає його за допомогою різних аналізаторів; процес спостереження є нетривалим; у процесі сприймання естетичного об'єкта непомітно виражає власні позитивні емоції; естетичне судження має тенденцію до утилітарності (тобто красивим визнається той об'єкт, який можна практично застосувати); в окремих випадках дитина відчуває потребу співпереживання з боку іншої особи; випадки згадування про естетично цінний об'єкт, що сприймався, трапляються досить рідко; не висловлює бажання знову сприйняти об'єкт. Дитина вміє розміщувати об'єкти образотворення на площині; використовує запропоновану форму; використовує засвоєні раніше елементи ДУМ або відтворює побачене на зразку; найчастіше використовує запропоновані за зразком кольори. Знайома з різними інструментами та техніками, але потребує керівної ролі чи допомоги в процесі образотворення з боку вихователя.</p>
Низький	<p>Дитина не вміє самостійно виділити естетично цінний об'єкт; зосереджує увагу та спостерігає об'єкт лише під керівництвом та за ініціативою дорослого; позитивні емоції у неї виникають лише після яскравої демонстрації дорослим свого позитивно-естетичного ставлення до об'єкта; естетичне судження відсутнє або має утилітарний характер; дитина не відчуває потреби привернути увагу інших осіб до об'єкта, що сприймається; ніколи не згадує про об'єкт, що сприймався (навіть за умови стимуляції з боку дорослого). Дитина репродуктивно відтворює побачений зразок. Знайома з елементами оздоблення та назвами кольорів. За допомогою вихователя підбирає елементи оздоблення форми, їх поєднання за формами та кольорами. Знає інструменти, але не завжди ними може вільно працювати. Знайома з техніками, але невпевнена в процесі роботи, потребує заохочення, спонукання, керівної ролі вихователя.</p>

Для повнішого розуміння окреслених проблем необхідно згадати, що процес формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку проходить ряд стадій від наївно-реалістичного рівня до істинно-художнього. При цьому було взято до уваги те, як у дослідженнях Н. Зубаревої і Ю. Петрової виявлено факт, що дорослі і діти можуть знаходитися на одному і тому ж ступені низького художнього розвитку, унаслідок відсутності цілеспрямованої педагогічної роботи [131; 253].

Зважаючи на зазначене, із впевненістю можна стверджувати, що становлення рівнів естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку

до ДУМ залежить від багатьох чинників: від психофізіологічних особливостей дитини старшого дошкільного віку, від життєвих ситуацій, від художньо-естетичної культури зростаючої особистості. Адже відомо, що особистість, не одержуючи певних знань і умінь сприймати мистецтво, «застигає» в своєму розвитку, що є величезною втратою як для суспільства в цілому, так і для кожної особи. Саме тому так важливо розвивати у дітей, як у майбутніх повноцінних членів суспільства, естетичне і художнє бачення світу як основу для становлення повноцінної гармонійно розвиненої особистості.

Для педагогічного спостереження за дітьми старшого дошкільного віку була розроблена картка спостережень, мета якої – визначити емоційно-чуттєвий рівень сприймання та спостереження за об'єктами ДУМ. (Додаток Е)

Карта спостереження включала в себе такі параметри: прояв емоційної реакції на об'єкт (міміка, жести, рухи, характер поведінки: виражений інтерес, активність, байдужість, відмова від відповіді); естетична думка про об'єкт, аргументація; естетична оцінка об'єкта, аргументація.

Відповідно до художньо-пізнавального та емоційно-оцінного критеріїв естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ було здійснено педагогічне спостереження їхнього естетичного сприйняття під час екскурсій по ДНЗ, виставок художніх творів, проведення діагностичних завдань естетико-виховного спрямування. Зокрема, під час екскурсій (формувалися групи по 8 осіб) у листі спостережень фіксувалися відповідні записи, які надалі дали можливість дійти висновку про те, як діти старшого дошкільного віку сприймали наповнення кожної групової кімнати, її групових зон: українського куточка, театрального куточка, бібліотечного куточка тощо. (Додаток Т)

У процесі споглядання дітьми предметів групового середовища ми спостерігали за їх поведінкою, наскільки вони проявляли зацікавленість до побачених об'єктів, на що звертали увагу, до чого підходили ближче, чи було

бажання не тільки роздивитись, а й доторкнутись, отримати додаткову інформацію, наскільки довго затримували свою увагу і біля чого (яких об'єктів мистецтва), наскільки часто та емоційно діти відгукувалися на побачене: активно чи пасивно виражали свої почуття, у якій формі (мімікою, рухами, жестами, висловлюваннями чи запитаннями), вільно чи стримано, сміливо чи з побоюваннями показували свій емоційний стан; яким зацікавленим чи байдужим було їхнє сприймання.

Під час бесіди (Додаток В, Д) та проведення діагностичних завдань (Додаток Ж) ми звертали увагу на оптимальний рівень сформованості елементарних естетичних знань та вражень про твори ДУМ у більшості дітей старшого дошкільного віку. Впізнаваність предметів ДУМ серед інших предметів групового середовища. На прояв інтересу до предметів ДУМ впливали отриманий попередній досвід знайомства з предметами ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва, ліплення, аплікації та наявності предметів ДУМ у себе в домі. Також до інтересу та активного пізнання предметів ДУМ викликала та пригортала увагу дошкільнят яскравість кольорів, красиве оздоблення, приваблива форма, можливість практично діяти з предметом ДУМ, що збуджувало у більшості дітей старшого дошкільного віку відчуття краси, почуття радості, здатність до розуміння явищ навколишнього і способів їх відображення в ДУМ та милування.

Переважна частина досліджуваних дітей знають та відгукуються на різні прояви естетичної краси предметів ДУМ, але самостійний пошук інформації з мистецьких питань та поповнюваність естетичних знань на низькому рівні.

Після проведення дослідження отримали такі результати (табл. 2.4.)

Таблиця 2.4

**Кількісний показник сформованості естетичного ставлення
дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ
(художньо-пізнавальний критерій)**

Групи	ЕГ (198 осіб)	КГ (186 осіб)
-------	---------------	---------------

Рівні	К-ть	%	К-ть	%
Високий	7	3	6	3
Достатній	25	13	24	13
Середній	128	65	123	66
Низький	38	15	33	18

У підсумку було з'ясовано, що на високому рівні були діти (3 %), які з цікавістю споглядали наповнення кімнат, розглядали об'єкти мистецького спрямування, виокремлювали з загальної кількості естетично-цінні об'єкти: іграшки, посуд, предмети побуту різних форм, кольорового забарвлення та оздоблення, достатньо довго зосереджували на них увагу, застосовували різні аналізатори, активно виражали свої почуття, імітували художні образи рухами, мімікою, жестами; у різних формах висловлювали свої судження, сміливо показували свій емоційний стан, зацікавлено споглядали предмети, привертати увагу до спостережуваного об'єкта товаришів.

Позицію достатнього рівня естетичного ставлення зайняли діти (13 %), які під час споглядання і знайомства самостійно виокремлювали естетично-цінні об'єкти. Вони були зацікавлені деякими предметами оточуючого середовища, проявляли бажання дослідити самостійно об'єкт, намагалися імітувати художні образи, у звичних формах висловлювали естетичні судження з приводу побаченого, стримано показували свій емоційний стан, часто привертати увагу товаришів до сумісного споглядання та обговорення.

Середній рівень естетичного сприйняття та ставлення до об'єктів мистецтва мало (65 %) дітей, які самостійно виділяли естетично цінний об'єкт, проявляли зацікавленість до обстеження об'єкту, але увага була не тривкою утримувалась завдяки спрямування вихователя, емоції та рухи щодо виокремленого об'єкта мистецтва були стриманими, інколи виникала потреба до співпереживання з боку іншої дитини.

На низькому рівні виявилися діти (15 %), які були байдужими до об'єктів сприйняття, заохочування до споглядання отримували з боку вихователя, з побоюваннями показували свій емоційний стан, пасивно

виражали свої почуття засобами міміки (посмішка, подив тощо), не висловлювали свої судження з приводу побаченого.

Таблиця 2.5

**Кількісний показник сформованості естетичного ставлення
дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ
(емоційно-оцінний критерій)**

Групи Рівні	ЕГ (198 осіб)		КГ (186 осіб)	
	К-ть	%	К-ть	%
Високий	8	4	7	4
Достатній	26	13	25	13
Середній	130	66	120	65
Низький	34	17	34	18

Числові значення, подані в таблиці 1.9. свідчать, що переважна більшість старших дошкільників відзначилася високою емоційністю. Причому ці показники по групах практично не різнилися. До низького рівня емоційності було віднесено незначну кількість дітей, у середньому – 17 % – ЕГ і 18 % – КГ. Різниця у відсотках по групах виявилася невеликою. Такі показники були очікуваними, оскільки загальновідомо, що основною віковою особливістю дітей старшого дошкільного віку є підвищена естетична емоційність.

Для одержання даних щодо констатації пріоритетності образотворчої діяльності у навчанні старших дошкільників та з'ясування мотивів їхньої творчої діяльності нами використовувалися такі форми і методи, як: бесіда з дітьми, анкетування дітей, діагностичні завдання, заняття з образотворчої діяльності, спостереження за емоційним відгуком дитини. (Додаток В, Д, Е, Ж)

Зокрема, у процесі експериментальної роботи проводилася бесіда з дітьми з використанням блоків певних ситуативних завдань (Додаток В, Ж). Метою проведення такої бесіди було визначення рівня розвитку образно-емоційної пам'яті дитини старшого дошкільного віку та наявність у неї естетичних переживань.

ДНЗ №5	40	40	21	20	20	19	10	11	9	10
НВК «Сузір'я»	35	34	25	24	18	19	10	9	12	14
ДНЗ «Лелека»	38	36	24	25	15	16	8	9	15	14
ДНЗ № 63	37	38	26	27	10	9	10	10	17	16
ДНЗ № 184	34	35	24	25	19	18	9	10	14	12
ДНЗ № 46	41	39	24	23	12,8	13,8	10	9,8	12,8	15
Середній показник	37,5	37	24	24	15,8	15,8	9,5	9,8	13,3	13,5

Аналіз зазначених результатів засвідчив, що бажання малювати має більшість респондентів (37,5 % – ЕГ і 37 % – КГ), музикою – 24 % (однаково в обох групах), бажуючих займатись аплікацією становило 15,8 % (однаково в обох групах), ліпленням – 9,5 % – ЕГ; 9,8 % – КГ, конструювання – 13,3 % – ЕГ та 13,5 %) – КГ. Цей факт можливо пояснити доступністю засобів та результатів запропонованої дітям діяльності.

У виявленні переваг до творчого чи репродуктивного виду діяльності, використовувалися анкетні дані дітей і батьків. У підсумку з'ясувалося, що більшість опитуваних осіб (56 %) надають перевагу її репродуктивним видам і лише 34 % дітей обрали творчий характер діяльності, при цьому 10 % не проявляли бажання до образотворчої діяльності.

Таблиця 2.7

**Кількісний показник сформованості естетичного ставлення
дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ
(діяльнісно-творчий критерій)**

Групи Рівні	ЕГ (198 осіб)		КГ (186 осіб)	
	К-ть	%	К-ть	%
Високий	9	4	8	4
Достатній	27	14	26	14
Середній	132	67	123	66
Низький	30	15	29	16

Далі з метою виявлення мотивації щодо занять образотворчою діяльністю було проведено відповідне опитування, у ході якого діти

відповідали на запитання про те, що спонукає їх до занять образотворчою діяльністю: хочеться отримати словесну оцінку від вихователя; цікаво на занятті; прагнення більше знати про образотворче мистецтво; бажання навчитись малювати; похвала батьків, однокласників; бажання проявити себе (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Кількісні результати вивчення мотивів образотворчої діяльності дітей старшого дошкільного віку (у %)

Групи Мотиви	ДНЗ № 5		НВК «Сузір'я»		ДНЗ «Лелека»		ДНЗ №63		ДНЗ № 184		ДНЗ № 46		Середнє значення	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Оцінка вихователя	79	80	82	83	77	76	75	73	83	82	73,8	74	78,3	78
Цікаво на занятті	56	55	54	56	57	55	58	60	56	54	56,8	59	56,3	56,5
Хочу більше знати про ОМ	34	36	32	34	36	36	35	34	34	32	34,8	38	34,3	35
Хочу навчитись малювати	59	61	58	59	57	59	60	58	59	58	58	60,8	58,5	59,3
Похвала батьків, однокласників	30	29	30	28	27	29	30	29	28	30	30,8	27,8	29,3	28,8
Хочу проявити себе	31	33	32	32	32	30	31	33	32	32	31	32	31,5	32

Таким чином виявилось, що для дітей старшого дошкільного віку оцінювальний фактор виявився домінуючим (78,3% – ЕГ і 78% – КГ). На другому місці опинився мотив бажання навчитися малювати (58,5% – ЕГ і 59,3% – КГ). На третьому місці – мотив зацікавленості заняттями з малювання (56,3 % – ЕГ і 56,5 % – КГ). І на останньому місці, за даними таблиці 2.8 виявився мотив похвали (29,3 %) – ЕГ і 28,8 % – КГ).

Окрім цього, майже на одному рівні було зафіксовано мотиви прагнення ще більше дізнатись про образотворче мистецтво і самовираження.

Ознайомлення зі змістом програм та практик формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з

образотворчого мистецтва відбувалось шляхом аналізу матеріальної бази ДНЗ, а саме: 1. Проаналізувати стан матеріальної бази ДНЗ: а) наявність творів декоративно-ужиткового мистецтва (декоративний розпис, кераміка, художня деревообробка, ткацтво, килимарство, вишивка, витинанка, писанкарство, народна іграшка тощо); б) наявність художніх матеріалів для роботи дітей на занятті й у вільний час (олівці, фарби, пензлі, пластичні матеріали та інструменти для них, кольоровий папір, ножиці та інше). 2. Вивчити та проаналізувати в розділі «Образотворче мистецтво» процес реалізації завдань в календарних планах вихователів (системність і послідовність в реалізації завдань, забезпечення психолого-педагогічних умов формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва), а також було проведено анкетування вихователів.

Наприклад, в анкету для вихователів ДНЗ входили такі питання:

1. Як Ви розумієте сутність поняття «естетичне виховання»?
2. Яка роль мистецтва у формуванні духовного світу дитини?
3. Чи використовуєте Ви у своїй практиці твори декоративно-ужиткового мистецтва? Як часто?
4. З якого віку потрібно починати знайомство дитини з творами декоративно-ужиткового мистецтва?
5. Чи впливає сприймання дітьми творів декоративно-ужиткового мистецтва на їхнє ставлення до мистецтва в цілому? Та інші питання що відображені в додатку А.

Підсумовуючи даний етап проведеного дослідження, вдалося зафіксувати таке.

У ДНЗ, які беруть участь у експерименті, створено певні матеріальні умови, що сприяють формуванню естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ. Це: достатній обсяг різноманітних художніх матеріалів для образотворчої діяльності (пензлі, фарби, олівці тощо); репродукції картин; твори і вироби декоративно-ужиткового мистецтва

(яворівська дерев'яна іграшка, керамічні іграшки різних регіонів України, предмети побуту та інтер'єр оздоблені петриківським, косівським, опішнянським, яворівським розписами); писанки; різноманітні види керамічного посуду та малих скульптурних витворів декоративного мистецтва з глини, деревини, рідше з соломи, лози, ниток, тканини (іграшки), предмети одягу (вишиванки), доріжки, килими, скатерті, серветки. Проте, їх недостатня кількість не сприяє можливості повноцінно здійснювати процес ознайомлення дітей з декоративно-ужитковим мистецтвом й ефективну практику їхнього естетичного виховання.

Аналіз планів і програм з дошкільного виховання: «Малютко», «Крок за кроком», «Впевнений старт», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Соняшник», «стежина» (за вальдорфською педагогікою), «Я у Світі» та, зокрема, їх розділів: «Образотворче мистецтво», «Чарівні фарби і талановиті пальчики» засвідчив наявність у них пропонування дітям тем з декоративно-ужиткового мистецтва, але водночас і продемонстрував відсутність вказівок на необхідність здійснення цілеспрямованої систематичної роботи з ознайомлення дітей з різноманітними його видами ДУМ, як проявами художнього мистецтва. Досить часто вирішення цієї задачі обмежувало лише ознайомленням дітей лише з деякими різновидами декоративного розпису, керамічним посудом або іграшками.

Добре простежувався зв'язок завдань художньо-естетичного виховання з темами українського народознавства у розділах дошкільного виховання «Дитина і навколишній світ» і «Художня література», «Рідна природа», «У світі музики» тощо. Але використовувані прийоми і методи більшою мірою були спрямовані на розвиток інтелектуального, а не емоційно-образного мислення дітей і не сприяли становленню суб'єктивного, емоційно-оцінного ставлення до світу краси, гармонії.

Завдання художньо-естетичного виховання у календарних планах відбиваються, як правило, лише при плануванні занять з образотворчої та музичної діяльності (зокрема, мета, прийоми і методи роботи). Робота з

естетичного виховання, що проводиться поза заняттями, в планах майже не фіксується. Також немає вказівок на використання творів мистецтва у повсякденному житті дітей, відсутні спеціальні форми роботи, що забезпечують культуру естетичного сприймання творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Окрім того, була розроблена та впроваджена анкета для батьків. Зокрема, анкета для батьків включала в себе низку питань, за допомогою яких було можливим отримати інформацію про уявлення та особливості формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ у сімейному колі (Додаток Б).

Разом з тим, анкетування батьків дітей засвідчило, що деякі батьки відмічали прояви активності дітей в разі побаченого об'єкту ДУМ, оскільки діти проявляли свою зацікавленість значним обсягом поставлених запитань, а також можливість не тільки роздивитися, а й доторкнутися до об'єкту ДУМ і відчутти на дотик фактуру матеріалу.

Вивчаючи стан сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва, варто зазначити, що діти у процесі власної художньо-творчої діяльності здатні перейматись почуттями митців, переданих в творах ДУМ. Після ознайомлення з творами ДУМ діти реально спроможні відтворювати на елементарному рівні в малюнках власні емоції та почуття.

Серед розмаїття різновидів ДУМ найбільший інтерес викликає у дітей велика кількість предметів утилітарного призначення, що оточує їх у повсякденному житті (предмети побуду, посуд, меблі, одяг тощо). Отже, вивчення здатності дітей старшого дошкільного віку до відтворення сприйнятого у ДУМ засвідчило, що вони мають певний досвід пізнання саме цього виду мистецтва.

Слід підкреслити й те, що оцінні судження дітей, частіше були пов'язані з яскравістю декору предметів побуту, з розумінням поняття «візерунок» менше звертали увагу на композиційність розташування

елементів оздоблення та інше. Дошкільники майже не звертали увагу на призначення предмету, поєднання форми та кольору, ритмічність, пропорційність, рівновагу тощо. Діти фактично не повідомляли оцінні судження щодо власного ставлення до ДУМ: інтересу, настрою, симпатії, почуттів, передачі вражень. Але попри це за можливістю хотіли би сидіти на такому, оздобленому декоративним розписом, стільці чи їсти з декоративної тарілки. Також старшим дошкільникам було складно словесно виразити оцінні судження щодо різновидів ДУМ через недостатній розвиток мовлення та відсутність досвіду з оцінювання мистецьких об'єктів.

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши результати констатувального етапу експерименту, на основі визначених критеріїв і показників було виявлено й охарактеризовано рівні сформованості естетичного ставлення до ДУМ у дітей старшого дошкільного віку: високий, достатній, середній та низький. Розподіл дітей експериментальної й контрольної груп за цими рівнями подано у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Стан рівнів сформованості естетичного ставлення дітей
старшого дошкільного віку до ДУМ
(за результатами констатувального експерименту)**

Групи Рівні	ЕГ (198 осіб)		КГ (186 осіб)	
	К-сть	%	К-сть	%
Високий	8	4,06	7	3,77
Достатній	26	13,13	25	13,45
Середній	130	65,65	122	65,63
Низький	34	17,18	32	17,22

Діагностика рівнів художнього сприймання в експериментальній групі виявила дітей (17,18 %), яких можна віднести до «початкового» рівня. Характерним для них є: відмова від бесіди, відсутність здатності визначити об'єкт розгляду як витвір мистецтва; відсутність відповідей на окремі питання; відсутність здібності до елементарних естетичних думок і оцінок; часто діти обмежуються односкладовими відповідями «так» чи «ні».

Більшість дітей (65,65 %) знаходяться на «середньому» рівні. Описуючи відтворене на картинці, вони обмежуються лише перерахуванням зображених об'єктів (будиночок, квіти, дерева, трава, півник, котик і тому подібне), рідко виділяють окремі засоби виразності (колір, своєрідність форми об'єктів, особливості композиції і тому подібне), не здатні висловити власну думку або оцінку з приводу емоційного настрою картини або задуму автора твору. При цьому для них характерні яскраві емоційні вислови асоціативного характеру з опорою на життєвий досвід пізнання явища, події, об'єкту. Радість викликає «пізнавання» ситуації зображення («Я знаю, хто це і з якої казки», «Це у нас в садочку є така книжка», «Ми з мамою читали цю казку», «Добре, коли читають казки, я люблю їх слухати»). (Додаток Н)

Майже 13,13 % з числа випробовуваних були віднесені до «достатнього» рівня сприйняття. Характерною для них була здібність до емоційної ідентифікації художнім чином. На питання, пов'язані характеристикою образу, діти давали живі, розгорнені відповіді, що яскраво виявляється в супроводжуючих відповідь жестах, живій міміці. Діти цього рівня не лише фіксували і виділяють стан природи, людей, звірів і неживих об'єктів, але і досить легко олюднюють або одушевляють їх («Яйце-райце чарівне, воно живе», «Мишенята веселі, граються ось так (стрибає), а півник – сумний (показує мімікою), бо мишки йому не допомагають», «Рак-неборак, як мій тато, добрий, сильний і захищає слабких» і тому подібне). Недостатність розвитку образної мови окремі діти доповнювали жестами, руховими реакціями (вони вставляли, намагалися руками або позою передавати стан образу).

Водночас було виявлено цікавий факт спроби висловити думку або оцінку із застосуванням спеціальної термінології («Дуже веселий колорит у художника, хатинка вбрана як на свято – червоні, жовті кольори, напевно, йому самому хотілося мешкати в цьому будиночку»; «Я не так би зробив композицію, прибрав би всі старі дерева, залишив будиночок, а на галявині намалював би квіти»).

І лише 4,6% дітей було віднесено до «високого» рівня художнього сприйняття. За окремими показниками (вільне оперування мовою мистецтва, виокремлення художніх переваг тощо) рівень їх сприйняття не міг бути діагностований як «цілісне» сприйняття, але здатність художньо мислити яскраво виявилася в глибині осмислення, переживання не тільки того, що видно, але і того, що приховано від очей глядача (задуму автора, окремих прийомів художньої виразності).

Для прикладу, діти з високим рівнем сформованості естетичного ставлення до ДУМ продемонстрували досить оригінальне судження: «Котигорошко сильний, он які плечі, у нього є булава, він нікого не боїться», «Кривенька качечка сумна, навколо темне небо і сильний вітер, їй страшно і холодно», «Картина любовна, вибереться Іван-царевич з Синьоочкою з лісу і зіграють весілля, вони одягнені красиво». Такі факти пояснюються специфікою індивідуальних відмінностей, додатковими контактами з мистецтвом (професія батьків, сімейні захоплення), відвідинами спеціальних художніх студій і кружків.

З метою отримання додаткової інформації про характер уявлень дітей про «красу» були проведені заняття з малювання на тему: «Намалюй щонебудь красиве». Згодом аналіз таких дитячих малюнків показав, що уявлення дітей про «красу» досить одноманітні і нечисленні. «Краса» нерідко пов'язується із зображеннями квітки, веселки, принцеси, машинки, квітучого луку, декоративного узору, новорічної ялинки і тому подібного. Пояснення дітьми задуму (концептуальність, аргументованість) носило здебільшого характер: «Подобається тому, що так красиво, коли скрізь квіти», «Ялинка красива, її наряджають на Новий рік».

Таким чином, об'єкт, пов'язаний з поняттям «красиве», як правило, один. Колористичні вирішення зображень і аналіз бесід з дітьми виявили те, що практично половина дітей пов'язує вибір кольору із задумом. «Красиве», яке зображується за допомогою 9 кольорів (червоного, помаранчевого, жовтого, рожевого, блакитного, тобто з перевагою поліхромної світлої

гамми). Цікавий факт наявності зв'язку, що очевидно виявився між рівнем естетичного сприймання і якістю, оригінальністю зображення. Діти, віднесені до «достатнього» рівня художнього сприйняття, виконали зображення досить оригінально, пояснивши вибір задуму і підбір колориту.

Аналіз малюнків дозволив зробити висновки, що більшість дітей пов'язують поняття «красиве» з конкретними одиночними об'єктами, орієнтуючись, перш за все, на їх зовнішні, яскраві, чуттєві ознаки. Діти «достатнього» рівня здібні до вибору колірної палітри як засобу виразу емоційного ставлення до «красивого». Виявлений зв'язок між рівнем розвитку естетичного сприймання, оригінальністю задуму і його втілення в зображенні.

Аналіз дитячих робіт дозволив констатувати достатньо високий рівень якості зображення (форма, колір, техніка); початковий рівень використання виразних засобів (композиції, колориту і тому подібне) як прийомів виразу суб'єктивно-авторського відношення до змісту задуму. Виявлений очевидний зв'язок між рівнем сприйняття і оригінальністю, творчої реалізації запропонованої теми.

Результати проведеного дослідження засвідчили доцільність проведення спеціальної методично забезпеченої роботи з формування у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Висновки до другого розділу

У результаті виконаної роботи ми прийшли до наступних висновків:

– Ознайомлення з народним мистецтвом дітей 5–6-літнього віку має потенційні можливості в плані формування особистості дитини, її естетичної вихованості. Великий педагогічний потенціал містять традиційні компоненти національної культури: усна і музична творчість, декоративно-прикладне мистецтво, ігри.

– Залучення до народного мистецтва необхідно здійснювати в єдності пізнавального, емоційного і поведінкового аспектів особистості дитини, її самосвідомості. Провідним, в силу обумовленості психологічних особливостей, є емоційний чинник, а основним видом діяльності – гра.

Проведений теоретичний аналіз психолого-педагогічної, навчально-методичної і мистецтвознавчої літератури з досліджуваної проблеми дає нам підставу вважати, що комплекс (синтез) мистецтв, на відміну від окремих предметів естетичного циклу, що реалізують завдання формування естетичного смаку, навичок сприйняття й активної творчої діяльності в рамках свого мистецтва, повинен впливати цілісно, системно, формуючи за своєю допомогою нове, більш високого рівня естетичне сприйняття.

Комплексний вплив різних видів народного мистецтва дозволяє не лише виявити специфіку кожного з них, а й підвищити рівень естетичної вихованості всіх без виключення дітей і виявити індивідуальні схильності кожної дитини до певного виду художньої діяльності.

Синтетичне в своїй основі народне мистецтво може широко вплинути на вирішення завдань естетичного виховання (розвиток естетичного сприйняття, естетичних знань і творчої діяльності) у дошкільних освітніх установах за наявності певних педагогічних умов. Однією з таких умов, на наш погляд, є насичення педагогічного процесу різноманітною художньо-мистецькою діяльністю, що сприятиме створенню для дітей середовища емоційного благополуччя і об'єднувати їх загальними радісними переживаннями від продуктивної діяльності. Більш того, опора на національне мистецтво не лише укріпить духовне коріння, відчуття гордості за свій народ, а й дозволить глибше зрозуміти, усвідомити українську культуру, створить міцний фундамент для розуміння світової культури, формування толерантності до народів різних країн.

Розглядаючи питання підвищення якості організації процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва, слід відзначити, що вдосконалення

навчально-виховного процесу та використання усіх резервів можливе на основі покращення якості керівництва цим процесом.

У цьому питанні особливого значення набуває практична діяльність дітей та вміння вихователя керувати цим процесом.

З урахуванням теоретичних засад дослідження проблеми формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва та визначених нами в результаті дослідження компонентів та функцій художньо-естетичного виховання, принципів реалізації виховного потенціалу мистецтва, напрямів та організаційних форм роботи з формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку уможливилось розроблення педагогічно обґрунтованої й логічно побудованої організаційно-методичної моделі формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації за розділом 2

1. Григоренко В. Є. Вплив іграшки та театралізованих ігор на розвиток дитини дошкільного віку / В. Є. Григоренко // Іграшка, гра, дитина: від обрядової субстанції до сучасних моделей виховання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Марка Грушевського читання» / за ред. О. С. Найдена. – Київ, 2007. – С. 198–203.

2. Григоренко В. Є. Залучення декоративно-ужиткового мистецтва для художньо-творчого розвитку дошкільнят / В. Є. Григоренко, Л. І. Цебенко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 26. – С. 58–64.

3. Григоренко В. Є. Особливості естетичного виховання старших дошкільників у процесі ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом: критерії і показники / В. Є. Григоренко // Психолого-педагогічні проблеми

сільської школи: зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2015. – Вип. 53. – С. 255–261.

4. Григоренко В. Є. Технічні уміння і образотворча діяльність дошкільників / В. Є. Григоренко // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 1-2 квіт.: до 170-річного ювілею / Ін-т педагогіки і психології НПУ ім. М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2004. – С. 266–268.

5. Григоренко В. Є. Формування у старших дошкільників естетичного пізнання засобами творів декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі виконання творчих робіт) / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 20. – С. 57–62.

6. Григоренко В. Є. Художній образ і образотворча діяльність старших дошкільників / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – Вип. 3. – С. 55–61.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА НА ЗАНЯТТЯХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

3.1. Методика організації та проведення дослідно-експериментальної роботи з формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва

Проаналізувавши можливості формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва і зіставивши їх з реальною організацією педагогічного процесу у дошкільних навчальних закладах, стали очевидними деякі недоліки в організації і керівництві зазначеним процесом. І серед них такі, як: відсутність комплексності у використанні всіх можливих засобів процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ; недостатнє врахування оптимальних педагогічних умов в організації й керівництві процесом формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ; недостатній рівень методичної готовності вихователів за цим напрямом педагогічної діяльності.

Із метою перевірки припущення відносно того, що розроблена нами методика формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва є ефективною. Нами був організований та проведений формувальний експеримент.

Специфіка формувального експерименту базувалася на таких концептуальних положеннях нашого дослідження, як:

– Стратегічною метою будь-якої педагогічної системи, що реалізовується у дошкільному навчальному закладі є формування базису

культури особистості дошкільника. Базис культури особи припускає активність дитини в процесі гармонізації відносин зі світом, самим собою як частиною світу.

– Ключовою категорією формування базису культури є «ставлення». Система відносин людини зі світом (людством, природою, рукотворним світом, культурою, мистецтвом) може носити як оцінно-руйнівний (дисгармонійний), так і оцінно-творчий (гармонійний) характер.

– Ставлення дитини до світу у перетворювально-практичній діяльності є доступною дітям дошкільного віку. Оцінно-творче ставлення варто розглядати як прояв творчості, як особистісну характеристику, як шлях самореалізації дитиною власної індивідуальності. Характеристики творчості не завжди наочні (продуктивні), а частіше процесуальні. Творчість особистості виявляється, передусім, у процесі пошуку і прояву власної індивідуальності (самоактуалізації, самореалізації).

– Прояв творчості індивіда пов'язаний з «відкриттям» суб'єктивно-значущого сенсу як у змісті, так і в процесі творчої діяльності. Суб'єктивізація ставлення є основним механізмом становлення взаємин особистості зі світом.

– Опосередкованою ланкою, що детермінує становлення і прояв суб'єктивного ставлення в дошкільному віці є палітра так званих «дитячих» видів діяльності (образотворча, ігрова, конструктивна й ін.). Пріоритетним компонентом будь-якої діяльності є емоційно-мотиваційний компонент. Обов'язковою умовою освоєння діяльності є процес трансформації когнітивного змісту в емоційне. При цьому найбільш значущим стає не виконуване завдання, а емоційне ставлення до нього. Будь-якого роду знання засвоюються ефективно тоді, коли дитина емоційно реагує на запропонований зміст і включає в процес пізнання не лише інтелектуальний, а й вітальний досвід. У цьому випадку можна говорити про особистісну включеність дитини до освітнього процесу.

Дослідно-експериментальна робота на даному етапі дослідження була організована з дотриманням з основними вимогами до проведення формувального експерименту в педагогічних дослідженнях:

- ретельне планування змісту і способів проведення експериментальної роботи;
- визначення максимально необхідної тривалості дослідної роботи;
- визначення зрізів з постійним вивченням дітей;
- доведення доступності висновків і рекомендацій дослідно-експериментальної роботи для масової практики.

Формувальний експеримент був реалізований у варіативних формах навчально-виховного перспективного планування, спрямованого на естетичне освоєння дітьми видів ДУМ та навколишньої дійсності і розвиток здібностей естетичного сприйняття. Варіативність планування забезпечувалася свободою вибору педагогами змісту когнітивного компоненту, всіляких засобів його реалізації за умови збереження. (Додаток 3, Й)

Науково обґрунтований вибір операційних засобів сприяння дитині у контексті її естетичної взаємодії зі світом мистецтва, облік виділених принципів забезпечив єдину технологію експериментальної роботи, що проводиться в дошкільних установах. Нами були визначені такі завдання формувального експерименту:

1. Розкрити феномен ДУМ як найдоступніший шлях вираження особистістю власного ставлення до світу, що його оточує, визначаючи своє місце в світі і самого себе як цінність (через розповідь про нього засобами художніх образів, створених за допомогою різних видів ДУМ).
2. Забезпечити формування і розвиток умінь і навичок сприймати ДУМ (відповідно до початкового рівня художнього сприймання).
3. Забезпечити формування й розвиток умінь, навичок відтворення об'єкту від репродуктивного до творчого етапів.

4. Сформувати емоційне, суб'єктивно-оцінне ставлення до ДУМ, а на його базі – активний інтерес і систему мотивів здійснювати аналогічну діяльність.

Передбачалося, що в результаті вирішення окреслених завдань, об'єктивні знання, отримані засобами мистецтва, набудуть характеру суб'єктивно-значущого «відкриття світу». Відкриття, прихованого від зовнішнього сприйняття «сенсу витвору мистецтва» є одним з ефективних засобів пізнавати світ і (відповідно) себе у цьому новому відкритому світі, а не привласнювати чийсь знання механічним шляхом. Емоційні переживання «відкриття», «жага переживання» забезпечують виникнення творчої емоції, емоції вищого порядку (духовної, естетичної тощо).

Формування емоційно-мотиваційного компоненту художнього сприйняття обумовлене вирішення завдань з формування емоційного, суб'єктивно-оцінного відношення до феномена ДУМ, з розвитку інтересів, мотивів і потреб у здійсненні аналогічної діяльності в образотворчій та ігровій діяльності. Сприймання творів ДУМ вимагає великої підготовчої роботи, направленої, перш за все, на розвиток емоційно-чуттєвої сфери дитини.

Експеримент проводився у визначених умовах навчально-виховного процесу дошкільного освітнього закладу. Керівництво дослідно-експериментальною роботою та безпосередню участь у виховному процесі здійснював автор дослідження. У проведенні дослідної роботи брали участь діти та вихователі дошкільних ДНЗ установ ясла-садка № 5 м. Виноградів і ДНЗ «Лелека» с. Велика Копаня Виноградівського району Закарпатської області, ДНЗ № 46 «Подоряночка» м. Хмельницька, ДНЗ № 184, № 63, НВК «ДНЗ-ЗНЗ» «Сузір'я» м. Києва.

Основною задачею формувального експерименту була апробація та обґрунтування предметного змісту та навчально-методичного комплексу програми формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва. Навчально-

методичний комплекс включав в себе: розроблену програму процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ; методичні матеріали; твори ДУМ (витинанка, вишивка, ткацтво, вибійка, килимарство, декоративний розпис, народна іграшка, писанка, малярство, кераміка тощо).

Важливе значення має організаційно-методичне забезпечення реалізації даних умов, яке передбачає системну організацію процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ; підходом до організації художньо-творчої діяльності дітей; інтеграцію різних видів дитячої творчості; належним рівнем художньо-естетичної культури вихователя; використанням виховного потенціалу ДУМ. Сукупність педагогічних умов, обґрунтованих у дисертації, є необхідною основою формування емоційно-почуттєвої сфери та образного мислення дітей старшого дошкільного віку у процесі художньо-творчої діяльності. (Додаток К).

Дотримання розроблених нами педагогічних умов у навчально-виховному процесі дитячого дошкільного закладу має забезпечувати успішний перебіг процесу формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Диференціація етапів виховної роботи мала умовний характер, оскільки всі компоненти пропонованої методики є нерозривно поєднаними та взаємозумовленими.

Із метою підвищення рівня сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва у дослідження поставлено завдання розробити і впровадити у навчально-виховний процес поетапну методику формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ, яка здійснювалась у перебігу сенсорно-вербального, образно-інтерпретаційного та художньо-творчого етапів.

Під час проведення *сенсорно-вербального* етапу (ознайомлення) вихователі різними способами розвивали чуттєве пізнання та вдосконалювали відчуття сприймання творів ДУМ дітьми старшого дошкільного віку.

Завдання даного етапу полягали у формуванні художньо-пізнавального та емоційно-оцінного компонентів та були спрямовані на розвиток інтересу до творів ДУМ, сенсорних вражень, які виникають у дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з творами ДУМ; на активізацію естетичних переживань у дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з творами ДУМ. (Додаток Л).

Провідна роль на цьому етапі належала творчо-оцінним завданням, які передбачали безпосередній контакт з об'єктами ДУМ (зіставлення, класифікацію естетичних ознак ДУМ; пошук найвиразнішої з них за принципом «стоп-кадр»; відтвори рухом форму предмета; знайди необхідні кольори, назви їх (створи потрібний колір) Гра «Хвилинки-кольоринки»; порівняй та встанови схожість та різницю між елементами орнаменту тощо). Вихователем було запропоновано наступні організаційні форми: екскурсії; ігри-подорожі («До скарбниць мистецьких цінностей» тощо); дидактичні ігри; творчі ігри («Склади яворівський візерунок»); аудіовізуалізація в процесі слухання казки; гра «Правильно-неправильно».(Додаток Н,)

Методи та прийоми: тематична розповідь; бесіда; пояснення; спостереження; порівняння; створення ситуаційних емоційних переживань; демонстрація наочних матеріалів. (Додатки Т, У, Х, Щ, Ю)

Відповідно до викладених положень була визначена методика навчання дітей естетичному сприйняттю (милуванню). Перш ніж дитина набуде уміння сприймати навколишнє життя за законами краси і милуватися своїми «відкриттями», необхідно забезпечити подібні «знахідки» в спеціально організовану діяльність. Естетичне сприймання припускає виділення в предметі естетичного початку, який у дошкільному віці може визначатися кількома естетичними категоріями: красиво – непривабливо, виникненням

перших естетичних оцінок: подобається – не подобається, де оцінка наповнюється конкретним змістом, пов'язаним із сприйняттям яскравих виразних ознак об'єкта.

Вихователь має сформувати у дитини поняття «краса». Це можливо при діалектичному зіставленні двох категорій – красиве – непривабливе, а також при наповненні абстрактного поняття «краса» конкретним змістом: красиво – приємно (зорові, дотикові, слухові і тому подібні відчуття); красиво – зручно, доцільно, корисно; причина приємних відчуттів, краса об'єкта в його індивідуально-виразних ознаках. У процесі ознайомлення дітей з об'єктом ДУМ слід виділяти яскраву ознаку (носії краси) і порівняти з предметом, де дана якість відсутня (розписний глечик з глечиком звичайним, розписну опішнянську іграшку з іграшкою не прикрашеною кольором). Поступово в процесі повернення до милування одним і тим же предметом необхідно збільшувати кількість ознак, що несуть елемент «краси» (після знайомства з кольором помилуватися ритмом узору, пізніше – формою опішнянської іграшки). Так, діти навчаються знаходити причину «краси», зв'язуючи те, що бачать, виразні ознаки предмету, з його красою. У нашій роботі була визначена послідовність демонстрації об'єктів для милування: знайомі нарядні іграшки; предмети декоративно-прикладного мистецтва (із зрозумілим функціональним призначенням). Процес навчання милуванню здійснювався поетапно.

Перша сходинка – дітей орієнтували на яскраві, чуттєві ознаки об'єктів ДУМ (колір, ритм, форма і тому подібне). Мета цього етапу милування – створити позитивну емоційну установку на об'єкт засобами різноманітних комплексів приємних відчуттів, рефлексованих у простих оцінках і думках: приємно, зручно, красиво.

Під час дослідно-експериментальної роботи вихователі проводили бесіди про твори ДУМ, які були спрямовані на розвиток уявлень про форми, матеріали, роботу майстрів (витинанки, вишивку, писанки, декоративний розпис тощо). У процесі проведення бесіди вихователі пояснювали

особливості засобів зображення різними матеріалами. (з паперу, ниток, клаптиків тканини, воску й фарби тощо)

Витинанка – один із видів українського декоративно-ужиткового мистецтва, що має глибокі й багаті традиції. Це ажурні сюжетні та орнаментальні паперові прикраси житла. Їх використовували для прикрашання стін, вікон, полиць, груб, коминів, печей. Паперові прикраси вирізалися ажурно або силуетно ножицями чи ножом з білого й кольорового паперу. У витинанці засіб зображення відбувається завдяки поєднанню вирізаних елементів, форм, ліній та контрасту кольорів виробу й тла. (Додаток У).

Під час проведення бесіди вихователь пояснює значення лінійної сторони орнаменту, спочатку не торкаючись питань кольору, для того, щоб не розсіювати увагу дітей, а допомогти їм яскравіше сприймати лінійну композицію візерунку. Розглядаючи зразки майстрів витинанки, вихователь разом з дітьми виділяв елементи орнаменту й доповнював його. Також знайомив з технікою вирізування (прості, накладні, складені тощо), формами та художніми особливостями витинанки (ажурні, силуетні, сюжетні).

За допомогою витинанки передаються свої враження, почуття, настрої, відношення до людей, природи, життя. Це поєднання неповторної краси природи, тепла, радості і любові.

Вихователь може запропонувати дітям виконати орнамент закладки для книжки. На наступному занятті, переглядаючи малюнки та показуючи деякі з них дітям, необхідно звернути увагу на деякі особливості в роботах: 1) вдала за своєю композицією, але невдала в кольоровому відношенні; 2) вдалі в тому й іншому відношенні; 3) вдале декоративне вирішення, але невдала побудова форм і передача пропорцій тощо.

Друга сходинка – «самостійне відкриття» дитиною в об'єкті або низці однорідних об'єктів їх істотних зв'язків, істотних ознак, їх «сенсу», пізнання об'єкта з позицій присутності або відсутності в ньому ознак прихованої внутрішньої «краси» (гармонії). «Відкриття» суб'єктивно-значущого «сенсу»

предмета суб'єктивує відношення не лише на рівні чуттєвої реакції, а й на рівні його простого узагальнення функціональності (будова посуду потрібна для зручного тримання, переносу, щоб було тепло, зручно, безпечно). Тобто будь-який об'єкт рукотворного світу розкривався дитині з боку своєї доцільності, необхідності людині своєю корисністю.

Третя сходинка – формування у дітей уявлення про індивідуально-неповторну цінність об'єкта. «Відкриття» самоцінності об'єкта здійснювалося за допомогою виділення індивідуально-неповторних, художньо-виразних особливостей. На цьому етапі для дітей характерним стає прояв індивідуальних пристрастей, вибірковості, переваг, естетичного смаку і здібності вираження власного, суб'єктивно-оцінного відношення до об'єкта. Естетичні думки і оцінки дітей набувають індивідуально-диференційованого характеру. (Додаток Р)

Педагогу необхідно спиратися на психологічні особливості маленьких дітей, які бачать світ більш яскравим, ніж дорослі, «думають» площинно, зображення їхні двомірні, вони часто не розрізняють зображеного і дійсного. Знання цих особливостей допомагає педагогу знайти основні шляхи навчання – «композиція колористична» і «композиція на площині». Уточнюючи зміст опанування «композицією колористичною», назвемо її основні завдання: виховання сприйняття кольору і свідомого використання його в художній практиці дітей. При цьому необхідно, перш за все, вчити розрізняти і називати кольори, сприймати колір у природі, в оточуючому житті, у мистецтві, емоційно відгукуватися на колір, оцінювати його поєднання з іншими кольорами.

До теми відтворення природної форми в художньому образі педагогу необхідно звертатися частіше, ускладнюючи з часом завдання та поступово підводячи дітей до особистих творчих рішень. Для розширення знань про теорію кольору: холодні – теплі, важкі – легкі, насичені та ін. пропонуються спостереження – начерки кольором, пов'язані зі змінами кольору в залежності від освітлення (сонячна галявина, на заході ін.). Вправи, які

виховують навички сприймання до теми «Настрій – колір» у природі, в роботах майстрів мистецтва, в дитячих композиціях. При обговоренні і оцінюванні робіт вводяться поняття-терміни: кольорова гармонія, образність, емоційність, колорит, тоновий аналіз кольору, принципи організації плям, контрасти, подібності, ритми, динаміка, статика ін.

Після проведеної роботи вихователі спостерігали у дітей розвиток спостережливості та позитивного сприйняття ДУМ; засвоєння сенсорних еталонів; розпізнавання форми, величини предметів ДУМ, матеріалів, просторового розташування на площині елементів візерунку чи орнаменту, поєднання кольорів, відбиття ритму, рівноваги; поповнення словникового запасу мистецькими термінами. (Додаток С).

На *образно-інтерпретаційному* етапі (осмислення) акцентувалась увага на реалізації художньо-оцінного компонента шляхом опанування і накопичення естетичних знань, що забезпечує постійне поповнення арсеналу знань та художньої інформації, закладає основи аналізу та оцінювання художніх і декоративних творів, сприяє активності пізнавальної діяльності та розвитку творчої уяви і фантазії, уміння порівнювати, класифікувати та систематизувати мистецьку інформацію. Основні методи цього етапу: образні асоціації; пояснення; демонстрація; узагальнення; зіставлення; порівняння; вербальні інтерпретації художніх та декоративних творів; екскурсії; розповідь; бесіда; спостереження; порівняння; виконання діагностичних завдань; створення ситуаційних емоційних переживань тощо. Додатки П, Р, С, Т, Щ, Ю).

У процесі експериментальної роботи використовувались такі методичні завдання, як: занурення в образ ДУМ; мистецька «кухня»; гра в метафори; опиши створений в уяві орнамент, з яких елементів він складається (крапка, риска, лінія, коло, квадрат тощо); покажи напрямок руху олівця чи пензлика в процесі зображення об'єкта ДУМ (згори до низу, кінчиком чи повним пензлем), («Розминка пензликом»); уважно подивись на предмет ДУМ та

назви ті елементи, що говорять про настрій творця, чи подобається тобі цей предмет? Який настрій він у тебе викликає, поясни?

Під час естетичного аналізу дійсності вихователі звертали увагу дітей на ті явища, в яких яскраво відбита декоративність форм (наприклад, декоративний розпис писанок, килимів, рушників, кераміки) і пояснити, як художник, який «вчиться» в природи, використовує підказані нею форми в своїй творчій діяльності. Після цього вихователь проводив порівняльну характеристику видів окремих об'єктів оточуючого світу і їхнього декоративного вирішення художниками в різних техніках. При цьому вихователі використовували творчу спадщину професійних художників і народних майстрів. Наочним матеріалом служили репродукції з журналів «Народна творчість та етнографія», «Художник», «Декоративне мистецтво», «Джміль», «Творчість», «Образотворче мистецтво», фоторепродукції окремими виданнями, листівки, слайди, твори народних майстрів тощо.

У бесідах вихователі використовували репродукції періодичних видань, різні посібники та альбоми, ілюстрації творів відомих народних майстрів декоративного мистецтва України: К. Білокур, М. Примаченко, Київщина (розпис), Н. Білокінь, Т. Пата, Дніпропетровщина (розпис), М. Денисенко, Київщина (кераміка), Л. Товстуха, Полтавщина (килимарство), І. Дудар, О. Гавруш, Сумщина (художнє ткацтво), А. Калошин, Чернігівщина (різьблення по дереву), а також твори майстрів декоративно-прикладного мистецтва інших областей України та інших держав.

При показі наочного матеріалу вихователь використовував художнє слово та музику для емоційного забезпечення заняття. Як бачимо, сприйняття ДУМ може бути неповним без важливого ознайомлення з основними його видами (вишивка, розпис, різьблення, ткацтво, гончарство). Під час бесіди вихователь пояснював, до якого виду декоративної діяльності відноситься даний твір, яку техніку використовував художник у матеріальному рішенні свого творчого задуму: театралізація; бесіда; екскурсії; дидактичні ігри

(«Допоможіть майстру зібратись у дорогу»); творчі ігри; спеціальні ігрові ситуації: використання фантастичного персонажу («Помічники майстра»); заняття-казка «Історія однієї іграшки»; пізнавальні вправи («Склади петриківську цибульку»); дитячі ранки.

Таким чином, заняття з декоративного малювання, їх зміст повинні наочно показати дітям, що декоративний малюнок тісно пов'язаний з оточуючим їх життям і є його невід'ємною частиною. Потім слід звернутися до дітей з питанням, чи є у кімнаті предмети, прикрашені якимось візерунком чи орнаментом.

Демонструючи декілька предметів, названих дітьми, вихователь разом з дітьми розбирає характер, елементи та структуру орнаменту. Діти дають оцінку орнаментам шляхом порівняння. Наступним може бути питання про те, які є в них вдома предмети, прикрашені орнаментом. Прослухавши кілька відповідей, можна задати наступне питання: «Чи варто взагалі прикрашати предмети візерунками чи орнаментами? Адже від цього предмет не стає зручнішим або потрібнішим».

Після проведення таких бесід діти починають розуміти, що прикраси, зроблені на предметах, не випадкове сполучення якихось форм, а підпорядковуються законам композиції. Діти вчаться сприймати, аналізувати, порівнювати твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Дитина починає по-новому, більш свідомо сприймати в оточуючій її дійсності елементи декоративно-ужиткового мистецтва.

З метою накопичення дитиною досвіду емоційних переживань і розвитку образного мислення, створення художнього образу ми використовували моменти обігрування – театралізацію. Для посилення естетичного сприймання в процес театралізації були включені: можливі види декоративно-ужиткового мистецтва для створення іграшкових образів і декорацій, художнє слово і музика, оскільки їх синтез обумовлював поглиблення емоційної чуйності на образи.

Театралізація здійснювалася за мотивами українських казок, де герої, іграшки-образи, створені руками дітей (творчо-результативний компонент), були носіями емоційного переживання стану образу, його проживання на основі одушевлення, олюднення навіть неживих об'єктів.

Із метою накопичення дитиною досвіду емоційних переживань і розвитку образного мислення, ми використовували ігри-імітації (вид ігор, аналогічний театральним етюдам). У процесі даного виду ігор відбувається зовнішня і внутрішня імітація станів людини, тварини, явища, предмету. Мета ігор – забезпечення емоціями, що виникають від стану, умов, в які потрапляє людина, предмет або якийсь художній образ. Ці ігри є передоднем емоційних станів, що виникають в іграх-драматизаціях. У них ми добивалися емоційного переживання стану образу, його зовнішньої і внутрішньої імітації на основі одухотворення, олюднення навіть неживих об'єктів. У гри-театралізації відбувалося поєднання дій і художнє слово, інколи музика та інші можливі види мистецтва, оскільки їх синтез обумовлював глибшу емоційну чуйність для створення образів. Активно використовувались ігрові ситуації з метою активізації уяви, фантазії дітей.

Образно-інтерпретаційний етап (осмислення): вміння бачити, роздивлятися, вдивлятися, розуміти зв'язок змісту витвору ДУМ з його образотворчими виразними засобами (лінія, пляма, форма, колір тощо); вміння аналізувати, порівнювати, виражати своє ставлення до сприйнятого об'єкту (ів) ДУМ; розуміти емоції (настрій) відтворений майстром; поєднання матеріалу, форми, кольору, оздоблення; вміння відтворювати ідею через образно-вербальні дії; давати елементарну естетичну оцінку художнього образу.

Художньо-творчий етап (вправління) дав змогу активізувати завдання діяльнісно-творчого компонента: оволодіння в процесі практики знанням і емоційно-почуттєвим досвідом щодо художньо-педагогічних явищ, практичне втілення набутого естетико-художнього досвіду, прагнення реалізувати себе в художньо-творчій діяльності. Цей етап роботи передбачав

активне включення вихованців у різноманітні види художньо-творчої діяльності (мовленнєву, музичну, образотворчу, предметно-пластичну, драматичну), які б сприяли розвитку в дітей потреби у художньому пізнанні ДУМ, формували інтерес до образів у ДУМ. Діти виконували спеціальні творчі завдання: вербальні (складання оповідань, творів-мініатюр, казок, легенд, монологів, діалогів, віршування); музичні (вокальні, інструментальні імпровізації на теми ДУМ); графічні (малювання олівцями, крейдою, аквареллю, гуашшю); предметно-пластичні (ліплення, аплікація, колаж тощо). Синтезування форм творчого освоєння декоративно-ужиткового мистецтва відбувалося у процесі творчих годин («Вітерець», «Дощ», «Сніжинка», «Сонечко», «Пташечки»); сезонних свят («Уславимо щедрість природи», «Зима-дизайнер», «Весна-диригент»); театру мистецтв («Життя під снігом», «Ранок року», «На лісовій галявині»); тематичних тижнів («Осінній вернісаж», «Зимова казка», «Як звучить весна» та ін.).

Слід зауважити, що дитина старшого дошкільного віку вже має певні погляди на об'єкти, певні ідеали, цінності, вона вже знайома з певними формами творчості. І має певні знання та уміння щодо застосування засобів для вираження свого задуму (засоби, мотиви, інструментарій). Тобто у дитини на цьому етапі життя вже сформований власний, лише її художньо-практичний досвід. І дуже важливо дібрати дитині певну методику роботи, бо до своїх «витворів» та вподобань дитина відноситься край ревно, тому слід стримуватись від зауважень такого типу: «Так не слід малювати, це неправильно. Малюй ось так». Такий підхід є болісним для дитини і методично, і психологічно неправильним. Слід застосувати методи роботи, які тактовно і непомітно приведуть дитину до правильної відповіді, до правильної дії. Наприклад, слід застосовувати допоміжні запитання, підказування, додаткові завдання, загадки, демонстрацію тощо.

У процесі цієї діяльності діти ознайомлюються з можливостями таких матеріалів, як гуашеві та акварельні фарби, різнокольорові олівці, фломастери, крейди, воскові олівці, тонований та білий папір розміру А-4,

малювання кольоровими олівцями (акварельними олівцями) з використанням різних засобів зображення, замальовки та начерки крейдою, восковими олівцями, фломастерами, зображення у техніці «пальчикова графіка», паличками-тичками, пензликами різних розмірів, штампування, малювання пластиліном, а також монотипія та її різновиди.

Практична робота починається з вправ на оволодіння засобами зображення різними матеріалами та основних завдань на засвоєння навичок та умінь декоративної діяльності у формі пізнавально-репродуктивної практичної роботи.

На заняттях діти знайомляться з техніко-технологічними процесами організації навчальної та творчої роботи. А розвиток творчих здібностей дітей, за думкою багатьох вчених (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Н. Сакуліна, Б. Теплов, Є. Фльоріна та ін.) [60; 190; 295; 321; 344], залежить від розширення їхнього практичного досвіду та участі в різних видах художньої діяльності. Тому практична діяльність дітей на заняттях з образотворчого мистецтва активізує розвиток їхніх творчих здібностей. При їх проведенні велика роль вихователя, який повинен знати та вміло використовувати матеріали та інструменти, вміти розкривати особливості образотворчої мови, основи художньо-теоретичних положень ДУМ, вміти зробити тонкий аналіз творів, творчо використовувати методичні прийоми ведення занять з образотворчого мистецтва.

Дуже важливо, щоб дитина не втрачала впевненості в собі, не похитнулася у своїх здібностях та можливостях, у своєму творчому потенціалі, бо, злякавшись, похитнувшись, дитина закривається у собі. Тому діяльність вихователя має бути спрямована не на закриття творчих можливостей дитини, а на розвиток індивідуальних можливостей як у сприйнятті певного твору мистецтва, так і у творенні прекрасного. Щодо сприйняття і розуміння витворів мистецтва, то широко використовуються: пояснення своїх вражень від витворів мистецтва, опис, вигадкування. Причому дуже вагомим є заохочення й стимулювання фантазування. Цей

процес проходить декілька етапів: «включення» власного індивідуального досвіду дитини; «виявлення» уяви (при поєднанні реального та фантастичного); узагальнення.

Доцільно самому вихователю брати участь у розв'язанні творчих завдань на заняттях шляхом наочного показу засобів роботи у вигляді педагогічного малюнка з поясненням матеріалу, аналізом робіт дітей тощо.

Наступним напрямком є формування практичних навичок, які можна поділити на два різновиди: навички зображення та навички вираження.

Головним у розв'язанні цих завдань є те, щоб засвоєння і відпрацювання певних навичок не було відокремленим від загального комплексу творчого діалогу. Досвід роботи з дітьми старшого дошкільного віку показує, що, застосовуючи одноманітні дії до навіть дуже важливого прийому або напрямку в описі картини, відбувається відчуття зниження інтересу дитини, виростає певний «бар'єр» між внутрішнім світом і світом мистецтва.

Тому у практичній роботі вихователі обов'язково мають використовувати такі допоміжні вправи: вправи з метою засвоєння нового матеріалу, вивчення теми і техніки зображення; вправи з метою повторення і закріплення знань та навичок; вправи з метою розвитку навичок руху кисті руки та розвитку сприйняття зображення; технічні вправи з метою засвоєння засобів роботи різними матеріалами; вправи на виявлення форм та простору; композиційні вправи з метою гармонійного заповнення аркуша паперу певного формату; вправи на визначення різнобарвного поєднання кольорових плям, стилізації форм та виявлення їх декоративності; вправи на розкриття образу та характеру об'єктів зображення та інше.

У вправах з метою оволодіння вміннями та навичками в передачі характеру форм та явищ простору вихователі звертали увагу на закономірності організації перспективної форми в малюнку та її умовне зображення з урахуванням розподілу тональних та кольорових особливостей на поверхні форм предметів.

Вправи з використанням різної техніки були спрямовані на вивчення якостей матеріалів, виявлення образотворчо-виражальних можливостей засобів роботи з конкретними матеріалами та інструментами.

Важливе значення мали композиційні вправи. Їх мета полягає в тому, щоб навчити дітей гармонійно організовувати й поєднувати кольорові плями в певному форматі з елементами зображення.

Використання різних матеріалів: кольорового паперу, тканин, в тому числі природних (листочків, квітів, стеблин, соломки), і технік дозволив дитині широко реалізувати власний творчий потенціал у декоративній діяльності.

Знання про техніку декоративного малювання допомагало дітям визначити художню цінність творів декоративно-ужиткового мистецтва.

Займаючись декоративним малюванням, діти не тільки ознайомлювалися із зразками народної творчості, а й створювали свої орнаменти або візерунки – це розвивало їхню спостережливість за оточуючою природою та їх творчі здібності.

Складаючи візерунки, дитина вчилася на практиці застосовувати ті або інші правила декоративного малюнка: ритмічність візерунку, стилізація, композиція, художні особливості сюжетних зображень, форми виробів, орнаменту, виражених живописними, пластичними, графічними засобами, симетричність по осях, що взаємно перетинаються, або по одній з осей, замкненій у безкінечний орнамент.

Ефективність занять, пов'язаних із вивчення декоративно-ужиткового мистецтва як виду образотворчого мистецтва, набуває важливої ролі в становленні особистості, в розвитку самостійної творчої манери та оригінальності образотворчої діяльності. Пізнавши виражальні можливості матеріалу, а також засоби зображення та техніки, дитина прагне творчо трактувати рішення свого задуму. Цьому сприяє як емоційне, естетичне сприйняття оточуючої діяльності, так і творів декоративно-ужиткового мистецтва, які розвивають нахили до естетичної діяльності.

Результат – це наявність знань про різні види ДУМ, технік та матеріалів, які використовують у процесі творення форм та декорування; вміння використовувати в образотворчій діяльності знайомі інструменти і матеріали (пензлі і фарби, стеки і пластилін тощо); створювати об'єкт ДУМ за зразком, за частковим відтворенням баченого та уявою, за власним задумом; сформованість естетичного ставлення дітей до ДУМ.

Під час організації та проведення експерименту проводилась робота з вихователями та батьками.

У роботі з вихователями нами були проведені такі бесіди: «Митці декоративно-ужиткового розпису», «Де народжується керамічна іграшка», «Яворівська іграшка та предмети побуту з деревини» та інші.

Проводили консультації тематичні та індивідуальні з розвитку творчих здібностей і використання різних технік малювання: «Декоративно-ужиткове мистецтво в роботі з дітьми», узагальнення та поширення досвіду роботи на тему «Використання декоративно-ужиткового мистецтва в розвитку творчих здібностей дошкільнят», «Сучасні діти і декоративно-ужиткове мистецтво».

Організовували й проводили майстер-класи з вихователями: «Лялька-мотанка», «Писала писанку бабуня, пише мама, пишу я», «Сторінками українських казок», «Знайомство з петриківським розписом», «Опішнянський розпис в житті та побуті», «Мистецтво витинанки. Паперовий янгол» та інші.

На майстер-класах вихователі готували ілюстративно-демонстраційний матеріал для образотворчої діяльності з дітьми старшого дошкільного віку, отримували методичні рекомендації з правильної підготовки матеріалу, послідовності виготовлення виробу, заохочування дітей до роботи (підбір ігрового матеріалу, віршів, загадок, казок тощо). На допомогу вихователям були розроблені алгоритм аналізу творів декоративно-ужиткового мистецтва; варіанти аналізу малюнків з декоративного малювання; алгоритм розповіді про будову і значення візерунку чи орнаменту.

Колектив вихователів у своїй роботі спирався на комплекс методичних матеріалів з декоративно-ужиткового мистецтва, альбоми, книги, таблиці, присвячені історії декоративно ужиткового мистецтва України.

Також самостійно підбирали та виготовляли матеріали по залученню дітей до витоків української народної культури: ілюстрації та тематичні папки «Як жили люди в давнину», «Предмети старовини», «З історії українського народного костюма», «Народні свята», «Народний календар»; «Українські іграшки» (ляльки-мотанки з тканини, ниток, в'язані з трави, соломи; іграшки з дерев'яних чурбаків, обереги (яворівська дерев'яна іграшка), іграшки та посуд з глини (гончарство Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, Поділля та інші), іграшки з сиру на Західній Україні), предмети народного декоративно-прикладного мистецтва: різні види розпису, вишивка, різьблення, плетення, витинанки тощо; різні макети (селянська хата, кімната-світлиця, селянське подвір'я і т. п.); ляльки в національних костюмах; дидактичні ігри.

Відбувались семінари-практикуми, показ відкритих занять з декоративно-прикладного малювання.

Робота з батьками включала:

- індивідуальні консультації. Наведемо приклади консультації на теми: «Чи важливо образотворче мистецтво в житті дошкільника?», «Для чого потрібна дрібна моторика рук і як її розвивати?», «Ліплення у вільний від занять час в дитячому саду і в родині», «Казка в житті кожної дитини» (Театр), «Театральна гра в ДНЗ». Проведена спільна консультація для вихователів і батьків «Декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво України».

- індивідуальні бесіди з батьками: про організацію куточка творчості вдома; як створити дитячий шедевр в домашніх умовах; які методи і прийоми нетрадиційного малювання можна використовувати в дитячій творчості вдома.

– для батьків створені папки-розкладки, інформаційні стенди, відбувався показ відкритих занять, випуск вкладишу «Зроби сам», семінари-практикуми, майстер-класи, виставки дитячої творчості та анкетування з питань художнього розвитку дітей.

У процесі дослідно-експериментальної роботи феномен ДУМ був розкритий дітям як модель творчо-перетворюючого відношення людини до світу, своєрідна «розповідь» митця про те, що його здивувало, зупинило, уразило, про те, що він відчув, зрозумів, про те, про що захотів розповісти людям. ДУМ було представлено дитині, як:

- джерело суб'єктивно значущого знання, нового «сенсу»; знання, що відкрилося раптом по відношенню до, здавалося б, знайомих об'єктів навколишнього світу, що розкриває світ по-новому, – очима автора; пізнання авторських відчуттів, пізнання себе і рефлексії свого відношення до художнього образу.

- естетичний еталон епохи, держави, етносу, своєрідна точка відліку в динаміці формування особистих відносин дитини зі світом, еталон (модель), що дозволяє зрозуміти й оцінити відношення людей до об'єктів пізнання, до себе самих, а на тлі цих відносин виділити себе і своє емоційно-оцінне відношення до авторів і образів в мистецтві;

- як модель, спосіб вільного самовираження людини, що дозволяє «по-своєму» створити авторську розповідь про подію, явище, об'єкт дійсності, що стали суб'єктивно значущими, емоційно пережитими не лише в буденному житті, а й завдяки уявному полю мистецтва, задаючи суб'єктивно-оцінний, авторський спосіб творчого перетворення знань в художні образи.

Проведена робота була спрямована на виконання завдання зацікавити і залучити батьків до взаємодії з даного напрямку, яка дала батькам можливість включення в процес освітньої діяльності з дітьми та проведення спільної діяльності з дитиною вдома.

Також слід зазначити, ще один бік співробітництва з батьками та вихователями – це залучення до роботи технічних засобів навчання: телевізора, музичного центра, комп'ютера, проектора, фотоапарату, відеокамери.

Науково-дослідна робота має здійснюватись з урахуванням дидактичних принципів організації занять (принцип науковості змісту, принцип системності і послідовності, принцип наочності, принцип доступності, принцип міцності результатів, принцип розвивального і виховного впливу, принцип цілеспрямованості, принцип комплексного підходу). Але при цьому у процесі організації дослідно-експериментальної роботи з формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ вихователі, які брали участь у даній роботі, були ознайомлені з особливостями реалізації дидактичних принципів, які обумовлені концептуальними положеннями дослідження.

Отже, процес формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ потребує відтворення трьох складових. Насамперед, осмислення дитиною своїх вражень стає доступним тоді, коли вона може виявити зв'язок між об'єктом сприйняття і почуттями, думками, загадками, асоціаціями, що він їх викликає. По-друге, при сприйманні творів ДУМ та їх засобів виразності (лінії, фігури, предметів, кольору тощо) відбувається своєрідна трансформація випадкового та вибіркового сприйняття у цілеспрямоване та осмислене споглядання. По-третє, як показує практика, дітям старшого дошкільного віку дуже важливо зрозуміти те, що саме викликає у нас певні враження. Тоді їм легше виразити свій задум у малюнку, і навпаки, якщо дитина свідомо використовує певні образотворчо-виразні засобами, то «мова» мистецтва стає більш якісною і зрозумілою. Тому цей аспект пов'язаний з творчим відтворенням зв'язку між об'єктом та суб'єктом сприймання.

3.2. Ефективність експериментальних методик формування естетичного ставлення до творів ДУМ дітей старшого дошкільного віку на заняттях з образотворчого мистецтва

По закінченні експериментальної роботи з формування естетичного ставлення до ДУМ у дітей старшого дошкільного віку нами було проведено заключний (контрольний) педагогічний експеримент.

У ході проведення заключного (контрольного) педагогічного експериментального дослідження ми мали на *мети*: охарактеризувати особливості сприймання дітьми старшого дошкільного віку творів ДУМ під впливом експериментальних методик; виявити динаміку естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до різних творів ДУМ.

Для проведення контрольної експериментальної роботи нами були поставлені та розв'язані такі *завдання*:

- 1) визначити і охарактеризувати рівні сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ;
- 2) з'ясувати зміни естетичного ставлення до ДУМ у дітей старшого дошкільного віку, що сталися під впливом експериментальної роботи;
- 3) проаналізувати особливості вербалізації оцінних суджень дітей старшого дошкільного віку про ДУМ;
- 4) з'ясувати значення співпраці ДНЗ із сім'єю у формуванні естетичного ставлення до різних творів ДУМ дітей досліджуваного віку.

Для розв'язання даних завдань було використано такі ж методи науково-педагогічних досліджень, що й для констатувального експерименту:

У процесі реалізації завдань констатувального експерименту було використано такі *методи* науково-педагогічних досліджень:

- вивчення й аналіз досвіду роботи педагогів ДНЗ і її результатів за напрямом художньо-естетичного виховання старших дошкільників;
- опитування та анкетування педагогів експериментальних ДНЗ, дітей старшого дошкільного віку та їхніх батьків;

- спеціальні бесіди з дітьми про їхнє ставлення до ДУМ, естетичне спрямування, оцінювання;
- незалежні характеристики (усні бесіди з педагогами ДНЗ та батьками старших дошкільників) для збору інформації про дітей експериментальних груп;
- розробка спеціальних ігрових ситуацій, орієнтованих на виявлення особливостей функціонування естетичного ставлення до ДУМ та праці митця як художньо-творчого процесу в дітей старшого дошкільного віку;
- педагогічне спостереження за процесом спілкування дітей-учасників експерименту з різними творами ДУМ;
- вивчення й експертна оцінка продуктів дитячої творчості (щоб виявити вміння дітей старшого дошкільного віку відображати естетичне ставлення до ДУМ у власній художньо-творчій діяльності, використовуючи засоби художньої виразності, характерні для різновидів ДУМ);
- математична обробка даних (кількісний та якісний аналіз отриманого матеріалу).

Оцінку естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ здійснювали за раніше визначеними *критеріями*: художньо-пізнавальним, емоційно-оцінним, діяльнісно-творчим.

Контрольний експеримент проводився у два *етапи*. *Перший* полягав у виявленні рівня художньо-естетичної обізнаності педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів і батьків у галузі ДУМ та їхнього ставлення до його використання різних видів ДУМ в освітньо-виховній роботі з дітьми.

На *другому етапі* констатувального експерименту здійснено:

- виявлення динаміки знань дітей старшого дошкільного віку про ДУМ мистецтво, його різноманітність, виразно-зображувальні засоби, характерні для кожного з видів ДУМ;

– визначення змін в уміннях дітей розглядати та оцінювати твори українського ДУМ, вербалізувати свої оцінні судження (за методикою Н. Зубаревої);

– дослідження здатності дітей старшого дошкільного віку до відтворення сприйнятого в ДУМ у власній художньо-творчій діяльності ;

– встановлення рівнів сформованості естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва.

Контрольний етап експериментального дослідження проводився на базі ДНЗ ясла-садок № 5 м. Виноградів Виноградівський район Закарпатської області, ДНЗ «Лелека» с. Велика Копаня Виноградівський район Закарпатської області, ДНЗ № 46 «Подоряночка» м. Хмельницький Хмельницької області, ДНЗ № 184 Дніпровського району м. Києва, ДНЗ № 63 Солом'янського району м. Києва, НВК «ДНЗ-ЗНЗ» «Сузір'я» Святошинського району м. Києва. До контрольного експерименту було залучено 384 старших дошкільника, 200 їхніх батьків, а також 60 педагогічних працівників ДНЗ.

Зауважимо, що анкетування педагогів ДНЗ та батьків дітей експериментальних груп, аналіз дитячих відповідей та художньо-творчих робіт дав нам змогу, по-перше, визначити, наскільки рівень естетичного ставлення до ДУМ змінився у порівнянні з тим, яким він був на початковому етапі нашого експериментального дослідження. А по-друге, нами було виявлено різницю у ставленні дітей, які займались за традиційними методиками, що склались у практиці роботи ДНЗ в цьому плані та дітей, з якими ми проводили спеціальну дослідну роботу за розробленими нами методиками формування естетичного ставлення до ДУМ.

На початку контрольного зрізу було вивчено динаміку уявлень дітей про твори ДУМ. Це відбувалося у формі фасилітованих індивідуальних бесід (оскільки нас цікавило ставлення і оцінки кожної дитини) за тими ж запитаннями, які ставились дітям під час констатувального експерименту (Додатки К, Л).

Таблиця 3.1

**Кількісний показник сформованості естетичного ставлення
дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ
(художньо-пізнавальний критерій)**

Групи Рівні	ЕГ (198 осіб)		КГ (186 осіб)	
	К-ть	%	К-ть	%
Високий	47	24	20	11
Достатній	89	45	37	20
Середній	54	27	109	59
Низький	8	4	20	10

Старші дошкільники усіх груп відповідали охоче, але не на всі запитання. Це пояснюється тим, що вони не завжди могли сформулювати свої думки та вербалізувати їх.

У цілому можемо відмітити як позитивне те, що діти відповідали на запитання впевненіше. Нами помічено, що у дітей підвищився інтерес до різновидів ДУМ, особливо до народної іграшки з кераміки, деревини, тканини, сиру, лози тощо. Припускаємо, що в цьому позитивний вплив мали роботи ремісників різних осередків України: Опішня, Косів, Яворів тощо, які з повагою ставляться до родини і транслюють любов до своєї дитини, випромінюють доброту, ласку, ніжність через іграшку. Відмітимо, що термінологію: «народна іграшка», «керамічна іграшка», «іграшка з деревини» діти активно вживали в словнику.

Деяко змінились уподобання дітей експериментальних груп стосовно різновидів творів ДУМ. Так, українська народна іграшка незмінно посідала перше місце серед інших видів ДУМ, а на другому місці в полі уваги дітей були декоративний розпис (М. Приймаченко казкові тварини) писанкарство й витинанка.

Зазначимо, що такий вид ремесла, як деревообробка, згадують меншою мірою міські діти, особливо це було характерно для дітей контрольних груп. Дітей сільської місцевості він цікавив значно більше, але при цьому,

порівняно із народною іграшкою, писанкарством та витинанкою, деревообробка посіла останнє місце у списку улюблених видів ремесел.

Під час обговорення запитань стосовно того, хто створює посуд і що потрібно для цього, діти експериментальних груп жваво розповідали про те, що бачили у майстернях ремісників під час екскурсій. Відповідаючи на запитання про улюблені ремесла, старші дошкільники пригадували вироби, які використовувались нами під час формувального експерименту, детально описували їх, назвати імена авторів їм було важко. Це свідчить про хорошу зорову пам'ять дошкільників і про те, що зорові враження, отримані дітьми зберігаються.

Діти експериментальних груп добре запам'ятали, що художні твори митців зберігаються в музеях, галереях, в домашніх колекціях. З відповідей дітей було зрозуміло, що поняття «скарб» та «скарбниця» добре закарбувались у їхній пам'яті і вони розуміють поняття «мистецькі цінності».

Відповіді дошкільників на запитання, які стосувались не лише безпосередньо дітей, але й їхніх батьків, домашнього художнього середовища показали, що співпраця з родинами в контексті нашого дослідження має значний позитивний вплив і на світобачення дітей, і на підвищення їхнього інтересу до декоративно-ужиткового мистецтва. Старші дошкільники частіше почали відвідувати з батьками і педагогами ДНЗ музеї, виставки, ремісничі ярмарки. Таких дітей стало в експериментальних групах 85 %. Діти експериментальних груп Закарпатської області відвідували також ремісничий заклад, де навчаються студенти на художніх спеціальностях. Також мав більший вплив наближеність у побуті до різноманітних видів ДУМ (регіональні особливості). Важливо відмітити, що на даному етапі експерименту, порівняно із констатувальним, дітей, які жодного разу не були у музеї чи виставці, нами не виявлено.

На контрольному етапі експерименту нами було зафіксовано виражена різниця у відповідях дошкільників на останнє запитання «Чи хотів (-ла) би ти стати майстром ДУМ? Чому?». Показовими є переважна більшість дівчаток

(45 %) виявили бажання займатись вишивкою, плетенням, писанками. Серед хлопчиків виявили лише 28 % бути гончарями, майстрами по обробці деревини. Решта дітей обох статей фантазували, що хочуть бути «бізнесменом», «програмістом», «спортсменом» – хлопчики, «зіркою», «дизайнером», «фотографом» – дівчатка.

Таким чином, в цілому нами було зафіксовано в експериментальних групах підвищення рівня знань дітей старшого дошкільного віку про ДУМ, його різножанровість, виразно-зображувальні засоби, характерні для кожного з видів ДУМ.

Показовим виявилось і те, що діти контрольних груп, навчаючись за традиційними методиками, залишились майже на тому ж рівні знань про ДУМ і ставлення до нього, який був нами зафіксований на констатувальному етапі експерименту.

Подальшим у програмі нашого контрольного експерименту було більш детальне вивчення обізнаності дітей старшого дошкільного віку про ДУМ, його різновидові особливості та виразно-зображувальні засоби; вмінь розглядати, сприймати та оцінювати витвори ДУМ, висловлювати (вербалізувати) оцінні судження. Як на констатувальному етапі, для цього ми використали методику Н. Зубаревої, яка була реалізована під час проведення низки спеціальних форм роботи: заняття, ігри, бесіди, уявні та реальні екскурсії, подорожі тощо.

Таблиця 3.2

Кількісний показник сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ (емоційно-оцінний критерій)

Групи Рівні	ЕГ (198 осіб)		КГ (186 осіб)	
	К-ть	%	К-ть	%
Високий	43	22	19	10
Достатній	90	45	38	20
Середній	58	29	108	58
Низький	7	4	21	11

Для виявлення динаміки умінь дітей старшого дошкільного віку виділяти види ДУМ з-поміж інших видів мистецтва, ми використали спеціально створену ситуацію індивідуального спілкування з різними творами мистецтва: фотографії архітектурних споруд; твори живопису та графіки різних жанрів (портрет, пейзаж, натюрморт, побутовий та анімалістичний жанри) (А. Куїнджі «Березовий гай»; М. Пимоненко «На ярмарку», «Портрет сина художника», «Гуси додому»; Т. Яблонська «Відпочинок», «Весна»)); скульптура малих форм (статуетки: діти на гойдалці, олень; пташка-свистулька, опішнянський коник); твори декоративно-ужиткового мистецтва (глиняний глечик, розмальований косівським розписом; вишитий рушник; лялька вбрана в вишитий одяг; витинанка в рамці, плетений килимок, яворівські іграшкові дерев'яні меблі; настінний декоративний петриківський розпис, роботи родини Приймаченко «Українська лякаха усе паше, гарно співає і пляше», «Казковий звір», натюрморт К. Білокур «Квіти та овочі»).

В експериментальних групах ситуація засвідчила підвищений інтерес дітей старшого дошкільного віку саме до різних видів ДУМ. Так, у експериментальній групі українські народні іграшки вибрали 89 % дітей, в контрольній – 35 %. До певної міри це можна пояснити тим, що для цього спілкування ми підібрали не малюнки з зображенням чи площинні варіанти з картону, а оригінали українських народних іграшок з деревини, кераміки, скла, лози, соломи, сиру, ниток та тканини. Показовим виявилось поважне ставлення дітей до оригінальних творів декоративного мистецтва. Результати вибору дітей ми відобразили у таблиці (додаток М), позначення залишили такими, як і на констатувальному етапі: вибраний вид ДУМ знаком «+» (плюс), а невибраний – знаком «-» (мінус).

Зафіксувавши кількісні результати вибору народних іграшок зрозуміло, тому що з ними можна діяти, грати. Вони яскраві, ергономічні, різні за дотиком, формою та оздобленням.

Слід відмітити, що всі діти робили спроби віднести вибраний виріб до того чи іншого виду ремесел, але назвати всі твори одним узагальнюючим поняттям «декоративно-ужиткове мистецтво» не могли. Припускаємо, що мотивами вибору дітьми експериментальних груп саме виробів ДУМ була більша обізнаність дітей про різні ремесла, інтерес до виробів як результату праці майстрів, естетичне ставлення дітей до ДУМ як духовної, естетичної цінності, яке склалось у них під час формувального експерименту. Вибір дітей контрольних груп базувався лише на емоційному сприйнятті окремих різновидів ДУМ.

Для виявлення вміння старших дошкільників орієнтуватись у питаннях про найхарактерніші риси видів ДУМ та його особливості використали *гру-заняття* «Мандруємо до країни ремесел». Метою цього заняття було виявлення ставлення дітей до предметів ДУМ, почуттів, які виникають внаслідок спілкування з творами мистецтва.

Для заняття було підібрано твори основних програмових видів ДУМ – художня кераміка, народна іграшка, декоративний розпис, художня деревообробка, килимарство, художнє ткацтво, вишивка, витинанка, писанкарство.

У ході підготовчої роботи – бесіди – дітям повідомлялось, що у тій країні живе фантастична тваринка – Грайлик, якій ми можемо залишити на згадку лише один виріб ДУМ і пояснити, чому саме його.

Уявно «прийшовши» до місця ярмарку (тут ми використали записи: голоси людей на ярмарку та звуків іграшок-свищиків), дошкільники підходять до дерева – ремесел. Біля них дітей чекає фантастична тваринка Грайлик, який у ході бесіди ставить такі запитання:

1. Хто або що знаходиться на дереві?
2. Про що або про кого тобі розповідає цей виріб?
3. Який елемент в ньому найбільше привертає твою увагу? Поясни чому.
4. Як ти вважаєш, що спонукало митця до створення цього виробу?
5. Який настрій був у нього, коли він його робив?

6. Що ти відчуваєш, коли дивишся на цей виріб?

7. Поясни, чому ти саме її хочеш залишити на згадку Грайлику?

Відмітимо, що діти дуже люблять, коли у гості до них приходять фантастичні ігрові персонажі, вони охоче спілкуються з ними, жваво розповідають про різновиди ДУМ. У переважної більшості досліджуваних дошкільників (88 %) відібрані твори ДУМ викликали позитивні емоції та бажання уважно розглядати та торкатися їх. Значне зрушення (порівняно із констатувальним експериментом) було відчутне у дітей експериментальних груп стосовно відповіді на 3-тє запитання. При цьому діти мотивували свій вибір не лише тим, що виріб гарний, красивий, як висловлювались на констатувальному етапі дослідження. А звертали увагу на незвичайну чи спрощену форму, на колір виробу та елементи, колористику та місце його оздоблення, на настрій, що викликає виріб, практичність й красу. Отже, відповіді дітей були ґрунтовнішими та мали яскраво виражений естетико-оцінний характер.

Визначаючи настрої митця та мотиви, які змусили його до створення виробу (керамічний посуд), дошкільники досить вмотивовано і розумно пояснювали: «У майстра був сонячний настрій» – 67 %; «Майстер хотів прикрасити предмети яскравими кольорами, незвичайними елементами, щоб було приємно їсти, був веселий настрій показати в роботі яскравий кольоровий світ навколо, бо гарне приваблює» (13,5 %), «Художнику хотілося показати свою майстерність» – 38,7 % тощо.

По закінченні бесіди ми підсумували вибір дітей та визначили виріб, який вони вирішили віддати гостеві на згадку. Нею виявилась яворівська іграшка. Пояснюємо це тим, що гра й іграшка у житті дитини залишається пріоритетним серед різноманіття видів ДУМ, виріб виконаний з доступного легкого матеріалу – деревини, зрозумілими дітям виразно-зображувальними засобами, а також тим, що її колорит несе позитив, зміст зображення зрозумілий дітям. Результати цього опитування подані у таблиці (додаток Н).

На завершення контрольного експерименту було зафіксовано спроможність дітей старшого дошкільного віку відображати та проявляти у власній художньо-творчій діяльності емоції, почуття, ставлення, оцінки, які виникали у них внаслідок спілкування з творами ДУМ. Тут ми проводили спостереження за малюванням дітей на спеціальних заняттях та в самостійній образотворчій діяльності, проводили бесіди за змістом малюнків чи виробів; аналізували дитячі роботи.

Підвищений інтерес у дітей експериментальних груп до творів ДУМ був відчутний уже на перших заняттях контрольного експерименту. Так, по закінченні кожного заняття вони просили ще раз показати вироби, запитували, чи будуть вони наступного разу бачити якісь інші цікаві вироби. Зазначимо, що більшість дітей з контрольних груп йшли до своїх групових кімнат, не цікавилися продовженням роботи.

Важливо було також на даному етапі проаналізувати продукти художньої творчості дітей (малюнки та поробки). Тому було поставлено перед дітьми творче завдання створити виріб, схожий на роботу майстра, який їм найбільше сподобалась на заняттях в ДНЗ, на екскурсіях в музеї чи на виставках.

Таблиця 3.3

Кількісний показник сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів ДУМ (діяльнісно-творчого критерій)

Групи Рівні	ЕГ (198 осіб)		КГ (186 осіб)	
	К-ть	%	К-ть	%
Високий	45	23	18	10
Достатній	91	46	39	19
Середній	56	28	107	58
Низький	6	3	22	12

Показовим було те, що діти експериментальних груп швидше приступали до виконання завдання, порівняно із дітьми контрольних груп, які довго роздумували, були нерішучими. У малюнках дітей поєднувались

предмети або деталі кількох об'єктів ДУМ, які вони споглядали (експериментальна група): у оздоблені площинної іграшки поруч були елементи декоративного розпису Петриківки та Яворівщини; у роботах-вишивках – розмаїття кольорів та форм; на малюнку в український одяг вбирали себе чи маму. Малюнки цих дітей вирізнялись багатством форм, елементів оздоблення, колориту, почуттям рівноваги, ритму, відчуттям композиційної продуманості (додаток М).

Роботи дітей контрольної групи порівняно мало чим відрізнялись від тих, які були виконані ними під час констатувального експерименту. Виявлено, що діти даної групи слабо володіють виразно-зображувальними засобами ДУМ, у їхніх роботах помітні зміщення композиції (малюнок займає частину аркуша паперу), неспіврозмірність елементів декору з формою предметів, небагатий колорит (однотипність забарвлення тла виробу, використання одного двох кольорів для зображення орнаментів та візерунків) тощо.

Таким чином, аналізуючи результати контрольного етапу педагогічного експерименту, можна зробити висновок, що для формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ важливо будувати педагогічний процес на засадах врахування аксіологічної функції ДУМ в соціумі. У процесі діагностування дітей контрольної та експериментальної груп було визначено, що існуючі методики роботи із ознайомлення з різними видами ДУМ недостатньо забезпечують активізацію рефлексії дітей, розвитку їх самостійності у судженнях про вироби ДУМ та активізації власного творення за зразками майстрів.

Отже, розглянувши та проаналізувавши результати експериментального дослідження та на підставі раніше визначених нами вихідних рівнів сформованості естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до ДУМ в цілому, ми доповнили і уточнили формулювання визначених рівнів і встановили їх кількісні показники в експериментальних і контрольних групах.

Яким чином було розподілено дітей експериментальної й контрольної груп за цими рівнями на даному етапі подано у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Стан рівнів сформованості естетичного ставлення дітей
старшого дошкільного віку до ДУМ
(за результатами контрольного експерименту)**

Групи Рівні	ЕГ (198 осіб)		КГ (186 осіб)	
	К-сть	%	К-сть	%
Високий	45	22,7	19	10,2
Достатній	90	45	38	20
Середній	56	28	108	58
Низький	7	3,5	21	11

Відтак, до *високого* рівня було віднесено дошкільників, які цікавляться ДУМ, розрізняють та вміють характеризувати види ДУМ (кераміка, килимарство, вишивка, декоративний розпис тощо), помічають основні засоби художньої виразності, що використав художник при створенні виробу (матеріал, форма, колір, композиція, елементи декору); вони здатні до елементарної естетичної оцінки виробів ДУМ, простої вербалізації своїх оцінних суджень, їм властиве естетичне співпереживання з майстром, позитивна оцінка зусиль та результатів його праці. Поряд з цим ці діти вміють дієво виявити своє особистісне ставлення до творів ДУМ у процесі власної художньо-творчої діяльності за різними ремеслами; проявляти рефлексію в оцінюванні творчих дій майстрів і своїх власних. Таких дітей в експериментальних групах виявилось 40,40 %, у контрольних – 13,99 %.

Діти *достатнього* рівня розпізнають твори ДУМ серед інших мистецьких творів, вміють розрізнати види ДУМ, але не можуть достатньо охарактеризувати засоби художньої виразності, притаманні тому чи іншому виду; зміст і настрої твору ДУМ визначають примітивно, лише за допомогою дорослого; для них також характерне естетичне співпереживання, висловлення своєї оцінки даного твору, але настрої, мотиви творення майстром того чи іншого виробу вони пояснити не можуть. Діти даного рівня

відображають особистісне ставлення до ДУМ в процесі власної художньо-творчої діяльності, використовуючи багатство палітри кольорів, композиційного вирішення, але при цьому їм дуже важко пояснити мотив вибору фарб, ліній, композиційної побудови. Дітей даного рівня у експериментальній групі виявилось 50,5 %, а у контрольній – 34,43 %.

Діти *середнього* рівня виділяють твори ДУМ серед інших мистецьких творів, вміють розрізняти види ДУМ, серед засобів художньої виразності звертають увагу лише на колір і колорит; зміст і настрої виробів ДУМ вони визначають примітивно, лише за допомогою дорослого; для них також характерне естетичне співпереживання, висловлення елементарної оцінки даного твору, але настрої, мотиви творення майстром того чи іншого виробу вони пояснити не можуть. Дошкільникам даного рівня легше відобразити особистісне ставлення до ДУМ в процесі власної творчої роботи, ніж його вербалізувати. В експериментальних групах таких дітей було 9,1 %, в контрольних – 45,73 %.

На *низькому* рівні залишаються діти, інтерес яких до творів ДУМ та вміння виділяти їх серед інших видів образотворчого мистецтва недостатні. Без навідних запитань педагога вони не розрізняють і не називають види ДУМ, не характеризують їхній зміст, не звертають уваги на засоби художньої виразності; у ході вербалізації оцінного ставлення до виробів ДУМ користуються стандартними відповідями типу «подобається» чи «не подобається», але при цьому не аргументують, чому саме так вони думають. Такі діти в експериментальних групах не виявлено, а в контрольних групах їх 5,92 %. (Додаток П).

Важливо зробити певні висновки щодо методик формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ. Дослідження показало, що найефективнішими виявились ігрові методи і прийоми, які стимулюють мотиви особистісних суджень і оцінок дітей про вироби майстрів. У ході експериментальної роботи з формування у старших дошкільників естетичного ставлення до ДУМ позитивно змінився характер

оцінних суджень дітей експериментальних груп, вони більше набули естетичного спрямування. Наприклад, якщо на початковому етапі педагогічного експерименту старші дошкільники вдавались до машинального перелічування того, що бачили – виріб (іграшка, посуд, одяг, елементи одягу тощо) прикраса (візерунок, орнамент), то на даному етапі у дітей з'явилися домисли, чому майстер намалював саме тією чи іншою фарбою візерунок, чому об'єкт має таку форму («Тому що йому він настільки любить природу, що хотів передати її красу в формі та забарвленні», «Багатство барвами вразило майстра своїм розмаїттям» тощо), предмет побуту («Бажання прикрасити предмети побуту, щоб було приємно користуватися й був гарний настрій») тощо.

Експериментальне дослідження процесу формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до ДУМ на заняттях з образотворчого мистецтва показало, що внаслідок систематичної та послідовної роботи з дітьми з позицій естетичного напрямку нашого дослідження мала місце позитивна динаміка у ставленні дошкільників до ДУМ від фронтальної моделі до особистісно-орієнтованої, яка проявлялась у двох формах: неадекватному (виріб ДУМ як прикраса інтер'єру) та адекватному ставленні (побутова повсякденна річ як твір ДУМ, духовна і естетична цінність; ДУМ як спосіб відображення світогляду та ставлення до навколишньої дійсності за допомогою художніх матеріалів, форм, фарб, практичності і утилітарності, як засіб для рефлексії тощо) Якщо на початковому етапі діти ставились до виробів ДУМ як до прикраси інтер'єру, то після формувального експерименту вони зрозуміли, що виріб – це вид ДУМ, духовний скарб, засіб відображення почуттів, думок, ставлення ремісника до життя тощо.

Таким чином, порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального експериментів засвідчив позитивну динаміку естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ в експериментальній групі. Отримані результати впровадження методики формування естетичного

ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ представлено на рис. 3.1.

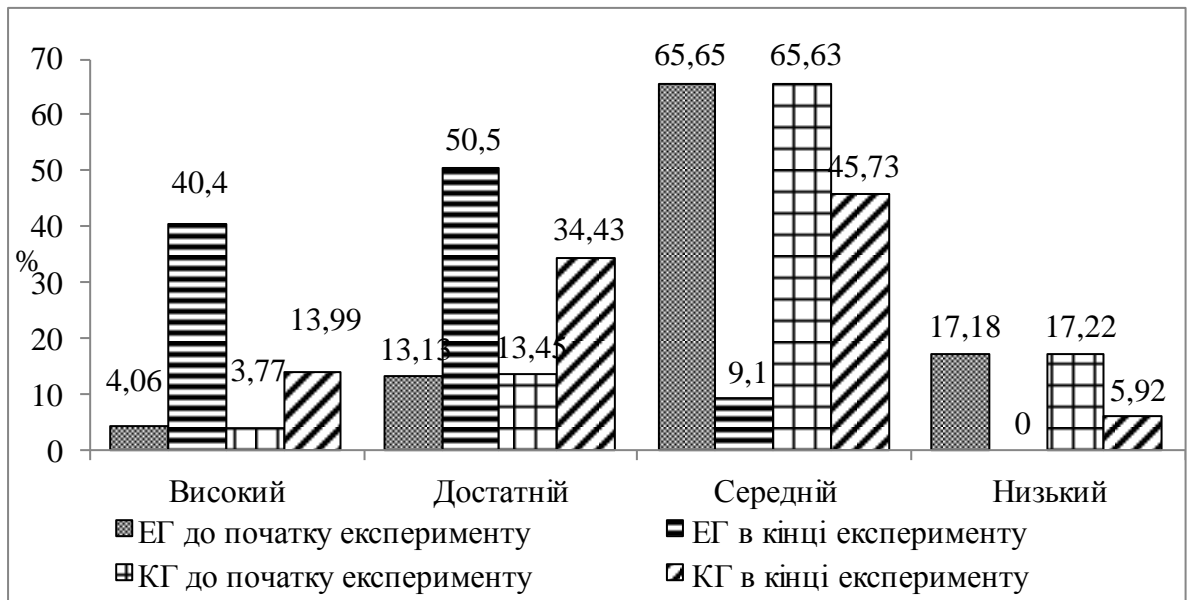

Рис.3.1. Динаміка рівнів сформованості естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до ДУМ

Встановлено, що в ЕГ високого рівня сформованості естетичного ставлення до ДУМ досягли 80 дітей старшого дошкільного віку (40,4 %) порівняно з тим, що на початку експерименту було 8 дітей (4,06 %). Кількість дошкільників із достатнім рівнем переважає; вона збільшилась від 26 осіб (13,13 %) до 100 осіб (50,5 %). Помітно зменшилася кількість дітей із оптимальним рівнем – від 130 дітей (65,65 %) до 18 дітей (9,1 %). Зауважимо, що після завершення формувального експерименту в експериментальних групах не було виявлено жодної дитини із низьким рівнем сформованості естетичного ставлення до ДУМ (порівняно з тим, що до початку експерименту їх було 34 особи, що становило 17,18 %).

У КГ виявлена незначна позитивна динаміка у плані сформованості естетичного ставлення до ДУМ. Так, кількість дітей високого рівня зросла на дев'ятнадцять осіб – з 7 осіб (3,77 %) до 26 (13,99 %), а достатнього – на 39 дитини, тобто з 25 осіб (13,45 %) до 64 (34,43 %). Однак у переважній більшості дітей старшого дошкільного віку – 45,73 % (85 осіб) – естетичне ставлення до ДУМ залишилось на середньому рівні, а певна частка дітей –

5,92 % (11 осіб) – так і залилася на низькому рівні.

Таким чином, отримані результати підтверджують доцільність та ефективність розроблених й упроваджених змісту, форм, методів і авторських методик художньо-естетичного розвитку дітей старшого дошкільного віку шляхом залучення до спілкування з творами ДУМ та прояву естетичного ставлення до нього під час діяльнісно-творчого процесу.

Експериментальні методики формування естетичного ставлення у дітей

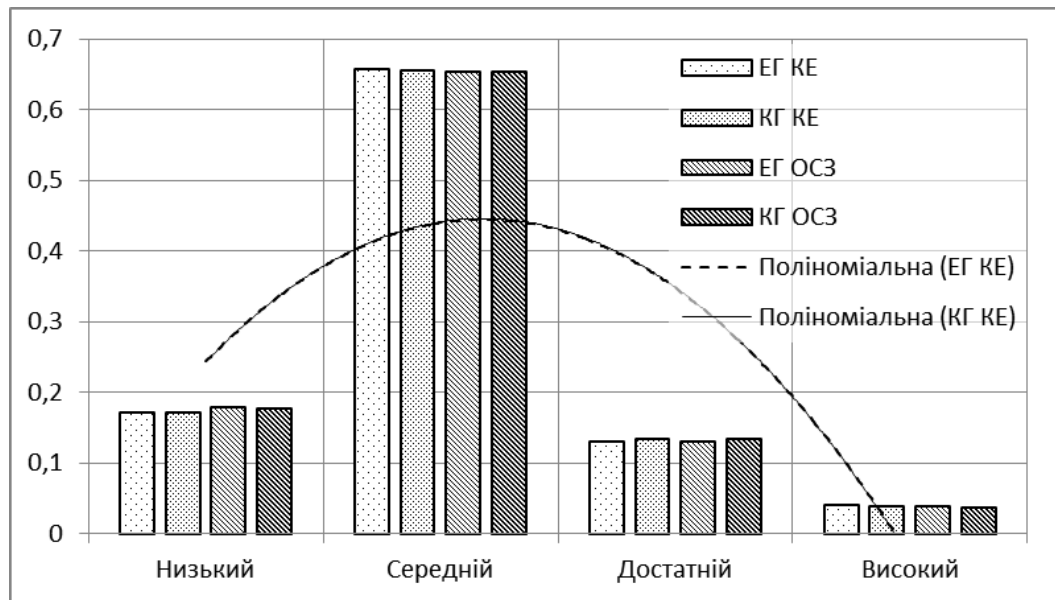

Рис.3.2. Діаграма відносних частот розподілу оцінок, отриманих на констатувальному етапі педагогічного експерименту (дані вхідного контролю, отримані для окремих критеріїв).

старшого дошкільного віку до ДУМ виявились плідними і значно підвищили їхній естетичний розвиток, сприяли активізації їхніх суджень та спонукали до естетичної діяльності, що виражалася у переважно власній художньо-творчій діяльності дітей. Це переконливо продемонструвала використання нами різних форм ігор. Різноманітність та колористичність оздоблення створених виробів дітьми під час самостійної художньої творчої діяльності. Позитивним виявилось також те, що в кінці педагогічного експерименту третина старших дошкільників обох експериментальних груп виявляла бажання бути художниками-майстрами. Діти прагнули створювати такі

роботи, які за їхніми словами повинні сподобатись оточуючим.

По вертикальній осі відкладено відносні частоти оцінок. Використано позначення:

ЕГ ХП – експериментальна група, художньо-пізнавальний критерій;

КГ ХП – контрольна група, художньо-пізнавальний критерій;

ЕГ ЕО – експериментальна група, емоційно-оцінний критерій;

КГ ЕО – контрольна група, емоційно-оцінний критерій;

ЕГ ДТ – експериментальна група, діяльнісно-творчий критерій;

КГ ДТ – контрольна група, діяльнісно-творчий критерій.

По вертикальній осі відкладено відносні частоти оцінок. Використано позначення:

ЕГ КЕ – експериментальна група, констатувальний етап педагогічного експерименту;

КГ КЕ – контрольна група, констатувальний етап педагогічного експерименту.

Для отриманих даних було обчислено математичне сподівання оцінки, яке у шкалі 0...1 становило для ЕГ КЕ – 0,2499, а для КГ КЕ – 0,2500 (у шкалі 2...5 – 3,040 і 3,041, відповідно), тобто максимумами розподілів практично збігаються, на що вказує і практичне збігання ліній тренду.

Обчислення статистичного критерію Пірсона $\chi^2_{\text{експ}}$, виконане для порівняння розподілів, дає значення 0,05 при $\chi^2_{\text{теор}} = 0,352$. Це підтверджує нульову статистичну гіпотезу, тобто те, що з ймовірністю 0,95 обидві вибірки належать одній генеральній сукупності.

У контексті нашого дослідження це свідчить, що контрольна і експериментальна групи сформовані правильно.

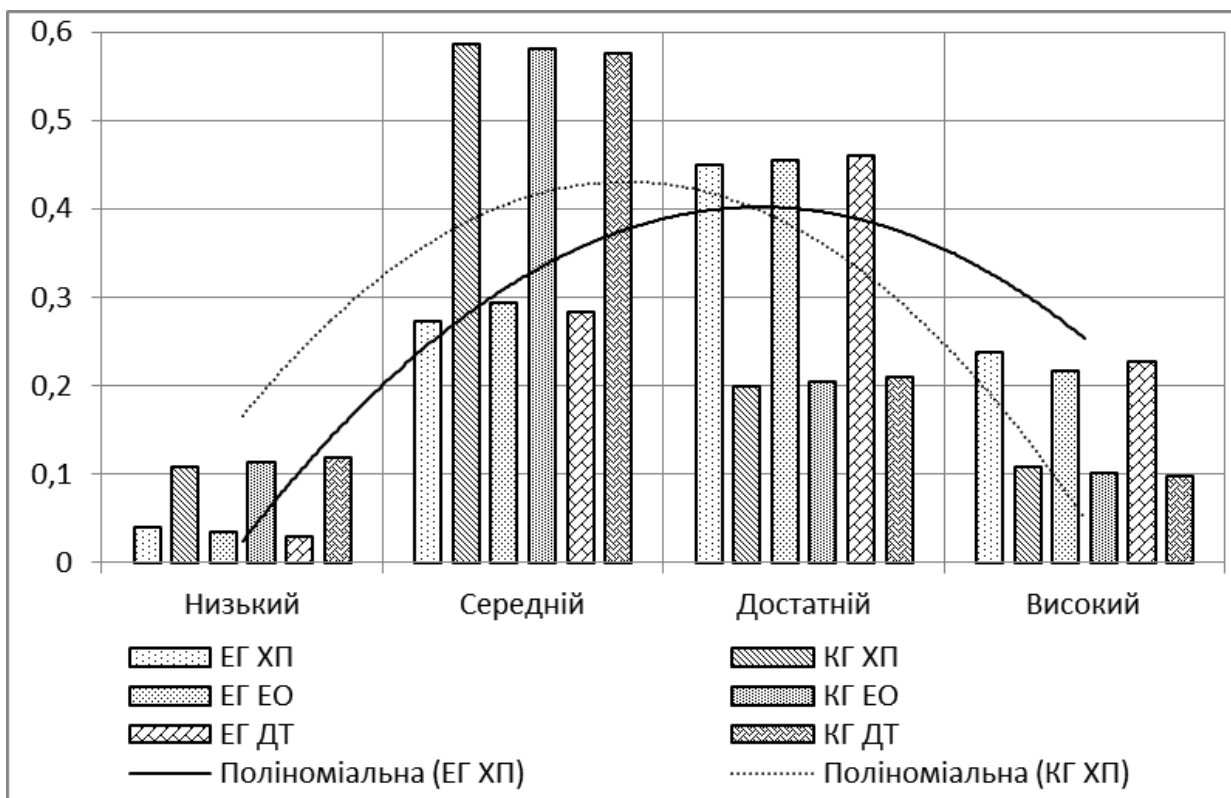

Рис.3.4. Діаграма відносних частот розподілу оцінок, отриманих на формувальному етапі педагогічного експерименту (дані вхідного контролю, отримані для окремих критеріїв).

По вертикальній осі відкладено відносні частоти оцінок. Використано позначення:

EG XP – експериментальна група, художньо-пізнавальний критерій;

KG XP – контрольна група, художньо-пізнавальний критерій;

EG EO – експериментальна група, емоційно-оцінний критерій;

KG EO – контрольна група, емоційно-оцінний критерій;

EG DT – експериментальна група, діяльнісно-творчий критерій;

KG DT – контрольна група, діяльнісно-творчий критерій.

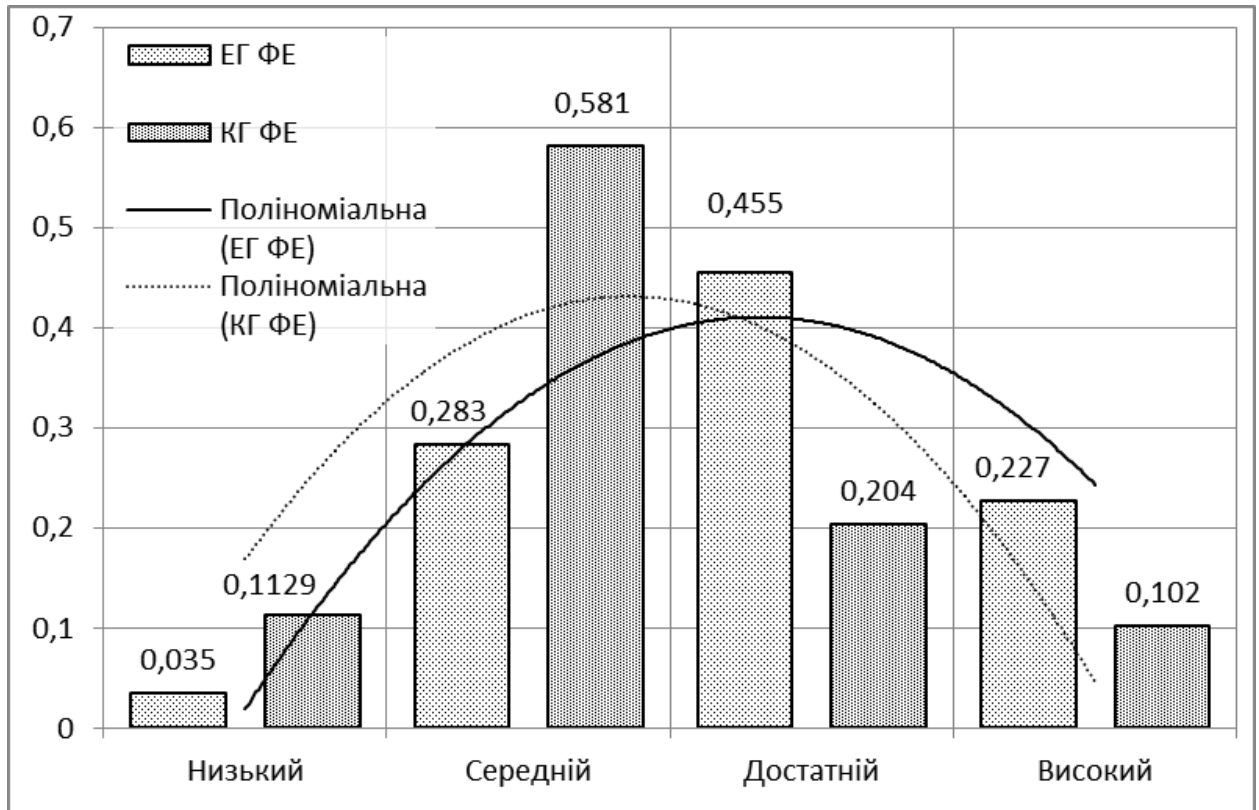

Рис.3.5. Діаграма відносних частот розподілу оцінок, отриманих на формувальному етапі педагогічного експерименту (дані заключного контролю).

По вертикальній осі відкладено відносні частоти оцінок. Використано позначення:

ЕГ ФЕ – експериментальна група, формувальний етап педагогічного експерименту;

КГ ФЕ – контрольна група, формувальний етап педагогічного експерименту.

Для отриманих даних було обчислено математичне сподівання оцінки, яке у шкалі 0...1 становило для ЕГ ФЕ – 0,255, а для КГ ФЕ – 0,2500 (у шкалі 2...5 – 3,87 і 3,29, відповідно), тобто максимумами розподілів не збігаються, на що вказують і лінії тренду.

Обчислення статистичного критерію Пірсона $\chi^2_{\text{експ}}$, виконане для порівняння розподілів, дає значення 69,2 при $\chi^2_{\text{теор}} = 7,8$. Це не підтверджує нульову статистичну гіпотезу і слід прийняти альтернативну, тобто

твердження, що з імовірністю 0,95 вибірки ЕГ ФЕ і КГ ФЕ не належать одній генеральній сукупності.

У контексті нашого дослідження це свідчить, що застосування запропонованої методики навчально-виховного процесу дає статистично вірогідний позитивний ефект.

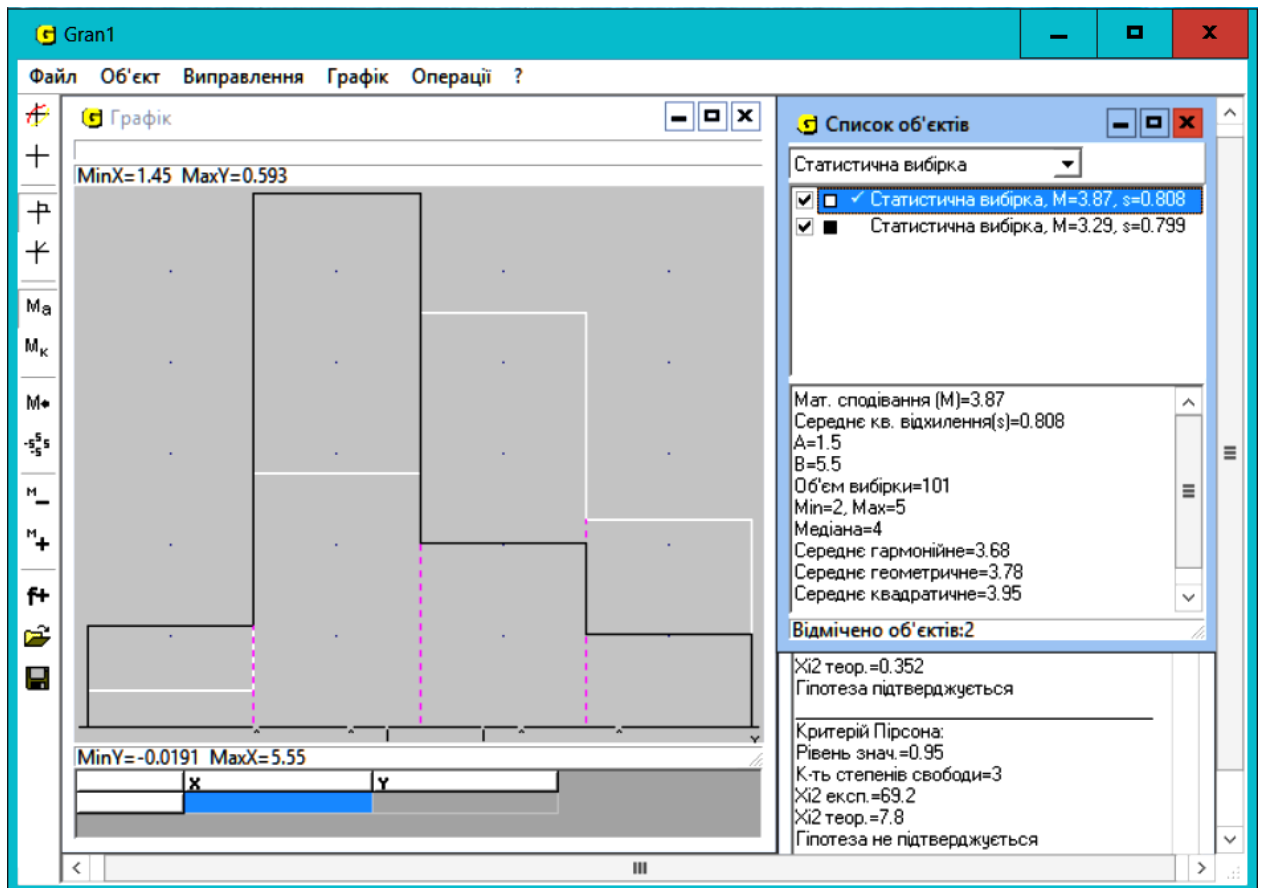

Рис.3.6. Копія екрану програмного засобу GRAN1, за допомогою якого було виконано обчислення критерію Пірсона χ^2 і здійснена перевірка нульової статистичної гіпотези.

Висновки до третього розділу

Під час проведення формувального експерименту був реалізований авторський підхід до ознайомлення дошкільників з ДУМ, який ґрунтувався на формуванні у дітей відповідних умінь сприймання художніх образів ДУМ та побудові на його основі особистісної позиції ставлення до ДУМ і реалізації її у самостійній художньо-творчій діяльності. Основним

інтегруючим методом впливу на особистість виступало художньо-педагогічне спілкування. Допоміжні методи, такі, як бесіда, художнє слово, музика, емоційні вправи, уявне входження в ситуацію тощо використовувались з метою підсилення впливу на дітей старшого дошкільного віку творів мистецтва та забезпечення їхнього емоційного контакту з об'єктами і явищами природи.

У ході роботи з педагогічними працівниками ДНЗ переконалися, що втілена у педагогічний процес система роботи з вихователями стимулювала їхню творчість і уяву, викликала естетичні переживання, позитивні емоції, спонукала до пошуку нетрадиційних підходів у роботі з дітьми, апелювання до їхньої почуттєвої сфери, переміщення акцентів щодо переваги емоційного розвитку у формуванні всебічно розвиненої особистості.

Налаштованість батьків на співпрацю стала запорукою залучення їх до проведення таких форм роботи, як консультації, батьківські збори, обмін досвідом, педагогічна вітальня, підготовка та участь у вернісажі тощо. Найбільш ефективним методом у роботі з батьками були ігри-тренінги. З метою пробудження естетичного ставлення до ДУМ використовувалися ті види і форми роботи, що здатні згуртувати дітей і батьків, захопити їх спільною справою: складання оповідань, казок на тему краси ДУМ. Знайомили батьків з прийомами використання у роботі з дітьми методу «фоторамки», підготували папку-пересувку «Шлях до мистецтва», у якій знаходились поради для батьків з метою прилучення їх до скарбниці мистецьких надбань та ознайомлення дітей з ними; організовували виставки літератури, альбомів репродукцій, інформації про ДУМ.

Формування у старших дошкільників естетичного ставлення до ДУМ передбачало створення системи роботи, яка включала такі форми роботи з метою збагачення емоційно-чуттєвих вражень, цикл занять з предметами ДУМ, екскурсія в міні-музей ДНЗ та віртуальний музей, зустріч з художником-педагогом, дитяча картинна галерея, індивідуальні форми роботи (бесіди, дидактичні ігри, завдання тощо), самостійна художня

діяльність дітей, і реалізовувалася завдяки використанню таких методів, як спостереження, бесіди, емоційні вправи, художньо-педагогічне спілкування, «фотографування» об'єктів ДУМ.

Дані констатувального та формувального експериментів дали змогу пересвідчитися в особливостях сприймання дітьми старшого дошкільного віку краси творів ДУМ: залежність сприймання краси творів ДУМ від керування цим процесом дорослим; поетапність розвитку естетичного ставлення до ДУМ – від наслідування поведінки та вияву емоцій дорослого до відповіді – реакції на стимулювання пізнавальної активності; поступове накопичення та осмислення естетичного досвіду спілкування з творами ДУМ; можливість виявити естетичне ставлення до ДУМ через різні види діяльності (музичну, образотворчу, ігрову, мовленнєву).

Контрольний етап дослідно-експериментальної роботи передбачав синтез різних форм естетико-виховної роботи на основі єдиного образного концентру та передбачав активне включення вихованців у різноманітні види побутової та художньо-творчої діяльності (мовленнєву, музичну, образотворчу), які сприяли виявам естетичного сприймання творів ДУМ.

Результати підсумкового експерименту засвідчили, що в групах дітей старшого дошкільного віку, які працювали за запропонованою методикою, відбулися суттєві зрушення у рівнях сформованості естетичного ставлення дітей до ДУМ.

У контрольних групах також спостерігалися певні позитивні зміни, проте несистематичність роботи з формування у дітей естетичного ставлення до ДУМ, низька варіативність форм роботи значно знизили можливість наближення дошкільників до вищого рівня сформованості естетичного ставлення до ДУМ.

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації за розділом 3

1. Григоренко В. Є. Вплив іграшки та театралізованих ігор на розвиток дитини дошкільного віку / В. Є. Григоренко // Іграшка, гра, дитина:

від обрядової субстанції до сучасних моделей виховання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Марка Грушевського читання» / за ред. О. С. Найдена. – Київ, 2007. – С. 198–203.

2. Григоренко В. Є. Залучення декоративно-ужиткового мистецтва для художньо-творчого розвитку дошкільнят / В. Є. Григоренко, Л. І. Цебенко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 26. – С. 58–64.

3. Григоренко В. Є. Технічні уміння і образотворча діяльність дошкільників / В. Є. Григоренко // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 1-2 квіт.: до 170-річного ювілею / Ін-т педагогіки і психології НПУ ім. М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2004. – С. 266–268.

4. Григоренко В. Є. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва: метод. рек. для вихователів дошк. навч. закл. та студентів спец. «Дошкільна освіта» / В. Є. Григоренко. – Івано-Франківськ: НАІР, 2017. – 80 с.

5. Григоренко В. Є. Формування у старших дошкільників естетичного пізнання засобами творів декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі виконання творчих робіт) / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 20. – С. 57–62.

6. Григоренко В. Є. Художнє слово, як один з чинників розвитку творчості в образотворчій діяльності / В. Є. Григоренко // Сб. матеріалів «Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы» (коммуникативная компетентность взрослых): науч.-практ. конф. / сост.: Аппазов Ф. С., Шевцова Н. П. – Симферополь, 2005. – С. 64–66.

7. Григоренко В. Є. Художній образ і образотворча діяльність старших дошкільників / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – Вип. 3. – С. 55–61.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали можливість зробити відповідні висновки:

1. На основі наукового аналізу праць із філософії, соціології, естетики, мистецтвознавства, психології та педагогіки встановлено, що вчені наголошують на доцільності розвитку у дітей уявлення про мистецтво, як важливу галузь суспільної культури і духовних цінностей, а проблему формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку вважають актуальною у зв'язку з її недостатньою розробленістю. Сформульовано поняття «естетичне ставлення дитини до декоративно-ужиткового мистецтва» як позицію особистості, яка включає сприйняття творів декоративно-ужиткового мистецтва і проявляється в її естетичних почуттях, емоціях, судженнях, власних оцінках, що є результатом задоволення її утилітарних і духовних потреб та пробуджує дитяче бажання відтворювати сприйняте у сфері декоративно-ужиткового мистецтва у різних видах власної художньо-творчої діяльності.

2. Аналіз програм дошкільного виховання: «Малятко», «Крок за кроком», «Впевнений старт», «Дитина», «Українське дошкілля», «Дитина в дошкільні роки», «Я у Світі», «Соняшник», «Стежина» (за вальдорфською педагогікою), зокрема розділів: «Образотворче мистецтво», «Чарівні фарби і талановиті пальчики», «Образотворча діяльність», «Світ образотворчого мистецтва» тощо - показав присутність тем декоративно-ужиткового мистецтва, але відсутність цілеспрямованої систематичної роботи щодо ознайомлення дітей з його різноманітними видами. Досить часто рішення цієї задачі обмежується лише ознайомленням дітей з деякими видами декоративного розпису, керамічним посудом або іграшкою.

Розкрито й обґрунтовано особливості сприймання і розуміння декоративно-ужиткового мистецтва дітьми старшого дошкільного віку: а)

переважаючий розвиток наочно-образного мислення старших дошкільників є підґрунтям того, що твори декоративно-ужиткового мистецтва доступні для їхнього сприйняття, оскільки також наочно-образно відображають життя; б) у процесі сприймання творів декоративно-ужиткового мистецтва діти переважно цікавляться його змістом і залишають поза увагою виразно-зображувальні засоби; в) завдяки своїй емоційності дошкільники здатні перейматися почуттями майстра під час сприймання; г) у дітей недостатньо розвинена здатність до цілісного сприймання художніх образів творів декоративно-ужиткового мистецтва, вони часто звертають увагу на деталі, за якими не бачать головного; д) різний культурний рівень та соціальний статус батьків впливає на сприйняття творів декоративно-ужиткового мистецтва дітьми.

3. Обґрунтовано та визначено критерії і показники сформованості естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дітей старшого дошкільного віку: художньо-пізнавальний, емоційно-оцінний, діяльнісно-творчий.

Подано змістові характеристики рівнів сформованості естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва дітей старшого дошкільного віку: високого (ціннісно-естетичного), достатнього (гедоністичного), середнього (компенсаторного) та низького (утилітарного).

Розроблено організаційно-методичну модель формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва. Модель розроблена з урахуванням теоретико-методологічних положень щодо особливостей формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку та результатів даних пілотажного експерименту; ґрунтується на особистісно-орієнтованому, діяльнісному, практико-орієнтованому підходах; принципах системності, суб'єктності, інтерактивності; складається із комплексу взаємопов'язаних структурних елементів, а саме: цілемотиваційного, змістовного, операційно-діяльнісного. Вона спрямована на формування у

дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

Модель включає визначену мету, охарактеризовані завдання; етапи, принципи та педагогічні умови організації процесу навчання; визначає форми, методи та прийоми роботи на заняттях з образотворчого мистецтва; розкриває напрями роботи (накопичення естетичного досвіду, створення теоретичного підґрунтя, розвиток емоційної та естетичної чутливості, накопичення практичного досвіду); визначає кінцевий результат навчально-виховного процесу: сформованість естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва.

4. У процесі дослідно-експериментальної роботи розроблено, впроваджено у практику дошкільного виховання та виявлено ефективність методики формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку. Роботу проведено за трьома напрямками: а) безпосередня виховна робота з дітьми на заняттях з образотворчого мистецтва та різноманітна робота в повсякденному житті з ознайомлення із творами декоративно-ужиткового мистецтва; б) співпраця з педагогами дошкільних навчальних закладів у плані поглиблення їхніх знань про декоративно-ужиткове мистецтво і методичної підготовки до його використання в роботі з дітьми; в) робота зі збагачення мистецтвознавчого досвіду батьків дітей і залучення їх до роботи з розширення знань про декоративно-ужиткове мистецтво в умовах сімейного виховання. Ефективність виховних впливів забезпечило дотримання визначених та обґрунтованих педагогічних умов.

Найбільш дієвими в роботі з дітьми старшого дошкільного віку виявились нетрадиційні форми ігрового характеру, заняття-подорожі («Чарівними доріжками», «Барвіста колискова», «До скарбниць мистецьких цінностей» тощо); заняття-екскурсії (уявні й реальні) до майстерень ремісників (клуб активних батьків «Етноремесла України для дітей»), музеїв; сюжетно-рольові («Я – україночка», «Екскурсивод музею», «В гостях у

бабусі») і дидактичні ігри («Допоможи реміснику зібратись у дорогу на ярмарок», «Візерункова веселка» тощо); художньо-творчі завдання («Як прикрасити скатертину», «Реставруємо старий посуд», «Жива картина») та ін.

За результатами контрольного експерименту встановлено, що в ЕГ високого рівня сформованості естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва досягли діти старшого дошкільного віку (45 осіб – 22,7%) порівняно з тим, що на початку експерименту було 8 осіб (4,06%). Також виріс достатній рівень старших дошкільників (з 26 осіб – 13,13% до 90 осіб – 45%), середній рівень сформованості естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва значно зменшився (з 130 осіб – 65,65% до 56 осіб – 28%). Кількість дітей високого рівня збільшилась (із 7 осіб – 3,77% до 19 – 10,2%). Однак у КГ у переважній більшості дітей старшого дошкільного віку естетичне ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва залишилось на середньому рівні 108 осіб – 58%, за наявності 21 особи – 11% на низькому рівні.

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що запропонована методика формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку на заняттях з образотворчого мистецтва ефективна, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, що має вагомe значення для розвитку зачатків індивідуальної естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку .

Формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками дослідження можуть стати: визначення особливостей формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до творів декоративно-ужиткового мистецтва в умовах сільських малокомплектних дошкільних навчальних закладів; підготовка педагогів до формування естетичної культури дітей старшого дошкільного віку різного соціального статусу засобами декоративно-

ужиткового мистецтва; розробка педагогічних технологій роботи із сім'ями дітей старшого дошкільного віку на матеріалі декоративно-ужиткового мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболина Т. Г. Эстетическое воспитание в школе / Аболина Т. Г., Миропольская Н. Е. – Киев: Высшая шк., 1987. – 95 с.
2. Азархин А. В. Мировоззрение и эстетическое развитие личности / А. В. Азархин; Ин-т философии. – Київ: Наук. думка, 1990. – 192 с.
3. Алексеева В. В. Изобразительное искусство и школа / В. В. Алексеева. – М.: Совет. худож., 1968. – 288 с.
4. Абульханова К. А. Психология и сознание личности / Абульханова К. А. – М.: МОДЭК, 1999. – 224 с.
5. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети!: пособие для учителя / Амонашвили Ш. А. – М., 1983. – 208 с.
6. Ананьев Б. Г. Познавательные потребности и интересы / Б. Г. Ананьев // Ученые зап. Лeningrad. гос. ун-та. Серия: Психология. – Ленинград, 1959. – 265 с.
7. Антонішина В. Розвиток креативності старших дошкільників засобами декоративно-ужиткового мистецтва / В. Антонішина // Мистецтво та освіта. – 2014. – № 4. – С. 27–28; 37–38.
8. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
9. Апраксина О. А. Очерки по истории художественного воспитания в советской школе / Апраксина О. А. – М.: АПН РСФСР, 1956. – 224 с.
10. Аристотель. Политика. Афинская полития. Серия: «Из классического наследия». – М.: Мысль, 1997. – С. 271–343.
11. Артемов Е. С. Некоторые теоретические и практические проблемы эстетического воспитания / Артемов Е. С., Чинаева О. П. // Вопросы философии. – 1987. – № 4. – С. 63–67.
12. Артемова Л. В. Театр і гра / Л. В.Артемова. – Київ: Томіріс, 2002. – 286 с.

13. Афанасьев Ю. Л. Соціально-культурний потенціал художньої діяльності / Ю. Л. Афанасьев. – Львів: Світ, 1990. – 160 с.
14. Бажанова В. А. О воспитании эстетической потребности / В. А. Бажанова // Проблемы эстетического воспитания. – М.: Просвещение, 1970. – С. 193–194.
15. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник А. М. Богуш; авт. кол.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. [та ін.]. – Київ, 2012. – 26 с.
16. Бакушинский А. В. Исследования и статьи / А. В. Бакушинский; ред. И. А. Гутт. – М.: Совет. худож. – 1981. – 351 с.
17. Баленок В. С. Естетичне і природа: питання естетичного відношення до дійсності / В. С. Баленок. – Київ: Мистецтво, 1973. – 194 с.
18. Барабанова О. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку у декоративному малюванні за мотивами українського декоративно-прикладного мистецтва / О. Барабанова // Вісн. Ін-ту розвитку дитини (додаток): зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2014. – Вип. 5: матеріали III Міжнар. студ. наук.-практ. конф. «Дитинство. Освіта. Соціум», 20 лют. 2014 р. – С. 28–30.
19. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / Бахтин М. М. – Київ: Next, 1994. – 317 с.
20. Бердяев Н. А. Философия свободы: смысл творчества / Н. А. Бердяев // Собрание сочинений. – 3-е изд. – Париж: Умол. Пресс, 1989. – Т. 2. – 452 с.
21. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн.: наук.-практ. засади / І. Д. Бех. – Київ: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід. – 344 с.
22. Беленька Г. В. Підготовка вихователів до роботи з дітьми шостого року життя / Г. В. Беленька // Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки / Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б. Д. Грінченка. – Київ: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2004. – С. 7–9.

23. Беленька Г. В. Розвиток творчості дітей на заняттях / Беленька Г. В., Богініч О. Л. // Українське дошкілля: проблеми, пошуки, творчі знахідки: матеріали доп. міжвуз. наук.-практ. конф. 25–26 квіт. 1996 р. / Уман. держ. пед. ін-т ім. П. Г. Тичини. – Умань, 1996. – С. 67–68.
24. Белкіна Е. В. Від подиву до творчості: естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва / Е. В. Белкіна // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С. 12–18.
25. Белкіна Е. В. Вчимося бачити прекрасне: метод. рек. по ознайомленню дітей молод. шкіл. та старш. дошк. віку з творами образотв. мистецтва / Е. В. Белкіна. – 2-е вид., доп. – Київ, 1996. – 32 с.
26. Белкіна Е. В. Естетичне виховання дітей шестирічного віку засобами образотворчого мистецтва (на матеріалі живопису): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Белкіна Елла Вікторівна; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1996. – 190 с.
27. Білодід Ю. М. Основи дизайну: навч. посіб. / Білодід Ю. М., Поліщук О. П. – Київ: Парапан, 2004. – 240 с.
28. Блонский П. П. Воспитание младшего школьника / П. П. Блонский. – М.: МОДЭК, 2006. – 632 с.
29. Богатеева З.А. Занятия аппликацией в детском саду: кн. для воспитателя дет. сада / З. А. Богатеева. – М.: Просвещение, 1988. – 224 с.
30. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
31. Богуславская И. Русская глиняная игрушка / И. Богуславская. – Л., 1973. – 148 с.
32. Богуш А. Духовність у вимірі мистецтва / А. Богуш // Дошк. виховання. – 2013. – № 9. – С. 3–5.
33. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі: практикум: навч. посіб. для студентів вищ. пед. навч. закл. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – Київ: Вища шк., 2003. – 407 с.
34. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком

/ А. А. Бодалев. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 199 с.

35. Божович Л. И. Личность и её формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.

36. Большой толковый психологический словарь / под гред. Н. Ребера. – М.: Вече АСТ, 2003. – Т. 1: А–О. – С. 592.

37. Борев Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Борев. – 4-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1988. – 496 с.

38. Борейко А. І. Експерсія як засіб естетичного саморозвитку учнів / Борейко А. І., Борейко С. О. // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: зб. наук. пр. / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир, 2012. – С. 311–316.

39. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості / Боришевський М. Й. // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 26–33.

40. Брайловская П. П. Развитие теории и практики обучения и воспитания школьников в творческом наследии французского педагога Селестена Френе (1896–1966): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / П. П. Брайловская. – Киев, 1991. – 24 с.

41. Бутник-Сіверський Б. С. Українське народне мистецтво: живопис / Бутник-Сіверський Б. С., Нагай В. Г., Самойлович В. П. – Київ: Мистецтво, 1967. – 238 с.

42. Бычков В. В. Эстетика Аврелия Августина / Бычков В. В. – М.: Искусство, 1984. – 254 с.

43. Вансалов В. В. Изобразительное искусство и музыка / В. В. Вансалов. – изд. 2-е, доп. – Л.: Художник РСФСР, 1983. – 400 с.

44. Вансалов В. В. Что такое искусство / В. В. Вансалов. – М.: Изобразит. искусство, 1989. – 328 с.

45. Вебер М. Основные социологические понятия / Вебер М. // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990. – 800 с.

46. Венгер Л. А. Психология: учеб. пособие для пед. училищ

/ Венгер Л. А., Мухина В. С. – М.: Просвещение, 1988. – 336 с.

47. Венгер Л. А. Воспитание сенсорной культуры ребёнка от рождения до 6 лет: кн. для воспитателя дет. сада / Л. А. Венгер, Э. Г. Пилюгина, Н. Б. Венгер; под ред. Л. А. Венгера. – М.: Просвещение, 1988. – 144 с.

48. Веракса Н. Е. Понятие нормативной ситуации в психологии личности (структурно-диалектический подход) / Н. Е. Веракса // Пед. журн. Башкортостана. – 2006. – № 1. – С. 39–59.

49. Вернадский В. И. Письма к Н. Е. Вернадской (1889–1892) / В. И. Вернадский; сост. Н. В. Филиппова. – М.: Наука, 1991. – 320 с.

50. Ветлугина Н. А. Теория и методика музыкального воспитания в детском саду: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошк. педагогика и психология» / Н. А. Ветлугина, А. В. Кенеман. – М.: Просвещение, 1983. – 255 с.

51. Видгоф В. М. Целостность эстетического сознания: деятельный поход / В. М. Видгоф. – Томск: Томск. гос. ун-т, 1992. – 153 с.

52. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – 4-е изд. – М.: Моск. гос. ун-т, 1991. – 228 с.

53. Виховання дошкільника в праці / З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, М. А. Машовець [та ін.]. – 2-ге вид., стер. – Київ, 2002. – 112 с.

54. Вовчик-Блакитна М. В. Естетичне виховання дошкільника: метод. розробка на допомогу завідувачій дит. садком в роботі з батьками / М. В. Вовчик-Блакитна. – Київ, 1960. – 16 с.

55. Войтко В. І. Психологічний словник / В. І. Войтко. – Київ: Вища шк., 1982. – 215 с.

56. Волков Г. Н. Этнопедагогика / Г. Н. Волков. – М.: Академия, 2000. – 176 с.

57. Ворожбит В. В. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва / В. В. Ворожбит // Засоби навчання на науково-дослідній роботі: зб. наук. пр. – Харків,

1998. – Вип. 7. – С. 42–45.

58. Воронина Л. А. Основные эстетические категории Аристотеля / Л. А. Воронина. – М.: Высшая шк., 1975. – 126 с.

59. Воронов В. С. О крестьянском искусстве: избран. тр. / В. С. Воронов. – М.: Совет. худож., 1972. – 350 с.

60. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк: кн. для учителя / Л. С. Выготский. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 93 с.

61. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М.: Пресс, 2000. – 1008 с.

62. Гальперин П. Я. Введение в психологию: учеб. пособие для вузов / П. Я. Гальперин. – М.: Университет, 1999. – 332 с.

63. Герасимов С. А. Любить человека: культура и нравственно-эстетическое воспитание молодежи / С. А. Герасимов. – М.: Просвещение, 1985. – 384 с.

64. Гербова В. В. Занятия по развитию речи в старшей группе детского сада: планы занятий / В. В. Гербова. – М.: Мозаика-Синтез, 2011. – 144 с.

65. Говорун Д. И. Творческое воображение и эстетические чувства: филос. моногр. / Д. И. Говорун. – Киев: Выш. шк., 1990. – 143 с.

66. Гольдентрихт С. С. О природе эстетического творчества / С. С. Гольдентрихт. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – 248 с.

67. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.

68. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі: шостий рік життя / Н. А. Горошко. – Харків: Основа, 2007. – 208 с.

69. Гранкин А. Ю. Родительская педагогика В. А. Сухомлинского: монография / А. Ю. Гранкин. – Пятигорск: изд-во ПГЛУ, 2002. – 152 с.

70. Грибанова М. В. Формирование эстетического и

художественного восприятия детей старшего дошкольного возраста: на материале изобразительного искусства: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Грибанова Марина Владиславовна; Перм. гос. пед. ун-т. – Пермь, 1999. – 157 с.

71. Грибовская А. А. Воспитание творческой активности у детей 4–7 лет средствами народного декоративного искусства: автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. А. Грибовская. – М., 1988. – 16 с.

72. Грибовская А. А. Народное искусство и детское творчество: метод. пособие для воспитателей / А. А. Грибовская. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2006. – 160 с.

73. Григоренко В. Є. Вплив іграшки та театралізованих ігор на розвиток дитини дошкільного віку / В. Є. Григоренко // Іграшка, гра, дитина: від обрядової субстанції до сучасних моделей виховання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Марка Грушевського читання» / за ред. О. С. Найдена. – Київ, 2007. – С. 198–203.

74. Григоренко В. Є. Вплив мистецтва на емоційний розвиток особистості / В. Є. Григоренко // Zbiór artykułów naukowych «Pedagogika. Nauka wczoraj, dziś, jutro» – Сборник научных статей «Педагогика. Наука вчера, сегодня, завтра, 28.02.2016. – Warszawa: Wydawca, 2016. – Р. 10–15.

75. Григоренко В. Є. Залучення декоративно-ужиткового мистецтва для художньо-творчого розвитку дошкільнят / В. Є. Григоренко, Л. І. Цебенко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 26. – С. 58–64.

76. Григоренко В. Є. Образотворча діяльність і підготовка дітей до школи / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2004. – Вип. 1. – С. 27–34.

77. Григоренко В. Є. Особливості естетичного виховання старших

дошкільників у процесі ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом: критерії і показники / В. Є. Григоренко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2015. – Вип. 53. – С. 255–261.

78. Григоренко В. Є. Роль мистецької освіти у розвитку особистості в процесі формування естетичного ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва / В. Є. Григоренко // Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2 груд. 2016 р.). – Івано-Франківськ, 2017. – С. 41–44.

79. Григоренко В. Є. Роль художньо-естетичного потенціалу декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні підростаючої особистості / В. Є. Григоренко // Economics, management, law: challenges and prospects: collection of scientific articles. – New Delhi, India: Discovery Publishing House Pvt. Ltd., 2016. – P. 195–201.

80. Григоренко В. Є. Технічні уміння і образотворча діяльність дошкільників / В. Є. Григоренко // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти: матеріали міжнар. наук.-метод. конф. 1-2 квіт.: до 170-річного ювілею / Ін-т педагогіки і психології НПУ ім. М. П. Драгоманова [та ін.]. – Київ, 2004. – С. 266–268.

81. Григоренко В. Є. Формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва: метод. рек. для вихователів дошк. навч. закл. та студентів спец. «Дошкільна освіта» / В. Є. Григоренко. – Івано-Франківськ: НАІР, 2017. – 80 с.

82. Григоренко В. Є. Формування у старших дошкільників естетичного пізнання засобами творів декоративно-ужиткового мистецтва (на прикладі виконання творчих робіт) / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ,

2012. – Вип. 20. – С. 57–62.

83. Григоренко В. Є. Художнє слово, як один з чинників розвитку творчості в образотворчій діяльності / В. Є. Григоренко // Сб. матеріалів «Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы» (коммуникативная компетентность взрослых): науч.-практ. конф. / сост.: Аппазов Ф. С., Шевцова Н. П. – Симферополь, 2005. – С. 64–66.

84. Григоренко В. Є. Художній образ і образотворча діяльність старших дошкільників / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – Вип. 3. – С. 55–61.

85. Григоренко В. Є. Художньо-естетичний потенціал декоративно-ужиткового мистецтва в формуванні естетичного ставлення до навколишньої дійсності у дітей старшого дошкільного віку / В. Є. Григоренко // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – Вип. 13. – С. 38–44.

86. Григорьева Г. Г. Развитие дошкольника в изобразительной деятельности: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Г. Г. Григорьева. – М., 1999. – 344 с.

87. Гризоглазова А. Розвиток емпатійної культури молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва / А. Гризоглазова // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 5: Пед. науки: реалії та перспективи: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 34. – С. 52–55.

88. Гриценко І. В. Формування естетичного досвіду молодших школярів у процесі художнього діалогу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Гриценко Ірина Валентинівна; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2002. – 19 с.

89. Грицишина Т. І. Особливості формування естетичного ставлення

дошкільнят до навколишньої природи в умовах педагогічної взаємодії / Т. І. Грицишина // Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю 15-16 трав. 2014 р., м. Київ / Ін-т обдар. дитини НАПН України [та ін.]. – Київ, 2014. – С. 165–174.

90. Грищенко Т. Музично-естетичне виховання в гімназіях України / Т. Грищенко // Рідна шк. – 1998. – № 7/8. – С. 69–71.

91. Грінченко Б. Д. Розум та почування живої тварі: для дітей дошк. та мол. шкіль. віку / Б. Д. Грінченко. – Київ: Богдан, 1994. – 80 с.

92. Гулей О. В. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. / О. В. Гулей; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2010. – 152 с.

93. Гуружапов В. А. К вопросу о предметной диагностике теоретического мышления детей в развивающем обучении (система Д. Б. Эльконина – В. В. Давыдова) / В. А. Гуружапов // Психол. наука и образование. – 1997. – № 4. – С. 103–106.

94. Гусакова М. А. Апликация: учеб.пособие для учащихся пед. училищ по спец. № 2002 «Дошкольное воспитание» и № 2010 «Воспитание в дошкольных учреждениях». – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1987. – 128 с.

95. Гусарова И. Л. Апликация в детском саду / Гусарова Ирина Леонидовна. – М.: Просвещение, 1968. – 64 с.

96. Давидов В.В. Новий підхід до розуміння структури та змісту діяльності / В. В. Давидов // Питання психології. – 2003. – Вип. 2. – С. 42.

97. Даденков М. Ф. Естетичне виховання / М. Ф. Даденков. – Київ: Київ. держ. пед. ін-т ім. О. М. Горького, 1956. – 25 с.

98. Данченко О. С. Невмируще джерело: бесіди про українське народне мистецтво / О. С. Данченко. – Київ: Мистецтво, 1975. – 190 с.

99. Дворцева Г. В. Мистецтво як каталізатор образу людини культури у студентської молоді / Г. В. Дворцева // Духовність особистості: методологія, теорія і практика = Spirituality of a personality: Methodology,

Theory and Practice: зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Сєвєродонецьк. – 2013. – Вип. 1. – С. 53–59.

100. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях. Ч. 5: метод. рек. для студентів худож.-граф. фак. пед. ін-тів, учителів образотв. мистецтва і худож. праці / [уклад.: М. Р. Селивачев, Є. А. Антонович, С. П. Свид]. – Київ: РНМК, 1990. – 108 с.

101. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник: у 2-х т. Т. 1 / Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик [та ін.]. – Львів: Афіша, 2000. – 364 с.

102. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник: у 2-х т. Т. 2 / Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик [та ін.]. – Львів: Афіша, 2000. – 400 с.

103. Демчик К. І. Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей: навч.-метод. посіб. для студентів пед. ф-ту напряму підгот. 6.010101 «Дошкільна освіта» / К. І. Демчик; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 128 с.

104. Дем'янюк Н. Музично-естетичне виховання – одна з умов духовного розвитку особистості / Н. Дем'янюк // Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. – Полтава, 1995. – С. 95–98.

105. Державний музей українського народного декоративного мистецтва УРСР: альбом / авт.-упоряд. Д. Є. Антоненко. – Київ: Мистецтво, 1978. – 14 с.

106. Джидарьян И. А. Эстетическая потребность / И. А. Джидарьян. – М.: Наука, 1976. – 191 с.

107. Джола Д. М. Теорія та методика естетичного виховання школярів / Джола Д. М., Щербо А. Б. – Київ: ІЗИН, 1998. – 390 с.

108. Джус О. Професійна підготовка молоді в українській студії пластичного мистецтва у Празі / О. Джус // Обрії. – 2015. – № 1. – С. 12–15.

109. Дитина в дошкільні роки: комплексна освітня програма / наук. керівник К. Л. Крутій. – Запоріжжя: ТОВ, ЛПС ЛТД, 2016. – 160 с.

110. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи

років / наук. керівник проекту: О. В. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. ..., М. С. Вашуленко [та ін.] / Мінмолодьспорту України, Київ. ун-т ім. Б. Д. Грінченка. – 3-є вид., доопр. та доп. – Київ: Київ. ун-т ім. Б. Д. Грінченка, 2012. – 492 с.

111. Долинна О. П. Художньо-естетичний розвиток старших дошкільників засобами декоративно-прикладного мистецтва / О. П. Долинна // *Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку: форми здобуття, організація і зміст роботи: зб. метод. матеріалів* / [авт.-упоряд. О. П. Долинна [та ін.]; керівник проекту Б. Фенюк]. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – С. 159–163.

112. Долманова Н. И. Подвижные игры с песнями в детском саду. Хороводы, инсценировки. – Л.: Издат. «Мысль». Тип. Авто-транспортной шк. ГАУ, 1999. – 79 с.

113. Донцов Д. П. Совместная деятельность как фактор межличностного восприятия в группе / Донцов Д. П., Саркисян Ш. В. // *Вопросы психологии*. – 1980. – № 4. – С. 38–49.

114. Доронова Т. Н. Природа, искусство и изобразительная деятельность детей: метод. рек. для воспитателей, работ. с детьми 3–6 лет по программе «Радуга» / Т. Н. Доронова. – 5-е изд. – М.: Просвещение, 2004. – 160 с.

115. Дронова О. О. Декоративное рисование как средство развития выразительности рисунков детей дошкольного возраста: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Дронова Ольга Олеговна; Гос. пед. ин-т имени В. И. Ленина. – М., 1987. – 16 с.

116. Духнович О. В. Твори: в 4-х т. / О. В. Духнович. – Пряшев, 1967. – Т. 2: Словацьке пед. вид-во в Братиславі. – 733 с.

117. Эстетика: підручник / за ред. Л. Т. Левчук. – Київ: Вища шк., 1997. – 399 с.

118. Эстетичне виховання та розвиток дітей дошкільного віку: навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. / Е. А. Дубровська, Т. Г. Казакова,

М. М. Юріна [та ін.]; за ред. Е. А. Дубровської, С. А. Козлової. – М.: Видав. центр В «АкадеміяВ», 2002. – 256 с.

119. Єзикеєва В. О. Образотворче мистецтво в дитячому садку / В. О. Єзикеєва // Методика навчання малювання, ліплення і апплікації в дитячому садку: підруч. для дошк. педучилищ / за ред. Н. П. Сакуліної. – Київ: Рад. шк., 1968. – С. 15–18.

120. Ждан В. Н. Эстетика экрана и взаимодействие искусств / Ждан В. Н. – М., 1986. – 118 с.

121. Желтоухов Ю. П. Эстетическое воспитание школьников на внеклассных занятиях по труду (на примере художественной обработки материалов в 6–7 классе): дис. ... канд. пед. наук / Желтоухов Ю. П. – М., 1970. – 192 с.

122. Житная И. В. Педагогические условия развития эстетических эмоций детей старшего дошкольного возраста: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Житная Инна Викторовна; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Ростов/н/Д., 1997. – 163 с.

123. Запаско Я. П. Декоративно-ужиткове мистецтво: словник / Я. П. Запаско, І. В. Голод, В. І. Білик [та ін.]; Львів. акад. мистец. наук.-дослід. сектор. – Львів: Афіша, 2000. – Т. 1: А–К. – 366 с.

124. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: в 2 т. Т. 2. / А. В. Запорожец; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1986. – 296 с.

125. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: в 2 т. Т. 1 / А. В. Запорожец; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М.: Педагогика, 1986. – 318 с.

126. Захарчук-Чугай Р. В. Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб. / Р. В. Захарчук-Чугай, Є. А. Антонович. – Київ: Знання, 2012. – 342 с.

127. Земпер Г. Практическая эстетика / Г. Земпер. – М., 1970. – 319 с.

128. Зеньковский В. В. Психология детства / В. В. Зеньковский. –

Берлин, 1923. – 279 с.

129. Зинченко В. П. Психологические основы педагогики: психолого-педагогические основы построения системы развивающего обучения / Д. Б. Эльконина, В. В. Давыдова / В. П. Зинченко. – М.: Гардарики, 2002. – 431 с.

130. Зись А. Я. Эстетическое воспитание и искусство / А. Я. Зись, И. А. Лазарев // Теория эстетического воспитания / отв. ред. Н. И. Киященко, Н. Я. Лейзеров. – М.: Искусство, 1989. – 255 с.

131. Зубарева Н. М. Дети и изобразительное искусство: натюрморт и пейзаж в эстетическом воспитании детей 5–7 лет / Н. М. Зубарева. – М.: Просвещение, 1969. – 111 с.

132. Зязюн І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання (проект) / І. А. Зязюн, О. М. Семашко // Рідна шк. – 1995 – № 12. – С. 25–32.

133. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб: Питер 2001. – 752 с.

134. Инжестойкова В. А. Формирование художественного образа в изобразительной деятельности старших дошкольников: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Инжестойкова Валентина Алексеевна; НИИ педагогики УССР. – М., 1987. – 18 с.

135. Ионова Е. Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты / Е. Н. Ионова. – Харьков: Бизнес Информ, 1997. – 300 с.

136. Іванишин М. По білому яйці воскові взори: посіб. з писанкарства / Марія Іванишин. – Львів: Гердан Графіка, 2006. – 95 с.

137. Іванова Л. Педагогічні ідеї М. Леонтовича / Л. Іванова // Музика в школі: зб. ст. – Київ: Муз. Україна, 1982. – Вип. 8. – С. 58–61.

138. Іграшки з глини як засіб розвитку зв'язного мовлення дошкільників: метод. рек. для вихователів дошк. закл. / Т. Г. Побережнікова. – Білгород-Дністровський: [б. в.], 1996. – 68 с.

139. Індивідуальний підхід: його суть і шляхи реалізації у вихованні дошкільників: [метод. матеріали на допомогу працівникам дошк. закл.] / упоряд. О. Л. Кононко. – Київ, 1996. – 131 с.
140. Іонова О. Роль естетичного і трудового виховання у Штайнер-педагогіці / Іонова О. // Рідна шк. – 1999. – № 9. – С. 44–48.
141. Кабалевский Д. Б. Эстетическая культура и школа / Д. Б. Кабалевский // Совет. педагогика. – 1970. – № 1. – С. 24–25.
142. Каган М. С. О прикладном искусстве: некоторые вопросы теории / М. С. Каган. – Л.: Художник РСФСР, 1961. – 160 с.
143. Каган М. С. Человеческая деятельность: опыт системного анализа / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
144. Казакова Т. Г. Теория и методика развития детского изобразительного творчества / Т. Г. Казакова. – М.: Владос, 2006. – 255 с.
145. Калениченко А. Музична нео- і постстилістика: спроба систематизації / А. Калениченко // Музична україністика: сучасний вимір: зб. ст. на пошану д-ра мистецтвознавства, проф. Лю Пархоменко. – Київ, 2005. – Вип. 1. – С. 45–48.
146. Калинина Р. Р. Психолого-педагогическая диагностика в детском саду / Р. Р. Калинина. – СПб.: Речь, 2003. – 144 с.
147. Калистру Р. В. Эстетическое воспитание детей 6-го года жизни средствами молдавского народного декоративно-прикладного искусства: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Калистру Р. В. – М., 1989. – 16 с.
148. Канарский А. С. Диалектика эстетического процесса: генезис чувственной культуры / А. С. Канарский. – Киев: Вища шк., 1982. – 192 с.
149. Кант И. Критика способности суждения / И. Кант. – М.: Искусство, 1994. – 356 с.
150. Каптерев П. Ф. О природе детей / П. Ф. Каптерев. – М.: Карапуз; Сфера, 2005. – 288 с.
151. Кара-Васильева Т. Декоративне мистецтво України ХХ століття / Кара-Васильева Т., Чугусова З. – Київ: Либідь, 2005. – 274 с.

152. Керізь А. Створюємо єдиний музейний простір у дошкільних закладах міста / А. Керізь // Вихователь-методист дошк. закл. – 2015. – № 7. – С. 4–8.
153. Кириченко М. А. Український народний декоративний розпис: навч. посіб. / М. А. Кириченко. – Київ: Знання-Прес, 2006. – 228 с.
154. Кириченко Н. Т. Виховує мистецтво. Активізація творчості дошкільників засобами мистецтва: метод. посіб. / Н. Т. Кириченко, Т. І. Науменко. – Київ: ІЗМН, 1998. – 100 с.
155. Кириченко Н. Т. Формирование у детей старшего дошкольного возраста умения коллективно выполнять задания (на материале сюжетного и декоративного рисования): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кириченко Нина Тимофеевна; НИИ педагогики УССР. – Киев, 1987. – 22 с.
156. Кларин В. М. И. Г. Песталоцци: подвижник педагогики / В. М. Кларин // Педагогика. – 1996. – № 1. – С. 44–49.
157. Коваленко Н. Ю. Формування життєвої компетентності дошкільників шляхом створення оптимальних умов художньо-естетичної діяльності / Н. Ю. Коваленко // Пед. скарбниця Донеччини. – 2013. – № 2. – С. 98–99.
158. Коваленко Т. Українська народна іграшка / Т. Коваленко // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 4. – С. 44–48.
159. Колесник М. І. Людність краси: естетичне як особистісне відношення / М. І. Колесник. – Київ: Мистецтво, 1980. – 173 с.
160. Колокольников В. В. Изобразительное искусство в школе: рисование, декоративная работа, графика / В. В. Колокольников, В. Н. Ветров, Н. А. Кржимовская [и др.]; под ред. В. В. Колокольникова. – М.: Педагогика, 1975. – 234 с.
161. Комарова Т. С. Народное искусство в воспитании детей / под ред. Т. С. Комаровой. – М.: Пед. о-во России, 2005. – 256 с.
162. Коменский Я. А. Антология гуманной педагогики / Я. А. Коменский. – М.: Издат. дом Амонашвили, 2002. – 224 с.

163. Компанцева Л. В. Поэтический образ природы в детском рисунке: пособие для воспитателя дет. сада / Л. В. Компанцева. – М.: Просвещение, 1985. – 96 с.
164. Компанцева Л. В. Эстетическое сознание и процесс его формирования / Л. В. Компанцева, Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров; отв. ред. Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров. – М.: Искусство, 1981. – 256 с.
165. Кон И. С. Психология ранней юности: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
166. Коновал Т. О. Писанкова абетка / Т. О. Коновал. – Київ: Світ успіху, 2007. – 208 с.
167. Коновець С. В. Естетичне сприймання творів Катерини Білокур: (на допомогу вчителям образотворчого мистецтва та народознавства) / Коновець С. В. // Почат. шк. – 1995. – № 1. – С. 15–19.
168. Коновець С. В. Підготовка вчителя образотворчого мистецтва: метод. посіб. для студентів пед. навч. закл. / С. В. Коновець. – Рівне: [б. в.], 2002. – 74 с.
169. Коновець С. В. Творчоактивізуючі можливості української народної іграшки / С. В. Коновець // Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 16–17 квіт. 2003 р. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Полтава, 2004. – С. 17-21.
170. Корнієнко А. В. Обґрунтування змісту етнокультурного виховання учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва у позашкільних навчальних закладах / А. В. Корнієнко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ; [Кіровоград], 2013. – Вип. 17, кн. 1. – С. 344–352.
171. Костерин Н. П. Учебное рисование: учеб. пособие для учащихся пед. училищ по спец. № 2002 «Дошкол. Воспитание» и № 2010 «Воспитание

в дошкольных учреждениях» / Н. П. Костерин. – М.: Просвещение, 1980. – 272 с.

172. Котляр В. П. Основи художнього виховання дітей: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Володимир Котляр; Бердян. держ. пед. ун-т. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2010. – 223 с.

173. Краткий словарь по эстетике / под общ. ред. М. Ф. Овсянникова, В. А. Разумного. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1963. – 542 с.

174. Крок за кроком в Україні: посіб. для батьків дошкільнят та соц. педагогів / Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. М. Голота, Г. В. Сухорукова; за заг. ред. С. Чередниченко. – Київ: Кобза, 2003. – 384 с.

175. Крылова Н. Б. Эстетическая деятельность и культурный прогресс. – М.: Знание, 1983. – 64 с.

176. Крылова Н. Б. Эстетические отношения: содержание и функции / Н. Б. Крылова. – М.: Знание, 1980. – 64 с.

177. Куземко Л. Малювання за мотивами українських народних розписів як засіб естетичного виховання / Л. Куземко, Л. Мурга // Дит. садок. – 2012. – № 10. – С. 20–24.

178. Кузьменко В. У. Психолого-педагогічні основи розвитку індивідуальності дитини від 3 до 7 років: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Кузьменко Віра Ульянівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 41 с.

179. Кутеньова Н. «Школа маленького екскурсовода» – середовище для формування музейної культури старших дошкільників / Н. Кутеньова // Вихователь-методист дошк. закл. – 2015. – № 7. – С. 33–37.

180. Кушніренко О. М. Декоративно-ужиткове мистецтво у структурі нового змісту підготовки майбутнього вчителя початкових класів / О. М. Кушніренко // Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 23–25 квіт. 2001 р. / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2001. – С. 157.

181. Лабунская Г. В. Изобразительное творчество детей / Г. В. Лабунская. – М.: Просвещение, 1965. – 254 с.
182. Лаппо В. В. Формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Лаппо Віолетта Валеріївна; Ін-т проблем виховання АПН України. – Київ, 2008. – 287 с
183. Лармин О. В. Эстетическое развитие и воспитание молодежи / О. В. Лармин. – М., 1978. – 261 с.
184. Лащук Ю. Покутська кераміка / Ю. Лащук. – Опішне: Укр. Народознавство, 1998. – 142 с.
185. Левитов Н. Д. Детская и педагогическая психология: учеб. пособие. – 2-е изд., испр. и доп. / Н. Д. Левитов. – М.: ГУПИ МП РСФСР, 1960. – 427 с.
186. Левчук Л. Т. Основы эстетики: навч. посіб. для учнів 10–11-х кл. загальноосвіт. закл. / Л. Т. Левчук, О. І. Онищенко. – Київ: Вища шк., 2000. – 271 с.
187. Левшина И. С. Как воспринимается произведение искусства / И. С. Левшина. – М.: Знание, 1983. – 95 с.
188. Лейбсон В. И. Педагогические проблемы литературного творческого развития учащихся / В. И. Лейбсон // Эстет. воспитание школьников. – М., 1974. – С. 115–146.
189. Лейзеров Н. Л. Эстетическое воспитание и нравственное формирование личности / Н. Л. Лейзеров. – М.: Знание, 1973. – 48 с.
190. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения: в 2 т. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 2. – 186 с.
191. Лещенко А. М. Особливості процесу сприйняття творів християнського сакрального мистецтва / А. М. Лещенко // Гілея. – 2016. – Вип. 107. – С. 218–222.
192. Лещенко М. П. Особливості використання українського

декоративно-прикладного мистецтва у педагогічному процесі / М. П. Лещенко // Проблеми сільських навчально-виховних закладів: тези Всеукр. наук.-практ. конф., 18–21 квітня 1994 р. – Полтава, 1994. – С. 79–80.

193. Ликова І. О. Кольорові долоньки: програма худож. виховання, навчання й розвитку дітей 2–6 р. / І. О. Ликова. – Харків: Веста; Ранок, 2007. – 128 с.

194. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл., які навчаються за спец. «Дошкільне виховання»: у 3 ч. Ч. 1 / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. – Київ: Вища шк., 2006. – 302 с.

195. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников: учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / Б. Т. Лихачёв. – М.: Просвещение, 1985. – 175 с.

196. Лобановський Б. Українське мистецтво другої половини ХІХ-початку ХХ ст. / Лобановський Б., Говдя П. – Київ: Мистецтво, 1989. – 206 с.

197. Ломов Б. Ф. Методические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 348 с.

198. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика / А. Ф. Лосев. – М.: Искусство, 1975. – 776 с.

199. Лосев А. Ф. История эстетических категорий / А. Ф. Лосев, В. П. Шестаков. – М.: Искусство, 1965. – 374 с.

200. Луцан Н. І. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну: навч. посіб. / Н. І. Луцан. – Київ: Слово, 2009. – 172 с.

201. Лыкова И. А. Народное искусство / И. А. Лыкова. – М.: Цветной мир, 2014. – 194 с.

202. Люблинская А. А. Очерки психического развития ребенка / А. А. Люблинская. – М.: Просвещение, 1965. – 364 с.

203. Макаренко А. С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – Київ: Знання, 1990. – 353 с.

204. Макаренко С. І. Збагачення словника дітей 5-го року життя в процесі образотворчої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02

/Макаренко Світлана Іванівна; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Одеса, 2010. – 21 с.

205. Максимов Ю. В. У истоков мастерства: народное искусство в художественном воспитании детей / Ю. В. Максимов. – М.: Просвещение, 1993. – 159 с.

206. Малишева Ю. Дивовижний світ Марії Приймаченко: спецвипуск / Ю. Малишева // Дит. садок. – 2011. – № 21/22. – С. 1–63.

207. Малятко: програма виховання дітей дошк. віку. – 2-ге вид., доопрац. і доп. / реком. М-вом освіти України. – Київ, 1999. – 198 с.

208. Мамонтов Я. А. Сучасні проблеми педагогічної творчості: у 2-х ч. Ч. 1. Педагог як митець / Я. А. Мамонтов. – Харків, 1922 – 80 с.

209. Марченко Є. М. Перцепція музичного мистецтва як базова основа музико терапії / Є. М. Марченко // Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. / Дрогоб. держ. пед. ун-т. – Дрогобич, 2011. – Вип. 27. – С. 126–138.

210. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій / Людмила Масол // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 1. – С. 2–5.

211. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія / О. В. Матвієнко. – Київ: Стилос, 2006. – 544 с.

212. Матвієнко О. Теоретичні основи системи підготовки вихователів до педагогічної взаємодії з дітьми різного віку / Олена Матвієнко // Вісн. Ін-ту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – Вип. 37. – С. 76–83.

213. Матвієнко О. В. Нейропсихологічні причини і механізми синдрому дефіциту уваги і гіперактивності / О. В. Матвієнко // Почат. шк. і сучасність. – 2016. – № 1. – С. 3–5.

214. Мелик-Пашаев А. А. Ступеньки к творчеству: художественное развитие ребёнка в семье / Мелик-Пашаев А. А., Новлянская З. Н. – М.: Искусство в шк., 1995. – 144 с.

215. Мельник В. М. Витинанки на уроках образотворчого мистецтва: навч. посіб. / В. М. Мельник, С. К. Ткач. – Тернопіль: Богдан, 2006. – 48 с.

216. Методика эстетического воспитания средствами народного декоративно-прикладного искусства: метод. рек. к спецкурсу / отв. ред. Т. Я. Шпикалова. – М.: ЦИУУ ИМЦ, 1990. – 94 с.
217. Миропольська Н. Є. Художня культура особистості / Н. Є. Миропольська // Мистецтво та освіта. – 2000. – № 7. – С. 40–43.
218. Многообразие специфика путей и средств эстетического воспитания: пути и средства эстетического воспитания / отв. ред. Н. И. Киященко, И. А. Конигов. – М.: Наука, 1989. – с. 6.
219. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности / В. А. Моляко. – Киев: Знание Украины, 1995. – 52 с.
220. Монтессори М. Мой метод: метод научной педагогики / Мария Монтессори. – М.: Астрель; АСТ, 2006. – 352 с.
221. Морозова С. П. Из истории массового музыкального воспитания / С. П. Морозова, Б. Л. Яворский // Музыкальное воспитание в школе: сб. ст. / сост. О. Апраксина. – М.: Музыка, 1976. – Вып. 12. – С. 69–91.
222. Мужикова І. М. Підготовка майбутніх педагогів до вивчення народної іграшки на уроках образотворчого мистецтва / І. М. Мужикова // Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 16–17 квіт. 2003 р. / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Полтава, 2004. – С. 97–99.
223. Музыка в дитячому садку: зб. ст. / уклад. Л. М. Жербіна. – Київ: Муз. Україна, 1986. – 96 с.
224. Мурзаев В. Какое рисование необходимо садовнице / В. Мурзаев // Дошк. воспитание. – 1915. – № 5. – С. 327–340.
225. Мухина В. С. Изобразительная деятельность ребёнка как форма усвоения социального опыта / В. С. Мухина. – М.: Педагогика. 1981. – 139 с.
226. Мясичев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясичев; под ред. А. А. Бодалева. – М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НПО МОДЭК, 1995. – 356 с.

227. Навчи мене малювати: альбом / [Л. І. Сірченко та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – № 4: Декоративне малювання: шостий рік життя. – 56 с.

228. Нагорский Н. В. Музейная педагогика и музейно-педагогическое пространство [Электронный ресурс] / Н. В. Нагорский // Научная онлайн-библиотека «Порталус». – Режим доступа: http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1193749079&archive=1196814959&start_from=&ucat=&. – Загл. с экрана.

229. Наука о детстве и современное образование: материалы Междунар. юбилейной науч. конф., посвящ. 100-летию со дня рождения А. В. Запорожца / под ред. Л. А. Парамоновой, В. И. Слободчикова, О. С. Ушаковой [и др.]. – М.: Школьная кн., 2005. – 240 с.

230. Некрасов А. И. Русское народное искусство / А. И. Некрасов. – М., 1924. – 163 с.

231. Некрасова М.А. Народное искусство как часть культуры: теория и практика / М. А. Некрасова. – М.: Изобразит. искусство. 1983. – 344 с.

232. Неменский Б. М. Педагогика искусства: [монография] / Б. М. Неменский. – М.: Просвещение, 2007. – 256 с.

233. Непомнящая Н. И. Становление личности ребенка 6–7 лет / Н. И. Непомнящая; НИИ общей и пед. психологии. – М.: Педагогика 1992. – 160 с.

234. Ничипоренко С. Г. Український килим / С. Г. Ничипоренко. – Київ: [б. в.], 2007. – 156 с.

235. Ничкало С.А. Мистецтвознавство: короткий тлум. слов. / С. А. Ничкало. – Київ: Либідь, 1999. – 208 с.

236. Новикова Г. П. Взаимосвязь музыкального и изобразительного народного искусства как средство эстетического воспитания детей старшего дошкольного возраста: дис. ... канд. пед. наук / Новикова Г. П. – М., 1995. – 194 с.

237. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений

/ Н. Н. Обозов. – Киев: Лыбидь при Киев. ун-те, 1990. – 192 с.

238. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі: підручник / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота [та ін.]; за заг. ред. Г. В. Сухорукової. – Київ: Слово, 2010. – 373 с.

239. Обухова С. Н. Эстетическое развитие дошкольника средствами регионального народного и декоративно-прикладного искусства / С. Н. Обухова // Нач. шк. плюс До и После. – 2009. – № 5. – С. 56–58.

240. Общая психология: учебник для студентов пед. ин-тов / под ред. В. В. Богословского. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1973. – 351 с.

241. Овсянников М. Ф. Краткий словарь по эстетике: кн. для учителя / М. Ф. Овсянников. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.

242. Овчарук О. В. Розвиток музично-педагогічної думки в Україні на початку ХХ століття (1905–1925 рр.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Овчарук Ольга Володимирівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2001. – 195 с.

243. Омельченко А. І. Музично-естетичне виховання в українській педагогіці кінця ХVI–ХVIII століть: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Омельченко Анетта Іванівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2001. – 20 с.

244. Основи вжиткової творчості і методика викладання: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / М. І. Резніченко, Т. П. Ковальчук, Л. В. Паніна [та ін.]. – Тернопіль: Богдан, [2011]. – 223 с.

245. Основи прикладної творчості: навч. посіб. / уклад. Олексюк-Казо Л. М. – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – 201 с.

246. Осьмак Т. В. Декоративно-прикладне мистецтво у полікультурному просторі суспільства / Т. В. Осьмак // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. пр. Серія 11: Соц. робота. Соц. педагогіка / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2012. – Вип. 14,

ч. 3. – С. 214–218.

247. Павлов И. П. Избранные произведения / И. П. Павлов. – М.; Л., 1949. – 638 с.

248. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викл. мистец. дисциплін) / Галина Микитівна Падалка. – Київ: Освіта України, 2008. – 274 с.

249. Памятники мировой эстетической мысли: в 5-ти т. Т. 1: Античность. Средние века. Возрождение. – М.: Академия художеств СССР, 1962. – 682 с.

250. Пантелеев Г. Н. Декоративное искусство – детям: пособие для воспитателя старш. групп детсада / Г. Н. Пантелеев. – М.: Просвещение, 1996. – 141 с.

251. Пантелеева Л. В. Художественный труд в детских садах СССР и СФРЮ: кн. для воспитателя дет. сада / Л. В. Пантелеева [и др.]. – М.: Просвещение, 1987. – 287 с.

252. Песталоцци И. Г. Лебединая песня / И. Г. Песталоцци. – М.: Образоват. проекты, 2008. – 240 с.

253. Петрова Ю. Н. Показатели художественного развития личности в области изобразительного искусства / Ю. Н. Петрова // Проблемы художественного развития личности / М-во культуры СССР, ВНИИ искусствознания. – М., 1982. – 46 с.

254. Печко Л. П. Формирование эстетического видения природы / Л. П. Печко // Совет. педагогика. – 1982. – № 2. – С. 31–33.

255. Підкурманна Г. О. Художньо-педагогічна підготовка фахівців дошкільного виховання у педагогічному університеті (системний підхід): монографія / Г. О. Підкурманна; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – Київ, 1998. – 276 с.

256. Піроженко Т. Зберегти та розвинути творчу активність дитини / Тамара Піроженко // Вихователь-методист дошк. закл. – 2010. – № 5. – С. 4-9.

257. Плазовська Л. В. Декоративне мистецтво в практиці вчителя образотворчих дисциплін: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Л. В. Плазовська. – Київ: Кондор, 2014. – 258 с.
258. Платон. Избранные диалоги. – М.: Эксмо, 2009. – 343 с.
259. Плеханов А. Проблемы дошкольного воспитания в педагогической системе К. Д. Ушинского / А. Плеханов // Дошк. воспитание. – 1974. – № 4. – С. 40.
260. Поддяков Н. Н. Особенности психического развития детей дошкольного возраста / Н. Н. Поддяков. – М.: Проф. образование, 1996. – 32 с.
261. Поливанов Е. Д. Статьи по общему языкознанию / Е. Д. Поливанов. – М., 1968. – 376 с.
262. Половина О. А. Мистецтво як джерело формування естетичних вражень дошкільників / О. А. Половина // Науково-дослідна діяльність молодих вчених: особливості підготовки майбутнього вчителя: матеріали звіт. наук.-практ. конф. 19–20 трав. 2003 р. – Київ, 2006. – С. 205–210.
263. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Т. І. Поніманська. – Київ: Академвидав, 2004. – 456 с.
264. Приходько Ю. О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Приходько Юлія Олексіївна; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 1997. – 428 с.
265. Прищепя Т. І. Чарівний світ Марії Приймаченко: конспект заняття для дітей старшої групи / Т. І. Прищепя // Розкажіть онуку. – 2007. – № 5. – С. 47.
266. Проблеми дошкільного виховання в педагогічній спадщині Софії Русової / В. Ф. Сергеева; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 1997. – С. 181–209.
267. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III

// Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2001. – № 49. – ст. 259.

268. Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах: інструктивно-метод. рек.: лист М-ва освіти і науки України № 1/9-396 від 25 лип. 2016 р. [Електронний ресурс] // Інститут модернізації змісту освіти: [сайт]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2016/08/22/list-mon-vid-25-07-2016-1-9-396-pro-organizatsiyu-natsionalno-patriotichnogo-vihovannya-u-doshkilnih-navchalnih-zakladah/>. – Назва з екрана.

269. Про план дій щодо поліпшення якості художньо-естетичної освіти на 2009–2012 роки: рішення колегії від 28.05.2009 р. № 6/4-2 // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2009. – № 28/29. – С. 41–41.

270. Проблемы изучения, сохранения и использования искусства вырезки: материалы междунар. симпозиума Домодед. ист.-худож. музея / отв. ред. Н. М. Полунина. – М.: ЦПВасиздаст, 2006. – 144 с.

271. Проблемы эстетического воспитания и современность: сб. статей / под ред. В. И. Самохваловой. – М.: Совет. худож., 1963. – 149 с.

272. Програма виховання та навчання в дитячому садку / за ред. Є. Таранової. – Київ: Рад. шк., 1986. – 208 с.

273. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна [та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 104 с.

274. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко [та ін.]. – Тернопіль: Мандрівець, 2012. – 264 с.

275. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція): у 2 ч. Ч. II: Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.]; наук. керівник О. Л. Кононко. – Київ: МЦФЕР-Україна, 2014. – 452 с.

276. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості» / Р. М. Борщ, Д. В. Самойлик. –

Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 72 с.

277. Процик С. Педагогічні ідеї П. Козицького / С. Процик // Музика в школі: зб. ст. – Київ: Муз. Україна, 1987. – Вип. 11. – С. 48–53.

278. Психология и педагогика / под ред. А. А. Радугина. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Центр, 2002. – 256 с.

279. Психологія творчості: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / В. А. Роменець. – 3-є вид. – Київ: Либідь, 2004. – 287 с.

280. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О. М. Котикової, Г. М. Романової. – Київ: КНЕУ, 2007. – 528 с.

281. Пшеврацька О. Менший разом з більшим: психолого-педагогічні основи організації освітньої роботи в різновіковій групі за ідеями Софії Русової / О. Пшеврацька // Дошк. виховання. – 2000. – № 7. – С. 20.

282. Радугин А. А. Эстетика: учеб. пособие для вузов / А. А. Радугин. – М.: Центр, 1998. – 240 с.

283. Развитие личности ребенка от п'яти до семи / науч. консультант Эдуард Викторович Патраков. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 600 с.

284. Разумный В. А. Эстетическое воспитание: сущность, формы, методы / В. А. Разумный. – М.: Мысль, 1969. – 190 с.

285. Рзаєв Ш. Р. Система естетичного виховання С. І. Миропольського / Ш. Р. Рзаєв // С. І. Миропольський: вчений, педагог, методист: зб. наук. пр. Серія: Педагогіка і психологія / Харків. держ. пед. ун-т. – Харків, 1997. – Вип. 3. – С. 58–65.

286. Романцов С. Школа ремесел: художнє витинання з паперу, тісто пластика / С. Романцов, Н. Качковська; упоряд. О. Колонькова. – Київ: Шкіл. світ, 2009. – 112 с.

287. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / В. А. Роменець. – 2-е вид., доп. – Київ: Либідь, 2001. – 286 с.

288. Рошаль Г. А. Художественное воспитание и его предназначение

/ Г. А. Рошаль // Революция искусство – дети: из истории эстетического воспитания в современной школе: материалы и документы: кн. для учителя. – М., 1987. – С. 162–165.

289. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 423 с.

290. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль: Богдан, 2005. – 360 с.

291. Румер М. А. О детском музыкальном творчестве: из истории вопроса / М. А. Румер // Из истории музыкального воспитания: хрестоматия / сост. О. А. Апрашкина. – М.: Просвещение, 1990. – С. 109–113.

292. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання / С. Ф. Русова. – Львів; Краків; Париж: Просвіта, 1993. – 165 с.

293. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения: в 2 т. Т. 2 / Жан-Жак Руссо. – М.: Педагогика, 1981. – 275 с.

294. Савченко Н. С. Підготовка вчителя до формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва (в умовах позакласної діяльності): автореф. дис. ... канд. пед наук: 13.00.04 / Савченко Наталія Сергіївна; Луганськ. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.

295. Сакулина Н. П. Изобразительная деятельность в детском саду / Н. П. Сакулина, Т. С. Комарова. – М.: Педагогика, 2006. – 256 с.

296. Самохвалова В. И. Актуальное содержание проблемы эстетического воспитания: сборник / В. И. Самохвалова. – М., 1988. – 61 с.

297. Саноцька Х. І. Діти в українському живописі: альбом / Х. І. Саноцька. – Київ: Мистецтво, 1985. – 159 с.

298. Серих Л. В. Формування естетичного середовища засобами декоративно-вжиткового мистецтва: монографія / Л. В. Серих. – Суми: РВВ СОІППО, 2012. – 152 с.

299. Система эстетического воспитания в детском саду / под ред. Н. А. Ветлугиной. – М.: АПН РСФСР, 1962. – 372 с.

300. Скиданова Л. Я. Декоративне малювання та аплікація в дитячому садку / Скиданова Л. Я., Сірченко Л. І. – 2-ге вид. – Київ: Рад. шк., 1981. – 195 с.
301. Сковорода Г. С. Повні зібрання: у 2-х т. Т. 1. / Г. С. Сковорода. – Київ: Наук. думка, 1973. – 531 с.
302. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. Кузміньського А. І. – Черкаси: Вид-во ЧДУ ім. Богдана Хмельницького. – 2002. – 112 с.
303. Смирнова О. Декоративно-прикладне мистецтво у музейно-екскурсійній роботі з майбутніми вчителями образотворчого мистецтва / О. Смирнова // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / Криворізь. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2009. – Вип. 26. – С. 326–332.
304. Смірнова О. Естетичне виховання молоді засобами українського народного декоративного розпису / Оксана Смірнова, Марина Головка // Гуманіт. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди»: наук.-теорет. зб. / ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 31. – С. 352–357.
305. Соколова А. В. Формування естетичної культури особистості в науково-педагогічній та творчій спадщині Я. А. Мамонтова : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Соколова Алла Вікторівна; Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2001. – 300 с.
306. Соловьёв В. С. Сочинения: в 2-х т. Т. 2 / В. С. Соловьёв. – 2-е изд. – М.: Мысль, 1990. – 822 с.
307. Соломенникова О. А. Радость творчества: ознакомление детей 5-7 лет с народным искусством / О. А. Соломенникова. – М.: Мозайка-синтез, 2005. – 168 с.
308. Соняшник: комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкіль. віку від 02.07.2013 р. № 1/11-10788 / Л. В. Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 144 с.

309. Сотська Г. І. Обґрунтування сутності творчості у змісті підготовки сучасного педагога / Г. І. Сотська // *Science Rise: Pedagogical Education*. – 2016. – Vol. 11. – P. 112–146.

310. Сотська Г. І. Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах євроінтеграційних процесів / Галина Сотська // *Освіта для сучасності: зб. наук. пр.: у 2 т. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова [та ін.]*. – Київ, 2015. – Т. 1. – С. 444–450.

311. Сташевська І. О. Музичне виховання дітей дошкільного віку засобами навчання скрипкової гри / І. О. Сташевська. – Луганськ: Поліграфресурс, 2006. – 182 с.

312. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М.: МГУ, 1983. – 284 с.

313. Столович Л. Н. Жизнь, творчество, человек: функции художественной деятельности / Л. Н. Столович. – М.: Политиздат, 1985. – 415 с.

314. Стратегия управления процессом приобщения детей дошкольного возраста к русской народной культуре / Л. В. Компанцева, И. И. Иванова, Т. Б. Третьякова [и др.]. – Ростов-н-Дону, 2002. – 88с.

315. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Київ: Рад. шк., 1977. – Т. 3. – 670 с.

316. Сухорукова Г. В. Художньо-педагогічна підготовка майбутніх спеціалістів дошкільного профілю до використання освітньо-виховного потенціалу української народної іграшки / Г. В. Сухорукова // Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 16–17 квіт. 2003 р. / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2004. – С. 21–25.

317. Сюзева В. Ф. Народная глиняная игрушка (на уроках изобразительного искусства: в помощь учителю) / В. Ф. Сюзева // *Нач. шк.* –

1975. – № 10. – С. 63–68.

318. Танадайчук С. В. Декоративне мистецтво / С. В. Танадайчук. – Київ: Соборна Україна, 1998. – 48 с.

319. Тарасенко Г. С. Дивосвіт: технологія естетико-екологічного виховання / Г. С. Тарасенко. – 2-ге вид., із змінами. – Київ: Рута, 2000. – 208 с.

320. Теория эстетического воспитания / отв. ред. Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров; Ин-т философии. – М.: Искусство, 1989. – 255 с.

321. Теплов Б. М. Избранные труды: в 2 т. Т. 1 / Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.

322. Тимошенко Л. Г. Воспитание национального самосознания через приобщение к народным традициям / Л. Г. Тимошенко // Нач. шк. плюс До и После. – 2008. – № 6. – С. 91–94.

323. Типовая программа воспитания и обучения в детском саду / под ред. Р. А. Курбатовой, Н. Н. Поддьякова. – М.: Просвещение, 1984. – 175 с.

324. Титаренко В. Природа як засіб естетичного виховання / В. Титаренко // Імідж суч. педагога. – 2004. – № 7. – С. 70–71.

325. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) / Е. И. Тихеева. – М.: Просвещение, 1981. – 111 с.

326. Тихонова О. Декоративное рисование в детском саду / О. Тихонова // Дошк. воспитание. – 2004. – № 2; 3; 11. – С. 56–57; 34–37; 36–40.

327. Тіхомірова О. В. Вплив художніх текстів на естетичну культуру особистості дошкільника / О. В. Тіхомірова // Наука і освіта. – 2011. – № 4. – С. 432–435.

328. Ткачова К. Писанкарство / Катерина Ткачова, Василь Гудима. – Тернопіль; Харків: Ранок, 2009. – 112 с.

329. Торшилова Е. М. Развитие эстетических способностей детей 3-7 лет (теория и диагностика) / Е. М. Торшилова, Т. В. Морозова. – М.: Академ. проэкт, 2001. – 141 с.

330. Трусова О. Наслідуючи майстрів / О. Трусова // Дошк. виховання. – 1992. – № 6/7. – С. 10–11.
331. Тюльпа Т. Провідні концепції естетичного виховання підростаючого покоління в Україні (1917–1937 рр.) як засіб засвоєння соціокультурного досвіду / Т. Тюльпа // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2012. – № 42. – С. 170–175.
332. Удріс І. М. Українське народне мистецтво як предмет вивчення вітчизняною наукою про мистецтво початку ХХ ст. / І. М. Удріс // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2009. – Вип. 26. – С. 351–360.
333. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М.: Наука, 1966. – 452 с.
334. Українське дошкілля: програма виховання та навчання дітей в дошк. закл. – Львів, 1999. – 198 с.
335. Українське мистецтво у полікультурному просторі: навч. посіб. / за ред. О. П. Рудницької. – Київ: ЕксОб, 2000. – 208 с.
336. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко [та ін.]; за ред. М. Дмитренко. – Київ: Народознавство, 1994. – 140 с.
337. Усова О. Навчання в дитячому садку / О. Усова // Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. / за заг. ред. З. Борисової. – Київ: Вища шк., 2004. – С. 453–460.
338. Утехіна А. Н. Интегративная программа «Лингв»: программа обучения и развития детей дошк. и мл. школ. возраста / А. Н. Утехина, Т. И. Зеленина; Удмурт. гос. ун-т. – Ижевск: Удмурт. ун-т, 2000. – 66 с.
339. Уткин П. И. Народные художественные промыслы / Уткин П. И., Королева Н. С. – М.: Высшая шк., 1992. – 158 с.
340. Ушинский К. Д. Воспитание и характер: какую роль играет народность в воспитании? / К. Д. Ушинский // Дошк. воспитание. – 1993. – № 3. – С. 58–61.

341. Федорова М. А. Особливості формування естетичних почуттів у дітей молодшого шкільного віку / Федорова М. А. // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. – Київ; Вінниця, 2011. – Вип. 67, ч. I. – С. 158–162.
342. Федотов Є. Вивчення творчості К. Стеценка в школі / Є. Федотов // Музика в школі: зб. ст. – Київ: Муз. Україна, 1974. – Вип. 2. – С. 93–102.
343. Фіцула М. М. Педагогіка: посібник / М. М. Фіцула. – Київ: Академія, 2000. – 300 с.
344. Флєрина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника / Е. А. Флєрина; под ред. В. Н. Шацкой. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1961. – 334 с.
345. Фоменко Е. В. Формування національної самосвідомості дітей / Е. В. Фоменко. – Харків: Основа, 2009. – 121 с.
346. Фрайт І. Українські музичні видавництва Галичини та їх роль у розвитку музичної освіти і виховання (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / І. Фрайт // VIII-а Всеукраїнська «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» та V-а міжнародна «Творчість для народних інструментів композиторів України та зарубіжжя» наук.-практ. конф. (30 квіт.–1 трав. 2015 р., м. Дрогобич): зб. матеріалів та тез. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – С. 37–40.
347. Франко І. Я. Вибрані твори / І. Я. Франко; упоряд. А. М. Халімончук. – Львів: Каменяр, 1981. – 415 с.
348. Фромм Э. Человек для самого себя: исследование психологических проблем этики / Фромм Э; пер. Э. М. Спировой. – М.: Аст, 2010. – 352 с.
349. Халезова Н. Б. Декоративная лепка в детском саду: пособие для воспитателя / Н. Б. Халезова; под ред. М. Б. Халезовой-Зацепиной. – М.: ТЦ Сфера, 2008. – 112 с.
350. Хворостов А. Мастерим вместе с папой / А. Хворостов, С. Новиков. – М.: Просвещение, 1991. – 143 с.

351. Художники країни: живопис, графіка, скульптура, монументально-декоративне мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво: твор.-біогр. альб.-довід. / упоряд. С. Журавель. – Київ: Експрес-поліграф, 2008. – 237 с.
352. Чарнолуська Є. Мистецтво в школі / Є.Чарнолуська // Світло. – 1912. – № 5. – С. 29–34.
353. Чепіга (Зеленкевич) Я. Ф. Вибрані педагогічні твори: навч. посіб. / упоряд. Л. Д. Березівська. – Харків: «ОВС», 2006. – 328 с.
354. Чумичева Р. М. Взаимодействие искусств в формировании личности старшего дошкольника / Р. М. Чумичева. – Ростов н/Д: РГПУ, 1995. – 272 с.
355. Шамшура І. А. Розвиток творчості та творчої уяви у дітей дошкільного віку шляхом ознайомлення з народним-прикладним мистецтвом України: [метод. рек., конспекти занять] / І. А. Шамшура // Б-чка вихователя дит. садка. – 2008. – Квіт. (№ 4). – С. 8–120.
356. Шаров Ю. В. Формирование этической и эстетической культуры будущих учителей / Ю. В. Шаров // Совет. педагогика. – 1975. – № 10. – С. 12–80.
357. Шацкая В. Н. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / под ред. В. Н. Шацкой. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1955. – 180 с.
358. Шацкая В. Н. Эстетическое воспитание детей в семье / В. Н. Шацкая. – М.: Знание, 1954. – 22 с.
359. Швайко Г. С. Занятия по изобразительной деятельности в детском саду: старшая группа: программа, конспекты: пособие для педагогов дошк. учреждений / Г. С. Швайко. – М.: Владос, 2008. – 159 с.
360. Шевнюк О. Л. Історія костюма: навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. – Київ: Знання, 2008. – 375 с.
361. Шевнюк О. Л. Історія мистецтв: навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. – Київ: Освіта України, 2015. – 452 с.
362. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе: [уч.-метод.

посobie] / Г. П. Шевченко. – Киев: Рад. шк., 1985. – 144 с.

363. Шевченко Т. Г. Про мистецтво: збірник / Т. Г. Шевченко. – Київ: Мистецтво, 1984. – 255 с.

364. Шевчук А. С. Вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Шевчук Антоніна Семенівна; Київ. Міжрегіон. ін-т удосконалення вчителів ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2002. – 252 с.

365. Шестакова О. Формування збірки творів Катерини Білокур у колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва / О. Шестакова // Катерина Білокур: мистецтво та образ крізь призму часу: наук. зб. за матеріалами наук.-практ. конф. до 110-річчя від дня народж. К. Білокур. – Київ: АДЕФ-Україна, 2012. – С. 90–99.

366. Школа ремесел: соломоплетіння, килимарство / упоряд. О. О. Колонькова. – Київ: Шкіл. Світ, 2001. – 96 с.

367. Шміт Ф. І. Психологія малювання / Ф. І. Шміт. – Київ, 1921. – 113 с.

368. Шост Н. Б. Художньо-естетична діяльність: аплікація, ліплення: старша група (6-й рік життя): альб.-посіб. / Н. Б. Шост. – Тернопіль: Богдан, 2011. – 55 с.

369. Шпикалова Т. Я. Изобразительное искусство: основы народного и декоративно-прикладного искусства / Т. Я. Шпикалова. – М.: Мозайка-Синтез, 1996. – 330 с.

370. Шрагин Б. О декоративно-прикладном искусстве / Б. О. Шрагин. – М.: Знание, 1963. – 48 с.

371. Щепинский А. «Во тьме веков» / А. Щепинский. – Симферополь: Крым, 1966. – 135 с.

372. Щербо А. Б. Красота воспитывает человека / Щербо А. Б., Джола Д. Н. – Киев: Рад. шк., 1977. – 104 с.

373. Щодо організації роботи дошкільних навчальних закладів по ознайомленню дітей із народними традиціями, святами та обрядами: лист

М-ва освіти і науки України № 1/9-561 від 20.10.16 р. [Електронний ресурс] / П. К. Хобзей // Освіта в Україні – Освіта.ua: [сайт]. – Режим доступу: / <http://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/52584/>. – Назва з екрана.

374. Эльконин Д. Б. Детская психология (развитие ребёнка от рождения до семи лет) / Эльконин Д. Б. – М.: Учпедгиз, 1960. – 328 с.

375. Эстетика: словарь / под общ. ред. А. А. Беляева [и др.]. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

376. Эстетика в школе / Рождественский Б. П., Петрова Г. П., Шуртакова Т. В., Игнатъева К. В. – Казань: Изд-во КГУ, 1969.

377. Эстетическая культура и эстетическое воспитание: кн. для учителя / сост. Г. С. Лабковская. – М.: Просвещение, 1983. – С. 30–41.

378. Эстетическое воспитание [Электронный ресурс] // Педагогический энциклопедический словарь. – Режим доступа: <https://slovar.cc/enc/ped/2138789.html>. – Загл. с экрана.

379. Эстетическое воспитание в детском саду: пособие для воспитателей дет. сада / под ред. Н. А. Ветлугиной. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1985. – 207 с.

380. Эстетическое воспитание и развитие детей дошкольного возраста: учеб. пособие для студентов фак. дошк. образования высш. пед. учеб. заведений / под ред. Е. А. Дубровской, С. А. Козловой. – М.: Академия, 2002. – 256 с.

381. Юдина Е. Г. Педагогическая диагностика в детском саду / Е. Г. Юдина, Г. Б. Степанова, Е. Н. Денисова. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 2003. – 144 с.

382. Юсов Б. П. К проблеме взаимосвязи искусств в детском художественном развитии / Б. Ю. Юсов // Теория эстетического воспитания. – М., 1975. – С. 45–53.

383. Якобсон П. М. Психология художественного восприятия / П. М. Якобсон. – М.: Искусство, 1964. – 86 с.

384. Якобсон П. М. Психология чувств и мотивации

/ П. М. Якобсон. – Воронеж: МОДЭК; М.: Ин-т практ. психологии, 1998. – 304 с.

385. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е. Л. Яковлева. – М., 1997. – 224 с.

386. Яковлева Н. В. Аплікація: конспекти занять для дітей 5–6 років / Н. В. Яковлева. – Харків: Ранок, 2009. – 88 с.

387. Яковлева Н. В. Ліплення: конспекти занять для дітей 5–6 років / Н. В. Яковлева. – Харків: Ранок, 2009. – 88 с.

388. Яковлева Н. В. Малювання: конспекти занять для дітей 5–6 років / Н. В. Яковлева. – Харків: Ранок, 2009. – 72 с.

389. Янковська І. М. Формування у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність з образотворчого мистецтва: навч.-метод. посіб. для вчителів почат. кл. та образотв. мистецтва / І. М. Янковська. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 201 с.

390. Янцур Л. А. Художня освіта майбутніх вихователів як основа керівництва образотворчою діяльністю дошкільників / Л. А. Янцур // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти: зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2012. – Вип. 4. – С. 224–227.

391. Ярилова О. С. Художественное образование – важнейший фактор эстетического воспитания личности / О. С. Ярилова // Учёные зап. Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – М., 2007. – Вып. 29. – С. 126–128.

392. Ярыгина Н. А. Декоративно-прикладное искусство как средство эстетического воспитания дошкольников / Н. А. Ярыгина // Нач. шк. плюс До и После. – 2008. – № 4. – С. 38–40.

393. Dziecko i sztuka / red. Władysława Szlufika i Anny Pękali. – Częstochowa, 2000. – 179 s.

394. Dziecko w świecie sztuki: świat sztuki dziecka: praca zbiorowa / red. Bronisława Dymara. – Kraków: Impuls, 1996. – 179 s.

395. Edukacja kreatywna / red. Ewa Zwolińska. – Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, 2005. – 143 s.

396. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna na początku XXI wieku. Wyzwania i konteksty / red. M. Królicza, E. Piwowarska, Skoczylas-Krotla E. – AJD, Częstochowa, 2007. – 76 s.
397. Grigorenko V. The Peculiarities in Formation Senior Preschool Children's Attitude Toward Arts and Crafts / Victoria Grigorenko, Olena Matviienko // Intellectual Archive. – Toronto, 2017. – March/April, vol. 6, no 2. – P. 83–92.
398. Guttfeld M. Plastyka w przedszkolu i w klasach początkowych szkoły podstawowej / Guttfeld Maria. – Toruń: IKN, 1989. – 66 s.
399. Każde dziecko to potrafi: sto pomysłów na sztukę / [red.] Helen Burnford, Nicola Wright, Paul Harrison. – Warszawa: Delta, 1996. – 119 s.
400. Matvienko O. V. Theoretical bases of teacher's professional formation / O. Matvienko // Economics, management, law: socio-economic aspects of development: collection of scientific articles. – Edizioni magi Roma, Italy, 2016. – Vol. 2. – P. 237–239.
401. Misiurska A. Kalendarz plastyczny w przedszkolu: poradnik praktyczny dla nauczycieli i rodziców / Misiurska Anna. – Warszawa: WSiP, 1993. – 127 s.
402. Natorff A. Wychowanie plastyczne w przedszkolu / Natorff Anna, Wasiluk Krystyna. – Warszawa: WSiP, 1990. – 103 s.
403. Piwowarska E. Techniki graficzne w praktyce edukacyjnej przedszkoli i szkół podstawowych / Piwowarska E. – AJD, Częstochowa 2008. – 91 s.
404. Piwowarska E. Wprowadzanie dzieci przedszkolnych w świat wartości estetycznych – rozwój umiejętności percypowania sztuki / Piwowarska E. // Predprimárne vzdelávanie kontexte súčasných zmien / red. Monika Miňová, Prešov, 2013. – S. 187–198.
405. Szuman S. Sztuka dziecka / Szuman S. – WsiP, Warszawa 1990. – 224 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для педагогів ДНЗ

Шановна колего! У Вас є значний педагогічний досвід або Ви лише маєте невеликі здобутки в галузі естетичного виховання дітей. Нам було б цікаво дізнатись про Ваші думки з приводу формування естетичного ставлення старших дошкільників до творів декоративно-ужиткового мистецтва на заняттях з образотворчого мистецтва.

Просимо Вас відповісти на ряд нижче запропонованих запитань. Вкажіть, будь ласка, Ваш педагогічний стаж. Дякуємо за відвертість та щирість.

1. Як Ви розумієте сутність поняття «естетичне виховання»?

---

2. Яка роль мистецтва у формуванні духовного світу дитини?

---

3. Чи використовуєте Ви у своїй практиці твори декоративно-ужиткового мистецтва? Як часто?

---

4. З якого віку потрібно починати знайомство дитини з творами декоративно-ужиткового мистецтва?

---

5. Чи впливає сприймання дітьми творів декоративно-ужиткового мистецтва на їхнє ставлення до мистецтва в цілому?

---

6. Що Ви розумієте під поняттям естетичне ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва?

---

7. Які методи ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом Ви застосовуєте? Які з них допомагають формувати естетичне ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва у дітей старшого дошкільного віку?

---

8. Яка, на Вашу думку, ефективніша робота у даному напрямі – індивідуальна, групова чи фронтальна?

---

9. Чи спостерігалась у Вашій практиці статева чи інша диференціація дітей стосовно ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва?

---

10. Яка роль сім'ї в процесі формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва?

---

11. Які б Ви порекомендували засоби, методи, заходи для покращення формування естетичного ставлення дітей старшого дошкільного віку до декоративно-ужиткового мистецтва?

Прізвище, ім'я та по батькові опитуваного _____

Стаж роботи _____

Місце роботи _____

Посада _____

Дата заповнення анкети " ____ " _____ 20 __ р.

Анкета для батьків

Шановні батьки! Естетичне виховання – одна із ланок гармонійного та різнобічного виховання дитини. Воно здійснюється за допомогою різних засобів, в тому числі і засобами образотворчого мистецтва. Мистецтво допомагає дитині розуміти красу навколишнього світу, людей, з якими вона спілкується. Нам було б цікаво знати Ваші думки, погляди з приводу знайомства дітей з творами декоративно-ужиткового мистецтва як засобу естетичного виховання.

Просимо Вас відповісти на ряд нижче наведених запитань. Дякуємо за відвертість та щирість.

1. Чи є здібності у Вашої дитини до образотворчої діяльності?

---

2. Коли Ваша дитина малює фарбами, чи звертає увагу на кольори, порівнює їх, підбирає за власним уподобанням? Чи є улюблені кольори у Вашої дитини?

---

3. Чи любить Ваша дитина малювати, слухаючи музику? Яку музику любить при цьому слухати?

---

4. Чи є у Вас вдома твори декоративно-ужиткового мистецтва? Назвіть їх.

---

5. Які твори декоративно-ужиткового мистецтва подобаються Вам, в першу чергу, а Ваші дитині?

---

6. Чи розмовляєте Ви з дитиною про твори декоративно-ужиткового мистецтва? Які твори їй подобаються? Чому?

---

7. Чи відвідуєте разом з Вашою дитиною музеї, картинні галереї, художні виставки? Як часто Ви це робите?

---

8. Чи звертаєте ви увагу дитини на художньо-естетичні особливості творів декоративно-ужиткового мистецтва?

---

9. Як Ви гадаєте, на що треба звертати увагу в процесі знайомства з творами декоративно-ужиткового мистецтва?

---

10. Що Ви вважаєте за потрібне зробити, щоб покращити спілкування з творами декоративно-ужиткового мистецтва в сучасних умовах і тим самим

збагачувати її духовну культуру?

---

11. Чи є у Вас потреба в підвищенні власних знань про твори декоративно-ужиткового мистецтва?

Прізвище та ім'я дитини _____

Прізвище, ім'я та по батькові опитуваного _____

Дата заповнення анкети “ ____ ” _____ 20__ р.

Перелік запитань анкети для дітей

1. Чи любиш ти твори декоративно-ужиткового мистецтва?
2. Що тобі подобається в творах декоративно-ужиткового мистецтва?
3. Які твори декоративно-ужиткового мистецтва тобі найбільше подобаються (витинанка, вишивка, плетені вироби, керамічні вироби, народна іграшка, писанка, килими тощо)?
4. Де ти бачив (-ла) такі вироби? А де ще їх можна побачити?
5. Як ти думаєш, хто створює предмети декоративно-ужиткового мистецтва?
6. Які вироби вони створюють (посуд, вбрання, меблі, іграшки)?
7. Що потрібно художникові для того, щоб створити предмети декоративно-ужиткового мистецтва? Обери інструменти і матеріали які необхідні майстрам в роботі (картинки з зображенням різних майстрів ДУМ і картинки з зображенням інструментів та матеріалів для праці майстрів).
8. Чим відрізняється мова творів декоративно-ужиткового мистецтва?
9. Чи любиш ти малювати візерунки, орнаменти?
10. Чи є у тебе вдома предмети декоративно-ужиткового мистецтва?
Назви їх.
11. Яких майстрів-ремесників ти знаєш?
12. Чи є у тебе улюблені митці?
13. Чи хотів (-ла) би ти стати майстром-ремесником? Обери яким (картинки з зображенням різних майстрів ДУМ). Чому?
14. Для чого художники створюють такі вироби?
15. Чи відвідуєш разом з батьками музеї, мистецькі галереї, ярмарки ремесників? Як часто?

Бесіда з дитиною

Мета: визначити рівень розвитку естетичної образно-емоційної пам'яті дитини, наявність у неї естетичних переживань.

Інструкція: фіксувати відповіді на запитання та їх емоційне забарвлення. Матеріал: запитання для бесіди.

1. Чи ти знаєш, що означає слово «музей» ?
2. Чи був ти з батьками (родичами, друзями тощо) в музеї (або виставці образотворчого мистецтва)?
3. Чи запам'яталося тобі щось дуже красиве у музеї?
4. Чому тобі сподобався цей об'єкт (чому його можна назвати привабливими)?
5. Як ти його спостерігав (розглядав, торкався, прислухався, нюхав тощо)?
6. Чи привертав ти увагу батьків до цього об'єкта? Чи хотілося тобі, щоб вони теж ним помилувалися?
7. Чи хотів би ти показати цей об'єкт своєму другу (подрузі)?
8. Чи є в тебе бажання знову побачити цей об'єкт?

Картка спостереження за дитиною

Мета: визначення емоційно-чуттєвого рівня спостереження за об'єктами ДУМ старшими дошкільниками.

Інструкція: щоденне спостереження відбувається у повсякденному житті, в ході якого фіксуються наступні її особливості:

- Чи звертає дитина самостійно увагу на об'єкти ДУМ у навколишньому середовищі? На які саме? Як часто?

- Чи здатна дитина спостерігати естетично цінний об'єкт без допомоги педагога?

- Чи довго дитина спостерігає об'єкт ДУМ?

- Які використовує аналізатори під час спостереження за об'єктом ДУМ?

- Чи виникають естетичні емоції під час сприймання естетичного об'єкта (здивування, захоплення, радість)? Як емоції виявляються зовні (за допомогою жестів, міміки, вокалізацій, рухів, слів)?

- Чи прагне дитина привернути увагу з боку іншої людини до об'єкта, що справив на неї враження? Яким чином?

- Чи згадує дитина про об'єкт через деякий час? Чи є згадування емоційно забарвленими? Чи виявляє дитина бажання вдруге сприйняти об'єкт?

Спостереження за дітьми

Під час виконання ситуативних завдань вихователь звертає увагу на те, чи виявляє дитина інтерес до змісту цих завдань, чи має місце емоційний відгук на естетичні об'єкти (фіксуються зовнішні прояви: міміка, рухи, жести тощо), записує словесні відповіді, коментарі, судження дитини. Вони розподілені за наступними блоками.

Блок 1

Мета: з'ясувати здатності дитини старшого дошкільного віку самостійно виділяти естетично цінний об'єкт у навколишньому середовищі та словесно обґрунтовувати власний вибір (здатність до естетичного сприйняття та початків судження).

Матеріал: різноманітні вироби народних майстрів (писанки, іграшки, посуд, листівки з розписом, лялькове українське вбрання тощо), незнайомі для дитини. Вироби задалегідь розміщують у різних місцях групи (на полиці, під столом, під стільцем, «на» чи «в» дитячій шафі, повісити на стіні тощо).

Інструкція: кількість не більше 6-8 дітей; пояснити дітям, що в групі заховані різні красиві предмети, необхідно їх знайти та уважно роздивитися; зі знайдених предметів вибрати найкрасивіший та принести педагогу; пояснити, чому саме цей предмет дитина вважає найкрасивішим з усіх знайдених.

Блок 2

Мета: з'ясувати здатності дитини старшого дошкільного віку самостійно виділяти естетично цінний об'єкт у навколишньому середовищі та словесно обґрунтовувати власний вибір (здатність до естетичного сприйняття та початків судження).

Матеріал: вироби декоративно-ужиткового мистецтва, які розміщують поруч на столі вихователя (для кращого огляду їх дітьми).

Інструкція: проводити заняття індивідуально для кожної дитини з групи; уважно роздивитися предмети й вибрати найкрасивіший; пояснити, чому саме цей предмет дитина вважає найкращий для себе.

Блок 3.

Мета: виявити здатність дитини старшого дошкільного віку самостійно виділяти якості та властивості, що надають естетичної цінності предметам та виразності художнім образам, виховують здатність до естетичного судження.

Матеріал: набір предметних картинок (4 пари): зображення дівчинки в буденному одязі та в національному українському костюмі; зображення розписаного та чистого глечика; зображення килимка смугастого та орнаментованого; зображення будинків: звичайного та казкового.

Інструкція: проводити індивідуально для кожної дитини групи; порівняти картинки, вибрати ту, яку дитина вважає гарнішою, пояснити, чому вона так вважає; картинки пропонуються для порівняння по одній парі під час одного дослідницького завдання; завдання повторюється з використанням іншої пари картинок.

Блок 4.

Мета: виявити здатність дитини старшого дошкільного віку самостійно виділяти якості та властивості, що надають естетичної цінності предметам та виразності художнім образам, виховують здатність до естетичного сприйняття.

Матеріал: набір сюжетних картинок (4 шт.):

- з казки «Коза-Дерева» (зайчик плаче, коза задоволена, казкова хатка);
- з казки «Лисиця та журавель» (ображений журавель, хитра лисиця, декоративно оздоблений посуд);
- з казки «Котик та півника» (переляканий півник, суворий котик, укр. народне вбрання головних героїв.);

- з казки «Колосок» (веселі мишенята, засмучений півник, вишитий рушник);

Інструкція: проводити індивідуально з кожною дитиною групи; уважно оглянути картинки, визначити, що є красивим, пояснити, чому дитина так вважає; відповісти, що роблять персонажі, який настрій вони мають, як дитина про це дізналася; картинки пропонуються для порівняння по одній парі під час одного дослідницького завдання; завдання повторюється з використанням іншої пари картинок.

Блок 5

Мета: виявити чутливість дитини до емоційного настрою щодо зображення різних об'єктів.

Матеріал: картинки ідентичності за емоційним «настроєм».

Тематика картинок за українськими народними казками:

- «сумні»: картинка – дід плаче й баба плаче («Кривенька качечка»); картинка – розбите яечко («Курочка Ряба»); картинка – лісові мешканці бояться («Фарбований Лис»);

- «радісні»: картинка – радість бабусі та діда («Івасик-Телесик»); картинка – писанка у кошику («Яйце-Райце»); картинка – тварини співають («Рукавичка»);

- «злі – негативні»: картинка – («Змій-Горинич»); картинка – («Оленка-Зміючка»); картинка – («Кащик Невмирущий»);

- «добрі – позитивні»: картинка – («Котигорошко»); картинка – («Кривенька качечка»); картинка – («Рак-Неборак»).

Інструкція: – проводити індивідуально з кожною дитиною групи; уважно роздивитися картинки та згрупувати їх; пояснити вихователю, за якими ознаками групувалися зображення дітьми; завдання пропонується для порівняння першої групи картинок; завдання повторюється з використанням другої групи картинок.

Орієнтовна тематика занять

Блок 1

Екскурсія до світлиці, огляд експозиції «Побут українського народу».

Бесіди про народних майстрів художньої деревообробки (столяри, ложкарі), розглядання різьблених виробів.

Заняття з конструювання та малювання «На лаві сиділа, пиріжечки смачні їла».

Заняття з аплікації «Різьблені тарілочки».

Театралізація фрагменту казки «Маша та ведмеді» (Розгортковий макет хати).

Заняття з народознавства «У бабусиній світлиці».

Блок 2

Подорож у країну візерунків.

Бесіда «Види орнаментів та їх мова».

Розглядання рушників, серветок. Дидактична гра «Склади візерунок».

Заняття з малювання «Серветка».

Заняття з аплікації «Рушничок».

Заняття з народознавства «Рушник – символ України».

Заняття з малювання «Українські рушники». Самостійна художня діяльність.

Блок 3

Бесіда про петриківський розпис.

Заняття з ліплення «Декоративна пластина «Калина».

Заняття з аплікації «Кетяги калини». Створення декоративного фризу.

Заняття з малювання «Чари Петриківки» Елементи петриківського розпису: «зернятко», «кривеньке зернятко», «горішок», «квітка-цибулька».

Заняття з малювання Створення колективного пано «Родине дерево».

Дидактична гра «Склади візерунок».

Заняття з малювання «Візерунок на смузї».

Заняття з малювання «Прикрашення тарілки петриківським розписом».

Заняття з малювання «Зимова листівка з Петриківки». Розглядання листівок із петриківським розписом, звернути увагу на кольорову палітру

Блок 4

Бесіда про витинанку «Паперові мандри».

Заняття з аплікації «Сніжинка-витинанка».

Заняття з аплікації та «Казковий птах».

Заняття з аплікації «Зачарований ліс».

Заняття з конструювання «Різдвяна іграшка».

Блок 5

Бесіда. Міні – музей керамічних виробів. Відвідування виставки кераміки.

Бесіда «У майстерні гончара».

Заняття з ліплення «Куманець».

Бесіда «Таємниця обухівської кераміки»

Заняття з малювання «Елементи опішнянського розпису»

Заняття з аплікації «Прикрасимо куманець».

Заняття з малювання «Опішнянський посуд».

Бесіда «Косовські майстри», розглядання посуду.

Заняття з малювання «Керамічний посуд»

Бесіда «Твого народу ремесло». Відвідування виставки керамічної іграшки.

Заняття з малювання «Опішнянські іграшки».

Заняття з ліплення «Баранець».

Заняття з ліплення «Коник».

Заняття з малювання «Косовської іграшки».

Блок 6

Бесіда «Голка, нитка і тканина мешкають в одній родині» (знайомство з ткацтвом, килимарством, вишивкою).

Заняття з праці та аплікації «По яким доріжкам ходять наші ніжки?»

Заняття з аплікації “Розкажи свою килимкову казку”.

Заняття з праці “Нитяна лялька”. Подорож до Музею іграшки в Києві.

Обігравання казки: “Івасик-Телесик”.

Заняття з малювання “Плаття для ляльки”.

Заняття з народознавства “З бабусиної скрині”. Організація виставки “Сорочка-вишиванка» (за участю батьків).

Заняття з аплікації “Українська сорочка”.

Заняття з малювання “Сорочки для тата і мами”.

Тематичне заняття “Голки-нитки в руках маємо, пісню шиємо-вишиваємо”. Розвага “Весняний ярмарок”.

Блок 7

Розповідь. Україна, Коломия: Музей писанки - унікальна експозиція ... в розмальованому яйці.

Читання віршів, казок, легенд про писанку.

Бесіда “Різноманітність візерунків писанок у різних регіонах України” (з розглядом зразків з малювання елементів - символів писанки).

Заняття з малювання «Великоднє яйце»

Заняття з конструювання та аплікації “Знесла курочка яєчко не просте, а чарівне”. Обігравання за мотивом казки “Курочка Ряба”

Розповідь «Прадавня символіка української писанки»

Заняття з ліплення “Яйце-райце”.

Заняття з аплікації “Вітальна листівка до Пасхи”.

Великоднє свято за участю батьків.

Блок 8

Екскурсія (відео) до музею ДУМ в Києві.

Бесіда про творчість М. Приймаченко, з розглядом ілюстрацій.

Заняття з ліплення “Фантастичний звір”.

Заняття з малювання “Чарівний звір”.

Заняття з малювання “Казковий птах”.

Самостійна художня діяльність

Рекомендації для вихователів щодо ознайомлення дітей з українським декоративно-ужитковим мистецтвом та відтворенням його елементів на практиці.

- 1 Опрацюйте спеціальну методичну літературу.
2. Познайомтеся із зразками промислів, характерними особливостями, технікою виконання. Обізнаність педагога – запорука успішної роботи з дітьми.
3. Використовуйте різні методи та прийоми роботи з дітьми: наочні (розглядання предметів побуту, візерунків, розписів тощо), словесні (розповіді педагога про народні художні промисли, читання художніх творів, пояснення тощо), ігрові (сюрпризні моменти, створення ігрових ситуацій, дидактичні ігри тощо), практичні (оволодіння практичними навичками, уміннями тощо).
4. Пам'ятайте, що головна мета роботи з даного питання – навчити дітей бачити й розуміти красу виробів народних майстрів, призначення та зміст декору, викликати бажання самому створювати красиві візерунки та прикрашати ними різні плоскі та об'ємні форми
5. Відкрийте дошкільникам «секрети» народних майстрів
6. Познайомте із символікою кольору й окремих елементів, це підвищить інтерес дітей до навчання декоративному малюванню.
7. Перетворіть групову кімнату у майстерню народних умільців, а дошкільників – на справжніх майстрів.
8. Використовуйте під час занять із декоративного малювання відповідні художні та музичні твори, що допоможе дітям зануритися у чарівний світ мистецтва.

Робота вихователів з дітьми:

Форми:

- Нетрадиційні техніки образотворчого мистецтва

- Експериментування з різними художніми матеріалами
- Дидактичні ігри
- Силуетне моделювання
- Фізкультхвилинки
- Вправи для промальовування елементів розписів

Методи:

- словесний: розповідь, бесіда, використання художнього слова, вказівки, пояснення;
- практичний:
  - а) метод обстеження, наочності (розглядання справжніх виробів, ілюстрацій, альбомів, листівок, таблиць, відеофільмів та інших наочних посібників);
  - б) жест руки (дитина показує елементи візерунка, торкаючись до нього пальцем, знаходить такий же або однакової форми за кольором, елементу);
  - в) самостійне виконання дітьми декоративних виробів, використання різних інструментів і матеріалів для зображення;
  - г) одночасності (забезпечує самостійний творчий пошук дітьми засобами виразності);
- частково-пошуковий; проблемно-мотиваційний (стимулює активність дітей за рахунок включення проблемної ситуації в хід заняття);
- співробітництво, співтворчість (взаємодія педагога і дитини в єдиному творчому процесі);
- мотиваційний (переконавання, заохочення).

Головним у виконанні творів на основі народних промислів і ремесел, як і в будь-якому іншому виді мистецтва, є цілеспрямоване багаторазове повторення вправ, які стануть основою творчості. Простота виконання, виразність, яскравість кольорових барв, значні можливості імпровізації роблять твори на основі народних промислів і ремесел доступними.

Вихователь:

- Демонструє твір мистецтва (інколи має методичний характер показу).
- Створити потрібний настрій і обстановку для сприйняття і розуміння твору, створити умови для розгляду об'єкта, організувати увагу дитини.
- Потрібно дати 2-3 хвилини на розгляд об'єкта. Після «мовчазного» розгляду моделі потрібно звернути увагу дітей на істотні його деталі.
- Проводить спеціальні бесіди про мистецтво.
- Застосовувані у процесі навчання імпровізаційний стиль роботи народних майстрів.
- Врахувати володіння технікою та прийомами образотворчої діяльності, знати основні правила організації робочого місця, користування художніми матеріалами та інструментами, гуашшю та пензлями, кольоровими олівцями, крейдою, графічними інструментами (фломастером, підгостреною паличкою, м'яким олівцем), пластиліном чи глиною та стеками у ліпленні.
- Образотворчих навичок роботи з кольором.
- У плані форми діти повинні мати сформовані навички образотворчої діяльності у таких сферах, як відображення основних геометричних форм та видів і типів ліній, складових частин в будові людини, птахів, тварин, будівлі, взаємозв'язку основної форми та частин, виражальних можливостей лінії та силуетної форми, симетрії як засобу гармонізації форми. Також діти повинні вміти проводити лінії різного виду графічними інструментами, пензлем; від руки малювати округлі форми силуетом та лінією (фарбами – пензлем та пальцем, а також графічними інструментами та матеріалами); спостерігати, порівнювати і підставляти нескладні форми та їх частини за характером та розмірами; передавати основний, узагальнений характер форми силуетом або лінією у зображенні на

площині, чи в об'ємі у ліпленні; на елементарному рівні створювати певний за характером образ засобами лінії.

- Вміти повністю заповнювати площину аркуша за допомогою великого зображення (крупним планом) та рівномірного розташування зображуваних елементів, мати елементарне уявлення про узгодження форми і декору, а також свідомо вибирати положення аркуша паперу залежно від форми об'єкту зображення.

- Застосовувати метод порівняльного аналізу виробів. Найдоцільніше аналізувати два-три, зрідка чотири вироби. [Матеріали за В.С. Кузіним]

МЕТОДИЧНА КАРТА

Етапи процесу формування естетичного ставлення	Методичні завдання	Організаційні форми	Методи та прийоми
<p>Сенсорно-вербальний етап (ознайомлення)</p> <p>Мета: розвивати способи чуттєвого пізнання та вдосконалити відчуття сприймання творів ДУМ</p> <p>Результат: Розвиток спостережливості та позитивного сприйняття ДУМ</p> <p>Засвоєння сенсорних еталонів: розпізнавання форми, величини предметів ДУМ, матеріалів, просторового розташування на площині елементів візерунку чи орнаменту, поєднання кольорів, відбиття ритму, різновари</p> <p>Поповнення словникового запасу мистецькими термінами</p>	<p>- Відтвори рухом руки форму предмета, - Знайди необхідні кольори, назви їх (створи потрібний колір). Гра «Хвилячки - кольоринки»</p> <p>- Порівняй та встанови схожість та різницю між елементами орнаменту</p> <p>Наприклад, і рові завдання Гра «Працьовно – непрацьовано» Закріпити знання дітей про народні ремесла, їх ознаки. Закріпити вміння знаходити потрібне ремесло серед інших, обумовлювати свій вибір, складати описову розповідь. <i>Матеріали та обладнання:</i> карта з зображенням народних ремесел України. <i>Провела гри:</i> Діти по черзі задають завдання одне одному й відгадують, який різновид ДУМ зображено. Діти, яка називає ремесло, має викинути та характерні ознаки, отримує заохочення.</p>	<p>- екскурсії - ігри-подорожі («До скарбниці мистецьких цінностей» тощо) - дидактичні ігри - творчі ігри («Склади яворівський візерунок») - слухання казки</p>	<p>- тематична розповідь - бесіда - пояснення - спостереження - порівняння - створення ситуацій емоційних переживань - демонстрація наочних матеріалів</p>
<p>Образно-інтерпретаційний етап (осмислення)</p> <p>Мета: вчити створювати в уяві образи на основі сприйнятого й відчутого об'єкту ДУМ та інтерпретувати їх (за подібністю, за частковим відтворенням в повітрі, за уявою)</p> <p>Результат: Вміння бачити, роздивлятися, відявлятися, розуміти зв'язок змісту витвору ДУМ з його образотворчими виразними засобами (лінія, пляма, форма, колір тощо.)</p> <p>Вміння аналізувати, порівнювати, виражати своє ставлення до сприйнятого об'єкту (в) ДУМ</p> <p>Розуміти емоції (настрій), відтворений майстром, поєднання матеріалу, форми, кольору, оздоблення</p> <p>Вміння відтворювати ідею через образно-вербальні дії; давати елементарну естетичну оцінку художнього образу</p>	<p>- Опіши створений в уяві орнамент, - екскурсії - дидактичні ігри («Допоможіть майстру зібратись у дорогу») - творчі ігри - спеціальні ігрові ситуації: використання фантастичного персонажу («Помічники художника») - заняття-казка «Історія однієї іграшки» - пізнавальні вправи («Склади петриківську цибульку») - дитячі ранки</p> <p>Наприклад: Дидактична гра «Склади петриківську цибульку» <i>Дидактичні завдання:</i> закріпити вміня дітей складати цибульку способом аплікації за мотивами петриківського розпису. Підтримувати цікавість до петриківського розпису. <i>Матеріали та обладнання:</i> елементи петриківської цибульки з картону.</p> <p><i>Провела гри:</i> Діти повинні викласти петриківську цибульку, використавши елементи аплікації. Виграє той, хто перший склав петриківську цибульку.</p>	<p>- розповідь - бесіда - демонстрація - пояснення - спостереження - порівняння - виконання діагностичних завдань - створення ситуацій емоційних переживань « »</p>	

Художньо-творчий етап (вправляння)	<p>Мета: розвивати та формувати навички образотворчої діяльності, вчити опановувати новими засобами предметно-перетворювальної діяльності.</p> <p>Результат: Навність знань про різні види ДУМ; техник та матеріалів, які використовують в процесі творення форм та декорування. Вміння використовувати в образотворчій діяльності знайомі інструменти і матеріали (пензлі і фарби, стеки і пластилін тощо). Створювати об'єкт ДУМ за зразком, за частковим відтворенням баченого та уявою, за власним задумом. Сформованість естетичного ставлення дітей до ДУМ.</p>	<p>- Вибери керамічну іграшку, яка до впоодоби, підбери декоративний розпис та нанеси його на площину</p> <p>- Прикрась тарілочку ягодами каїни нетрадиційною технікою</p> <p>- Обери плоскіну форму коника та нанеси оздоблення, використавуючи техніку мазків.</p> <p>- містелька консультація («Алгоритм послідовності виготовлення мальованки» - майстер-клас - виставки</p>	<p>- розповідь; - навчальні екскурсії - демонстрація; - пояснення; - порівняння; - створення ситуацій емоційних переживань - пізнавальні вправи; - вправи - виконання завдань</p>
Педагогічні умови	<p>Сюжетно-рольова гра «В майстерні гончара» <i>Завдання:</i> закрити вміня дітей ліпти посуд стрічковим способом. Створюємо посуд для ляльки Марійки (чашки, тарілки, миски, глечки, барильця, куменці) <i>Матеріали та обладнання:</i> глина, пірлярні дощечки, стеки, захисний одяг, наявність предметно-ігрового середовища: добираються агрибутика та іграшки. <i>Провили гри</i> Гра організовується з ініціати вихователя з метою закріплення певних знань ремесел ДУМ і вмінь ліпти, попередньо обумовлюються тема, конкретний зміст, виділяються і розподіляються ролі, визначається характер взаємодії персонажів. Дітей дють у межах запропонованих обставин відповідно до сюжету.</p>	<p>- гуманно-особистісний підхід до вихованців на основі діалогічної взаємодії у співтворчості вихователя та дітей</p> <p>- розвиток сенсорної культури дітей як основи творчо-естетичної реакції на ДУМ</p> <p>- активізація образного мислення дітей на матеріалі творчої інтерпретації емоційно-чуттєвих вражень від ДУМ</p> <p>- освоєння дітьми естетичного потенціалу ДУМ в контексті поліхудожнього підходу</p> <p>- творча самореалізація кожного виховання на основі системного розширення естетичного досвіду освоєння дітьми естетичного потенціалу ДУМ в контексті поліхудожнього підходу</p> <p>- творча самореалізація кожного виховання на основі системного розширення естетичного досвіду</p>	

Емоційні вправи.

Давайте вітатися!

Мета: продовжувати знайомство, створювати психологічно невимушену атмосферу.

На початку вправи розповідається про різні способи привітання тих, що реально існують, і жартівливих. Дітям пропонується привітатися плечем, спинкою, рукою, носиком, щічкою, створити свій власний незвичайний спосіб привітання для сьогоднішнього заняття.

Для кожного заняття створюється новий, не використаний раніше спосіб привітання.

Найуважніший або ... Встаньте ті, хто...

Мета: вправа спрямована на розвиток уваги, спостережливості, а також продовження групового знайомства.

Вихователь дає завдання: «встаньте ті, хто... – любить малювати, – радіє зустрічі з митцями, – залюбки ліпить, – хто любить грати з фарбами, – радіє квітам та рослинам навколо і т.д.».

Після завершення вправи дітям ставлять питання, щоб підбити підсумки гри:

Зараз ми подивимося, хто з групи виявився найуважнішим?

- Хто з дітей запам'ятав, хто в нашій групі любить малювати?
- Хто з дітей запам'ятав, хто в нашій групі радіє зустрічі з митцями?
- Хто з дітей запам'ятав, хто в нашій групі залюбки ліпить? І т.д.

Кожне питання адресується конкретній дитині, якщо вона не може відповісти – їй допомагають інші.

Що змінилося?

Мета: розвиток уваги та спостережливості, необхідних для ефективного спілкування та виконання образотворчої діяльності.

Кожна дитина по черзі водить в грі. Той, хто водить, виходить з кімнати. За цей час в групі відбувається декілька змін в одязі, атрибутах, за кількістю предметів для образотворення (пензлики, фарби, папір, стеки тощо) на столі, зміна місць розташування виставкових предметів, з якими знайомилися діти на заняттях з образотворчого мистецтва, зникнення знайомих предметів ДУМ, поява нових предметів ДУМ (не більше 2-3 змін; всі зміни повинні бути помітними).

Завдання: правильно відмітити всі зміни, що відбулися.

Як ти себе відчуваєш?

Мета: розвиток уваги, емпатія, вміння відчувати настрій іншого.

Вправа виконується по колу.

Кожна дитина уважно дивиться на свого сусіда і намагається здогадатися, як той себе відчуває, розповідає про це.

Дитина, стан якої описується, слухає і потім погоджується (або ні) з розповіддю, доповнює.

Мій настрій

Мета: розвиток уміння описувати свій настрій, розпізнавати настрій інших, розвиток емпатія.

Дітям пропонується розповісти іншим про свій настрій: його можна намалювати, порівняти з якимось кольором, твариною, предметом, станом, можна показати його в русі – все залежить від фантазії й бажання дитини.

Портрет найкращого друга.

Мета: розвиток аналізу та самоаналізу.

Дітям дають завдання намалювати портрет свого кращого друга

**Відеопосилання на створення різних видів виробів
декоративно-ужиткового мистецтва**

- Дитячий майстер-клас з гончарства – <https://www.youtube.com/watch?v=X-GARP195pM>
- Гончарний виріб – <http://rukotvory.com.ua/info/honcharnyj-vyrib-za-5-hvylyn-vid-ivana-bobkova-vydyvo/>
- Одяг (декілька відео чоловічого та жіночого одягу) – <http://rukotvory.com.ua/c/yak-robyty/>
- Лялька (текстильна, з ниток) – <http://rukotvory.com.ua/c/yak-robyty/page/2/>
- Фляндрівка (тарілка) – <https://www.youtube.com/watch?v=IdHzeN1Effe>
- Косівські кахлі – <https://www.youtube.com/watch?v=zbI7rvYWIJM>
- Яворівська іграшка – <https://www.youtube.com/watch?v=FlgWJCuH1B0>
<https://www.youtube.com/watch?v=0P9CZ7pY1K0>
- МК яворівський розпис – <https://www.youtube.com/watch?v=pCpYPK8GFXw>
- Яворівський розпис (мк без відео) – <http://rukotvory.com.ua/info/rozmalovujemo-yavorivsku-zabavku/>
- Слобожанський розпис (пальцями) – <https://www.youtube.com/watch?v=a9rIWHI2qN8>
- Петриківський розпис – <https://www.youtube.com/watch?v=AkE8DJk9YXA>
- Розпис Опішня – <https://www.youtube.com/watch?v=BceNxnPpAq4>
- Гончарний заповідник Опішня – <https://www.youtube.com/watch?v=OEDI058HNIw>
- Килимарство (Крим) – <https://www.youtube.com/watch?v=1mweOgCIVyc>
- Ліжник (Карпати) – <https://www.youtube.com/watch?v=cROIAJbYefA>
- Решетилівські килими – <https://www.youtube.com/watch?v=1BPjeE8999c>
- Вишивка (біскорня) – <http://rukotvory.com.ua/info/biskornyu-abo-ihrashka-na-yalynku-vlasnoruch/>
- Вибійка – https://www.youtube.com/watch?v=Hlgzg8g_SsM
- Полтавський Миколайчик – <http://rukotvory.com.ua/info/poltavskiy-mykolajchyky-rukamy-ditej-ta-majstra/>
- Птахи з тіста – <http://rukotvory.com.ua/info/ptahy-z-tista/>
- Пряник – https://www.youtube.com/watch?v=e6zrbIR72_s
- Айсинг (глазур для пряників) – <https://www.youtube.com/watch?v=B8yy3cKxiY4>
- Писанкарство – <http://rukotvory.com.ua/info/pyshemo-pysanky/>
- МК писанка – https://www.youtube.com/watch?time_continue=31&v=63AJkFxFxJQG4

Аудіо казки – посилання

№	Назва казки	Посилання	Герої	Ілюстрації до казки з елементами ДУМ (різні техніки)
1	Гуси-лебеді	http://skarbnu4ka.com/gusy-lebedi/	Дівчинка, братик	Одяг (вишивка) Родинне дерево (витинанка, петриківський розпис)
2	Колосок	http://vk.com/video?gid=41610881&z=video-41610881_170864903%2Fpl_-41610881	Півник, мишенята	Одяг (аплікація на площинній формі) Рушник (петриківський розпис - колосок)
3	Теремок	http://vk.com/video?gid=41610881&z=video-41610881_170883393%2Fclub41610881%2Calbum-41610881%2Fpl_-41610881	тварини	Будинок (конструювання, розпис-аплікація)
4	Солом'яний бичок	http://vk.com/video?gid=41610881&z=video-41610881_170883280%2Fclub41610881%2Calbum-41610881%2Fpl_-41610881	Дід, баба, тварини	Плетення з ниток
5	Коза-дереза	http://skarbnu4ka.com/koza-dereza-2/ сценарій http://skarbnu4ka.com/koza-dereza/	Дід Баба Сини Коза	Одяг (викладання з ниток – ел. вишивки) Осея (аплікація з ниток – килимарство,)
6	Лисичка та журавель	http://vk.com/video?gid=41610881&z=video-41610881_170864917%2Fclub41610881%2Calbum-41610881%2Fpl_-41610881	Лисичка, журавель	Посуд: ліплення (рельєф, штампування) меблі (конструювання) скатертина (плетення зі смужок тканини)
7	Курочка ряба	http://vk.com/video?gid=41610881&z=video-41610881_170864908%2Fclub41610881%2Calbum-41610881%2Fpl_-41610881 сценарій : http://skarbnu4ka.com/kazkovij-stsenarij-do-svitlogo-dnya-vel/	Дід Баба Курочка	Писанка (ліплення, розпис, витинанка) Колективна

				робота
8	Котигорошко	Сценарій: http://skarbnu4ka.com/ivasyk-telesyk/	Котигорошко Королівна	Одяг (шнування) Ліс (витинанка) Килимок (конструювання аплікація) Декорації – колективна робота
9	Кривенька качечка	http://skarbnu4ka.com/tag/ukrayins-ka-narodna-kazka/page/6/ сценарій: http://skarbnu4ka.com/kriven-ka-kachechka/	Діди Баба Дівчина качечка	Хата (аплікація, витинанка) Одяг (орнамент в смузі – друкування) Килимок квадратна форма (аплікація) Ліплення іграшки – качечка (опішнянський розпис)
10	Котик та півник	http://skarbnu4ka.com/tag/ukrayins-ka-narodna-kazka/page/6/	Півник Котик лиска	Робимо півника аплікація на сферичній формі
11	Рукавичка	http://skarbnu4ka.com/rukavichka-3/ сценарій: http://skarbnu4ka.com/rukavychka/	Мишка Жабка Зайчик Лисичка Вовк Ведмідь	Силуети іграшкових тварин (яворівський розпис) Рукавичка Візерунок, орнамент у стрічці (аплікація)

Додаток П

Тема: «Чари Петриківки»

Мета: познайомити дітей з петриківським розписом; навчати малювати на папері візерунки із рослинних елементів за мотивами петриківського розпису; вправляти дітей у виконанні основних мазків різними способами (пензлем та пальчиком); прилучати до традицій українського мистецтва; розвивати мислення, креативність, допитливість; виховувати охайність, інтерес до народних традицій, до розпису.

Матеріали: вироби петриківського декоративно-прикладного мистецтва, таблиці зі зразками елементів візерунків різних видів розпису, презентація, ілюстрації, фарби, палітри, пензлики, вода, вологі серветки, папір, зразок, яйце.

Хід заняття:

В.: Діти, до нас сьогодні завітали на заняття гості. Давайте ми з вами привітаємось і подаруємо їм свої усмішки (діти вітають та сідають на стільчики, перегляд презентації, ілюстрацій (слайд 1)).

Багата українська земля народними умільцями. Кожна область, кожний район славиться своїми витворами народних умільців. Серед них гончарі, різьбярі по дереву, вишивальниці, художники... Людина завжди прагне до прекрасного. Ось ви, любі діти, який би обрали для себе дім – простий, сірий, темний чи веселий, яскравий, прикрашений? (відповіді дітей)

Є на Україні на Дніпропетровщині мальовниче село Петриківка. З давніх-давен жителі того села почали прикрашати свої хати красивими малюнками. Оздоблювали стіни мальовничими квітами, травичкою, ягодами. Не можна було знайти в цьому селі жодної хати, яка б не була розмальована. (слайд 2)

Казкові квіти розквітали на стінах побілених хат, на стінах у хаті, навколо вікон, навколо печі... (слайд 3,4) Пізніше і в наші часи такі візерунки широко використовують в оздобленні побутових предметів (посуду, скриньок), у книжковій графіці, в розписі тканин і т.п. Чудові квіти і ягоди стали особливістю петриківського декоративного розпису. (слайд 5)

Слово декоративний походить від слово «декор» – прикрашати, а петриківський від назви селища, де він виник. Найвідоміші майстри живуть в селі Петриківка. З давніх-давен передають з покоління в покоління свої секрети розпису, свою майстерність. (слайд 6)

Вірш про Петриківських майстринь.

Стіни в квітах, пічка квітне,
Де цвітіння це привітне?
Знають це старі й малі,
В Петриківці, у селі.
Там бабусі так малюють,
Що художників дивують.

Став відомим на весь світ,
Той квітковий диво цвіт. (слайд 7)

Сьогодні я вам хочу запропонувати спробувати відтворити петриківські візерунки та стати справжніми майстрами. Сідайте за столи та будьте дуже уважними. (діти сідають за столи)

Майстри Петриківки – малюють без контуру, а ми з вами лише вчимося, отже, будемо малювати по наміченому контуру. Окрім пензля, петриківські художники використовують стеблини, а ягоди та деякі квіти малюють просто пальцем. Для розпису на папері використовують яєчний жовток, додаючи його до фарби. Називається така технологія розпису яєчна темпера.

Показ вихователя супроводжується розповіддю.

Спочатку треба розвести потрібну фарбу з водою, нанести її на палітру і сюди ж додати яєчний жовток, усе перемішати. Фарба має нагадувати за густотою сметану.

Характерною особливістю всіх малюнків петриківських узорів є розміщення в його центрі трьох великих квіток. Зверніть увагу на зразок, розгляньте його.

Сьогодні ми з вами намалюємо гроно червоної калини вже знайомим вам способом, малювання пальчиком, в ягодах намічений верх і низ грона. Не забуваємо користуватися серветкою. Далі приступаємо до малювання квітів, першу ми будемо малювати пензликом, використовуючи елемент «зернятко».

«Зернятко» – це простий мазок, профіль якого залежить від пензлика. Він є одним з основних елементів петриківського розпису, з допомогою якого створюються всі орнаментальні мотиви.

Уздовж лінії, проведеної олівцем, пензликом наносимо мазки – «зернятка». Тримати пензлик треба так, щоб вусик «зернятка» був перпендикулярний до лінії. При цьому корпусом пензлика натискають так, щоб мазок мав форму краплі води. Повторюючи мазок багато разів, треба намагатися отримати однакову відстань між мазками.

Дві наступні квітки малюємо пальчиком. Починаючи зверху, щільно притиснути палець до паперу і спускаючи вниз послабити, зверху яскравіше і видніше контури, а внизу вийде слабкіше колір. Так само і заповнюємо середину цих квітів, пелюстки вийдуть коротші.

Середину першого квітки зафарбовуємо яскравим кольором, я зафарбувала жовтим.

А листочки домалюємо на наступному заняття, я вас познайомлю з «перехідним мазком».

Самостійна робота дітей. (Лунає спокійно лірична мелодія).

Які гарні у вас вийшли роботи! Мені вони дуже сподобалися. А чи подобають вони вам?

З яким видом декоративно-ужиткового мистецтва ми з вами познайомились? (петриківський розпис)

Що найбільше вам запам'яталось?

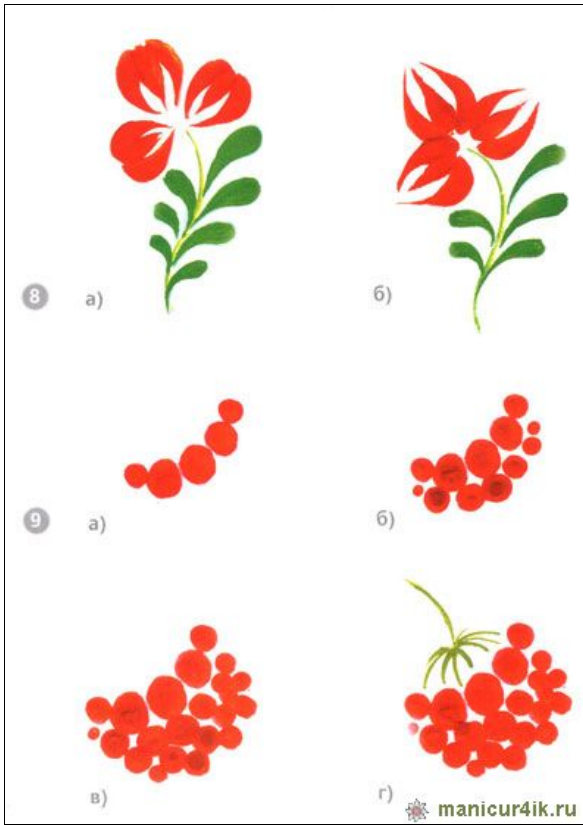

Зразки елементів петриківського розпису

Дидактичні ігри та вправи щодо ознайомлення дітей з петриківським розписом.

«Добери пару»

Мета: вчити знаходити однакові візерунки, формувати здібності дітей самостійно виділяти та порівнювати естетичні якості, розвивати зорову та кольорову чутливість.

Матеріал: готові елементи петриківського розпису, які відрізняються величиною, кольором

Хід гри: запропонувати дитині підібрати пару до запропонованих елементів петриківського розпису.

«Доміно»

Мета: формувати вміння дітей орієнтуватися у елементах розпису, вчити викладати ланцюжок від простого до складного елемента. Виховувати здатність порівнювати. Розвивати естетичний смак.

Матеріал: картки доміно з зображенням елементів розпису.

Хід гри: Дітям роздають по однаковій кількості карток доміно, починає один з учасників, кладучи картку. Наступний учасник кладе картку з таким самим елементом. Всі гравці ходять по черзі. Гра закінчується, коли у одного

з гравців не лишається карток.

«Розрізні картинки»

Мета: вправляти в дітей в складанні розрізних картинок, розвивати сприймання, увагу, мислення, дрібну моторику пальців рук, виховувати естетичний смак.

Матеріал: розрізні картинки

Хід гри: запропонувати дитині скласти розрізну картинку.

«Петриківське лото»

Мета: закріпити назви елементів розпису, продовжувати формувати вміння дітей орієнтуватися у них; розвивати увагу, пам'ять.

Матеріал: великі картки з зображенням декількох елементів, маленькі картки з зображенням одного елемента розпису.

Хід гри: дітям роздають великі картки, ведучий називає та показує елементи розпису. Учасник, у якого на великій картці є названий елемент, піднімає руку. Перший, хто підняв руку, отримує елемент та накриває його у великій картці. Виграє той, хто першим накриве всі елементи великої картки.

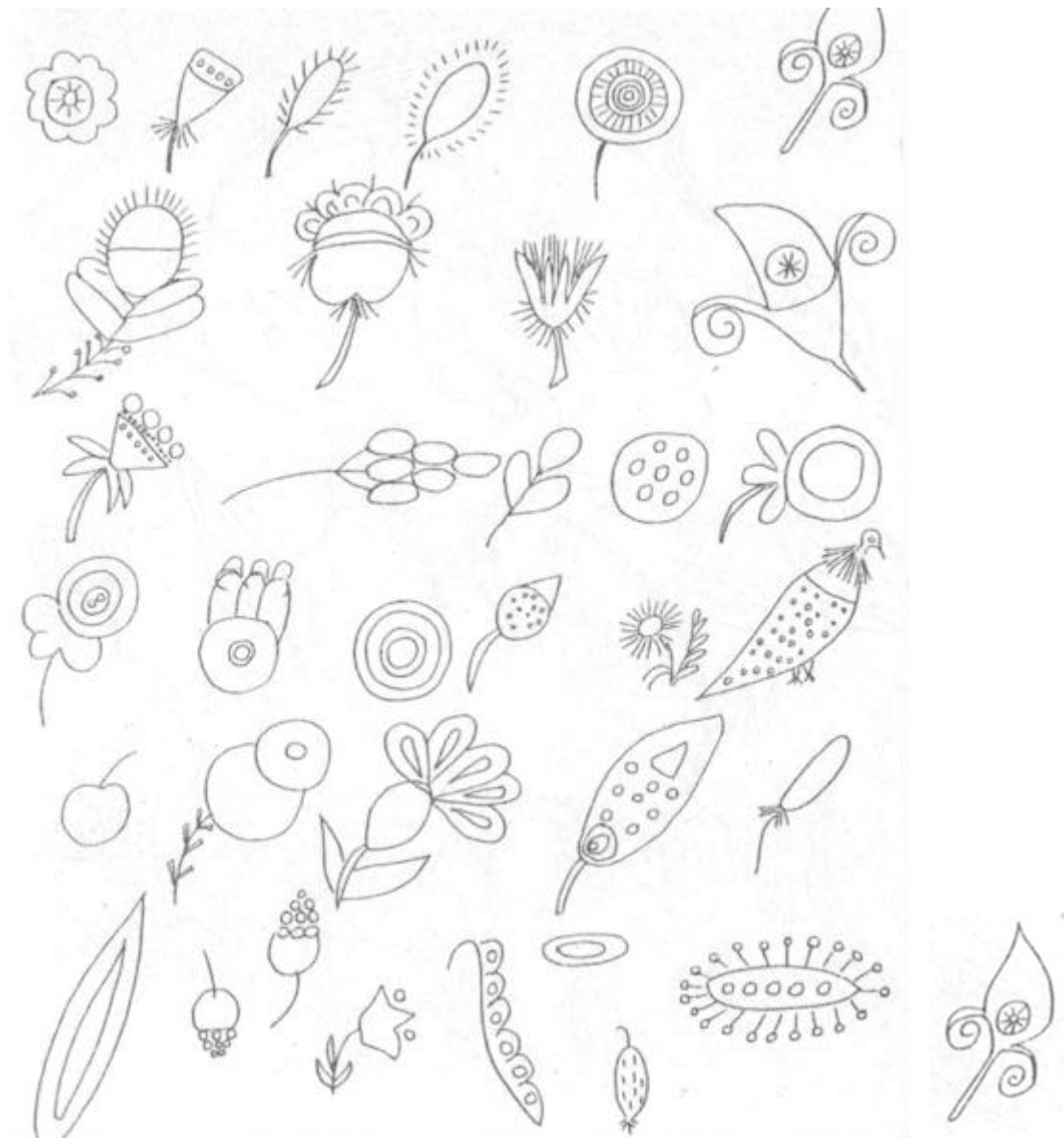
Тема: «Казковий птах»

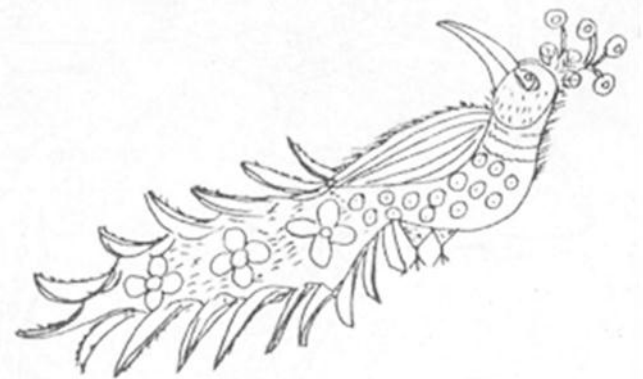
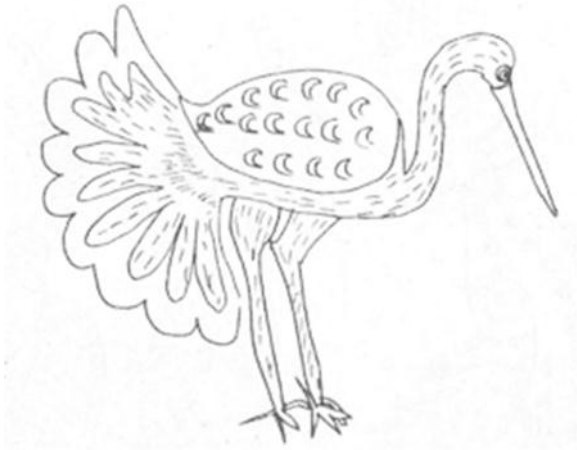
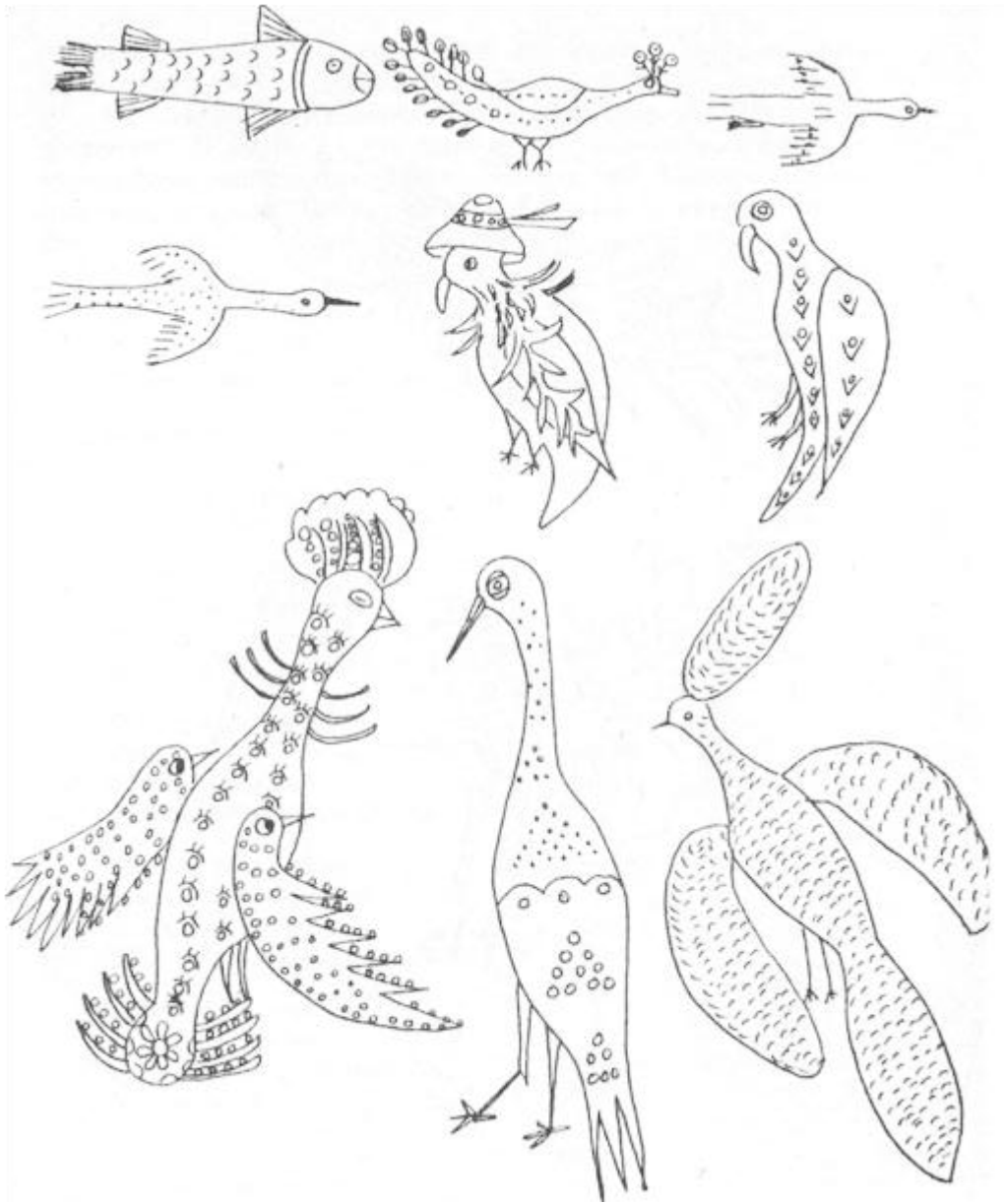
Мета: Сприяти розвитку фантазії, творчої уяви, самостійності у пошуках засобів виразності в малюванні казкових птахів і оздобленні їх розписом; виховувати естетичні почуття. Продовжувати ознайомлювати з творчістю народної художниці М. Приймаченко. Удосконалювати навички в малюванні гуашевими фарбами.

Матеріали: Репродукції казкових птахів М. Приймаченко, елементи її орнаменту /див.далі/, кольоровий і білий папір, гуашеві фарби, пензлі, фломастери, тички, штампи, паперові плоскі форми птахів /тло кольорове/, платівки української народної музики «Розлилися води», «Щебетала пташечка», «Соловейко» – музика А. Філіпенка.

Методичні поради. Підготувати виставку репродукцій птахів, елементи орнаменту М. Приймаченко і закрити ширмочкою.

Елементи орнаменту М. Приймаченко

Виготовити «барабан» для гри «Поле чудес». Оформити майстерню народних умільців і зробити напис «Казковий світ птахів».

На початку заняття запропонувати дітям сісти навколо ведучої /педагога/ і погратися в гру «Поле чудес». Звучить тиха фантастична музика. Вихователька пояснює правила гри: «Напроти кого зупиниться стрілочка, той загадує загадку» (діти відгадують) про птаха, відгадують голоси птахів, з аудіо запису.

Швидко скрізь цей птах літає,
Безліч мошок поїдає,
За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує. (Ластівка.)

Маленький, сіренький На соняшник сів,
Надзьобався добре І далі полетів (Горобець.)

Хто гнізда свого не має,

Яйця Ішим підкидає.
Та у лісі, в холочку,
Все кує: «Ку-ку! Ку-ку!»? (Зозуля.)

Які ноги заввишки,
Такий ніс завдовжки,
Хату на хаті має,
Жабкам рахунок знає. (Лелека.)

Сам вечірньої години
Заховався в куш калини
Та на дуду голосну
Грає пісню чарівну. (Соловей.)

Вірно людям я служу, їм дерева стережу,
Дзьоб міцний і гострий маю,
Шкідників ним здобуваю. (Дятел.)

У садочку понад тином Я зробив йому хатину
Він навколо обдивився,
Засміявсь і поселився. (Шпак.)

Довгі ноги, довгий ніс. Прилетів – обід приніс.
Смачних жабеняток для своїх маляток. (Журавель.)

Останній поворот стрілки показує на ширмочку, і вихователька пояснює, що то загадка для всіх. Діти підходять до ширмочки, а вихователь промовляє: «Ширмочка, ширмочка, розсувайся, та загадочка, розкривайся» і розсовує її; милуються красою казкових птахів під тиху фантастичну музику. Запитання до дітей: «Хто малював цих чудових птахів? Як звуть художницю? Якими квітами оздоблює художниця птахів? Де бачила ці квіти М. Приймаченко? Розкажіть, як любила художниця природу свого краю».

Після цієї бесіди запропонувати піти до майстерні «Казковий світ птахів», залучити дітей у творчі групи для малювання казкових птахів. Дається можливість вибирати матеріали для роботи. Одні діти беруть гуаш, другі – фломастери, треті – плоскі паперові форми птахів для оздоблення пензликом, або штампами.

Потім пропонується заплющити очі і вигадати казкового птаха. Наприкінці заняття запропонувати дітям помилуватися птахами, перетворитися на казкарів і скласти казку про свого птаха.

Поєднання мистецтва з природою непомітно, але вагомо впливає на почуття дитини. Вихователь розкриває малятам красу докільля, навчає помічати неповторність і чарівність заходу Сонця, вечірнього неба й росяного ранку, квітки, що тільки-но розкриває свої пелюстки або згортає їх перед дощем, гілок, що згинаються під плодами. Поєднання спостережень з

розгляданням репродукцій картин художників, слухання та спів музичних творів відповідної тематики дає дітям насолоду, спостережене у природі глибше переживається разом з автором відтвореної краси.

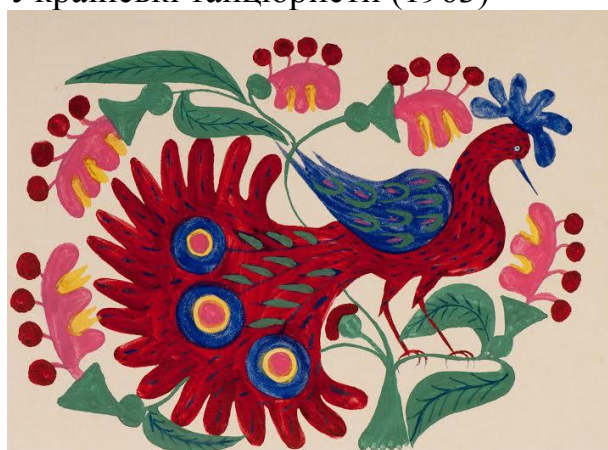
Казкова птиця - павич (1936)

Дві синички (1986)

Українські танцюристи (1963)

За Кириченко Н.Т.

Тема: «Темниця обухівської кераміки»

Мета: Продовжувати ознайомлювати дітей з розписом опішнянської, васильківської кераміки; викликати бажання самостійно добирати елементи опішнянського і васильківського розписів і створювати свій візерунок на готових гончарних виробах. Розвивати почуття ритму, кольору, вміння прикрашати різні об'ємні глиняні форми за мотивами українського декоративного розпису. Закріпити навички змішування фарб, викликати почуття естетичної насолоди. Виховувати у дітей повагу до праці народних умільців. Створювати настрій для виявлення в уяві образу художника.

Матеріал: Опішнянська, васильківська, обухівська кераміка, зразки елементів розпису, гуашеві фарби (дев'ять кольорів), гончарні заготовки обухівського керамічного заводу, пензлі, підставки для пензлів, баночки з водою.

Хід заняття

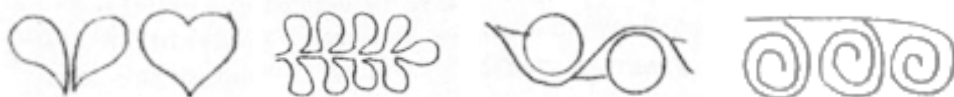
Діти входять до студії образотворчого мистецтва, яка репрезентує виставку опішнянської, васильківської, обухівської кераміки, елементи їхніх розписів. Звучить українська народна музика. Запитати дітей, куди вони прийшли. Ознайомитися з виставкою. Запитати, якими мотивами розписані вироби? Як зветься місто, де вони живуть. На якій місцевості (горбистій, рівнинній, гористій) розташоване їхнє місто?

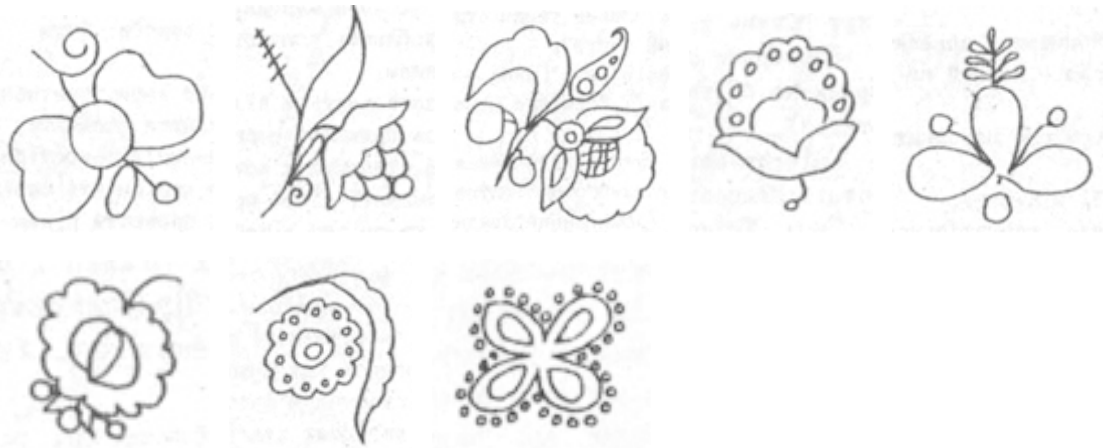
- Що ж залягає під шаром землі в горбах?
- Який промисел можна розвивати, коли є такий природний матеріал, як глина?
- Скажіть, яким розписом прикрасили глиняний посуд майстри на Обухівському керамічному заводі?
- А чому в м. Обухів та Васильківський розпис?

Звернути увагу дітей на те, що на виставці не лише обухівський і васильківський посуд.

- Як ви дізналися, що це опішнянські вироби?
- Що характерне для опішнянського розпису?

Елементи опішнянського розпису:

Діти досліджують, обмінюються думками, розглядають елементи розпису, милуються їх красою. Потім вихователь націлює дітей на те, що художники заводу просять допомогти їм оздобити готові глиняні вироби. Пропонує обійняти посудини долонями і відчутти їх тепло. Запитати, чому відчувається тепло? Тому, що їх виробляли люди і посудина зберігає тепло людських рук.

- А яке тепло ще зберігають гончарні вироби?
- Тепло землі, оскільки глина – це земляниста маса.
- А що зігріває землю?
- А чим ви зігріваєте вироби?

Запропонувати дітям уявити, що вони народні умільці, що працюють у художній майстерні та оздоблюють гончарні вироби. Дати можливість вибрати виріб за бажанням.

У самостійній роботі дітям дозволяється вільно користуватися експонатами виставки (підійти і за бажанням розглянути елементи візерунка), добирати елементи або створювати композиції самостійно.

У кінці заняття вислухати фантазії дітей про чарівність своїх візерунків. Висловити захоплення творчістю дітей, провести рухливу гру «Стань під названий виріб».

Розібрати зміст прислів'їв: «Глина – хліб гончарної справи», «Горщик не боїться горнила», «Ремесло не коромисло - плечей не відтягне».

Змістом занять може бути ознайомлення з творчістю народних майстрів декоративно-ужиткового (прикладного) мистецтва.

ДНЗ «Рушничок» м.Обухова Київської області, вихователька Е.Г.Вельмісова.

Міні – музей керамічних виробів

Мета: продовжувати знайомити дітей з українським народним ремеслом – гончарством, з його історичними витоками і сучасним використанням, прилучати до культури минулого свого народу; формувати оцінні судження, навчати виявляти схожість і відмінність; прищеплювати зацікавленість до вивчення витворів українських майстрів (гончарів); закріпити знання про різноманітні види розписів. Викликати бажання оздоблювати вироби, схожі на вироби українських майстрів. Розвивати мислення, пам'ять, уяву та творчість, дрібну моторику рук. Виховувати відчуття гордості за українських майстрів.

Хід заняття

Звучить весела музика. (діти заходять, вітаються з гостями)

Вихователь: – Діти, ви чуєте яка весела музика? І сьогодні я не хочу бути (ім'я виховательки), а буду я зараз, здогадайтесь ким? (вихователь одягає хустку і фартух)

Чи я не хазяйка? Чи не господиня?

Гарно хату прибрала, їсти наварила.

– Здогадалися, хто я? Так, я господиня.

– І сьогодні я запрошую вас до свого міні-музею. А чи були ви, діти, хоч раз у справжньому музеї? В якому? Де він знаходиться? Згадаймо, як ми відвідували музей. (перегляд фотографій)

Музей Івана Гончара

– Погляньте навколо, що ви бачите в моєму музеї? Так, це посуд, іграшки. Ви сьогодні завітали до музею керамічних виробів.

З давніх-давен українська земля славилася народними майстрами. В Україні вміли і ткати, і різьбити по дереву, і вишивати, виготовляли кераміку. Ця майстерність передавалася із покоління в покоління.

(Звернути увагу на мисник) – Для чого він потрібен? З чого виготовлені вироби на миснику?(Мисник – полиця або шафа для посуду, іноді для продуктів у сільській хаті.)

– Як ви гадаєте, як називається людина, яка виготовляє ці вироби?

Іван Гончар. Біля мисника. 1973

Загадка:

Глина в кого ожива?

Творить з нею хто дива?

В нього посуд ніби жар,

Ну, звичайно ж, це.... (гончар)

Гончар – Микола Пошивайло

– Гончар – це дуже давня і шановна професія. Раніше в кожному селі був свій гончар. Гончар знаходив глину у землі і залишав її на дворі, щоб вона вилежалась, її мочили дощі, морозили морози, обігрівало сонце, обдували вітри. А навесні з глини вибирали всі палички і камінці, просіювали її, намочували водою, ліпили виріб (Режим доступу: <http://rukotvory.com.ua/info/honcharnyj-vyrib-za-5-hvylyn-vid-ivana-bobkova-vydyvo/> відеозапис про роботу майстра-гончара).

Вже вироблений виріб поливали водою, а потім при високій температурі обпалювали в печі. Сучасні майстри вигадали спосіб прикрашати свої вироби ще до випікання (продовження відеоперегляду про роботу майстра).

Після випікання посуд ставав міцним і дзвінким. Той виріб, який вже обпалили в печі, називають керамікою. Які ж предмети побуту виготовляли майстри-гончарі? (глиняні іграшки – свищики у формі півників, баранчиків, вершників, коників, козликів, різноманітні вази, свічники, посуд – глечики, макітри, горнята – двійнята, тикви, ринки, тарілки, горщики, куманці).

Отже, гончарство – виготовлення посуду та інших виробів із глини.

Гра-імітація

– А тепер уявіть себе справжніми майстрами, просіймо глину, намочімо її, виліпім посуд, полиємо водою, обпалімо в печі.

– Майстер Андрійко, що ти виробив? (діти називають)

Д/в «Скажи, який?»

– А який ваш посуд? (глиняний, блискучий, гарний, красивий, великий, розписний, новий, старовинний, український, казковий, красивий).

Д/г «Назви елементи розписів»

– Погляньте, який гарний посуд! А чим же майстри прикрашали свої вироби?(діти пригадують різні види розпису: Опішнянський, Косівський; які кольори переважають, називають елементи розпису)

Ознайомлення з картиною (розгляд картини)

М.Тимченко

Д/г « Порівняй »

Діти порівнюють картини з сучасними виробами та виробами минулих років.

Д/г « Що звучить? »

А ще якась бабуся мені розповідала, що раніше на базарі гарним вважався той посуд, який під час постукування по ньому лунко віддзвонював.

– А-ну перевіримо, як він звучить? – Якщо дзвінко звучить наш посуд, – це свідчить про якісну роботу гончара та його матеріалу. Так гарно звучав наш посуд, що мені захотілося потанцювати, а вам?

Народна гра «Як підем ми на базар»

1. Як підем ми на базар

Роздивлятися товар,
За що будем купувати?
Треба купу грошей мати.
По стежині ми підем,
Там макітрочки знайдем.
Ми макітрочки гарненькі,
Веселенькі, глибоченькі,
Полюбляєм частувати,

Смачні страви зберігати.

2. Як підем ми на базар
Роздивлятися товар,
За що будем купувати?
Треба купу грошей мати.
По стежині ми підем
Там ми глечики знайдем.
Ми глечики гарненькі,
Веселенькі, глибоченькі,
Полюбляєм частувати,
І напої зберігати.

3. Як підем ми на базар
Роздивлятися товар
За що будем купувати?
Треба купу грошей мати
По стежині ми підем
Там ми горщики знайдем.
Ми горщики гарненькі,
Веселенькі, глибоченькі,
Полюбляєм частувати,
Смачні каші зберігати.

– Після нашої веселої гри посуд у моєму музеї став незвичайним. А хто в горщик заирне – щось цікаве там знайде.

Д/г «Так чи ні?» (діти за допомогою запитань відгадують, що дитина побачила в горщику)

– А макітра дуже хитра — ви макітрочку потріть та прислів'я назовіть!
(про працю майстрів)

Д/г «Назви прислів'я»

1. Гончара глина годує.
2. Нехай горщики б'ються на гончарову голову.
3. Горшки не святі ліплять.
4. Без діла слабіє сила.
5. Без труда нема плода.
6. Терпіння і труд все перетруть.
7. Коли працюєш – час біжить, коли чекаєш – не спішить.
8. Людська праця – не дурниця, розкидати не годиться.

– А хто в макітру руку опускає – той загадку загадає! А відгадки ви знайдете в нашому музеї.

Загадки:

- Біля тіла – вухо, голови не маю,
Молоко, сметану, квас, добре зберігаю. (глечик)

– А чи може глечик бути для когось хаткою? – В яких казках зустрічається глечик?

- В мені мак розтирають, галушки в мене кидають, Річ потрібна і не хитра, називають всі... (макітра).
Що можуть готувати в макітрі?

- Майстер в руки мене взяв, на мені намалював,
Листок, квітку, перепілку, бо розписував... (тарілку).
– На що схожа тарілка? Відповіді дітей)

- Як у піч мене несуть, в мене овочі кладуть,
Ще й водичку наливають, у вогонь – і борщик мають! (горщик)
– Що ж можна приготувати у горщику?

– Ми зовсім забули про наші вироби, час вже їх прикрасити.
В мене вмілі рученята, посуд дуже я люблю,
Зараз сяду, візьму пензлик, візеруночок зроблю!

– Я запрошую вас у кімнату, де ми зможемо прикрасити наш посуд.
Нехай ваші вироби будуть чарівними, різними, бо кожний із вас намалює
свій візерунок, а якими вони будуть, вам підкаже ваша фантазія і творчість.
(перехід у кімнату для образотворчого мистецтва, біля входу знаходимо
горщик)

– Ви цей горщик відкривайте і горішки доставайте.

Горіховий масаж

Цей горішок – фантазер,

Він чудовий масажер.

Візерунчастий бочок

Розвиває кулачок.

Міцно ти його стисни,

Свою силу прояви.

Практична діяльність під музичний супровід.

–Які чудові вироби у вас вийшли! Як би вони прикрасили мій міні-
музей! (діти пропонують подарувати свої вироби в міні-музей)

Підсумок

–Чи сподобалась вам наша подорож?

–Кого б ви привели до мене в міні-музей на екскурсію? Як ви гадаєте,
що б вашим рідним сподобалось тут?

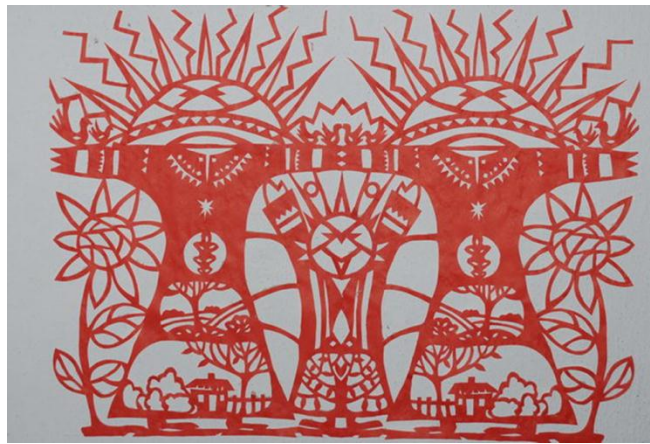

<http://dnz24.org.ua/>

<http://dnz24.org.ua/konspekt-zanyattya-v-starshij-grupi-mini-muzej-keramichnix-virobiv/>

Витинанка.

Витинанка (походить від слова «витинати» – «вирізувати») – найдавніший вид українського народного декоративного мистецтва, який має глибокі й багаті традиції. Це сюжетні та орнаментальні прикраси житла, ажурно або силуетно вирізані ножицями, ножом або видовбані сокирою на папері, по дереву або використання іншого природного матеріалу

У вигляді паперової прикраси витинанка в Україні відома вже з першої половини XIX ст. З середини, а особливо з кінця XIX ст., коли папір стає доступним матеріалом для багатьох верств населення, витинанка надовго входить в селянський побут і «поселяється» в українських будинках. Доступність та легкість технічних прийомів і різноманітні ефекти, які виникають від складання паперу за різними схемами, зробили витинанку традиційною прикрасою українського житла, і вона досить швидко набула масового поширення в окремих регіонах.

Витинанки часто доповнювали хатні розписи. Їх розміщували на стінах (шпалерні і килимові витинанки), ліпили поздовжніми стрічками попід стелею, по балці, навколо вікон. Разом з розписами на печі та дотриманням рушниками, різьбленими дерев'яними побутовими речами та тканими виробами витинанки склали основу цілісного і неповторного інтер'єру українського сільського будинку.

На свята українці виготовляли особливі витинанки: у вигляді сніжинок-зірочок, хреста, у вигляді барвінку чи постатей ангелів. Витинанка-хрест служила оберегом, її чіпляли на балку, де висіла дитяча колиска.

Особливо корисні заняття цим мистецтвом для дітей, оскільки витинанка розвиває дрібну моторику, образне мислення, художній смак.

У дорослих під час майстер-класу буде можливість подумки поринути в давнину і відчутти себе господарями, які привносять в свій будинок красу і

затишок, або ж напередодні великодніх або різдвяних свят в таємничій тиші вирізують святкові писаночки, янголят або різдвяні зірочки ...

Результатом майстер-класу є власноруч виготовлена витинанка, наклеєна на паперову рамочку – справжнє традиційне домашня прикраса.

Ласкаво просимо!

**Тема: «Витинанку вирізаємо і домівку прикрашаємо.
Витинанка-дерево»**

Мета: ознайомити дітей з одним із видів народного декоративного мистецтва – витинанкою, її призначення; дати інформацію про різноманітність форм та візерунків витинанок; розвивати навички вирізування по контуру на складеному навпіл аркуші паперу; розвивати естетичний смак, здатність відчувати красу, викликати зацікавленість і бажання виготовляти витинанки; виховувати художній смак, любов до рідної природи та традицій українського народу.

Матеріали: ноутбук, картинки з зображенням різних витинанок, кольоровий картон різного кольору, папір з контурним малюнком, ножиці, пензлі, клей, зразки витинанок, конверт з розрізаною на частини витинанкою (для д/г «Склади з частин ціле»).

Хід заняття:

В.: Діти, погляньте, сьогодні у нас на занятті гості, привітаймося з ними та подаруймо свої посмішки.

– Ой, погляньте, що за конверт, цікаво що в ньому? (відкривають, а там розрізана на частини витинанка)

– Щоб дізнатися, що зображено, потрібно скласти частинки. (діти складають)

– А як ви гадаєте, що це ви склали? (припущення дітей)

– Діти, це витинанка.

– Хто знає, що таке витинанки? (відповіді дітей).

Так, це такі картинки, які вирізалися, або витиналися ножицями з паперу. Тому їх називали витинанками. Слово «витинати» означає вирізати узор з паперу. Але секрет у тому, що витинати слід лише на складеному аркуші, вдвоє, в 4, 6 навіть 8 разів.

Витинанки – один із видів українського народного декоративного мистецтва, що має глибокі й багаті традиції. Це сюжетні та орнаментальні прикраси житла, ажурно або силуетно витяті ножицями, вирізані ножом з білого й кольорового паперу. Ще у давні часи хати прикрашали витинанками. Їх використовували для прикрашання стін, вікон, полиць, груб, коминів, печей. Зараз прикрашають стіни у кімнаті різними картинками, фотографіями, декоративними прикрасами, іграшками, меблями. Цього раніше не було. Ось і приходилося господині прикрашати світлицю прикрасами зробленими своїми руками. Витинанки наклеювали на аркуш паперу, тло якого також могло слугувати невід’ємною складовою задуманої автором композиції. (Розгляньте візерунки на витинанках).

У сучасному декоративно-ужитковому мистецтві витинанка набула виставкового характеру – це ряд ажурних тематичних творів, пристосованих

для експонування на виставках. Витинанки переходять від декоративно-ужиткового до образотворчого мистецтва (витинальна графіка).

– А як ви гадаєте з чого виготовляли витинанки ?

Діти: з паперу.

– Так, а ще з шкіри, дерева, хутра. А що здебільшого зображають на витинанках?

Діти: квіти, птахи, звірі, дерева...

– Так, а де ми вже зустрічали такі символи?

Діти: на писанках, на вишиванках.

– Люди, у яких найкраще, найкрасивіше виходила витинанка називалися майстрами. Майстрів на Україні багато.

– Хочете побути майстрами і навчитися вирізати витинанку – якою украсимо групу?

– Ми вже вчилися перегинати і складати аркуші паперу, і різати ножицями ми вміємо, тож і витинати нам буде легко.

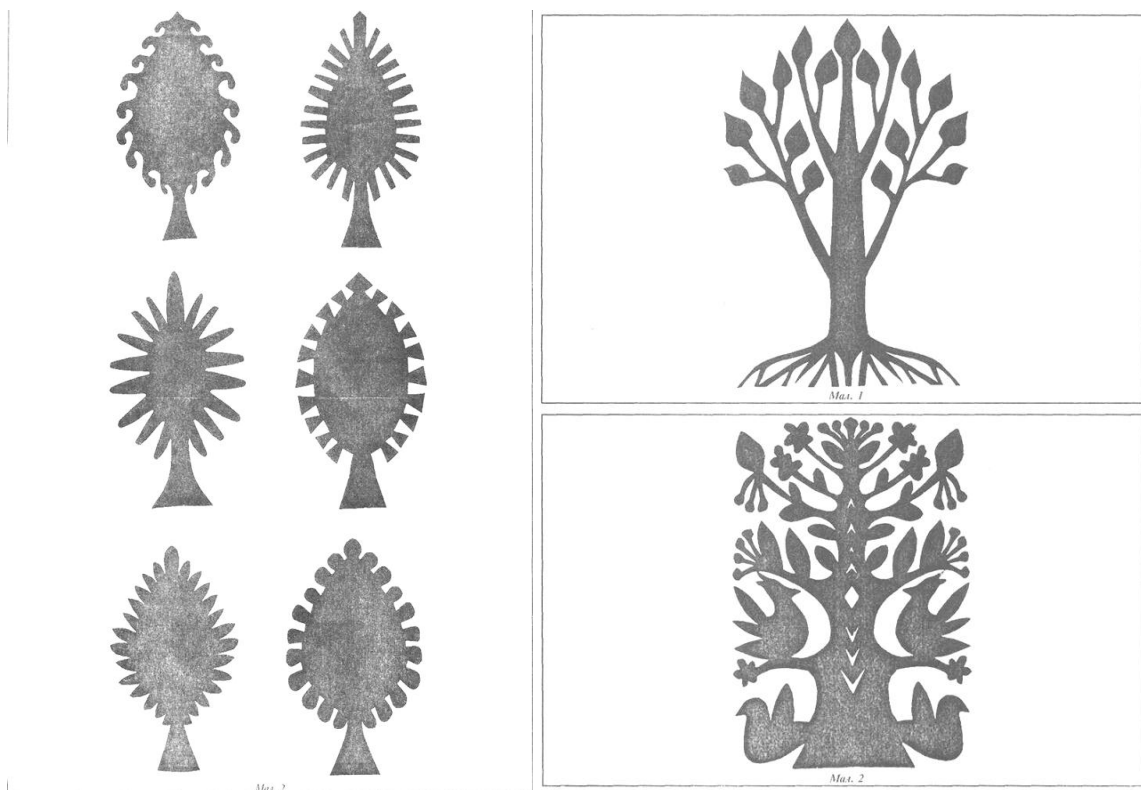
– Виберіть, на якому фоні ви б хотіли зробити свою витинанку. Чому? (діти вибирають фон та сідають за столи)

Пояснити, що аркуш потрібно складати навпіл, а вирізувати по контуру візерунка. Потім викласти на фон та приклеїти витинанку.

Закріпити послідовність роботи. Запропонувати самостійно виконати завдання. (Хто виконав завдання раніше, запропонувати Д/Г «Склади з частин ціле» (витинанки)

– З яким видом декоративно-прикладного мистецтва ми з вами познайомилися? (Витинанка)

– З якою метою створювались витинанки? (Оздоблення хат)

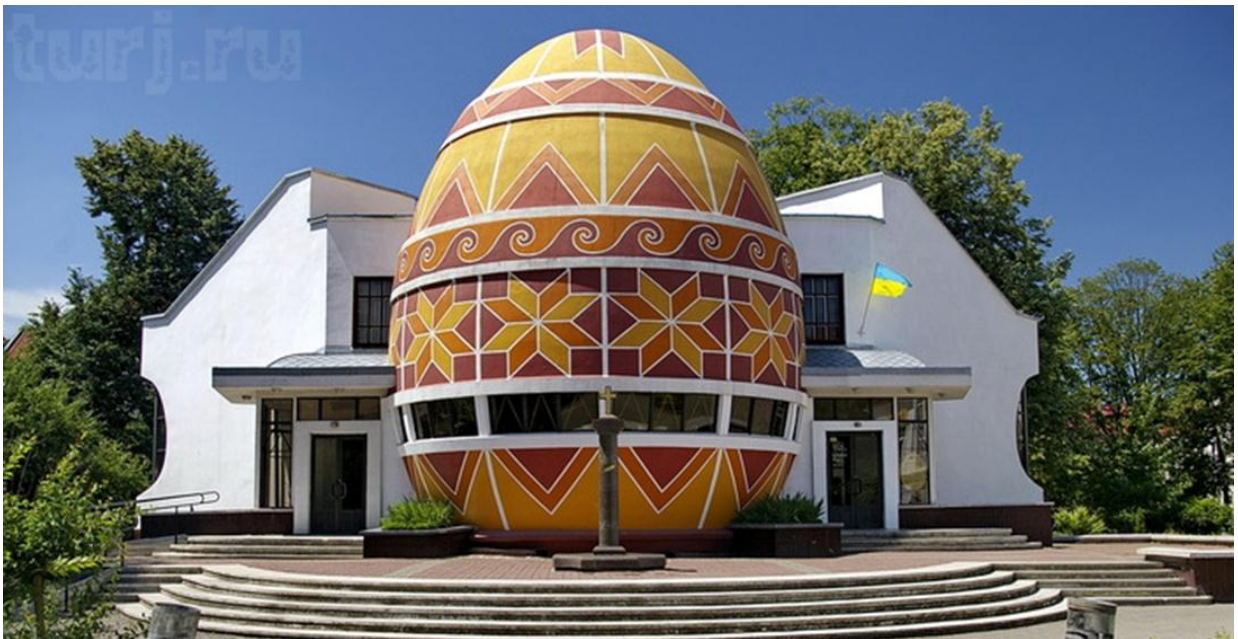

Додаток X

Розповідь: Україна, Коломия: Музей писанки - унікальна експозиція ... в розмальованому яйці

Давня гуцульська легенда свідчить, що як тільки буде забутий людьми звичай розписувати писанки, то страшне чудовисько звільниться від скованих його кайданів і знищить життя на планеті. В той рік, коли писанок розписується трохи, ланцюги слабшають, і зло поширюється по землі, якщо ж писанок багато – то любов і добро беруть гору над злом, а чудовисько залишається нерухомим.

Не втратити давню і прекрасну традицію розписувати до Великодня писанки покликаний і унікальний музей – єдиний у світі – музей писанки в Коломиї (слайд 1)

Слайд 1.

Музей писанки – сам по собі величезна писанка заввишки 13 метрів і діаметром 10 метрів . Будівля була побудована в рекордні терміни – всього за 90 днів. Всі приміщення музею виготовлено з кольорового скла – загальна площа вітражів склала більше 600 квадратних метрів! До того ж, в музеї немає даху (слайд 2).

Слайд 2.

Усередині цього пасхального розписного яйця – вітрини, панно, флористичні композиції з сотнями різнобарвних писанок різного розміру (слайд 3, 4, 5).

Слайд 3.

Слайд 4.

Слайд 5.

А в центрі холу розмістилася символічна мармурова композиція, названа автором «Народження життя» (слайд 6).

Слайд 6.

В експозиції музею більше шести тисяч писанок, практично, з усіх областей України (слайди 7, 8)

Слайд 7.

Є експонати і з Пакистану, Шрі-Ланки, Польщі, Білорусії, Чехії, Швеції, США, Канади, Франції, Китаю, Індії – їх, правда, писанками назвати не можна – спосіб виготовлення зовсім інший. Але символічне значення – зародження життя – те ж саме (слайд 8).

Слайд 8.

Всього ж колекція музею налічує понад 12 тисяч писанок., різних за технікою виконання та матеріалу (слайд 9)

Слайд 9.

Слайд 10.

Багато експонатів виготовлені в минулому столітті, але є й ті, які були розписані умілими руками майстринь на рубежі 19 і 20 століть.

Сам же звичай розпису яєць прийшов до нас з глибокої давнини. Адже писанка – це своєрідний оберіг, тайнопис, відома сьогодні не багатьом. Кожен символ, написаний на яйці, має своє значення і назву. Кожному приписувалася велика магічна сила.

Слайд 11.

«Безкінечник», або «ужик», захищав будинок від будь-якої негативної енергії - вона ніби назавжди потрапляла в нескінченну дорогу «ужика» і вже не могла вибратися на волю...

Гроно винограду допомагало в справах серцевих – якщо на третій день Пасхи дівчина дарувала таку писанку хлопцеві – це розцінювалося як мовчазне визнання в любові, у відповідь на яке юнак мав обов'язково запросити дівчину на танець.

Слайд 12.

Малюючи «клини», майстриня загадувала бажання. На яйці має бути обов'язково 40 клинів (до речі, таку писанку малювали на День 40 святих, а не в Страсний Четвер) – і до кінця роботи над писанкою бажання повинні були збутися.

Слайд 13

Рибка, дубове листя, «віконечка», «баранячі рижки», «дерево життя» – символів на писанках величезна кількість! Але не тільки значенням і кількістю символів приділялася увага. Сам ритуал розпису писанок ніс в собі заряд позитивної енергетики.

Майстриня бралася за роботу в Страсний Четвер, будучи чистою і фізично, і духовно (ні в якому разі не перебувати з будь-ким у сварці). За водою для розведення фарб вона йшла на ранній зорі (причому її ніхто не повинен був бачити, а якщо хто і зустрічався – жінка не мала права з ним вітатися), та й розписувати писанки потрібно було так, щоб ніхто цього не бачив і не «наврочив» магічний оберіг.

Слайд 14.

Ось і сьогодні, так само, як і сотні років тому, перед світлим святом Воскресіння Христового, беруть в руки майстрині «писачок», розтоплюють на вогні свічки запашний віск, і знову з-під його золотих крапель проступає загадкова тайнопис старовини, що передається з покоління в покоління, несучи в домівку мир, здоров'я, любов та щасливу звістку: «Христос воскрес!»

А в унікальному Музеї писанки кожен відвідувач за допомогою писачка і розтопленого воску може спробувати створити свою писанку і хоч на мить доторкнутися до давньої магії.

За традицією, свої автографи подібним чином залишають і всі імениті гості музею.

<http://www.turj.ru>

Додаток Ш

Писанка

(Великодня казка)

Куд-кудак! Куд-кудак! Знесла яйце, як кулак! закудкудакала курка на весь двір. – Та гарне ж яке: схоже на білий світ. Бо в світі сонце, а в яйці золотий жовток. Куд-кудак!

Під хатою на стільчику грілась проти сонця бабуня Марія.

– Яйце? Та кругле, біленьке! Візьму його на писанку.

І вона поклала яйце в решето до таких же, як воно, білих та кругленьких. Тоді розтопила ярого воску:

– Ходи-но, Івасику, писанку писати!

Взяла бабуня писанок. Р-раз! – І лягла на яйце гаряча лінія. Два! І розкреслилось яйце навхрест.

– Бабуню, чуєте, бабуню! – знов Івасик. – Що це за квіточка у вас там намалювалась?

– То, Івасику, не квіточка. То знак сонечка золотого.

– Бабуню, чуєте, бабуню! А що то за цяточки-крапочки навхрест між промінням?

– Не цяточки, Івасику. То чарівні знаки дощу. Розписала бабуня писанку, в фарбі пофарбувала – і стала писанка доладна, барвиста!

Настав Великдень. Покликала бабуня Марія Петрика, Івасика, Оксанку, Василичку – всіх своїх онучат.

– Натє, онучата, по писанці. Гайда викочуватись! Покотив Івась свою писанку:

– Ану, хто до неї докотити зуміє?

Котять діти писанками: на них вербички та хрестики, та клин ці-вітрячки, та вигадливі поясочки так і мерехтять! А в небі сонце сміється, світлом розливається.

– Чи будеш ти, сонечко, весь рік щедро світити? – питає в нього яйце-писанка.

– Буду, буду, бо на тобі мій таємний знак. Ти котишся – мене до землі приворожуєш!

– А чи будеш, дощику, землю поливати, зілля напувати?

– Буду, буду, бо на тобі і мій знак магічний. Ти по землі котишся – мої струни-дрібнодзвони до неї прив'язуєш!..

По дворі курка никала. Стала, видивляється на писанку.

– Що воно за яйце-райце, барвисте, зірчасте? Мабуть, самого сонця дитя. Я б зроду такого не знесла...

А писанка котиться по землі: тож буде сонце, будуть дощі й роси, буде в світі щастя! Хто його шукатиме – неодмінно знайде.

Зірка Мензатюк.

Писанка

Гарна писанка у мене,

Мабуть, кращої нема.

Мама тільки помагала,

Малювала ж я сама.

Змалювала диво-пташку,

Вісім хрестиків дрібних

І малесенькі ялинки,

Й поясочок поміж них.

Хоч не зразу змалювала,

Зіпсувала п'ять яєць,

Та як шосте закінчала

Тато мовив: «Молодець!»

Я цю писанку, напевно,

Для Іванка залишу,

А для мами і для тата

Дві ще кращі напишу

Катерина Перелісна.

Додаток Ш

Прадавня символіка української писанки

Саме слово «писанка» походить від слова «писати», а це означає, що наші Предки писали на яйці, і більшість писанкових символів є свідченням цього. Зенон Еліїв з Америки у своїй книзі «Двадцять кіп писанок» на першій таблиці під числом один помістив писанку із села Жванець, що біля Кам'янця-Подільського, а під числом дев'ять – писанку із

села Воробіївки, що біля Курська, на яких ми бачимо символічні знаки, котрі могли служити нашим Предкам як літери їхньої абетки.

Мені вдалося зібрати кілька десятків писанок з аналогічними знаками з Таврії, Покуття, Слобожанщини, Лемківщини, Поділля, Гуцульщини, Бойківщини, Полісся. Таких знаків я нарахував понад сорок, причому кожен із них розміщений в певному порядку, що дає можливість здогадуватися, що це може бути абетка наших Предків. Треба підкреслити, що такі знаки-символи розміщені в певному порядку лише на старих українських писанках, які сьогодні доволі складно знайти, але вони мають надзвичайну наукову цінність. Новіші писанки, починаючи від тридцятих років, мають також усі ці знаки, однак вони вже розміщені абияк і не мають такої вартості.

Писанки українці пишуть здебільшого спеціальним **писальцем-кисткою** (пензлем), яке закінчується конусоподібною мідною бляшкою, звитою на голці. Однак українські писанкарі Феломена Процик, Юрій Сиротюк, Юрій Цікапо з Тернополя та інші пишуть їх **звичайним пером** від ручки, яким ми писали колись у школі. Це ще раз засвідчує, що писанку пишуть, а не малюють, як твердить дехто з дослідників.

Тим часом моїм завданням є зосередити основну увагу на символіці українських писанок. Понад сто років тому київський археолог Вікентій Хвойка на «Кирилівських висотах» у Києві й у селі Трипілля неподалік від Києва, проводячи розкопки, знайшов уламки кераміки з цікавим мальованим орнаментом.

НЕКОТОРЫЕ ТРАДИЦИОННЫЕ ОРНАМЕНТЫ УКРАИНСКИХ ПИСАНОК

	БАРАНЫИ РОГА	БОГ ПЛОДОРОДИЯ
	ТРЕУГОЛЬНИК	БОГИНЯ
	ВОСЬМИКОНЕЧНАЯ ЗВЕЗДА	БОГ СОЛНЦА
	СОЛНЕЧНЫЙ КРЕСТ	ЕДИНЕНИЕ
	ОЛЕНЬ	ПРОЦВЕТАНИЕ И ПЛОДОВИТОСТЬ
ЛЛП	МЕАНДР	ОГОНЬ ИЛИ ВОДА
ЛЛЛЛ	МЕАНДР	ВОДА
	СОЛНЕЧНОЕ КОЛЕСО	БОГ СОЛНЦА
	ГРАБЛИ	ЗЕМЛЕДЕЛИЕ
	ВОЛЧЬИ ЗУБЫ	СИЛА И МУДРОСТЬ
	ВЕРБА (ИВА)	ВЕСНА

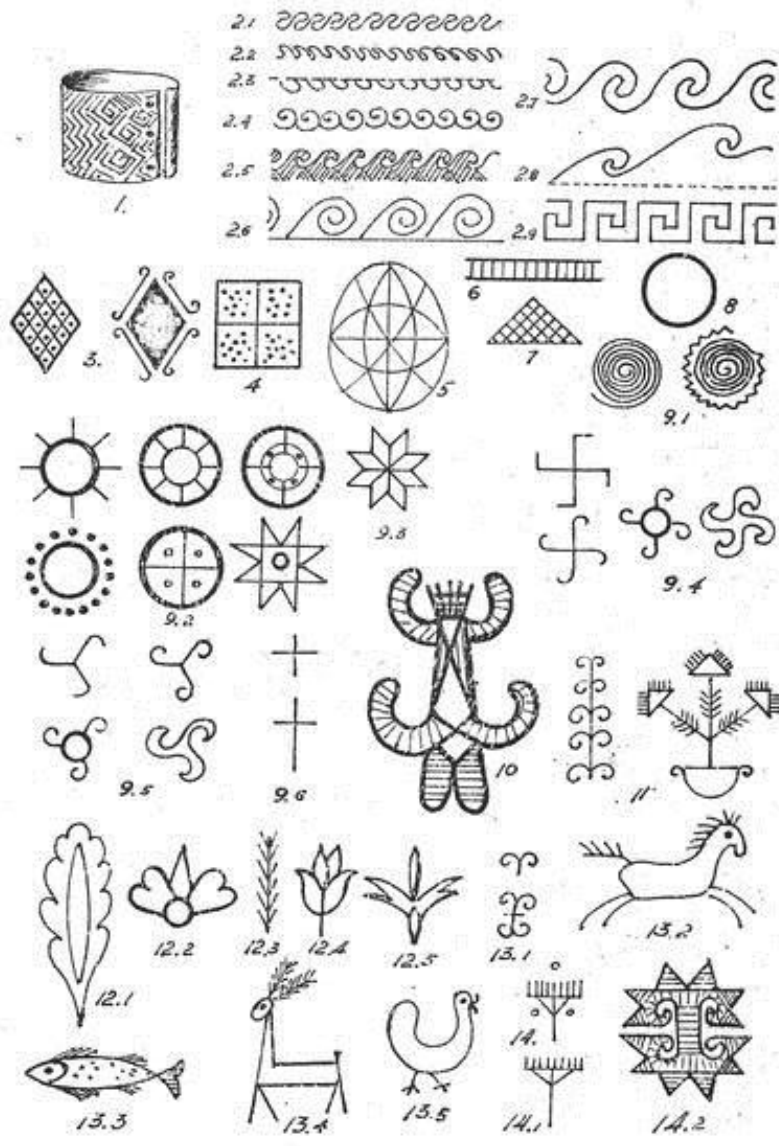
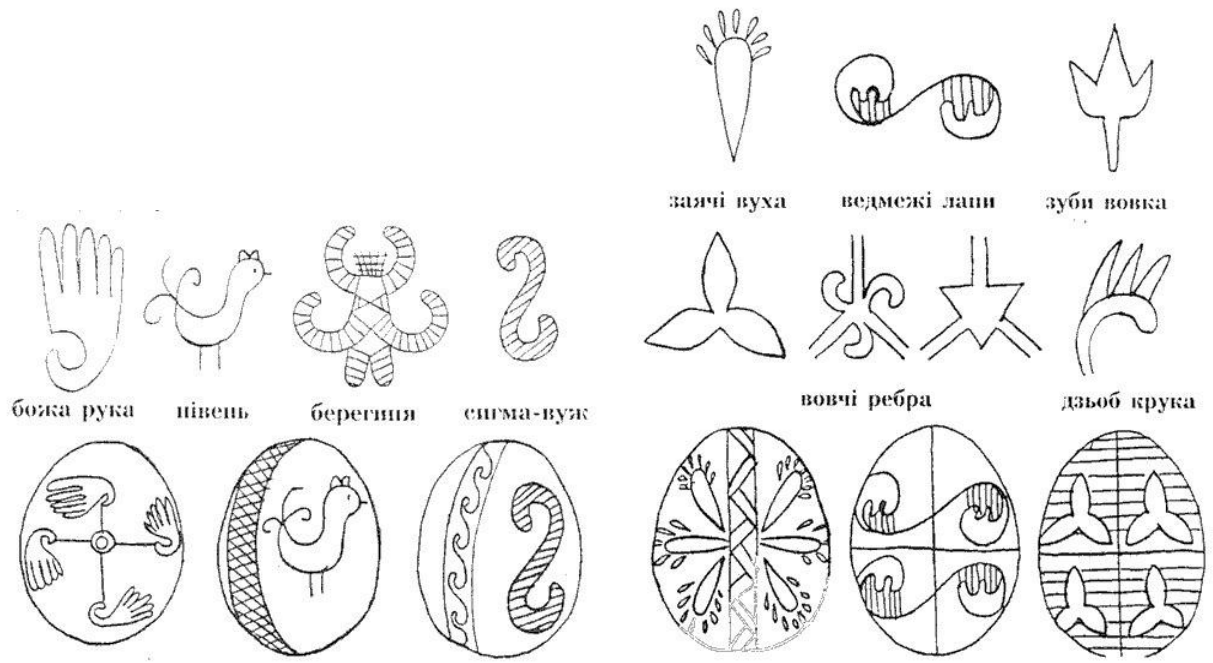

ПТИЦА
БОГИНЯ-ПТИЦА

ДУБ
БОГ

ПЕТУХ
БОГ СОЛНЦА

КРУГОВЫЕ ЛЕНТЫ: ВЕЧНЫЙ КРУГОВОРОТ РОЖДЕНИЯ,
СМЕРТИ И ВОЗРОЖДЕНИЯ

БЕЗКОНЕЧНИК

Найпоширенішим із цих знаків був і залишається безконечник. На Гуцульщині й у Таврії вважали, що коли на писанці не зробити безконечник, то це може принести нещастя. Покійні вже писанкарки Олеся Романенко із США, Анна Кокуцяк із Великобританії, Палагна Боб'як із Космача розповідали мені, що кожен хрест або церковця на писанці мають бути обрамлені безконечником. Палагна Походжук із Космача наголошувала, що коли писанкарка хоче, аби їй вдалися файні писанки, то вона має починати писати з безконечника, щоб так

у родині сходилися кінці докупи, як сходяться в безконечнику.

У більшості випадків безконечник на писанці – це лінія білого, жовтого чи оранжевого кольору, яка символізує життя. Однак на Слобожанщині, Поділлі, Гуцульщині та Буковині досить часто вивчаємо писанки тільки з безконечником; таку писанку може написати не кожна писанкарка. Найкращими писанкарями, які роблять цілу писанку під назвою «безконечник», є Василина Сумаряк із села Усть-Путила, що на буковинській Гуцульщині, і Тарас Городецький із Червонограда.

Сама назва «безконечник» походить від того, що замкнені в собі лінії не мають ні початку, ні кінця. Зенон Елійв запрямітив, що в Україні у давнину писанки з «безконечником» пасічники клали під вулики, аби «безконечно роїлися бджоли». Подекуди писанку з «безконечником» називають «кривий танець». Ще й донині на Поділлі, Покутті, Опіллі добре зберігся «кривий танець», який у великодній понеділок танцюють дівчата у вигляді хороводу.

Як відзначала Одарка Онищук, перед тим, як дівчата мають почати танець, вони обов'язково на траві розсаджують трикутником трьох хлопчаків або парубків, віддалених один від одного, а тоді починають хоровод, ходячи поміж них і приспівуючи:

Ми кривого танцю йдемо,
 То в гору, то в долину,
 То в ружу, то в калину.
 Його треба вести,
 Як віночок плести...
 Ведем, ведем, не виведем,
 Плетем, плетем, не виплетем...

СПІРАЛЬ

Ще одним символом, що і його часто завважуємо на т.зв. трипільській кераміці, є «спіраль» – знак плодючості, сонця, бігу часу, порядку містерії тощо. У писанкарстві «спіраль» найчастіше натрапляємо на Лемківщині, Пряшівщині, де писанкарі користуються спеціальним писальцем у вигляді шпильки з круглою головкою.

Ці «спіралі» тотожні спіралям трипільської культури, які є на тій кераміці. Німецький археолог В. Бутлер зазначав, що спіральний орнамент був для трипільців символом безперервного руху, швейцарець Ернест Уелі порівняв спіральний орнамент хліборобських неолітичних поселенців із постійними обертами Сонця впродовж року.

Отже, спіральний меандр – це знак безупинного сонцестояння, що впродовж року то зменшується, то збільшується, а річні свята зимового та літнього сонцестоянь – найдавніші свята людства, пов'язані з Природою.

Ми сьогодні можемо здогадуватися, що «спіраль» та «безконечник» на українських писанках є найдавнішими, а може, й першими символами. Вони чудово збереглися в писанкарстві, у вишивці, різьбі, у кераміці усіх регіонів України.

КОЛО

Третім найбільш розповсюдженим знаком писанкової символіки українців є «колесо» (коло). Це знак злуки найвищого спокою з напруженою силою, він є вершиною досконалості, образом безсмертності, що виявляється в природі безперервним повторенням зародження життя.

Найпоширенішим серед писанкових знаків є «сонце», як центр і підстава небесних просторів, як елемент світла й життя. Тут доречно нагадати, що першими на українських писанках мають бути сонячні та інші космічні знаки, відтак – вода, далі – вогонь, а вже потім усі земні символи.

Упродовж багатьох століть писанкарі прагнуть розміщувати на яйці символи в одному і тому ж порядку; такі писанки мали певне магичне навантаження. Писанку замовляли і ставили в кімнаті, де сплять, знаючи, що вона відганяє злих духів. Писанку кладуть у воду, а тою водою вмиваються дівчата, щоб мати гарну вроду. На Гуцульщині писанку тримають у миснику

впродовж багатьох років, знаючи, що вона помічна корові, якщо здується від конюшини з росою чи болиголову.

БЕРЕГИНЯ

Досить поширеним на Поділлі є символ «Богиня-Берегиня». Цю писанку залюбки пише Зеновій Пеньонжик із Звенигорода, Марія Гоцуляк із Могилева-Подільського, а також Пелагія Писаренко з Курська, Анна Івахненко з Воронежа, найбільше любить писати цю писанку Одарка Онищук із Канади.

«Я глянула, – зізнається вона, – на орнамент писанки з галицького Поділля і почала розгадувати. У неї спіральні сильні ноги (спіраль – символ космічний), значить, вона космічне божество. Вона – мати (трикутник, знак родючості), значить, мати всього суцього. Вгорі, зліва, є зерно (вона ж насіння-зерно). З правого боку вгорі – смерічка. Це символ приросту покоління. У самій середині орнаменту сходяться два листки, скроплені сльозами – білими крапками; має дві червоні «сльози», а з боків і довкола – теж «сльози». Червоні і зелені – значить, вона мати природи для людини і для всього довкола. Вона плаче червоними й зеленими «сльозами», бо ж вся зелень також має кров зеленого кольору. Та найважливіше – у неї є вужик, скручений спіраллю, а кругом нього – гребінь півня. Це птаха. Значить, вона мати птахів, а птахи забирають душі відпочилих предків у вирій». Ось ціла містерія писанки.

ЧОТИРИРІГ, КОЛОССЯ

На жаль, сьогодні вже більшість писанкарів не можуть пояснити значення такого поширеного символу, як «чотириріг», який здавна для українців був символом чотирьох пір року, чотирьох сторін світу, чотирьох вітрів, чотирьох темпераментів. Писанкарі його люблять. Ось лише один приклад.

Молодий писанкар із американського міста Форт Вейн Никола Коваль на гусячому яйці по обидва боки у великому медальйоні зобразив великий хрест із пшеничними колосками. Довкола яйця писанкар використав доволі широку смужку геометричного мініатюрного орнаменту, скомпонованого переважно із давнього космацького символу «штерн» (зоря). Цей символ є знаком неба, визначенням порядку небесних світил. Отже, він символ космічний.

У цій писанці мистець поєднав досить багато українських символів, зокрема символи «хреста» і «колосся». А для українського народу це так багато важить. Саме чорне тло писанки у даному випадку символізує українські чорноземи, наш працьовитий хліборобський рід. Пшеничний сніп

уже символізує цілий рід. Якраз тому на Різдвяні свята він стоїть у хаті українця на покуті під образами. Ця писанка Ковалю заслуговує найвищої нагороди.

ТРИКВЕРА, ДРЕВО ЖИТТЯ

Немало здібних писанкарів було в селі Козацька Слобода біля Курська, на писанках яких переважали символи «хреста», «сонця», «зорі», «колеса», «триквера», що символізує вогонь і часто трапляється на писанках. На Черкащині мені пояснювали, що «триквер» є ще знаком безсмертності, а Палагна Боб'як із Космача твердила, що коли в середину «триквера» вписати колесо, то це буде символ Божого ока. Усі писанкарі люблять писати на своїх писанках «дерево життя».

Никола Коваль із США під таким символом по обидва боки розміщує коней, Тарас Городецький із Червонограда – двох півників, Софійка Зелик із США – двох оленів, але кожен із писанкарів пише «дерево життя» так, що здається, ніби воно виростає з трикутника. «Дерево життя» символізує вершини і низини, силу і слабкість, сучасність і минуле, молодість і старість, з'єднує їх. Воно є символом небесної осі та скарбом життя, належить до космічних знаків.

ВОВЧИЙ ЗУБ

У різних місцевостях України та у діаспорі донині зберігся такий давній символ, як «вовчі ребра», «вовчий зуб». Дослідники помилково вважають, що цей знак символізує вовка, забуваючи при цьому, що не кожному суджено відгадати те, що закодовано в тому чи іншому символі, адже мудрість українського народу така глибока. Звісна річ, у давнину українці лікувалися переважно різним зіллям.

Між іншим, немало лікарських рослин були для писанкарів чудовими барвниками. Тому пильне око легко визначить у символі «вовчий зуб» листок кульбаби, яку на Поділлі, зокрема в селі Жванець, а також у селах Мику линці, Ярмолинці називають «вовчий зуб». Писанкарка Петрунеля Ковцун із подільського села Вовківці (народилася ще 1900 року), любить згадувати: «Ох, і набідувалися ми голодного року. Вовчий зуб голодного року їли, як кози...». Ось і вся розгадка закодованого знака.

СОСОНКА

На Лемківщині досить поширеним є символ «сосонка». Дехто вважає, що це символізує дерево сосну. Писанкарка ж Анна Угляр із Пряшівщини толкувала мені: «Пане, та це не сосна, а падиволос. Зілля таке, що на городах

як бур'ян росте...». І лише коли я побачив те зілля, то зрозумів: це хвощ польовий... Оксана Лятуринська (1902—1970) з Америки намовляла скептиків, аби ті дивилися на писанку й намагалися прочитати знаки, що підтверджують нам її давність.

ДУБОВИЙ ЛИСТ

Ось дубовий лист і жолудь, як на писанці Ігоря Процківа із подільського селища Гусятин. Це знак нашого поганського громобога Перуна. Наш сучасний поет, можливо, не пов'язав би цей знак із фалічним культом староіндуських богів. І чи не мав би більше рації, ніж багато вчених, котрі, йдучи за авторитетами, легковажно й не по праву віддають наше предківське добро то на церкву, то в мошну візантійцям, грекам чи римлянам.

Виводячи на писанці знак Перуна, чи не прикликала ним прабаба грім і блискавку, перший весняний дощ? І чи перший дощ не був чародійним, як і весняні потуги Індри? Усе так барвно зацвіло, зазеленіло, як на писанці. Одначе нестримний Перун може й натворити. Розходившись, своїми вогненними кіньми (їх також можна знайти на писанці) залюбки розтрощить столітні липи (не свої любі дуби), виб'є стебло на полі, змиє зерно ярини. Якось треба його наперед задобрити. А чи не тим сонцем-знаком, – лежачий хрест щедрого Дажбога, якого так рясно на наших писанках?

І досі в Україні, зокрема у Космачі, аби зупинити град чи грозу, виносять на подвір'я перед хатою лопату й коцюбу та перехрещують їх саме таким хрестом. Отже, «дубовий лист і жолудь», чи просто «дубовий лист», чи «гілочка дуба» є символом сили богів погоди.

ГРАБЛІ

Доволі часто подибуємо на писанках із села Очеретине, що на Донеччині, на писанках із села Копичинці, що на Тернопільщині, чи на писанках із села Виженка, що на Чернівецьчині, прадавній наш символ – «граблі». Не важко здогадатися, що це символ дощу, бо ще й понині на Гуцульщині люди вірять, що коли перевернути на сінокосі граблі вверх зубками, то піде дощ. Але чи мають вони таку магічну силу на яйці?

Немало є писанкових знаків **ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ**. Зокрема, на гуцульських писанках доволі часто зустрічаємо

КОНИКІВ, ОЛЕНІВ, а на писанках Тараса Городецького з Червонограда, Миколи Ковалю чи Оксани Лятуринської із США – ПІВНИКІВ. Мушу зазначити, що на писанках Оксани Лятуринської, де зображені півники, коні чи олені (або інші символи) багато простору. «Півники» в неї норовисті, енергійні, зображені у великому боковому медальйоні на червоному або синьому тлі. ПІВЕНЬ є провідником сонця, охоронцем добра, зла та улюбленою звіриною жертвою. Безперечно, ми пам'ятаємо ще з казок, як за зозулястим півником полює лисиця. А ще він має таких ворогів, як яструб, куниця, тхір...

Тож задумаймося і збережімо писанку для себе й поколінь прийдешніх, може, за допомогою символів прочитають вони історію нашого роду й народу!

Дмитро Походжук, фольклорист, с.Космач

Фото: storinka-m.kiev.ua

<http://www.liveinternet.ru/users/4798140/post389847006/>

Розповідь. Казковий, фантастичний і чарівний світ Марії Приймаченко

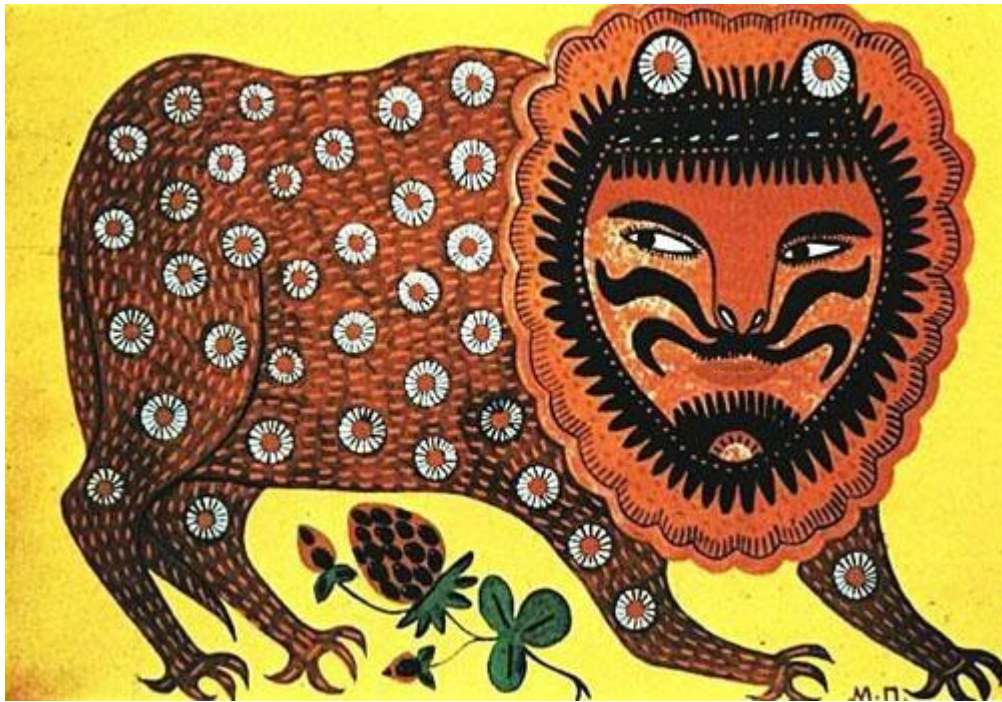

Фото: ukrmystetstvo.blogspot.com

Не по-дитячому серйозна й спостережлива дівчинка-інвалід через хворобу, не маючи можливості працювати в полі, весь час прагнула бути в оточенні людей, приносити їм радість. Свою енергію і працелюбність вклала в малювання.

Марія Овксентіївна Приймаченко, майстер українського «наївного мистецтва», через усе життя пронесла жагу творити, неминучу потребу ділитися своїми відкриттями з людьми, вона з тих митців, які створювали неповторний світ власних образів, світ краси, мистецьки висловлювала ті почуття, що живуть в народі, в його фольклорі, в його думках.

Доля народної художниці дуже тісно пов'язана з рідною землею. Болотня на Київщині – рідне село Марії Приймаченко. Тут, 12 січня 1909 року в селянській родині творчо обдарованих людей народилася художниця і прожила все своє життя. Бабуся фарбувала і розписувала писанки. Батько, Овксентій Григорович, бондарював, був теслею-віртуозом, майстром-різьбярем. Мати, Параска Василівна, була визнаною майстринею вишивання. Від неї і перейняла художниця вміння створювати той чарівний, характерний для українських майстринь орнамент. Тож і сама Марія Овксентіївна вбиралася в сорочки, вишиті власноручно. Окрім малярства та вишивання займалася керамікою. і навіть ілюструвала книжки, що на початку сімдесятих років виходили у видавництві «Веселка».

Життя обійшлося з Марією жорстоко. Вона була інвалідом. Ходила через силу, спираючись на милиці. У дитинстві Марія перехворіла страшною недугою – поліомієлітом. Це зробило її не подитячому серйозною й спостережливою, загостило слух і зір. Через хворобу, не маючи можливості працювати в полі, вона весь час прагнула бути в оточенні людей, приносити їм радість. Свою енергію і працелюбність вкладала в малювання. Марія Овксентіївна малювала лівою рукою – ближчою до серця, образи схоплювала на льоту. «Роблю сонячні квіти тому, що людей люблю, творю на радість, на щастя людям, щоб всі народи один одного любили, щоб жили вони, як квіти по всій землі...» –

так говорила про себе самотужня майстриня.

«Починалося все це так, – згадувала художниця. – Якось біля хати, над річкою, на завітчаному лузі пасла я гусей. На піску малювала різні квіти, побачені мною. А потім помітила синюватий глей. Набрала його в пелену і розмалювала нашу хату...». Кожен приходив подивитися на цю дивину, зроблену руками дівчини. Сусіди дивувалися, хвалили її, просили прикрасити і їхні хати. Так розпочався її творчий шлях.

Марія Приймаченко стала відомою з 1936 року, коли вперше у Києві на Всеукраїнській виставці народного мистецтва були експоновані її малюнки «Звірі з Болотні». Марії було присуджено диплом I ступеня. Саме тоді її запрошують до експериментальних майстерень при Київському музеї українського мистецтва. У цей час вона малює, вишиває, захоплюється керамікою. Зокрема, пише низку чудових картин «Бичок на прогулянці», «Синій лев», «Рябий звір», «Звір у червоних чоботях» 1936-1937 рр.), «Осел», «Баран», «Червоні ягідки», «Мавпи танцюють», «Два папуги» тощо (1937-1940 рр.). Світ образів цих робіт Марії Приймаченко дійсно казковий, фантастичний і чарівний. В основі його лежать фольклорні легенди, народні казки й оповідання. В її творах фантастичне – життєве, а реальне фантастичне. Усе так, як у казці: звірі, дерева, квіти діють, розмовляють, борються за добро й стверджують його, знищуючи зло. Птахів вона створює казковими істотами, часто квіткоподібними, з крилами-вишиванками, химерних форм, небачених обрисів. Проте завжди звірі й птахи в Марії добрі, симпатичні, сонячні.

Казкова птиця - павич (1936)

Розпочалася війна і Марії Приймаченко перериває свої творчі заняття та повертається до рідного села. Тут вона пережила найстрашніші роки свого життя. Війна забрала в неї чоловіка, який так і не встиг побачити сина Федора. У повоєнний період художниця постійно живе у Болотні, перетворивши батьківську хату на майстерню. 1950 роком датовано вишиті нею панно «Пави у винаграді» на голубому тлі, на синьому репсі – «Кумпостелі в посуді», на коричневому – «Дві яблуні», а також розписи: «Два Одуди в квітках», «Квітки українські».

У 1953-1959 роках майстриня створює такі картини, як «Три Вірли», «Два Голуби на волошках», «Павич», «Журавель і Лисиця», «Пастухи». Ці твори засвідчили удосконалення образної манери М. Приймаченко.

У 1960 році її оригінальні роботи були представлені на виставці декоративних творів у Москві під час Декади української літератури і мистецтва. До художниці знову прийшла велика популярність. За плідну працю Марію Приймаченко було нагороджено орденом «Знак Пошани».

У 1960-1956 роках художниця створила цикл декоративних розписів «Людам на радість», до якого увійшли роботи «Сонях», «Синій вазон з квітами», «Жар-птаха», «Голуб на калині», «Пава у квітах». За цей цикл Марії Приймаченко присвоєно звання лауреата Державної премії України імені Т. Шевченка.

До свого 60-річчя у 1969 році майстриня підготувала чимало робіт з трудової та народно-побутової тематики: «На Вкраїні хліб і сіль», «Орав Іван край дороги», «Українські яблука» та ін. Особливий розквіт її сюжетної творчості припадає на початок 70-х років. З'являються картини «Весілля», «Катерина співає пісню», «Роман і Оксана», «Галя на весілля запрошує», «Сватання», «Після весілля хрещеного батька та матку хрещену везуть до магазину». Особливо вражає картина її останніх років «Звірина серія» – явище унікальне, яке не має аналогів ні у вітчизняному, ні у світовому мистецтві. Якщо раніше художниця зображувала реальних звірів, то у 70-80-х рр. в її роботах народжуються звірі фантастичні – витвір геніальної уяви

майстра, таких звірів не існує у природі. Це і чотириголовий стародавній болотяний звір, і болотяний рак, і хорун, і прус, і дикий горботрус, і дика волезаха. Дикий чаплун – від слова «чапати» – таку назву вона вигадала одному зі звірів, акцентуючи увагу на його лапах, що здатні продиратися крізь вільхові зарості. Є звірі фіолетові, чорні, сині; сумні, веселі, усміхнені, здивовані. Є звірі з людськими обличчями. Злими постають звірі-алегорії. Так, фіолетовий звір у «буржуйському» кашкеті, розмальований стилізованими бомбами, злісно вишкірився, показуючи гострі зуби і довгий хижий язик («Будь проклята війна! Замість квіток ростуть бомби» (1984 р.).

Справжнім шедевром серії про звірів став «Гороховий звір» (1977 р.). З усіх тварин, що малювала Марії Приймаченко він – найліричніший. У нього великі вуха і грива як у лева, тулуб прикрашають червоні «яблука», на чолі, переніссі і щоках – трикутники ластовиння та рожеві лапи, що закінчуються чи то кігтями, чи то клешнями. Круглі чорні очі дивляться допитливо. Та і сам звір – яскрава кольорова пляма – зітканий із сонячного проміння і рожево-червоних хмарин. Зелені стручки гороху, в якому живе звір, разом з синіми квітами утворюють рослинний орнамент. Марії було майже 70 років, коли народилася ця по-дитячому наївна істота.

Гороховий звір (1977)

Вона була не тільки прекрасною художницею, але й талановитою поетесою. Її вдалі підписи до картин у вигляді коротеньких примовок дуже легко запам'ятовуються: «Веснянки-роговички – веселі пташки», «Куріпочки пляшуть і хліб пашуть», «Собачка Ада не боїться гада», «Ворон дві баби мав – обох обнімав» тощо.

Останні роки життя недуга прикувала Марію до ліжка, але спілкування зі світом продовжувалося – вона малювала ... А незадовго до смерті в 1986 році вона створила вражаючу чорнобильську серію. Рідне село Марії Приймаченко розташоване у 30-кілометровій зоні від Чорнобиля. Тому проблеми і біди багатьох чорнобильців вона знала дуже добре. Цикл робіт, присвячений цій трагедії, розійшовся по світу.

На перший погляд є в роботах художниці щось нібито приблизне, наче примітивне. Та, прозирнувши глибше в ці творіння, відчуваєш: це її почерк, її мистецький стиль, бо в нім – її, Приймаченко, світобачення й світосприйняття, її світорозуміння.

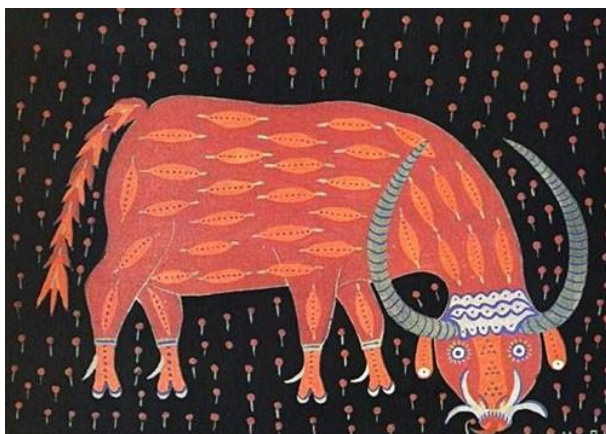
На 89 році життя видатна художниця померла. Земля прощалася з Марією, зібравши найкращі квіти, встеливши ними своїй дочці останню путь до небес. Щемить душа, бо важко змиритися, що Україна осиротіла без своєї сонячної мисткині, адже сонце сходило у картинах Марії Приймаченко усе життя – від першої синьої квітки, яку ще дівчинкою намалювала глеєм на білій, як світ, хатній стіні.

Та, на щастя, рід Приймаченків-митців продовжився. Нащадки Марії Приймаченко – так само художники. Вона навчила незвичайному баченню світу, своїй манері малювання і сина Федора. Він був її найкращим учнем, заслужений художник України, який помер, на жаль, у серпні 2008 року. Пішли її шляхом і онуки. Сьогодні вони – молоді, талановиті художники,

кожен – яскрава індивідуальність. Зростаючи поряд із такими майстрами, як їх бабуся та батько, вони перейняли все найкраще. І сьогодні відлунням звучать її слова «Федоре, – просить Марія Овксентіївна, – одчини вікно. Весна на подвір'ї. Пусти краси до хати ...»

У 1994 році був створений Всеукраїнський благодійний фонд Марії Приймаченко, завданням якого стала популяризація мистецтва художниці. У Києві, в Дніпровському районі, з'явилася вулиця названа на її честь. Крім того, в галузі народного мистецтва засновано премію імені Марії Приймаченко, що діяла з 2008 до 2010 роки. У музеї українського народного декоративного мистецтва зберігаються її керамічні вазы, тарелі, прикрашені розписом із фантастичних звірів, птахів, казкових істот. Її твори з незмінним успіхом експонуються також на всесвітніх виставках у Києві, Парижі, Варшаві, Монреалі, Празі, Софії. Її ім'я як «зірка першої величини» назване у «Всесвітній енциклопедії наївного мистецтва», виданій у Белграді 1984 році.

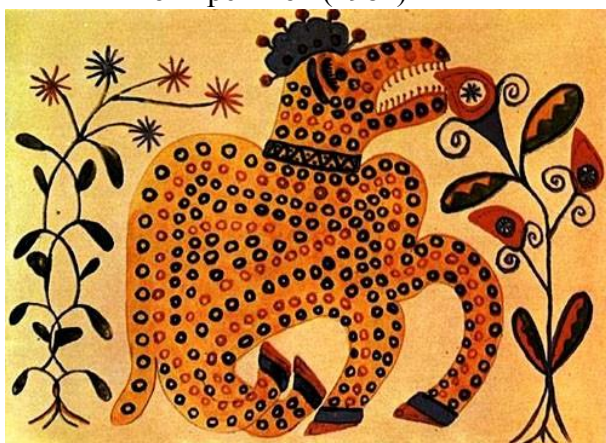
Серед визначних діячів ХХ століття вона посідає одне з найпочесніших місць. Її ім'я – поруч з іменами таких майстрів-примітивістів, як французи Анрі Руссо та Анрі Матісс, грузин Ніко Піросманішвілі, хорват Іван Генералич та ін.

Бичок-третячок (1984)

Калиновий берег (1966)

Фантастичний звір (1936)

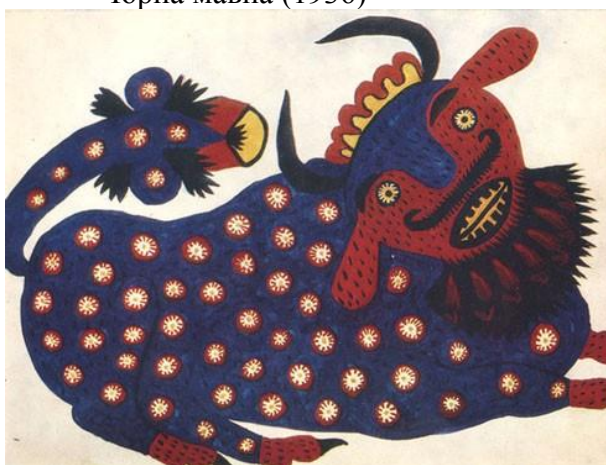
Зелений слон (1936)

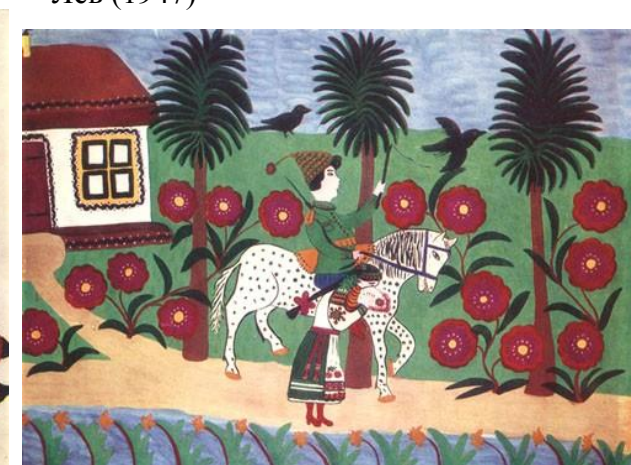
Чорна мавпа (1936)

Лев (1947)

Синій бик (1947)

Галя і козак (1947)

Лісова птиця зі своєю дитиною (1961)

Два орли-соколи на могилі (1965)

Собака-красуня (1964)

Дівчина-українка (1965)

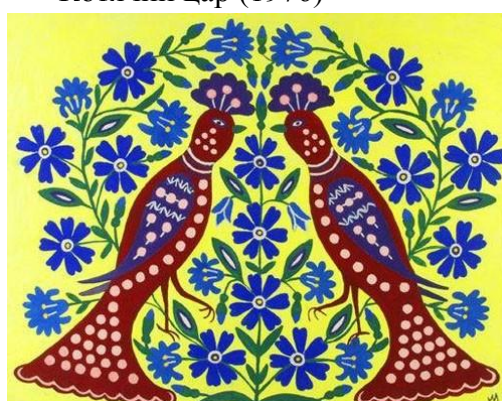
Звірі в гостях у лева (1963)

Котячий цар (1976)

Лев зламав дуба (1963)

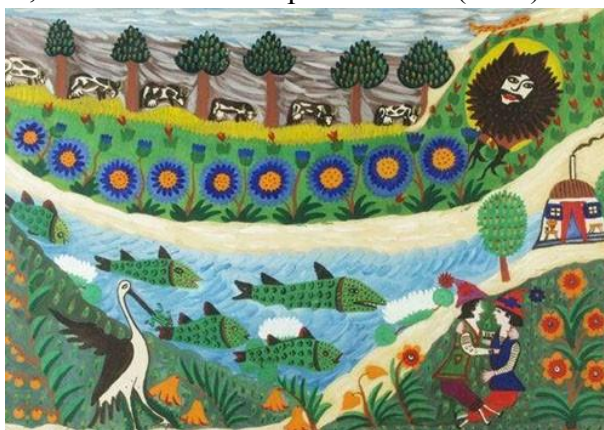
Дві синички (1986)

О, таки снівсья четвертий блок... (1988)

Під тим дубом криниця стояла (1968)

Пастушки (1959)

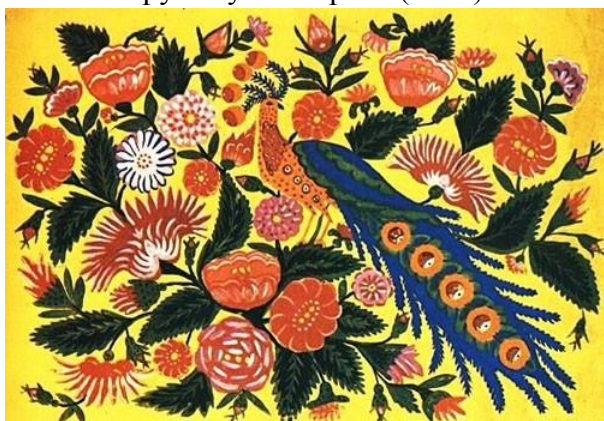
Дика курка у винограді (1962)

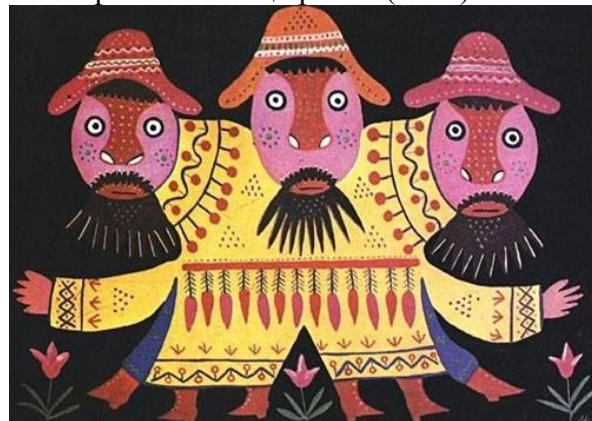
Маруся кужіль пряла (1968)

Українські танцюристи (1963)

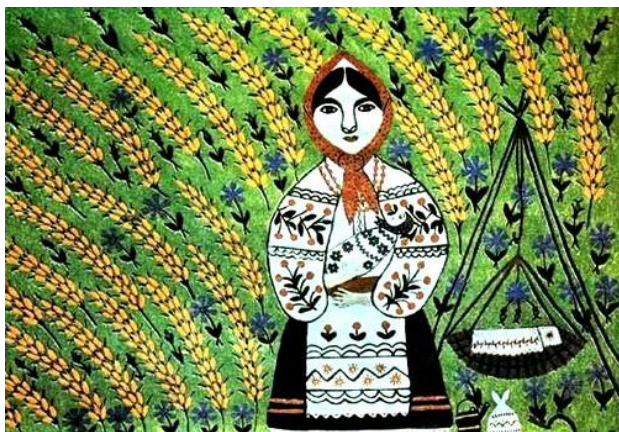

Пташка (1962)

Три діда (1984)

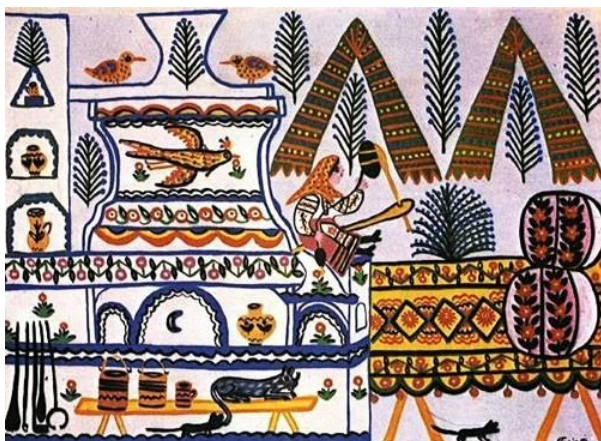

"Я з тобою, Іванко, не нажилася..."(1966)

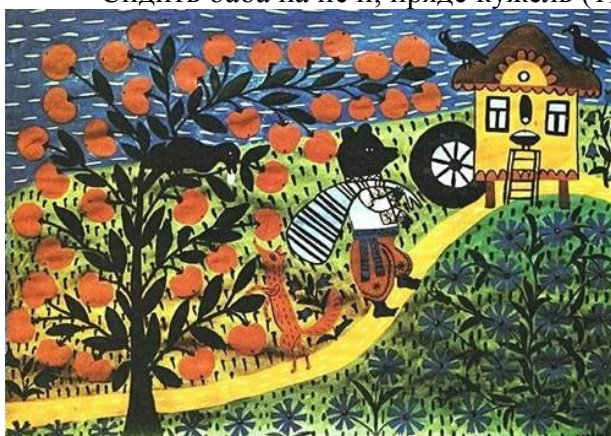
Роки мої молоді, прийдіть до мене в гості (1969)

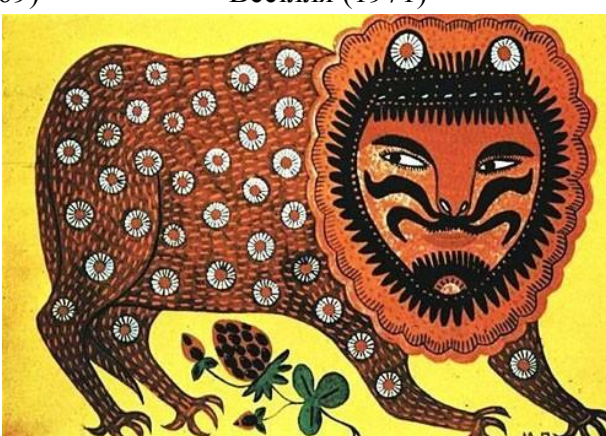
Сидить баба на печі, пряде кужель (1969)

Весілля (1971)

Молодий ведмідь по лісу ходить (1971)

Звір гуляє (1971)

Режим доступу:

http://ukrmystetstvo.blogspot.com/2012/07/blog-post_9.html